

**ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА
ПСИХОЛОГІЇ**

**ПЕРШІ КРОКИ
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
НА ШЛЯХУ ДО ПРОФЕСІЇ :
ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ**

Навчальний посібник

Вінниця 2013

УДК 37.013.42 (075,8)

ББК 74.6я73

П 27

Затверджено вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 2 від 03 жовтня 2012 року)

За загальною редакцією

Міщик Л.І., доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри загальної і соціальної педагогіки та психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Рецензенти:

В.П.Шпак, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи Навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

В.Є. Штифурак, доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського;

Т.М. Тюльпа, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної педагогіки та психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

П 27 Перші кроки соціального педагога на шляху до професії: вступ до спеціальності: навчальний посібник / автори-укладачі Л.І.Міщик, О.П.Демченко; за заг. ред. Л.І.Міщик. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. – 338 с.

ISBN 978-966-2770-49-0

Посібник має на меті ознайомити студентів з азами соціальної педагогіки як науки і практичної дисципліни, розкрити суть і специфіку соціально-педагогічної діяльності, сформулювати в них цілісне уявлення про професію соціального педагога як гуманістичну та творчу, показати перспективи та шляхи оволодіння нею.

У посібнику подано орієнтовні плани і зміст лекцій, плани практичних занять, систему запитань і завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів, тестові завдання для підсумкового контролю, словник термінів.

Посібник адресований студентам спеціальності «соціальна педагогіка», викладачам соціально-педагогічних дисциплін, практичним працівникам, що займаються соціально-педагогічною діяльністю, волонтерам.

УДК 37.013.42 (075,8)

ББК 74.6я73

ISBN 978-966-2770-49-0

© О.П. Демченко, Л.І. Міщик, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	6
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	6
Тема 1. Становлення соціальної педагогіки в Україні як науки й практичної дисципліни	6
Тема 2. Соціальний педагог – сучасна професія	25
Тема 3. Сфера діяльності та напрями роботи соціального педагога	41
Тема 4. Характеристика соціально-педагогічної діяльності як професійної	65
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК ОСОБИСТОСТІ ТА ФАХІВЦЯ	81
Тема 5. Професійний портрет соціального педагога	81
Тема 6. Етичні основи діяльності соціального педагога	96
Тема 7. Професійне самовизначення та система підготовки соціальних педагогів в Україні	108
Тема 8. Наукова організація праці та професійне самовдосконалення майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі	138
ПРАКТИЧНІ РОБОТИ	164
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	203
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ	221
ДОДАТКИ	271
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ...	329

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розбудови незалежної держави як перехідний загострив соціально-економічні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні проблеми, пов'язані з різними сферами життя й діяльності окремої людини, сім'ї та різних груп населення. Багато людей, потрапляючи в кризові ситуації, не завжди можуть самотійно подолати складні життєві обставини. Діти, молодь і дорослі потребують допомоги в соціалізації, психолого-педагогічної підтримки, соціального захисту. Відповідно, зростає об'єктивна потреба в підготовці висококваліфікованих спеціалістів для соціально-педагогічної сфери.

Підготовка соціальних педагогів має свої особливості, які зумовлені специфікою процесу становлення нової професії в Україні, складністю й різноплановістю соціально-педагогічної діяльності, труднощами працевлаштування спеціалістів, стереотипами в ставленні до фахівців соціально-педагогічної сфери. Одна з актуальних науково-практичних проблем, що потребує теоретичної та методичної розробки, – це створення умов для раннього професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів. Ефективність оволодіння студентами майбутньою спеціальністю значною мірою залежить від того, наскільки швидко вони почнуть опановувати її основи, активно й усвідомлено включаться в процес вивчення професійно зорієнтованих дисциплін. Завдяки знайомству з перших днів навчання у ВНЗ з азами професії в студентів формується загальне уявлення про особливості професійної соціально-педагогічної діяльності та соціальної педагогіки як сучасної науки, виробляється спрямованість на засвоєння всіх дисциплін через призму соціально-педагогічних і соціально-психологічних проблем.

Цикл соціально-педагогічних дисциплін, які будуть опановувати студенти галузі знань 0101 Педагогічна освіта, напряму підготовки 6.010106 Соціальна педагогіка освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», відкриває курс «Вступ до спеціальності». Він логічно поєднаний з основними теоретичними предметами, є пропедевтичним, початковим і роз'яснює суть нової спеціальності. Зміст навчально-методичного посібника сформовано відповідно до програми курсу «Вступ до спеціальності», розробленої авторами посібника.

Мета посібника – сприяти засвоєнню студентами основ соціальної педагогіки як сучасної науки, усвідомленню ними важливості й складності соціально-педагогічної діяльності, формуванню в них цілісного уявлення про професію соціального педагога як гуманістичну та творчу, розкриттю перспектив і шляхів оволодіння нею.

У процесі структурування й викладу змісту посібника враховано специфіку, мету й завдання курсу «Вступ до спеціальності», запропоновано авторський підхід до викладання навчальної дисципліни, який не претендує на універсальність.

У навчально-методичному посібнику подається курс лекцій відповідно до програми навчальної дисципліни. Під час формування змісту лекцій було використано, узагальнено й упорядковано матеріали робіт відомих зарубіжних і вітчизняних фахівців у галузі соціальної педагогіки: Н.Басова, О.Безпалько,

М.Богданової, Р.Вайноли, І.Зверєвої, А.Капської, Л.Коваль, Л.Міщик, А.Мудрика, Р.Овчарової, С.Пальчевського, В.Поліщука, В.Сорочинської, С.Савченка, С.Харченка та ін. Конспекти лекцій містять опорні матеріали з теми й не претендують на остаточне узагальнення, а мають на меті допомогти студентам-першокурсникам зорієнтуватися у великій кількості інформації з конкретного питання.

Посібник містить повний технологічний інструментарій для самостійної та індивідуальної роботи з курсу. До кожної теми виокремлено питання, відповіді на які студенти шукають у процесі самостійної роботи на основі опрацювання рекомендованої літератури (основної та додаткової), проблемні питання для самоконтролю, а також творчі завдання для індивідуальної роботи. Запропоновані завдання максимально охоплюють кожну тему й мають диференційований характер, результати їх виконання оцінюються під час практичних робіт і форм підсумкового контролю.

Окремий розділ містить рекомендації до практичних занять, передбачених навчальною програмою курсу. Частина питань, які виділені в плані практичного заняття, розглядаються на лекції. Готуючи відповіді на ці питання, студенти повинні деталізувати, уточнити, доповнити інформацію, подані в посібнику. Відповіді на інші питання потребують складнішої роботи студентів з опрацювання рекомендованої літератури й підготовки доповідей. Під час підготовчої роботи до практичного заняття студенти виконують також завдання, пов'язані з вивченням і аналізом нормативно-правових документів у соціально-педагогічній сфері, документації соціального педагога, проводять мікродослідження тощо. До кожного практичного заняття подано декілька тем для підготовки реферату й виступу-захисту, який презентується студентом на занятті. У посібнику запропоновано декілька варіантів проведення практичного заняття з певної теми, що дає можливість викладачеві вибирати.

Для проведення підсумкового контролю. В посібнику подано словник термінів, розуміння й використання яких майбутніми соціальними педагогами під час різних форм організації навчання у ВНЗ і в майбутній професійній діяльності забезпечує науковий і компетентнісний характер їхньої підготовки.

З метою оптимізації та полегшення роботи студентів до кожної теми підібрано список рекомендованої літератури, який включає основні й додаткові джерела. Під час виконання різних видів завдань студенти мають можливість вибирати із запропонованого списку й опрацьовувати ті джерела, які є в бібліотечному фонді ВНЗ, обласних, районних, міських бібліотеках. В умовах упровадження в систему вищої освіти інформаційних технологій студентам також пропонуються електронні ресурси, які вони можуть знайти у всесвітній мережі Інтернет.

Посібник адресовано викладачам соціально-педагогічних дисциплін і студентам спеціальності «соціальна педагогіка». Гадаємо, що він буде корисним також для студентів заочно-дистанційної форми навчання і практичних працівників, що займаються соціально-педагогічною діяльністю.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Лекція 1.

Тема 1. Становлення соціальної педагогіки в Україні як науки й практичної дисципліни.

Основні поняття: теорії походження виховання, соціальна педагогіка, об'єкт і предмет соціальної педагогіки, функції соціальної педагогіки, категорії соціальної педагогіки, соціальне виховання, соціалізація, соціальна робота, агогіка, герогогіка, андрагогіка, віктимологія.

План лекції

1. Теорії походження виховання як соціального явища.
2. Виникнення й розвиток соціальної педагогіки як науки.
3. Сучасний етап і перспективи розвитку соціальної педагогіки.
4. Соціальна педагогіка як сучасна галузь педагогіки.
5. Об'єкт, предмет, мета і функції соціальної педагогіки.
6. Взаємозв'язки соціальної педагогіки й соціальної роботи як суміжних наук.

Питання для самостійного вивчення

1. Передумови виникнення виховання як суспільного явища.
2. Розвиток соціально-педагогічних ідей у працях видатних зарубіжних і вітчизняних педагогів.
3. Сутність соціального виховання як предмета соціальної педагогіки.
4. Основні напрями процесу соціального виховання.
5. Особливості виховання й соціалізації підростаючого покоління в сучасному суспільстві.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 45-68.
2. *Богданова М.І.* Соціальна педагогіка [Текст] : навч. посібник / М.І.Богданова. – К. : Знання, 2008. – С. 134-151.
3. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник [Текст] / за ред. Т.І.Семигіної, І.І.Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – С. 35-62.
4. Лист МОНМСУ від 22.07.2011 N 1/9-562 «Про стан, проблеми та основні завдання діяльності психологічної служби на 2011/2012 навчальний рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://coolschool1.at.ua/load/pro_stan_problemi_ta_osnovni_zavdannja_dijalnosti_psikhologichnoji_sluzhbi_na_2011_2012_navchalnij_rik.

5. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 9-12.

6. *Пальчевський С.С.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – С. 5-57, 193-249.

7. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 4-9.

Додаткова література

1. *Андреева И.Н.* Антология по истории и теории социальной педагогики [Текст] : учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / И.Н.Андреева. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с.

2. *Безпалько О.В.* Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні [Текст] / О.В.Безпалько // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2012. №3. – С.14-21.

3. *Бочарова В. Г.* Задачи и перспективы развития социальной педагогики в современных условиях [Текст] / В.Г.Брчарова. – М. : Центр социальной педагогики РАО, 1996. – 12 с.

4. *Кравець В.* Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва [Текст] : навчальний посібник / В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

5. Методи та технології роботи соціального педагога / автори-укладачі : С.П.Архипова, Г.Я.Майборода, О.В. Тютюнник : навчальний посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 8-13.

6. *Товщик С.А.* Взаємозв'язок дефініцій соціальної педагогіки та соціальної роботи [Текст] / С.А.Товщик // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 46 : Педагогічні науки. – Житомир, 2009. – С. 108-111.

7. *Штефан Л.А.* Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20-90-ті рр. 20 ст.) [Текст] : монографія / Л.А.Штефан. – Харків : ТОВ «ТО Ексклюзив», 2002. – 264 с.

Матеріали до лекції

1. Теорії походження виховання як соціального явища

Сучасні науковці стверджують, що першою формою виховання, яка зародилась у первісному суспільстві, було саме соціальне виховання, оскільки без вироблення навичок соціальної поведінки людина розумна не вижила б як біологічний вид. Адже саме колективний суспільний спосіб життя, з яким тісно пов'язані соціальне виховання та взаємна підтримка, був одним із факторів антропогенезу. Є декілька підходів світової науки щодо походження виховання.

1. Біологічна теорія. Французький соціолог *Ш.Летурно* (1831-1902) у своїй книзі «Еволюція виховання в різних людських рас», йдучи за еволюційним принципом, трактованим механічно, висуває біологічну теорію походження виховання. Ш.Летурно вважає, що процес виховання і навіть навчання простежується вже в тварин, причому не тільки хребетних, але й навіть

безхребетних. Оперуючи ретельно зібраним фактичним матеріалом про наявність у тваринному світі «турботи» старших поколінь про молодші, про передачу молоді навичок пристосування до навколишнього середовища, він вважав можливим говорити про «учителів» та «учнів» серед тварин: кішка вчить кошенят ловити мишей, качка вчить каченят плавати, ведмедиця вчить ведмежат лазити по деревах (і карає), бобри навчають потомство будівельної справи тощо.

Ш.Летурно вбачав у світі тварин наявність не тільки сімейного, але й суспільного виховання. Яскравим прикладом він вважав виховання в «общині» мурашок, найдавніших представників тваринного світу, що ведуть цікаве й організоване життя. Серед факторів, які допомогли їм вижити тоді, коли зникли мамонти й динозаври, була їхня дбайлива та самовіддана турбота про потомство. Мурахи-матері більше піклувалися про молодь, ніж про власне життя. Ототожнюючи інстинктивні дії тварин з виховною практикою первісних людей, Ш.Летурно прийшов до висновку про те, що *єдина основа виховання – інстинктивне прагнення людей до продовження роду й закон природного відбору* (борючись за збереження свого роду через інстинкт, дорослі передають нащадкам знання, вміння, досвід).

Біологічна теорія походження виховання оцінюється науковцями як помилкова, оскільки вона біологізує виховання, зводить його до інстинктивного акту. Якщо виховання є інстинктивний процес, який здійснюється за біологічними законами, то слід визнати, що ним управляти не можна; воно позбавлене свідомої, регламентуючої, регулюючої основи.

2. Психологічна теорія. Біологічну теорію Ш.Летурно розкритикував американський учений *П.Монро* (1869-1947), спираючись на дослідження в галузі психології. На його думку, Ш.Летурно зовсім не розкриває якісної відмінності психіки людини від зоопсихіки. Критикуючи Ш.Летурно, П.Монро вважав, що в основі виховання лежить інстинктивне (несвідоме) прагнення дітей активно наслідувати старших. Молодь наслідує дорослих, хочуть цього останні чи не хочуть. Таким чином, *наслідування є механізмом, сутністю виховного процесу*.

Ця теорія, як і будь-яка спроба пояснити виникнення соціального явища винятково факторами психологічного порядку, має ідеалістичний характер, хоча елементи наслідування притаманні процесам виховання й спілкування дітей з однолітками й дорослими.

3. Релігійна теорія. Німецький педагог *К.Шмідт* (1819-1864) у своїй основній праці *«Історія педагогіки, викладена у всесвітньо-історичному розвитку й органічному зв'язку з культурним життям народів»* (1862) запропонував релігійну теорію походження виховання. Він доводив, що у вихованні проявляється творча дія самобутнього духу, що Бог, створивши людину, дав їй Божий дар – здатність виховувати.

4. Трудова теорія найбільш повно розроблена *Ф.Енгельсом* (1820-1985) у працях *«Походження сім'ї, приватної власності й держави»*, *«Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину»*. На думку Ф.Енгельса, праця є першою й основною умовою людського існування, саме вона створила людину.

Але що слід у цьому випадку розуміти під поняттям «праця»? Адже й про тварин кажуть, що вони трудяться, здобуваючи собі їжу, будуючи своє житло. А мавпи вміють навіть збивати палицею плоди з дерев, розбивати каменем кокосові горіхи тощо. Ф.Енгельс дає відповідь на це питання: *«Жодна мавпяча рука не виготовила коли-небудь навіть найгрубішого кам'яного ножа... Процес праці починається лише при виготовленні знарядь»*.

Виготовлення найпримітивніших знарядь праці спряло вдосконаленню руки людини, стало основою розвитку її свідомості, створило умови для тісного зближення людей, спонукало до взаємодопомоги, до співробітництва, до спілкування тощо. У процесі трудової діяльності з'явилася мова, яка ще більше відділила людину від світу тварин, спряла розвитку суспільного й психічне життя, допомагала ефективно боротися з силами природи та організувати суспільне виробництво.

Разом з формуванням людини, ускладненням знарядь праці з'явилася потреба передачі молодому поколінню досвіду щодо виготовлення та використання цих знарядь. Дітям треба було не тільки показувати, для чого служать знаряддя праці, але й пояснювати, як їх зробити й використовувати. У такий спосіб у процесі праці народилося виховання.

Згідно з трудовою теорією походження виховання, на відміну від біологічної, *виховання – це явище соціальне, властиве лише людському суспільству, яке згодом стає особливою сферою діяльності людини*.

5. Соціокультурний підхід виникнення виховання (О.Дубасенюк, І.Зверева, Л.Коваль, О.Сухомлинська та ін.) розглядає виховання як результат накопичення досвіду соціальної, виробничої, мистецької та професійної культур. Головним його завданням є використання молодого людиною цього досвіду з метою забезпечення оптимальної соціалізації в суспільстві.

Майже всі дослідники сходяться на тому, що виховання невіддільне від людського суспільства й притаманне йому з самого початку його існування.

2. Виникнення й розвиток соціальної педагогіки як науки

Соціальна педагогіка пройшла тривалий і складний шлях свого становлення, на початку XXI ст. вона утвердилася як самостійна галузь педагогічного знання. Сучасний статус соціальної педагогіки був підготовлений ходом історичного розвитку України й зумовлений політичними, економічними, соціально-культурними, освітніми чинниками.

Більшість сучасних наукових робіт відносять виникнення соціальної педагогіки як науки на кінець XIX ст., хоча історія її починається разом з зародженням процесу виховання загалом. Використання практичних прийомів соціального виховання, соціально-ідеологічна підготовка поряд з навчально-виховною діяльністю мали місце і в давні часи, ще за умов первіснообщинного ладу. Соціальна педагогіка протягом століть розвивалась у складі педагогіки.

У розвитку соціальної педагогіки виділяють такі етапи:

1. Початковий період (з найдавніших часів – до XVII ст.) пов'язаний з осмисленням впливу практики виховання на формування педагогічної та соціально-педагогічної думки. Відбувається становлення виховання як соціального явища, його перетворення в осмислену діяльність, з'являються різні теорії виховання. Ще в античні часи висловлювалися думки про необхідність соціального виховання, його мету, зміст, співвідношення між сімейним і суспільним вихованням, значення соціальних інститутів у формуванні особистості. На цей період припадає створення першої школи інтернатного типу для дітей «Будинок радості» В.Да-Фельтре.

2. Період формування провідних ідей і концепцій соціальної педагогіки, становлення її як самостійної науки (XVII-XIX ст.). Питання виховання розглядалися в руслі ідей перебудови суспільства, усвідомлення рівності прав усіх людей незалежно від соціального становища. Теорія соціальної педагогіки розвивалася в тісному взаємозв'язку з соціально-педагогічною діяльністю. У цей період створюються притулки для дітей-сиріт і безпритульних, дитячі садки, школи та інші заклади для дітей з різними проблемами.

Соціально-педагогічні ідеї висловлювали відомі зарубіжні й вітчизняні вчені й просвітники різних часів (Д.Дюї, А.Дістервег, Я.Коменський, Я.Корчак, А.Макаренко, М.Монтессорі, Й.Песталоцці, Ф.Рабле, С.Русова, Ж-Ж.Руссо, В.Сухомлинський, Ф.Фребель, С.Шацький, Р.Штайнер та ін.).

Наприкінці XIX ст. соціальна педагогіка виокремлюється в самостійну галузь. За однією з наукових позицій, сам термін «соціальна педагогіка» увів А.Дістервег, який, спираючись на педагогічні погляди Й.Песталоцці, вказував на роль освіти й школи в розвитку середовища та необхідність підготовки вчителя до роботи в ньому. Соціальну педагогіку він називав «засобом діяльності вчителя в середовищі». А.Дістервег стверджував, що саме вчителі несуть відповідальність за виховання в учнів соціальних умінь. Він зазначав, що «соціальна педагогіка» – це досить широке поняття, яке передбачає виховання суспільства в цілому.

За іншими науковими джерелами, першим, хто застосував цей термін під час дискусії про виховання в 1844 р., був К.Магер, а А.Дістервег його активно використовував.

Прийнято вважати, що започаткував соціальну педагогіку як окрему галузь знань німецький філософ, педагог П.Наторп. У праці «Соціальна педагогіка» (1898) він обґрунтував сутність, основні категорії, принципи та методи дослідження означеного наукового напрямку. Предметом соціальної педагогіки науковець визначив інтеграцію виховних сил суспільства з метою підвищення культурного рівня народу. Таке розуміння відповідало соціальному замовленню суспільства й давало змогу розглядати соціальну педагогіку як галузь знань про виховання людини протягом усього життя.

З позицій філософії розвивали концепцію соціальної педагогіки П.Наторп і П.Барс. Емпіричний напрям виклав у своїй праці «Соціальна педагогіка, що спирається на досвід» П.Бергемен. Він указував на значний вплив навколишнього середовища на молодь і позашкільні виховні заклади, проте на

перше місце ставив родину. Він вважав, що школа не може виконати свої функції, якщо місцева влада не створить з метою захисту дітей виховних рад, що мають право втручатися у виховну діяльність родин аж до позбавлення батьківських прав.

На думку Л.Штефана, становлення зарубіжної соціальної педагогіки як науки (переважно в Німеччині, Франції та Швейцарії) починається з першої половини ХІХ ст., тобто з моменту введення в науковий обіг поняття «соціальна педагогіка». У цей час були розроблені соціально-педагогічні терміни й принципи в межах «всеохоплюючої» філософії.

На початковій стадії свого розвитку соціальна педагогіка як теорія та методика виховної справи спрямовувалася, виконуючи функції соціальної роботи, на такі поширені в суспільстві кризові явища, як безпритульність дітей, бездоглядність дітей-сиріт. Соціальна допомога включала в себе педагогічну складову (виховний вплив на об'єкт турботи) у випадках опіки над дітьми чи підлітками. Вважалося, що соціальна педагогіка повинна не лише задовольняти базові потреби особистості, але й формувати в неї відповідальність за своє життя, самостійність, уміння і бажання діяти, навички життя в суспільстві.

У Росії та Україні соціальна педагогіка була започаткована в кінці ХІХ ст. та отримала подальший розвиток у 20-і рр. ХХ ст.

3. Період визначення предмета соціальної педагогіки, її функцій, розробки основних підходів і моделей соціального виховання (з початку ХХ ст. – по 90-і рр. ХХ ст.).

На початку ХХ ст. соціально-педагогічну діяльність відображено в наукових працях Г.Врецьони, М.Галущинського, Г.Гринько, А.Животка, С.Русової, Я.Ряппо, І.Ющишина та ін. Яскраво виражену соціально-педагогічну спрямованість (просвітницьку, консультативну, превентивну, опікунську, релігійно-виховну) мали також громадські освітні, релігійні, молодіжні організації: «Просвіта», «Українська захоронка», «Рідна школа», «Союз українок», Марійські дружини, Пласт тощо.

У цей час було впроваджено наукові розробки й здійснено практичні спроби реалізації ідеї зв'язку школи з життям і соціальним середовищем, створення цілісного виховного процесу в мікросередовищі. Цей напрям отримав теоретичне обґрунтування й практичне втілення в діяльності та працях деяких педагогів-теоретиків і практиків (А.Калашникова, М.Крупеніної, А.Пінкевича, С.Шацького, В.Шульгіна та ін.).

Вагомий внесок у розвиток соціально-педагогічної теорії та практики зробив А.Макаренко. Він розширив межі соціальної педагогіки, піднявши проблему виховання безпритульних дітей. Педагог обґрунтував принципи поєднання вимогливості та поваги до особистості, виробничо-трудового навчання й виховання, паралельної дії, індивідуального підходу, розвитку особистості в колективі тощо. Він розробив ефективні форми соціально-педагогічної діяльності та методи виховного впливу («метод позбавлення прямих асоціацій», «метод встановлення організованої свободи або дисципліни порядку», «метод вибуху»). А.Макаренко визначив особливості використання методів заохочення та покарання, а також обґрунтував недоцільність

використання в роботі з підлітками прийому заборони, який викликав у вихованців лише негативну реакцію.

Однак орієнтація школи до кінця 30-х років тільки на поліпшення навчально-виховного процесу всередині навчального закладу дещо призупинила наукові дослідження в царині соціальної педагогіки.

На розвиток соціально-педагогічної теорії та практики вплинув В.Сухомлинський, дослідивши причини та фактори, які сприяють виникненню негативних явищ у молодіжному середовищі. Він окреслив зміст соціально-педагогічної роботи з «важкими» дітьми, обґрунтував необхідність широкого використання словесних методів, розширив вимоги до виховної бесіди, з'ясував доцільність комплексного використання методів соціально-педагогічного впливу, перевіряючи всі теоретичні положення в практиці роботи Павлиської середньої школи.

Сам термін «соціальна педагогіка» в радянський період до 80-х років минулого століття у вітчизняній педагогічній науці не вживався, оскільки соціальна педагогіка вважалася «одним з напрямів буржуазної педагогіки». З другого боку, проблеми соціалізації тривалий час розроблялися в межах так званої диспозиційної концепції регуляції соціальної поведінки залежно від ступеня включення в суспільні відносини. Тому наукові розробки вітчизняних психологів і педагогів тривалий час спрямовувалася на виховання в інституціонізованих освітніх системах. Без уваги залишалися виховні процеси, які проходили поза офіційними структурами.

Узагальнивши особливості становлення соціальної педагогіки протягом 20-90-х рр. ХХ ст. у контексті її зв'язків з іншими науками про людину, науковці виділяють такі провідні етапи її розвитку в Україні:

– I етап (20-і рр. ХХ ст. – 1936 р.) – розвиток соціальної педагогіки як самостійної галузі педагогічного знання, що широко використовувала дані інших людинознавчих наук;

– II етап (1936 р. – перша половина 50-х рр. ХХ ст.) – відсутність розробки соціально-педагогічних проблем;

– III етап (середина 50-х – перша половина 70-х рр. ХХ ст.) – розвиток соціальної педагогіки як «суміжної» науки, що увібрала в себе знання психології, філософії, соціології й педагогіки;

– IV етап (друга половина 70-х – 80-і рр. ХХ ст.) – відродження соціальної педагогіки як галузі педагогічного знання, сутність якої обмежувалася змістом соціально-педагогічної діяльності;

– V етап (90-і рр. ХХ ст.) – визнання соціальної педагогіки самостійною галуззю педагогічного знання. Важливий внесок у розвиток соціально-педагогічних ідей зробив науково-дослідний колектив під керівництвом В.Сластьоніна. Вчені розробили пакет документів, які містили кваліфікаційні та етичні стандарти, науково-методичне забезпечення інституту соціальних педагогів. Концептуальні основи соціальної педагогіки обґрунтувала Л.Філіпова. Значний вплив на становлення соціальної педагогіки зробили російські фахівці (В.Бочарова, Б.Бітінас, Б.Вульфів, М.Галагузова, М.Гур'янова, А.Мудрик, В.Нікітін, В.Семенов, Г.Філонов, Л.Філіпова,

Т.Яркіна та ін.). Вони ініціювали відродження соціальної педагогіки у 80-90 рр. ХХ ст. у СРСР.

Біля витоків соціальної педагогіки в Україні в 90-і роки ХХ ст. стояли ентузіасти цієї педагогічної галузі. У цей час було започатковано наукові розробки із соціальної педагогіки й підготовку фахівців у Запорізькому державному університеті під керівництвом Л.Міщик. Вітчизняні науковці (А.Алексюк, О.Безпалько, Н.Бура, Ю.Гапон, І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль, Г.Лактіонова, Л.Міщик, В.Оржеховська, В.Сидоров, С.Харченко та ін.) створили при ВНЗ кафедри соціальної педагогіки, розпочали фахову освіту соціальних педагогів, організували експериментальні соціально-педагогічні майданчики, проводили дослідження соціальної педагогіки як науково-практичної галузі. Вони утверджували практичну соціально-педагогічну діяльність у вітчизняній освіті та сфері соціальної роботи на законних засадах.

3. Сучасний етап і перспективи розвитку соціальної педагогіки

На межі ХХ і ХХІ ст. почався новий етап утвердження професійної соціально-педагогічної діяльності, об'єднання спеціалістів соціальної сфери, подальше становлення соціальної педагогіки як науки. В останні роки спостерігається активний розвиток соціальної педагогіки як сучасної галузі педагогічних знань. Це насамперед пов'язано з державним рішенням соціально-педагогічних проблем, створенням системи соціальних служб з розгалуженою інфраструктурою їх кадрового забезпечення, введенням інституту соціальної педагогіки, початком підготовки спеціалістів у закладах освіти.

Сучасною тенденцією є *розвиток наукових шкіл* із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Наприкінці 80-х років минулого століття наукова школа соціальної педагогіки України сформувалася як цілісна система. Першою та однією з потужних стала наукова школа доктора педагогічних наук, професора Л.Міщик. Сьогодні діє декілька наукових шкіл соціальної педагогіки: Запорізького державного університету, Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова, Київського університету імені Б. Грінченка, Луганського національного педагогічного університету імені Т. Шевченка, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Харківського педагогічного університету імені Г.Сковороди тощо.

Протягом останніх років продовжують *відкриватися кафедри соціальної педагогіки* в педагогічних ВНЗ, *зростає кількість публікацій* у фахових педагогічних виданнях і *видання навчальних посібників* із соціально-педагогічних дисциплін, систематично *проводяться міжнародні, всеукраїнські, регіональні науково-практичні конференції* з актуальних соціально-педагогічних проблем.

Відповідно до постанови Президії експертної ради ВАК України (2006) затверджено шифр, розроблено паспорт спеціальності 13.00.05 «соціальна педагогіка» та визначено напрями досліджень у цій галузі.

В Україні відкрито й активно діють чотири спеціалізовані ради з правом прийняття до захисту дисертацій за спеціальністю 13.00.05 «соціальна педагогіка»: докторських (Луганський національний університет імені Т.Шевченка, Інститут проблем виховання АПН України), кандидатських (Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Донбаський державний педагогічний університет). Першу докторську дисертацію зі спеціальності «соціальна педагогіка» на тему «Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти» (1997) захистила провідний науковець у цій сфері Л.Міщик. На основі аналізу розвитку сучасних соціально-педагогічних досліджень в Україні О.Безпалько констатує, що на початок 2013 року за спеціальністю «соціальна педагогіка» захищено 17 докторських і близько 160-и кандидатських дисертацій.

Наукові розробки в соціальній педагогіці проводяться в таких *напрямах*:

- сутність, зміст, функції соціально-педагогічної діяльності (І.Зверева, А.Капська, Л.Коваль, І.Козубовська, Л.Міщик, В.Сидоров, С.Хлебик та ін.);
- особливості професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ (О.Безпалько, А.Капська, М.Лукашевич, Л.Міщик, І.Мигович, В.Москаленко, В.Оржеховська, В.Поліщук, С.Харченко та ін.);
- соціально-педагогічні технології (О.Безпалько, Г.Лактіонова, С.Пальчевський та ін.);
- становлення і розвиток соціальної педагогіки в Україні (Л.Штефан).

У соціальній педагогіці України досліджуються теоретико-методологічні проблеми виховання й соціальної опіки, соціалізації особистості відповідно до специфіки середовища.

За висновками О.Безпалько, дослідження в галузі соціальної педагогіки переважно були присвячені різним аспектам соціалізації особистості, організації дозвілєвої діяльності дітей і молоді. Найбільш актуальними проблемами соціальної педагогіки, які потребують подальшого дослідження, є:

- обґрунтування методологічних засад, її парадигм, закономірностей, концепцій;
- характеристика інтеграційних процесів соціальної педагогіки з іншими суспільними науками;
- узгодження термінології, усунення нечіткого, часто подвійного трактування багатьох понять; визначення тезаурусу соціальної педагогіки;
- дослідження генези соціальної педагогіки як науки, особливостей соціально-педагогічної практики в окремі історичні періоди, соціально-педагогічної діяльності видатних персоналій;
- вивчення впливу на особистість різних соціальних інститутів;
- з'ясування особливостей підготовки соціальних педагогів і працівників до роботи з різними цільовими групами;
- розвиток порівняльної соціальної педагогіки;
- обґрунтування інноваційних технологій соціально-педагогічної діяльності.

4. Соціальна педагогіка як сучасна галузь педагогіки

На початку ХХІ ст. соціальна педагогіка утвердилася як самостійна галузь педагогічного знання, що спрямована на вивчення освітньо-виховного потенціалу суспільства, способів педагогізації соціального середовища для більш успішної соціалізації та розвитку особистості протягом усього життя.

Соціальна педагогіка виокремилась з педагогіки, але педагогічні процеси та явища нею розглядаються в певному специфічному «соціальному» аспекті.

Термін «соціальний» (від лат. – суспільний) указує на залучення особистості до певної групи людей з метою організації спільної життєдіяльності, фізичного та духовного розвитку. Поняття «соціальна» вбирає в себе всі чинники, пов'язані з людиною, взаємодією людей, різними формами їх спілкування в соціумі. Соціальна педагогіка досліджує людину в середовищі, у взаємодії з різними соціальними інститутами: сім'єю, дошкільним закладом, школою, підлітковим чи молодіжним об'єднанням, закладами культури і спорту тощо. Соціально-педагогічне середовище, з яким контактує кожен індивід, – це соціально-психологічний клімат, природні, соціокультурні й економічні умови, звичаї й традиції, окремі особи і групи людей, це вся держава з її інституалізованими структурами.

Соціальна педагогіка є міждисциплінарним комплексом, покликаним, з одного боку, усвідомлювати закономірності соціалізації особистості, а з другого – забезпечувати реалізацію цих закономірностей. Соціальна педагогіка може вирішувати свої специфічні завдання ефективно, з одного боку, лише інтегруючи в той чи інший спосіб дані інших галузей людино- і суспільствознавства, а з другого – трактуючи під своїм кутом зору і широко використовуючи досягнення різних галузей педагогіки.

Соціальна педагогіка вступає в міждисциплінарні контакти із соціологією освіти, соціологією виховання, педагогічною та соціальною психологією, психологією управління. Але при цьому варто акцентувати увагу на одній особливості, обов'язково притаманній соціальній педагогіці, – гуманістична спрямованість, поєднання вимогливості та поваги до дітей і молоді, а відтак – співробітництво, співдружність, співтворчість соціального педагога та особистості.

Різні підходи до визначення статусу, об'єкта, предмета, структури, функцій і завдань соціальної педагогіки як сучасної науки та практичної дисципліни викладено в працях вітчизняних і зарубіжних науковців (Ю.Азарова, О.Безпалько, І.Зверевої, А.Капської, Л.Коваль, Л.Міщик, А.Мудрика, С.Пальчевського, С.Савченка, В.Сластеніна, Л.Філіпової та ін.).

Підсумовуючи погляди російських і українських учених щодо сутності педагогіки як сучасної науки, О.Безпалько виокремлює такі підходи: галузь педагогіки, що фокусує свою увагу на питаннях соціального виховання (А.Капська, А.Мудрик, А.Рижанова, М.Плоткін, В.Семенов); міждисциплінарна наука, яка інтегрує педагогіку та теорію соціальної роботи (В.Бочарова, І.Зимня, Є.Смірнова, В.Ярська); галузь педагогіки, яка вивчає особливості соціалізації особистості в різних сферах соціального середовища

(Т.Алексеевко, Ю.Василькова, В.Нікітін); галузь педагогіки, яка вивчає вплив різних соціальних інститутів на процес соціалізації особистості (М.Галагузова, І.Зверева, Л.Міщик).

Соціальна педагогіка – це галузь педагогіки, що досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації, тобто виховання всіх вікових груп і соціальних категорій людей, що здійснюється як в організаціях спеціально для цього створених, так і в організаціях, для яких виховання не є основною функцією (підприємства, військові частини тощо) (А.Мудрик).

Соціальна педагогіка вивчає особистість як центр системи соціально-педагогічного впливу, як початковий і кінцевий пункт різноманітного процесу соціалізації. Це означає, що всі педагогічні механізми та засоби мусять бути переглянуті з урахуванням їх функціонування в цілісній системі соціуму, тобто в усіх сферах суспільного життя (Л.Міщик).

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

міждисциплінарна наука, яка вивчає закономірності соціалізації особистості та розробляє умови для забезпечення їх реалізації;

термін увів у науковий обіг А.Дістервег (або К.Магер) у першій половині ХІХ ст.;
оформилася як окрема наука в другій половині ХІХ ст. (П.Барс, П.Бергемен, П.Наторп, Л. Штефан та ін.);

об'єкт: особистість в її становленні й розвитку, в процесі соціалізації;
предмет: закономірні відносини, логіка взаємозв'язків, структурно-функціональні взаємодії всіх складових, які утворюють зміст процесу соціалізації, особистісного самовираження та самореалізації;
мета: інтеграція знань про соціальну природу особистості як педагогічної мети;
функції: теоретико-пізнавальна, прикладна;

основні категорії: соціальне виховання, соціальне середовище, соціалізація, соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна робота, соціальна адаптація, соціальна профілактика, соціальна реабілітація.

Рис.1. Соціальна педагогіка як сучасна наука

Соціальну педагогіку також визначають як науку, що розкриває вплив на педагогічний процес конкретних соціокультурних умов, які виконують роль посередника між соціальним середовищем і окремими галузями педагогічного знання. Вона тісно пов'язана з особливостями розвитку суспільства, зі становленням соціально-громадських відносин (А.Капська).

Соціальна педагогіка як наука розглядає можливості надання допомоги в становленні розвитку та самореалізації особистості на основі синергетичного поєднання як зовнішніх, так і внутрішніх умов, цілеспрямовано організованих форм соціального впливу та стихійних. Особлива увага при цьому звертається на пошук ефективних шляхів подолання тих перешкод, які заважають повноцінному процесу соціалізації як окремої людини, так і певних груп людей, нерідко об'єднаних спільною бідною, горем, життєвими негараздами (С.Пальчевський).

Соціальна педагогіка – це галузь педагогічної науки, яка вивчає особливості соціального виховання особистості в процесі її соціалізації (О.Безпалько).

Дослідники (А.Капська, Л.Міщик) розмежовують соціальну педагогіку як науку, що покликана узагальнити результати та положення, які стосуються закономірних відносин, логіки взаємозв'язків, структурно-функціональних взаємодій усіх складових, що формують зміст процесу соціалізації; як *практичну дисципліну*, яка спрямована на створення технологій, які забезпечували б успішний перебіг процесів, що стосуються соціалізації.

У науковій літературі існує декілька підходів до визначення науково-теоретичної структури соціальної педагогіки, виокремлення її розділів:

➤ *агогіка, герогогіка, андрагогіка, віктимологія* (Л.Коваль, І.Зверева, С.Хлебнік);

➤ *філософія соціального виховання, соціологія соціального виховання, соціально-педагогічна віктимологія, теорія соціального виховання, психологія соціального виховання, методика соціального виховання, економіка та менеджмент соціального виховання* (А.Мудрик).

Важливим у процесі обґрунтування соціальної педагогіки як самостійної науки і практичної дисципліни є визначення системи її головних *принципів* як базисних положень, що дозволяють усвідомити процес становлення й розвитку особистості, особливості її соціалізації, а також створення спеціальних умов для реалізації цих завдань. Науковці виділяють п'ять головних принципів: гуманізм, соціальність розвитку, системність, поляризація та практика (Л.Міщик).

Соціальна педагогіка як самостійна наукова галузь має свій науково-понятійний апарат. Уведення в науковий обіг її головних категорій відбувалося протягом усього періоду її становлення. Розвиваючись у тісному зв'язку з гуманітарними науками, які вивчають людину (педагогіка, психологія, соціологія тощо), соціальна педагогіка активно використовує їхній категоріальний апарат як у наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності. До таких категорій належать: виховання, освіта, навчання, самовиховання, особистість, розвиток, формування, діяльність, соціалізація,

соціум, соціальний інститут, соціальне середовище, соціальна адаптація, соціальна профілактика, соціальна реабілітація тощо. Власними категоріями соціальної педагогіки є: соціальне навчання, соціальне виховання, соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна робота, соціально-педагогічний процес, технології соціально-педагогічної діяльності, соціально-педагогічне явище тощо.

На сучасному етапі існує декілька підходів щодо визначення поняття «соціальне виховання». Окремі автори вважають, що соціальному вихованню підлягають усі вікові та соціальні категорії людей; інші, подібно до засновника терміна «соціальна педагогіка» В.Дістервега, що соціальне виховання необхідне лише для вразливих категорій: сиріт, безпритульних, малолітніх злочинців. Ураховуючи той факт, що результатом соціального виховання є соціалізація як здатність людини взаємодіяти з соціальним світом (В.Нікітін), варто погодитися з авторами першої концепції.

Соціальне виховання – це виховання людей усіх вікових груп і категорій в організаціях, як створених для цієї мети, так і в тих, що займаються ним поряд зі своїми основними функціями (І.Андрєєва).

Соціальне виховання – це процес забезпечення в суспільстві умов і заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій. *Об'єктом* соціального виховання є система соціальних взаємодій людини в колі її найближчого оточення, а предметом – педагогічний вплив соціальних інститутів на процес соціального становлення особистості (О.Безпалько).

5. Об'єкт, предмет, мета і функції соціальної педагогіки

Як зазначає більшість науковців, *об'єктом* соціальної педагогіки є особистість. Окремі дослідники (Л.Філіпова) уточнюють об'єкт і визначають його як особистість у її становленні й розвитку, тобто в процесі соціалізації.

Разом з тим, сучасне поняття особистості досить широке, воно містить найрізноманітніші характеристики людини – від формально-динамічних властивостей темпераменту до світогляду й життєвих принципів. Відповідно до найбільш обґрунтованого підходу, *особистість* розуміють як особливий спосіб існування людини як члена суспільства, як представника якоїсь соціальної групи, тобто соціокультурної реальності. Це дозволяє розглядати проблему становлення й розвитку особистості з міждисциплінарної, по суті, з соціально-педагогічної позиції.

Отже, *об'єктом* соціальної педагогіки має бути відображення соціокультурної природи феномена особистості (Л.Міщик).

Об'єкт соціальної педагогіки розглядають на трьох взаємопов'язаних рівнях:

– на *соцієнтальному рівні* – це суспільство як відносно стійка спільнота, засобами соціально-педагогічної діяльності є ідеологія як система ціннісних орієнтацій;

– на *соціально-середовищному рівні* – це мікросередовище, колектив, соціальні групи людей;

– на *індивідуальному рівні* – це людина на певних рівнях соціалізації, до якої застосовуються різні соціально-педагогічні засоби й прийоми залежно від її стабільно-рівневого стану.

Проблема соціалізації особистості з площини філософсько-соціологічної усе частіше переходить у площину соціально-педагогічну. Вирішення цієї проблеми є найважливішим чинником оптимального розвитку окремої особистості й суспільства загалом.

Соціалізація – це процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і взаємин. У процесі соціалізації людина набуває певних переконань, оволодіває суспільновизнаними формами поведінки, необхідними для життя в суспільстві (Л.Міщик).

Соціалізація належить до тих процесів, через посередництво яких люди навчаються разом жити та ефективно взаємодіяти один з одним. Соціалізація передбачає активну участь людини в засвоєнні культури людських взаємин, у формуванні соціальних норм, ролей і функцій, набутті досвіду, необхідного для їх успішної реалізації. Її мета – пізнання людиною соціальної дійсності, оволодіння вміннями практичної індивідуальної та групової роботи.

Деякі дослідники (А.Капська) вказують на взаємозв'язок поняття «соціалізація» з поняттями «виховання» і «соціальний розвиток». Соціалізацію не можна ототожнювати з поняттям «виховання» ні у вузькому, ні в широкому розумінні, в якому воно часто використовується. Виховання передбачає передусім систему спрямованих впливів, за допомогою яких можна сформувати в особистості певні риси та якості, завдяки яким людина долучається до культури і стає повноцінним членом суспільства. *Особливості* процесу соціалізації, які дозволяють відмежувати його від виховання:

– відносна стихійність цього процесу, яка характеризується не завжди передбаченим, цілеспрямованим впливом середовища;

– механічне засвоєння соціальних норм і цінностей, яке відбувається в результаті діяльності та спілкування особистості, взаємодії її з мікро- і макросередовищем;

– зростання самостійності особистості з досягненням певної вікової межі щодо вибору соціальних цінностей і орієнтирів, середовища спілкування, якому надається перевага.

Соціальний розвиток дітей і молоді – об'єктивний і водночас керований процес взаємодії кількісних і якісних змін соціальних характеристик молодого покоління в ході його становлення як суб'єкта суспільного виробництва і суспільного життя. Поняття «соціальний розвиток» і «соціалізація» збігаються, але в них по-різному зроблені акценти: активність особистості більш виразно подана через ідею розвитку, а соціалізація акцентує увагу на соціальному середовищі та його впливі на особистість.

Предметом соціальної педагогіки визначають закономірні відносини, логіку взаємозв'язків, структурно-функціональні взаємодії всіх складових, які утворюють зміст процесу соціалізації, особистісного самовираження та самореалізації (А.Капська).

Предметом соціальної педагогіки є дослідження всієї суми чинників, як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, цілеспрямовано організованих та стихійних, які впливають на процес соціалізації як окремої людини, так і груп людей упродовж усього їхнього життя (С.Пальчевський).

Деякі дослідники (О.Капська, Л.Міщик, А.Мудрик) обґрунтовують *функції* соціальної педагогіки як сучасної науки:

- *теоретико-пізнавальну*, яка полягає в аналізі соціально-педагогічних процесів, поясненні причин соціальних проблем, накопиченні знань і розробці наукових підходів щодо підвищення рівня ефективності соціального виховання та різних видів соціально-педагогічної підтримки особистості;

- *прикладну*, яка пов'язана з пошуком шляхів і способів, розробкою технологій з метою вдосконалення соціально-педагогічного впливу на особистість, створення оптимальних умов для її соціалізації та мінімізації негативного впливу соціального середовища.

Основною метою соціальної педагогіки як науки є інтеграція знань про соціальну природу особистості. *Головною метою* соціальної педагогіки як практичної дисципліни слід вважати створення технологій, що забезпечують подолання відчуження особистості від своєї справжньої соціальної природи (А.Капська, Л.Міщик).

Досягнення головної мети соціальної педагогіки можливе за умови розв'язання *проблем*, які мають соціально-педагогічний характер, найважливішими серед них є:

- усвідомлення поняття особистості, етапів її становлення й розвитку;
- розмежування різних форм соціального буття індивіда (людина, особистість, індивідуальність, суб'єкт);
- усвідомлення змісту соціалізації, самовизначення та самореалізації;
- аналіз взаємозв'язків розвитку та саморозвитку особистості;
- усвідомлення соціальної детермінації, соціального становлення, функціонування та розвитку особистості.

Відповідно до структури соціальної педагогіки її завдання класифікуються за певними групами: завдання, розв'язання яких пов'язане зі становленням концептуальної основи соціальної педагогіки як науки; завдання, вирішення яких дозволить реалізувати ці концептуальні положення на практиці (Л.Міщик).

Соціальна педагогіка спрямована на перетворення соціального середовища, попередження конфліктів, оптимізацію стосунків особистості та соціуму. Тому основними *завданнями* її є: пошук методів і засобів попередження проблем; виявлення й обґрунтування шляхів усунення причин, які породжують ці проблеми, забезпечення превентивної профілактики різних негативних явищ, відхилень у поведінці людей і, таким чином, оздоровлення соціального мікросередовища (А.Капська).

6. Взаємозв'язки соціальної педагогіки й соціальної роботи як суміжних наук

Особливістю соціальної педагогіки є її зв'язок із соціальною роботою, яка породжує дискусії про взаємовідношення цих наук, що пов'язано зі спорідненістю предмета їх дослідження, напрямів реалізації практичної діяльності. Питання взаємозв'язку та взаємозалежності соціальної педагогіки і соціальної роботи, теоретичного та емпіричного розмежування обох наук в Україні не є до кінця вирішеним на науковому і законодавчому рівнях. Особливо це стосується трактування змісту понять «соціальна робота» і «соціальна педагогіка», розподілу можливих сфер професійної діяльності, категорій клієнтів, визначення специфіки послуг, особливостей підготовки фахівців, відмінностей спеціалізації, особливостей післядипломного навчання.

Дослідженням проблеми становлення, векторів розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи займалися українські (І.Зверєва, Л.Міщик, С.Хлебик, Л.Коваль, І.Мигович та ін.) та російські вчені (А.Мудрик, Л.Нікітіна, В.Нікітін, В.Сластьонін та ін.). Категорії «соціальна педагогіка» і «соціальна робота» розвиваються в тісному взаємозв'язку, відношення між ними непрості, що відображається в різних наукових позиціях: від *ототожнення і взаємопоглинання* до повної *самостійності й автономності*.

У багатьох країнах світу поділ на соціальну педагогіку й соціальну роботу відсутній. В останнє десятиріччя в Україні також спостерігається тенденція до консолідації фахівців у галузі соціальної роботи. У 1992 р. з метою об'єднання зусиль у становленні й розвитку соціальної педагогіки і соціальної роботи в Україні створена Асоціація соціальних педагогів і соціальних працівників. У контексті світового досвіду соціальна педагогіка та соціальна робота мають декілька шляхів розвитку та взаємозв'язку:

- соціальна педагогіка як *складова соціальної роботи* (у Великій Британії, США немає професії соціального педагога);
- соціальна педагогіка як *частина антропології*, яка не належить до педагогічних дисциплін (Г.Філонов);
- соціально-педагогічна допомога як *частина соціального виховання*, яка має в соціальній роботі свої особливості;
- соціальна педагогіка як загальна дисципліна, що *включає в себе* соціальну роботу, виступає її *базовою теоретичною основою*, яка покликана науково обґрунтувати і визначити сферу застосування практики соціальної роботи, її характер;
- *паралельний розвиток* соціальної педагогіки і соціальної роботи як суміжних, але самостійних дисциплін, що *взаємопов'язані* сферами наукової та практичної діяльності;
- соціальна педагогіка і соціальна робота (педагогіка соціальної роботи) є *синонімами*;
- соціальна педагогіка (педагогіка відносин у соціумі) розглядається як *базова інтегративна основа* в системі соціальної допомоги населенню, яка дає змогу своєчасно діагностувати, виявляти й педагогічно доцільно впливати на

відносини в соціумі, формувати ціннісні орієнтації особистості, її ставлення до себе (Л.Коваль, І.Зверєва, С.Хлеб'юк);

- соціальна педагогіка як *теорія*, а соціальна робота як *практика* реалізації соціально-педагогічних наукових розробок (Л.Міщик, А.Капська);

- соціальна педагогіка є *педагогікою соціальної роботи*, а саме соціальною допомогою дитині в несприятливих умовах її соціальної адаптації (В.Бочарова, М.Галагузова).

Відсутність єдиної позиції на взаємозв'язок соціальної педагогіки та соціальної роботи гальмує розвиток обох і знижує їхній практичний соціокультурний ефект. Соціальна педагогіка і соціальна робота *розвиваються паралельно*, взаємопов'язуючи свої наукові досягнення, навчальні дисципліни та практичну діяльність.

Соціальна робота є комплексом різних видів допомоги (соціально-побутової, медико-соціальної, соціально-правової, соціально-педагогічної). Характерною рисою соціальної роботи в Україні є те, що вона пов'язана із соціальною педагогікою та соціальним захистом. Основою соціальної роботи вважають соціальну педагогіку, бо без неї соціальна робота перетвориться на «сізіфову працю подолання наслідків без урахування причин» (А.Малько).

Таким чином, порівняно із соціальною педагогікою, в центрі уваги якої є розвиток і становлення особистості як суб'єкта соціального життя, забезпечення педагогічно доцільного впливу різних факторів соціального середовища, у теорії соціальної роботи акцент переміщується на соціальний захист, досягнення змін (соціальних та особистісних) як умови, що сприяє вирішенню проблем окремої людини, соціальної групи чи суспільства загалом (О.Безпалько).

Категорії соціальної роботи й соціальної педагогіки органічно поєднані в одному контексті, утворюючи єдину систему мови теорії та практики соціально-педагогічної діяльності. Ця тенденція знаходить відображення і в суспільному житті: вирішенням тих самих проблем займаються як соціальні педагоги, так і соціальні працівники, які не належать до однієї суспільної площини.

Соціальна робота і соціальна педагогіка в ХХ-ХХІ ст. не тільки знаходять спільні лінії перетину, але й утворюють єдину понятійну й науково-практичну сферу. Соціальна робота включає системні риси соціальної педагогіки. Найбільш чітко їх єдність простежується в розв'язанні проблем з соціалізації молоді, що підтверджує схильність названих галузей знань до конвергенції. Необхідно враховувати також, що соціальне виховання часто передбачає надання соціальної підтримки тим, хто її потребує.

Між соціальною роботою і соціальною педагогікою є певні *відмінності*. Соціальна робота – діяльність, спрямована на вирішення тих або інших проблем клієнта; тоді як соціальна педагогіка – це соціальна робота, спрямована на розвиток індивідуального потенціалу клієнта.

Деяка відмінність між ними виражається в різному розумінні об'єктно-предметного поля. Так, предметом соціальної педагогіки є закономірності взаємодії особистості та соціального середовища, способи оптимізації та

гармонізації їх взаємовпливів. Предметом соціальної роботи – соціальні процеси та явища, негативний вплив яких є причиною дисфункціонального стану особистості; закономірності організації та реалізації практичної діяльності, що спрямована на подолання наслідків негативного впливу, який є джерелом особистісних проблем.

Існують певні відмінності історичного становлення цих дисциплін – соціальна педагогіка інтерпретується як сфера вдосконалення умов соціального середовища з метою оптимального впливу на процеси розвитку і становлення особистості; тоді ж як соціальна робота формувалася через практичне вирішення проблем особистості різними методами (соціально-політичними, соціально-економічними, соціально-медичними та соціально-педагогічними).

Інша *відмінність* між ними полягає у формуванні двох окремих, проте взаємопов'язаних категоріально-термінологічних апаратів у структурі теорії обох наук. Так, у тезаурусі соціальної педагогіки чітко проявляються ознаки загальної педагогіки. Прослідковується також перевага соціологічної термінології в процесі оформлення категоріального профілю соціальної роботи. Термінологічний взаємозв'язок проявляється через залучення цілої низки категорій і термінів соціальної педагогіки в процес формування теоретичних основ соціальної роботи як науки, їх інтеграцію в практику соціальної роботи.

Питання для самоконтролю

1. Яка теорія походження виховання є найбільш обґрунтованою й достовірною?
2. Чи є актуальними ідеї та засоби козацької педагогіки в розв'язанні сучасних соціально-педагогічних завдань?
3. Чи пов'язані між собою етапи становлення соціальної роботи й соціальної педагогіки?
4. Кого вважають засновником соціальної педагогіки як науки?
5. Які є наукові позиції щодо питання про те, хто ввів у науковий обіг термін «соціальна педагогіка»?
6. Який зв'язок у процесі становлення прослідковується між педагогікою та соціальною педагогікою?
7. Які підходи науковців щодо визначення об'єкта соціальної педагогіки?
8. Яким чином науковці розмежовують соціальну педагогіку як науку та практичну дисципліну?
9. У якому аспекті соціальна педагогіка вивчає особистість?
10. Хто з класиків педагогіки у своїх працях обґрунтував соціально-педагогічні ідеї?
11. Чи можна ототожнювати поняття «виховання», «соціальне виховання» і «соціалізація»?
12. Хто з сучасних російських і українських учених зробив важливий внесок у становлення соціальної педагогіки?
13. Які підходи до визначення об'єкту соціальної педагогіки як науки?
14. Чому саме в кінці 90-х ХХ ст. років активізувалися наукові розробки в галузі соціальної педагогіки в Україні?

15. Які є позиції вчених щодо взаємозв'язку соціальної педагогіки і соціальної роботи як сучасних наук?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Проаналізуйте усну народну творчість (казки, легенди, прислів'я, приказки тощо), покажіть, як український народ ставився до опіки над сиротами.

2. Розкрийте соціально-педагогічний зміст козацької системи виховання, заповніть таблицю:

Таблиця 1

Система козацького виховання

Ступінь	Мета виховання й освіти	Соціально-педагогічний зміст виховання

3. Ознайомтеся з особливостями розвитку системи освіти в Україні в кінці XVIII – на поч. XX ст. й покажіть соціально-педагогічний зміст діяльності нових закладів (дошкільних установ, недільних шкіл для дорослих, закладів освіти для жінок, закладів для сиріт тощо).

4. З'ясуйте внесок видатних педагогів і прогресивних діячів кінця XVIII – початку XX ст. у становлення соціальної педагогіки як науки, визначте їхні соціально-педагогічні погляди, заповніть таблицю:

Таблиця 2

Соціально-педагогічні погляди видатних педагогів

Педагог (роки життя)	Головні праці	Цитати	Соціально-педагогічний зміст	Актуальність на сучасному етапі

5. Узагальніть різні підходи сучасних науковців до визначення сутності, об'єкта, предмета, мети й завдань соціальної педагогіки та розробіть граф-схему «Соціальна педагогіка як сучасна наука».

6. Проаналізуйте категоріально-понятійну систему соціальної педагогіки та визначте, які поняття беруться з інших суміжних наук, а які є безпосередньо категоріями соціальної педагогіки. Заповніть таблицю:

Таблиця 3

Категорії соціальної педагогіки

Запозичені категорії			Категорії власне соціальної педагогіки	
Категорія	З якої науки запозичено	Її визначення	Категорія	Її визначення

Лекція 2.

Тема 2. Соціальний педагог – сучасна професія.

Основні поняття: професія, спеціальність, спеціалізація, кваліфікація, соціальний педагог, соціальний працівник, фахівець із соціальної роботи, ролі соціального педагога, планування, перспективний план, статистичний звіт, аналітичний звіт, соціально-педагогічна карта учня, соціальний паспорт класу, соціальний паспорт сім'ї.

План лекції

1. Передумови становлення професії соціального педагога на сучасному етапі.
2. Професія соціального педагога, спеціалізація в його роботі.
3. Соціальний педагог і соціальний працівник.
4. Нормативно-правова база діяльності та документація соціального педагога.

Питання для самостійного вивчення

1. Суперечливий характер діяльності соціальних педагогів.
2. Соціальний педагог і психолог: особливості взаємодії, загальні та відмінні характеристики.
3. Професійна й непрофесійна соціально-педагогічна діяльність, їх взаємозв'язок.
4. Соціально-педагогічна карта учня, особливості її створення.
5. Соціальний паспорт учнівського колективу, сім'ї, вимоги до їх оформлення.

Основна література

1. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник [Текст] / за ред. Т.І.Семигіної, І.І.Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – С. 13-21.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 179-184.
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-psyholog.org.ua/news/2010-07-26-04-54-31.html>.
4. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) [Текст] / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – 320 с.
5. Сорочинська В.Є. Організація роботи соціального педагога [Текст] : навчальний посібник / В.Є.Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – С. 203-208.
6. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 9-15.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – С. 5-11.
2. *Веретенко О.О.* Становлення професії соціального педагога в Україні [Текст] / О.О.Веретенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 21-22.
3. Дипломированный социальный педагог : специфика профессиональной деятельности и система профессиональной подготовки [Текст] / под ред. М.А.Галагузовой. – Екатеринбург, 1996. – 121 с.
4. *Краснова В.Г.* Педагогические аспекты в социальной работе : учебное пособие [Текст] / В.Г.Краснова. – Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. университета, 2004. – 60 с.
5. *Савченко С.В.* Соціальна педагогіка : теорія і технології [Текст] / С.В.Савченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
6. *Товщик С.А.* Взаємозв'язок дефініцій соціальної педагогіки та соціальної роботи [Текст] / С.А.Товщик // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 46 : Педагогічні науки. – Житомир, 2009. – С. 108-111.
7. *Шишковец Т.А.* Справочник социального педагога : 5-11 классы [Текст] / Т.А.Шишковец. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М. : ВАКО, 2005. – С. 187-195.

Матеріали до лекції

1. Передумови становлення професії соціального педагога на сучасному етапі

Утвердження нової професії соціального педагога в нашій країні зумовлене, з одного боку, розробкою і впровадженням міжнародних стандартів щодо проведення соціально-педагогічної діяльності, а з другого – глибокими кризовими процесами, які спричинені радикальними політичними та економічними змінами. Великі перетворення привели до руйнування господарсько-економічних зв'язків, майнової диференціації, соціальної напруженості, суттєвого збільшення соціально незахищених верств населення. Сьогодні активними темпами зростають негативні тенденції в Україні, серед яких перші місця посідають: бідність, безробіття, «соціальне сирітство», бездомність, алкоголізм, наркоманія, злочинність, суїцид тощо. Саме на ліквідацію означеного кола проблем має бути спрямована діяльність соціального педагога.

➤ Виникнення *соціально-економічної кризи* сприяло появі незахищених верств населення, що потребують професійної соціально-психологічної допомоги, підтримки.

➤ Трансформація суспільного життя вплинула на *зміну системи цінностей молоді*, вивела на перші місця пріоритети особистісного рівня, які б

забезпечували власні потреби та комфортне самопочуття. Починають домінувати матеріальні цінності над духовними, особисті над колективними.

➤ Соціально-економічна обстановка, екологічна криза, неповноцінне харчування, неправильний спосіб життя, шкідливі звички привели до погіршення стану здоров'я дітей і молоді, населення в цілому. Підвищився рівень захворювань молоді на соціально зумовлені хвороби (венеричні, злоякісні новоутворення, наркоманія, алкоголізм тощо); зросла смертність молоді, частішими стали випадки самогубства.

➤ Складна соціально-економічна ситуація в Україні сприяла поширенню асоціальних проявів у поведінці, правопорушень і злочинів серед дітей і молоді, що стало невід'ємною частиною загальної криміногенної ситуації в країні та співпало з її генеральними тенденціями та напрямками.

➤ Недоліки в організації навчально-виховного процесу в освітніх закладах, певна дегуманізація освіти, штучне відокремлення її від виховання спричинили кризу системи освіти, неспроможність авторитарної педагогіки розв'язувати нові соціально-виховні завдання. Виховна діяльність суспільства відстає від складних соціально-психологічних процесів.

➤ Поширення насильства над дітьми, яке може чинитися як дорослими щодо дітей, так і самими дітьми відносно одне одного. Згідно з даними дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією Жіночий консорціум України у навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської областей, велика кількість дітей стають жертвами шкільного насильства. Ствердно відповіли про те, що зазнають насильства в школі 65% дівчат і 50% хлопців у віці 9-11 років; 84% дівчат і 70% хлопців у віці 12-14 років; 56% дівчат та 51% хлопців у віці 15-16 років. Серед форм насильства, які існують у навчальних закладах, переважають такі форми, як: побиття, образи, приниження, копняки, запотиличники, використання образливих прізвиськ, псування майна іншої особи, позбавлення їжі та грошей, неприємні дотики до тіла, бойкот тощо.

➤ Криза та проблеми сучасної сім'ї (низький рівень реальної заробітної плати, зростання виробничої та побутової зайнятості дорослих членів сім'ї, руйнування суспільної системи утримання й виховання дітей, оздоровчих і позашкільних закладів) приводять до того, що в багатьох сім'ях не створюються умови для соціалізації дітей і підлітків.

Наявність низки причин соціально-економічного й морально-етичного характеру (безробіття обох чи одного з батьків або їх жебрацтво, відсутність постійного місця роботи батьків або їх залучення до так званого «човникового бізнесу», відсутність постійного житла, розлучення батьків, асоціальний спосіб життя одного або/чи обох батьків, різні види залежності (пияцтво, алкоголізм, нарко- і токсикоманія, схильність до азартних ігор), примус дітей до жебракування, злочинні дії батьків, раннє або позашлюбне материнство, неповна сім'я призводять до погіршення статусу дітей, різноманітних форм насильства, позбавлення їх батьківського піклування.

➤ На кожному етапі розвитку дитини та її оточення виявляються суперечності між новим рівнем соціальних якостей і раніше сформованими

вимогами, що висуваються до дитини. У нових соціально-економічних умовах спостерігається загострення й збільшення *проблем соціального життя*, які з'являються майже в кожній людині.

Види проблем, які виникають у дітей і підлітків:

- *проблеми свободи вибору і соціальної творчості* – труднощі на шляху реалізації дитиною її інтересів і потреб у вже сформованих нормах соціального життя або труднощі у створенні нових норм соціальних відносин на рівні власної позиції дитини, а саме: прояв специфічного ставлення до людей, встановлення нового статусу, розширення масштабів впливу на навколишнє середовище;

- *проблеми соціальної адаптації та дезадаптації* – труднощі засвоєння і пристосування до існуючих норм соціального життя або труднощі усунення таких норм, які є соціально небезпечними, несуть в собі небезпеку для життя і здоров'я дитини;

- *проблеми соціальної інтеграції або дезінтеграції* – це труднощі невідповідності потреб, інтересів і можливостей дитини, її сім'ї можливостям, потребам та інтересам інших людей; труднощі в розвитку, в розширенні соціальних зв'язків або труднощі виходу з колишніх контактів і зв'язків.

2. Професія соціального педагога, спеціалізація в його роботі

На сучасному етапі відбувається становлення соціально-педагогічної діяльності як професійної, що вимагає спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, певної кваліфікації.

Назва фахівця «соціальний педагог» є похідною від слова «педагог», яке асоціюється насамперед з учителем. Відповідно до Державного класифікатора видів економічної діяльності ДК 009-96 соціальний педагог належить до фахівців напряму «Педагогічна освіта» і підготовлений до роботи за одним чи кількома з видів найменувань соціально-педагогічної діяльності. Такий фахівець здатний виконувати зазначену професійну роботу згідно з Державним класифікатором України («Класифікатор професій»).

Після введення такої посади першими соціальними педагогами стали саме вчителі, вони ж складають більшу частину слухачів усіх форм курсової перепідготовки кадрів для отримання сертифікату за цією спеціальністю. Професійна підготовка соціальних педагогів ведеться в основному в педагогічних навчальних закладах. У професійній діяльності вчителя та соціального педагога є багато спільного. Насамперед ці дві професії об'єднує те, що об'єктом їх уваги є дитина (згідно з Конвенцією ООН про права дитини – «людина до досягнення 18-річного віку»), її розвиток і соціальне становлення.

Разом із тим професійна діяльність цих фахівців має і низку суттєвих відмінностей, що дозволяють виявити специфіку двох споріднених професій. Учитель, виконуючи свою головну освітню функцію, передає молодому поколінню знання й соціокультурний досвід, накопичений суспільством, у процесі чого здійснюється розвиток і виховання дитини. В центрі ж уваги

соціального педагога знаходиться *соціалізація* дитини, її успішна інтеграція в суспільство як альтернатива відокремлення, «випадання» з нормальних соціальних відносин.

Відрізняються ці професії також і сферою діяльності. Якщо вчитель зорієнтований уже в процесі професійної підготовки на роботу в установі певного типу, а саме в загальноосвітньому навчальному закладі, то соціальний педагог може працювати в різних установах. З цієї точки зору, а також функціонально діяльність соціального педагога набагато ближча до професійної діяльності фахівця із соціальної роботи.

Роль учителя, який працює в навчальному закладі, суттєво відрізниться від ролі соціального педагога ще й тому, що в соціального педагога на першому місці стоїть не навчальна, не освітня, а виховна мета, соціальна допомога та захист.

Соціальний педагог – це професійний працівник соціуму; фахівець з виховної роботи з дітьми, їхніми батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому мікросередовищі, з молодіжними групами й об'єднаннями; організатор культурно-дозвілєвої, фізкультурно-оздоровчої, трудової, ігрової та інших видів діяльності, групового спілкування, технічної, художньої та інших видів творчості дітей і дорослого населення в соціумі (Л. Міщик).

Соціальний педагог – спеціаліст, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності. Він організовує взаємодію освітніх та інших навчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей і молоді, їх всебічного розвитку.

Соціальний педагог – це не шкільний соціальний працівник і не соціальний працівник у сфері освіти, як деякі його уявляють. І зовсім не правильно було б розглядати його як соціального працівника, орієнтованого лише на виховання дітей, хоча дітям і молоді надається пріоритет у соціальній роботі більшості країн. Проте майже скрізь, де йдеться про професійну роботу, діти та їх проблеми розглядаються в контексті їхніх соціальних зв'язків, стосунків, взаємодій із соціальними групами, поколіннями та в різних сферах соціуму, насамперед у сім'ї.

Згідно з Державним класифікатором України («Класифікатор професій» ДК 03-95) фахівець соціально-педагогічної сфери може мати декілька *кваліфікацій*:

- педагог соціальний;
- організатор позакласної та позашкільної виховної роботи з дітьми;
- вихователь гуртожитку, професійно-технічного закладу;
- культорганізатор дитячих та позашкільних закладів;
- завідувач центру (молодіжного, реабілітаційного, корекційного тощо);
- начальник кабінету (методичного, ресурсного тощо);
- вихователь-методист;
- інспектор з охорони дитинства;
- соціолог з ефективності покарання правопорушників;
- фахівець соціальної роботи (з питань допомоги неблагополучним родинам, грошової допомоги дітям тощо);

- керівник самодіяльного об'єднання;
- референт з основної діяльності;
- помічник вихователя; працівник, що здійснює догляд за окремими особами;
- завідувач гуртожитку, завідувач кімнати матері та дитини.

Додатково введені нові *посади*: менеджер соціальної роботи; керівник спеціалізованої соціальної служби (реабілітаційний центр для дітей-інвалідів; кризовий стаціонар для дітей, позбавлених батьківської опіки; мобільний центр соціальної роботи; мобільний інформаційний центр; методичний ресурсний центр соціальної роботи; тренінговий центр; патронажна служба; гувернерська служба); педагог-консультант соціальної служби й центрів різного напрямку для дітей та молоді (центр розвитку та планування сім'ї, соціальні притулки і прийомники-розподільники).

Соціальний педагог повинен мати можливість працювати у сфері приватної практики. Його діяльність зумовлюється специфікою регіону, області, району, міста, потребами й запитами клієнтів.

Окрім цього, затверджено 7 спеціалізацій для спеціальності «Соціальна педагогіка», зокрема: практична психологія, соціально-правовий захист, соціально-педагогічна робота з громадськими, дитячими та молодіжними організаціями, соціально-педагогічна робота в пенітенціарних установах, психолого-педагогічне консультування в реабілітаційних центрах, організація соціально-виховної діяльності в школах інтернатного типу, соціальний супровід дітей з обмеженими функціональними можливостями, соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки.

Робота соціального педагога покликана стимулювати й активізувати різносторонню діяльність численних добровільних помічників, педагогічної громадськості. Цьому сприяють законодавчі акти про розвиток територіального громадського самоврядування, прийняті в контексті сучасної соціальної ситуації, демократизації та гуманізації суспільства. Крім цього, діяльність соціальних педагогів спрямована на допомогу фахівцям різних професій (учителям, лікарям, працівникам культури, спорту, працівникам соціального забезпечення та правоохоронних органів).

Соціальний педагог покликаний попередити проблему, своєчасно діагностувати та усунути причини, які сприяють її виникненню, забезпечити превентивну профілактику різноманітних негативних явищ (морального, фізичного, соціального характеру), відхилень у поведінці людей, їх спілкуванні й, таким чином, оздоровити оточуюче їх мікросередовище.

Тому він повинен, на думку деяких дослідників (Р.Овчарової, Т.Шишковця та ін.), виконувати в своїй практичній діяльності різні ролі та змінювати їх залежно від ситуації та характеру проблеми, що вирішується. Це можуть бути ролі: *посередника* між дітьми і дорослими, між сім'єю і державними службами, організаціями і закладами, які покликані піклуватися про духовне, фізичне й психічне здоров'я населення; *адвоката*, захисника інтересів, законних прав людини, її сім'ї, різноманітних категорій населення; *організатора* й *учасника спільної діяльності* дітей, молоді та дорослих;

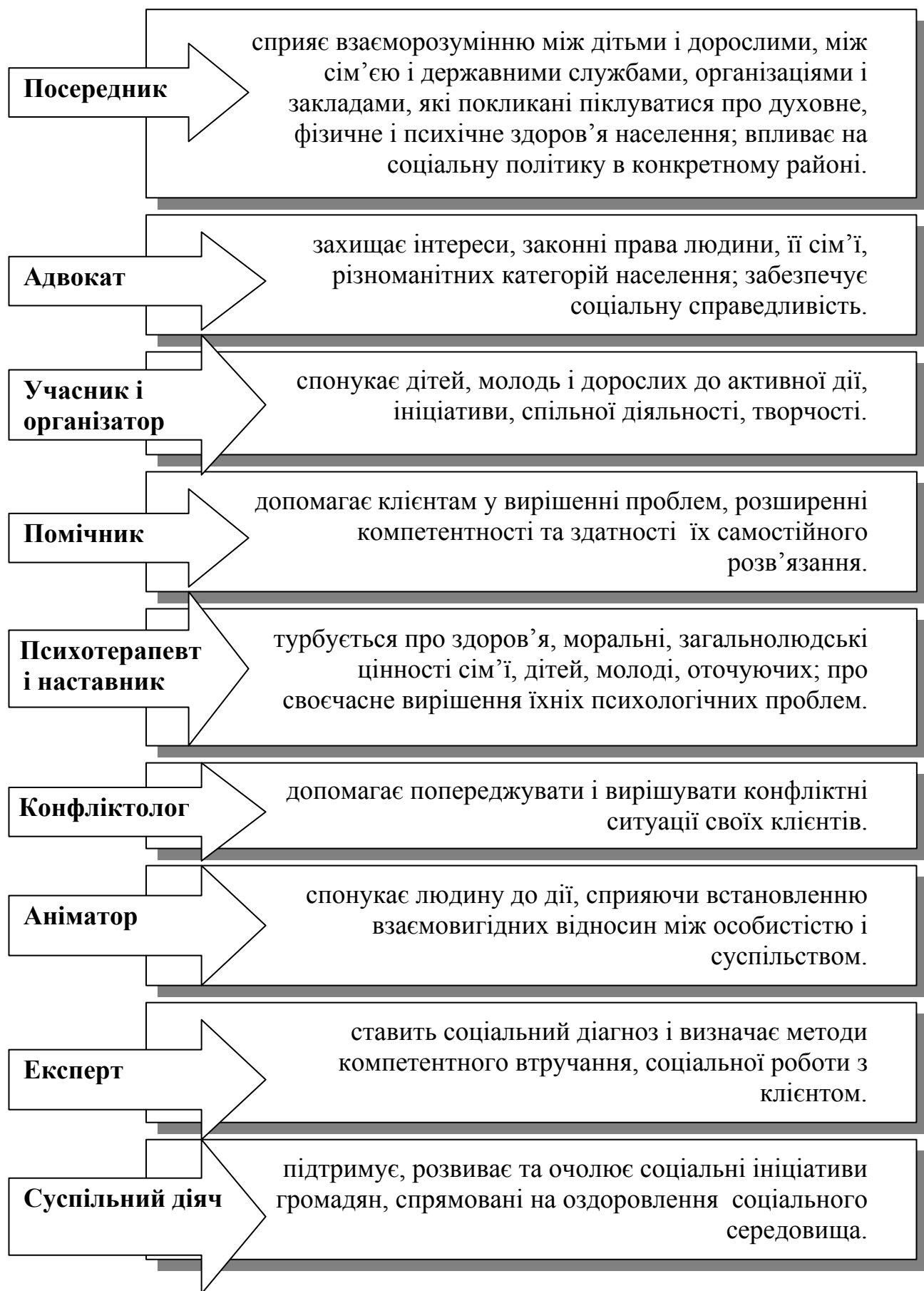

Рис. 2. Професійні ролі соціального педагога

помічника у вирішенні проблем клієнтів; психотерапевта і наставника сім'ї, дітей, молоді, оточуючих їх людей; конфліктолога; аніматора, експерта у встановленні соціального діагнозу, суспільного діяча тощо.

Рольовий репертуар соціального педагога визначений В.Сидоровим: *вихователь, організатор вільного часу, вчитель соціальних умінь, посередник, консультант, помічник у реалізації дитячо-юнацьких ініціатив, дослідник, соціальний адвокат, керівник соціально-педагогічної служби (соціальний менеджер).*

У соціальній і соціально-педагогічній роботі в Росії найбільшого поширення набули такі спеціалізації: *соціальний педагог, сімейний або працівник сімейного профілю* (надає різносторонню допомогу сім'ї); *общинний (сільський) соціальний педагог* (допомагає сільським жителям); *спеціаліст із соціальної роботи з дітьми та молоддю* (допомагає дітям і молоді конкретного мікрорайону); *спеціаліст з організації культурного дозвілля* (організовує соціокультурну діяльність дітей і дорослих); *валеолог, спеціаліст з охорони здоров'я, медичний соціальний працівник* (сприяє підвищенню життєвої активності населення, їх включенню у фізкультурно-оздоровчу діяльність); *соціальний працівник, що спеціалізується на проблемах зайнятості* (сприяє працевлаштуванню та професійній адаптації підлітків і молоді); *соціальний етнолог* (організовує етнокультурну роботу, спрямовану на відродження народних, національних традицій, обрядів, народної творчості); *соціальний педагог-дефектолог* (надає професійну корекційну допомогу дітям, які мають відхилення в розумовому і фізичному розвитку, їх сім'ям); *соціальний працівник* (надає кваліфіковану допомогу інвалідам, у тому числі дітям, що мають відхилення в розумовому і фізичному розвитку, їхнім батькам); *шкільний соціальний педагог* (працює в різних типах освітніх установ); *соціальний педагог* (надає різносторонню допомогу підліткам, схильним до правопорушень); *спеціаліст соціальної служби або адміністративний (муніципальний) соціальний педагог* (вирішує питання, пов'язані з організацією спеціальної практики, керівництвом процесом соціального формування та розвитку особистості в умовах відкритого мікросоціального середовища, проведенням моніторингу перспектив розвитку системи соціальних служб).

3. Соціальний педагог і соціальний працівник

Ще до кінця не з'ясоване в сучасній соціально-педагогічній науці та соціальній роботі співвідношення понять «соціальний педагог» й «соціальний працівник». Термін «соціальний працівник» з'явився в зарубіжній практиці в кінці XIX ст., а «соціальний педагог» – у 20-і рр. XX ст. На початку XX ст. у більшості країн Європи, Америки, Африки й Азії вже було засновано перші заклади для підготовки соціальних працівників. До таких установ належали короткотермінові курси соціальних працівників і школи соціальної роботи, яких нараховувалось на той час у світі близько 14-и і вони були об'єднані в Міжнародну Асоціацію шкіл соціальної роботи. Ці заклади готували соціальних

працівників для здійснення індивідуальної допомоги сім'ї, молоді, людям похилого віку, хворим, інвалідам, учням, які не відвідують школу; організовували роботу в притулках з педагогічно занедбаними дітьми, з дітьми, які мають проблеми з батьками, та неповнолітніми так званої «групи ризику» тощо. Для зарубіжної соціально-педагогічної науки початку ХХ ст. характерне ототожнення функцій «соціального педагога» й «соціального працівника».

У Росії перші соціальні школи було створено в Петербурзі у 1911 р. при Психоневрологічному інституті. Але в цей період, як свідчить аналіз праць відомих педагогів (П.Блонського, А.Залкінда, О.Калашнікова, С.Шацького та ін.), у вітчизняній соціально-педагогічній науці, на відміну від зарубіжної, терміни «соціальний педагог» і «соціальний працівник» ще не використовувалися. Всіх соціальних працівників дуже вдало назвав А.Залкінд узагальнюючим поняттям «суспільні вихователі».

Соціальні педагоги в нашій країні проклали шлях професії «соціальний працівник» і, цілком закономірно, що основу професійної компетентності будь-якого соціального працівника становлять психолого-педагогічні, етичні та моральні знання. Саме в педагогічній сфері різновідомчих структур ще в 60-70-х рр. ХХ ст. було здійснено перші спроби залучити фахівців до роботи в соціумі: організатори позакласної та позашкільної роботи, заступники з виховної роботи на підприємствах, педагоги-організатори в житлово-комунальних конторах, вихователі в інтернатах, дитячих будинках, гуртожитках, клубах тощо. За останню чверть століття вони накопичили чималий досвід практичної різнопланової роботи в соціумі.

Щодо співвідношення понять «соціальний педагог» і «соціальний працівник» є декілька підходів:

➤ *Ототожнення термінів «соціальний працівник» і «соціальний педагог»,* згідно з яким розподіл сфери діяльності соціальних служб на соціально-педагогічну та соціальну роботу вважається застарілим і неправомірним (В.Бочарова). Акцент робиться на педагогічну забезпеченість соціальної роботи як професії в цілому і конкретного соціального працівника зокрема (незалежно від того, хто його клієнт – дитина або дорослий, пенсіонер чи інвалід, будь-яка соціально незахищена група). Професії соціального працівника та соціального педагога схожі ще й тому, що мають ту саму мету – підвищення життєвого рівня всіх людей незалежно від національності та віросповідання.

➤ *Між соціальним педагогом і соціальним працівником існує принципова різниця,* оскільки термін «соціальний працівник» значно ширший порівняно з терміном «соціальний педагог» (І.Зверева, Б.Бітінас, А.Капська, Л.Катаєва, Л.Коваль, Л.Міщик, С.Хлебик та ін.). Така позиція також відображена в державних документах. Соціальний працівник, крім безпосередньої педагогічної діяльності, професійно може займатися роботою в будь-якій іншій соціальній сфері (відділах соціального забезпечення, військових частинах, на виробництві, біржах праці тощо) і виконувати більш широкі функції (допомоги, захисту, реабілітації, охорони тощо).

На думку деяких учених (М.Галагузова, Ю.Галагузова, Г.Штинова та ін.), існує одна істотна відмінність, яка визначає специфіку цих двох сфер

професійної діяльності. На відміну від соціального педагога, який у своїй професійній діяльності співпрацює з дитиною в процесі її розвитку, виховання, соціального становлення, об'єктом соціальної роботи можуть стати люди будь-якого віку, що мають ті чи інші соціальні проблеми або труднощі.

У науковому обігу поряд з термінами «соціальний педагог» і «соціальний працівник» використовується ще й поняття «фахівець із соціальної роботи». До цієї категорії відносять як соціальних педагогів, так і соціальних працівників.

Фахівець із соціальної роботи – особа, яка має спеціальну освіту й здійснює практичну соціальну роботу з різними категоріями дітей і молоді та соціальними групами» (А.Капська).

Рис. 3. Спеціалісти з соціальної роботи

Серед науковців існують й інші підходи до тлумачення поняття «фахівець із соціальної роботи». Наприклад, О.Холостова відзначає, що «фахівець із соціальної» роботи – еквівалент прийнятої в світі посади «соціальний працівник».

Термін «соціальний педагог» функціонує не в усіх країнах світу. Наприклад, у сучасній Англії є «соціальний працівник» і «фахівець з питань роботи з молоддю». У Франції функції соціальних педагогів виконують «соціальні кур'єри», до яких належать: вихователі раннього дитинства, вихователі з попередження злочинності серед молоді, радники з соціальної та родинної економіки, аніматори з соціокультурної діяльності та секретарі з медичної соціальної роботи.

У багатьох країнах увага акцентується на значенні соціально-педагогічних ідей у соціальній роботі (Німеччина, Норвегія, Україна тощо), у зв'язку з чим соціальний педагог розглядається як педагогічно орієнтований соціальний працівник, професійно підготовлений у сфері педагогіки до спілкування в соціумі. У Німеччині соціальний педагог – це єдина й загальна назва професії для всіх, хто спеціалізується на соціальній роботі. У цій державі законодавством затверджена назва єдиної професії «дипломований соціальний педагог і соціальний працівник», а зміст підготовки соціального працівника прирівнюється до підготовки соціального педагога, соціальний педагог – це офіційна назва професії, яку отримують випускники соціальних відділень ВНЗ.

У різних країнах Заходу поряд із загальноприйнятими існують і свої назви спеціалістів соціальної роботи: працівники соціальних клінік, педагоги з організації вільного часу, педагоги з питань урегулювання конфліктів з батьками, соціальні працівники сімейного типу тощо.

4. Нормативно-правова база діяльності та документація соціального педагога

У своїй роботі соціальний педагог керується *нормативно-правовими документами*. Працюючи в складі психологічної служби системи освіти, соціальний педагог діє відповідно до Конституції України, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», «Концепції розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 року», «Положення про психологічну службу системи освіти України», «Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів», наказу МОН України «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів» та інших нормативно-правових актів.

У посадовій інструкції соціального педагога серед його обов'язків визначено, що він веде облік роботи та оформляє робочу документацію згідно з рекомендаціями обласного та міського Центрів практичної психології та соціальної роботи. Матеріали та документація, яку повинен мати соціальний педагог і яка зберігається в його кабінеті, визначена в «Положенні про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти» й розділяється за категоріями:

1. Нормативно-правова.
2. Навчально-методична.
3. Довідково-інформаційна.
4. Обліково-статистична.
5. Для службового використання.

Доступ до обліково-статистичних документів і документів для службового використання регулюється працівниками психологічної служби (практичним психологом і соціальним педагогом) відповідно до положень Етичного кодексу

психолога. Конфіденційна інформація про учнів надається лише з дозволу директора навчального закладу, керівника районної, міської, обласної психологічної служби (за винятком офіційних звернень правоохоронних і судових органів). Соціальний педагог не має права передавати методичні матеріали особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не має права розкривати зміст конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам).

Таблиця 4

**Матеріали та документація соціального педагога
(Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти)**

<i>Нормативно-правові документи</i>	закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження та положення Міністерства освіти і науки України, управлінь (відділів) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України;
<i>навчально-методичні матеріали</i>	підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо;
<i>довідково-інформаційні матеріали</i>	матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо;
<i>обліково-статистичні документи</i>	облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету, плани роботи практичного психолога (соціального педагога) на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо;
<i>матеріали для службового використання</i>	індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консиліумів, тексти (ключі) тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо;
<i>додаткова інформація</i>	список телефонів (адреси) місцевих спеціалізованих центрів, служб, консультацій медико-психологічного профілю; телефони (адреси) районного (міського), обласного центрів практичної психології і соціальної роботи (методистів-психологів).

Згідно з наказом МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» та листом МОН України від 05.03.2008 р.№ 1/9-128 виокремлено обов'язкову документацію, яку повинні вести соціальні педагоги:

- папку «Нормативні документи»;
- план роботи на рік;
- план роботи на місяць;
- графік роботи на тиждень;
- список категорійних дітей;
- соціальний паспорт школи;
- соціально-психологічний паспорт дітей, що потребують підвищеної педагогічної уваги;
- картотеку дітей, що перебувають під опікою;
- журнал реєстрації звернень учнів, батьків, учителів;
- журнал щоденного обліку роботи;
- журнал проведення профілактичної роботи і пропаганди здорового способу життя;
- журнал патронажної роботи та обліку матеріальної допомоги;
- протоколи індивідуальних консультацій соціального педагога;
- протоколи засідань Ради профілактики;
- облікові картки соціального супроводу сімей дітей;
- акти обстеження матеріально-побутових умов проживання дітей;
- облікові картки соціального супроводу дітей;
- статистичний та аналітичний звіти про роботу соціального педагога.

До обов'язків соціального педагога, визначених у посадовій інструкції, входить складання річного і місячного планів роботи, узгодження їх із завідувачем Центру практичної психології та соціальної роботи й затвердження у керівника навчального закладу. Також соціальний педагог бере участь в організації та плануванні навчально-виховного процесу закладу освіти з метою забезпечення всебічного особистісного розвитку дітей, зміцнення й захисту їхнього психічного здоров'я.

Складаючи річний план роботи, слід дотримуватися принципів *логічності, системності, послідовності, реалістичності й цілісності*. Передумовою річного планування роботи є аналіз діяльності за попередній рік з урахуванням специфіки виконаних завдань. При складанні такого плану роботи необхідно враховувати державні (регіональні, районні, міські) програми, накази, рішення колегій, пріоритетні напрями діяльності навчального закладу, запити педагогічного колективу, специфіку роботи з учнями на кожному віковому етапі їхнього розвитку, спеціалізацію та рівень кваліфікації практичного психолога, соціального педагога навчального закладу.

При складанні плану враховуються рекомендації обласного та міського ЦППСР. У процесі планування своєї роботи соціальні педагоги мають враховувати, що пріоритетними напрямками діяльності психологічної служби є організація та зміст психологічного супроводу навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами, дітей, які потрапили в складні життєві обставини. У компетенцію психологічної служби входить також контроль за адаптацією учнів у різні вікові періоди, допрофільне й профільне навчання школярів, правовиховна робота в закладі освіти, профілактика правопорушень і девіантної поведінки, формування навичок здорового способу життя.

Обов'язковим є здійснення просвітницьких заходів з батьками, керівними, педагогічними та методичними працівниками.

До плану роботи соціального педагога обов'язково включаються такі напрями діяльності:

- участь у роботі конференцій, семінарів;
- координування різних видів діяльності дітей, підлітків і молоді: обласні конкурси творчості, участь у конкурсних програмах для дітей з особливими потребами; участь у святах дитячо-юнацьких бібліотек; участь у роботі ЦССМ тощо;
- захист і охорона прав дітей.

Рис. 4. Планування роботи соціального педагога

У процесі планування роботи соціальний педагог повинен дотримуватися також певних часових меж. Йому необхідно розподіляти всі види роботи відповідно до нормативів часу з урахуванням кінцевого результату. Результат

має бути спрямований не на отримання якомога більшої кількості даних за різними параметрами, а на зміну поведінки учнів, підвищення їхньої самооцінки, формування вміння аналізувати свою діяльність, передбачати наслідки власної поведінки, відповідально ставитися до здоров'я тощо. Так, на діагностичну роботу відводиться не більше 30-40 % усього робочого часу. За результатами діагностики обов'язково проводиться корекційно-розвивальна та консультативна діяльність.

До Центру практичної психології і соціальної роботи працівник подає звітну документацію (статистичний і аналітичний звіти).

Звітність щодо числових нормативів поширюється на основні види роботи практичного психолога та соціального педагога. Облік годин на роботу з певною категорією учнів треба проводити, враховуючи часові норми згідно до наказу МОНУ №1/9-128 ВІД 05.03.2008. У кінці таблиці підраховується загальна кількість годин, витрачених на проведену роботу.

Статистичний звіт містить інформацію про проведену соціальним педагогом різноманітну роботу відповідно до посадових обов'язків, функцій, згідно з річним планом роботи. Такий звіт для соціальних педагогів навчальних закладів треба здавати за чверть; для районних (міських) центрів (методистів) – за півріччя. Для оформлення статистичного звіту використовується спеціальний бланк, який має певну структуру. Бланк містить кілька розділів, які відповідають напрямам роботи соціального педагога (діагностика, консультації тощо). У колонці «Кількість осіб» і навпроти кожного напрямку роботи треба виставити загальну кількість учнів, батьків, педагогів, співпрацю з якими зафіксовано в журналі щоденного обліку робочого часу. При цьому, якщо діагностику не проводили, то в колонці «Кількість осіб» треба поставити прочерк.

Аналітичний звіт - це короткий опис усіх видів і форм роботи соціального педагога відповідно до річного плану роботи. Всі заплановані форми роботи, які проводив соціальний педагог, аналізуються, оцінюється їх результативність. Аналітичний звіт соціальний педагог подає в міські (районні) ЦППСР методистам, відповідальним за соціально-психологічну службу. Такий документ складають один раз у кінці навчального року.

Соціальна паспортизація класних шкільних колективів здійснюється на основі даних, отриманих соціальним педагогом у результаті вивчення біографічних відомостей учнів, індивідуальних бесід з ними, а також з батьками та класними керівниками, спостереження за дитячим колективом тощо. На сьогодні в соціально-педагогічній практиці не існує стандартизованої форми соціального паспорту класу. Це пояснюється наявністю широкого спектру різних типів навчальних закладів, що, в свою чергу, обумовлює специфіку певного контингенту учнів.

У соціальному паспорті класу важливу увагу слід звернути на характеристику родин учнів, оскільки сім'я є важливим інститутом соціального виховання підрастаючого покоління. Вона є персональним середовищем життя та розвитку дітей. Якість такого оточення залежить від освітнього рівня батьків та їхньої участі в житті суспільства, від майнового стану та професійної зайнятості, від умов проживання та структури родини.

Питання для самоконтролю

1. Які чинники вплинули на введення в Україні на кінець ХХ ст. спеціальностей соціального працівника й соціального педагога?
2. Що є спільного й відмінного в професійній діяльності вчителя й соціального педагога?
3. Які напрями взаємодії в роботі соціального педагога й практичного психолога в закладах освіти?
4. Кому підпорядковується в своїй роботі соціальний педагог в закладах освіти?
5. Як співвідносять сучасні вчені поняття «соціальний працівник» і «соціальний педагог»?
6. Чому не в усіх зарубіжних країнах існує посада соціального педагога?
7. Чи вважаєте Ви доцільним введення спеціалізації в роботі соціального педагога?
8. Що є спільного й відмінного в професійній діяльності соціальних педагогів і соціальних працівників?
9. Чи обов'язково соціальний педагог повинен мати для здійснення своєї професійної діяльності окремий кабінет?
10. Чи має право соціальний педагог у свій робочий час перебувати поза закладом освіти?
11. Яку документацію обов'язково повинен подавати соціальний педагог до Центру практичної психології і соціальної роботи?
12. Чи впливає на ефективність діяльності соціального педагога проведення ним аналізу виконаної роботи й складання відповідних звітів?
13. До якої категорії працівників (соціальних чи педагогічних) належить соціальний педагог?
14. До якої категорії документації соціального педагога є вільний доступ, а яка є конфіденційною?
15. Чи спостерігається підвищення соціальної функції виховання та соціалізуючого змісту діяльності закладів освіти в розвинених країнах світу в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Напишіть твір-роздум на одну із запропонованих тем: «Чому я обрав професію соціального педагога?», «Три бажання майбутнього соціального педагога», «Якби я був міністром освіти і науки, молоді та спорту...», «Якби я був директором школи...», «Соціальний педагог – професія чи покликання».
2. Підготуйте запитання й проведіть інтерв'ю зі студентами різних курсів спеціальності «соціальна педагогіка» та порівняйте їхнє ставлення до обраної професії, узагальніть результати дослідження у формі доповіді.
3. Проаналізуйте позитивні сторони й труднощі професії соціального педагога, результати оформіть у вигляді таблиці чи граф-схеми, твору-роздуму «Соціальний педагог: за і проти».
4. Прослідкуйте розвиток соціально-педагогічних ідей представників реформаторської педагогіки кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. в сучасній

зарубіжній і вітчизняній системі освіти. Які авторські школи збереглися до нашого часу?

5. Розробіть астрологічний прогноз «Професія соціального педагога через десять, сто років в Україні».

6. Проаналізуйте особливості взаємодії, спільне та відмінне в діяльності соціального педагога й учителя, соціального педагога і практичного психолога, соціального педагога та соціального працівника, заповніть таблицю:

Таблиця 5

Спільне та відмінне в діяльності соціального педагога й соціального працівника

	Спільне в роботі	Відмінне в роботі	Примітки (коментарі)
Соціальний педагог і вчитель			
Соціальний педагог і практичний психолог			
Соціальний педагог і соціальний працівник			

7. З'ясуйте, яким категоріям населення адресується соціальна допомога й підтримка за кордоном, складіть граф-схему «Суб'єкти соціальної допомоги в високорозвинених країнах світу».

Лекція 3.

Тема 3. Сфера діяльності та напрями роботи соціального педагога.

Основні поняття: сфера діяльності соціального педагога, напрями роботи соціального педагога, соціальний захист населення, форми допомоги, соціальна служба, соціальні служби для молоді, соціальні групи, загальноосвітні заклади, психологічна служба, заклади охорони здоров'я, валеологічні служби, дитина-інвалід, заклади дозвілля, пенітенціарна служба.

План лекції

1. Місце роботи та напрями діяльності соціального педагога.
2. Діяльність соціального педагога в закладах освіти.
3. Особливості роботи соціального педагога з дітьми-інвалідами в системі інклюзивної освіти.
4. Соціальний педагог у закладах соціального обслуговування
5. Специфіка роботи соціального педагога в різних установах.

Питання для самостійного вивчення

1. Спрямованість сучасної системи освіти на процес соціалізації особистості школяра, його педагогічну підтримку й створення умов для особистісного зростання.
2. Особливості соціально-педагогічної роботи з батьками учнів.

3. Робота соціального педагога над виявленням негативних явищ та усунення їх причин.

4. Специфіка діяльності соціального педагога з різними групами дітей і молоді.

Основна література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – С.187-189, 383-385, 421-480.

2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-psycholog.org.ua/news/2010-07-26-04-54-31.html>.

3. *Моїсеєнко К.* Професійна діяльність соціального педагога [Текст] : методичний посібник / К.Моїсеєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – С. 34-83.

4. *Пальчевський С.С.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – С.454-475.

5. Положення про психологічну службу системи освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4406>.

6. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Расказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – С. 58-62.

7. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 138-180.

8. Соціальна педагогіка : теорія і технологія [Текст] : підручник / за ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С.48-58.

9. *Фурдуй С.Б.* Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – С. 42-53.

10. *Шевців З.М.* Основи соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник / З.М.Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 85-161.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.

2. *Трубавіна І.М.* Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Текст] : навч. посіб / І.М.Трубавіна. – К., 2002. – 172 с.

3. *Шакурова М.В.* Социальное воспитание в школе : [Текст] / М.В.Шакурова ; под ред. А. В. Мудрика. – М. : Academia, 2004. – 270 с.

4. *Шишковец Т.А.* Справочник социального педагога : 5-11 классы [Текст] / Т.А.Шишковец. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М. : ВАКО, 2005. – С. 4-185.

5. *Шпак В.П.* Реабілітаційна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / В.П.Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.

6. *Шульга В.В.* Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-

Матеріали до лекції

1. Місце роботи та напрями діяльності соціального педагога

Соціальний педагог працює з усіма категоріями населення в різних соціокультурних середовищах. Помилковою є думка про те, що його діяльність обмежується лише роботою в закладах дошкільної, загальної середньої та вищої освіти. Свою професійну діяльність він може зреалізувати в різноманітних установах, які за відомчою приналежністю класифікуються як: установи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, комітетів у справах сім'ї та молоді, установи, що належать до системи органів внутрішніх справ і юстиції тощо.

Відкрита соціально-педагогічна система об'єднує соціальні, економічні, політичні, культурні заклади, які сприяють соціалізації молодого покоління. Вона носить багатофункціональний характер, підтримує зв'язки з усіма соціальними інститутами, працює на принципі консолідації, забезпечує індивідуальний розвиток і становлення особистості, захист прав та інтересів різних категорій населення, формує громадянську думку, забезпечує культурно-освітній рівень, який реалізує через комплекс справ і заходів. До неї належать сім'я, школа та вищі навчальні заклади, оточуючі люди, громадські, молодіжні та дитячі об'єднання, спеціальні структури та інші соціалізуючі інститути.

Залежно від сфери діяльності спеціаліста можна визначити такі напрямки соціально-педагогічної діяльності:

- соціально-педагогічна діяльності з сім'єю (проблемною, віруючими батьками, з сім'єю, в якій є обдаровані або хворі діти);
- соціально-педагогічна діяльності в системі шкільної освіти;
- соціально-педагогічна діяльності в мікрорайоні;
- соціально-педагогічна діяльності в притулках;
- соціально-педагогічна діяльність в інтернатних закладах;
- соціально-педагогічна діяльності з важкими дітьми, з дітьми з «групи ризику»;
- соціально-педагогічна діяльності у виправних закладах;
- соціально-педагогічна діяльність як організація дозвілля.

Фахівець із соціальної педагогіки може працювати:

- у різних типах освітніх закладів (школах, гімназіях, ліцеях, коледжах, вищих навчальних закладах тощо);
- у позашкільних закладах (палацах, будинках творчості учнівської молоді, центрах, комплексах клубів, станціях, кімнатах, студіях, школах мистецтв, парках, бібліотеках, спортивних школах, станціях юних техніків, натуралістів, туристів, дитячих стадіонах залізницях, флотиліях тощо);

– у центрах соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді та їх підрозділах (консультаційних пунктах, ресурсних центрах, телефонах довіри тощо);

– інтегрованих соціальних службах, які об'єднують спеціалізовані служби на базі ЦСССДМ (служби підтримки сім'ї, служби раннього втручання, служби супроводу сімейних форм виховання, служби підтримки випускників інтернатних закладів тощо), а також центри, служби та заклади по роботі з дітьми-інвалідами, нарко- та алкозалежними, соціальні гуртожитки, притулки, центри соціально-психологічної реабілітації й інші заклади та установи, які надають послуги з підтримки, супроводу, реабілітації, реінтеграції осіб, сімей з дітьми, дітей і молоді;

– у закладах соціального захисту (територіальних центрах обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян, будинках-інтернатах, центрах зайнятості, закладах соціального захисту безпритульних дітей, закладах соціального захисту для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, тощо);

– у закладах охорони здоров'я та валеологічних службах (дитячих лікарнях, спецлікарнях для психічно хворих дітей, дітей-наркоманів, будинках відпочинку, санаторіях, профілакторіях, реабілітаційних центрах, центрах оздоровлення при лікарнях, санаторіях, профілакторіях, при медичних пунктах тощо);

– у соціальних службах підприємств, організацій і установ, гуртожитків, комерційних структур, творчих громадських організацій, різноманітних фондів, благодійних організацій;

– службах комунальних структур (соціально-педагогічних, культурно-спортивних комплексах, центрах конкретної соціальної допомоги в домашніх умовах);

– у соціокультурних, дозвіллевих і спортивно-оздоровчих закладах різного відомчого підпорядкування (будинках і центрах дитячої освіти та виховання, підліткових клубах, сімейних клубах, культурологічних центрах, установах дитячих молодіжних клубів за місцем проживання, центрах технічної та екологічної освіти, профілакторіях, благодійних фондах тощо);

– у службах у справах дітей і спеціальних установах для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту та профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку (уповноважених підрозділах органів внутрішніх справ, приймальниках-розподільниках для дітей органів внутрішніх справ; школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації органів освіти, центрах медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальних виховних установах Державної кримінально-виконавчої служби України, притулках для дітей, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційних центрах (дитячих містечках));

– в установах, що належать до пенітенціарної системи (виправні колонії, виправні центри, виховні колонії, кримінально-виконавчі інспекції тощо).

Установи, в яких мають право працювати соціальні педагоги, можуть бути державними, громадськими чи громадсько-державними. Соціальний педагог може займатися також *приватною практикою*. Його діяльність зумовлюється специфікою регіону, області, району, міста, потребами і запитами клієнтів.

Необхідно констатувати, що на сьогодні ця посада запроваджена далеко не в усіх сферах, де потрібний такий фахівець. Економічними й організаційними труднощами гальмується створення багатьох соціально-педагогічних закладів і служб, які необхідні для повноцінної підтримки та захисту людини.

Згідно з чинним законодавством освітньо-виховні установи, організації забезпечують необхідні умови для роботи фахівців, що мають відповідну кваліфікацію, здобуту у вищому навчальному закладі.

Діяльність соціального педагога *передбачає*:

– здійснення комплексу заходів і різних видів діяльності для виховання, освіти, розвитку й соціального захисту особистості в установах і за місцем проживання;

– вивчення психолого-медико-педагогічних особливостей людини та її мікросередовища, умов життя;

– вивчення інтересів і потреб, труднощів і проблем, конфліктних ситуацій, відхилень у поведінці суб'єктів і своєчасне надання їм соціальної допомоги і підтримки;

– здійснення посередництва між особистістю та установою, сім'єю, фахівцями різних соціальних служб, відомств і адміністративних органів;

– визначення завдань, форм, методів соціально-педагогічної роботи, способів вирішення особистих і соціальних проблем, застосування заходів для соціального захисту й соціальної реабілітації дітей і молоді.

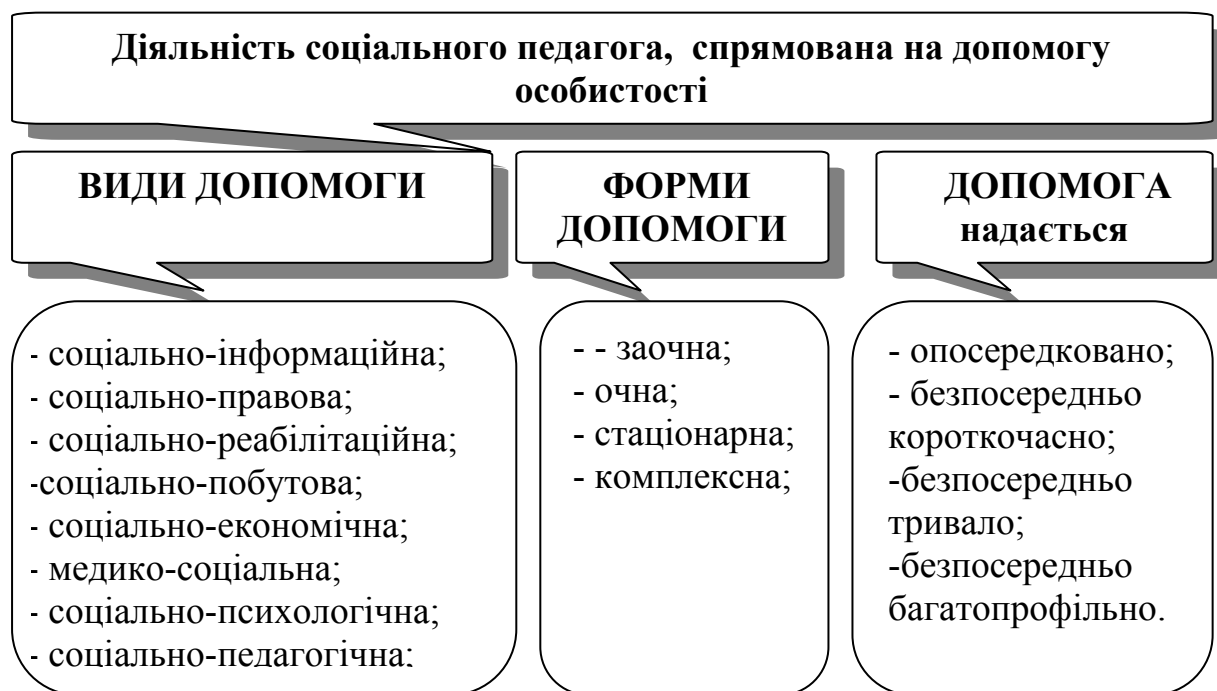

Рис. 5. Допомога соціального педагога особистості

Визначені основні *види допомоги*, які надає соціальний педагог особистості: соціально-інформаційна, соціально-правова, соціально-реабілітаційна, соціально-побутова, соціально-економічна, медико-соціальна, соціально-психологічна, соціально-педагогічна.

Усі ці види соціальної допомоги можуть реалізовуватися в різних *формах*: заочних, очних, стаціонарних, комплексних. При цьому допомога може надаватися опосередковано, безпосередньо короткочасно, безпосередньо тривало, безпосередньо багатoproфільно.

Заочна форма – спілкування з дитиною й оточуючими її людьми за допомогою листування або телефонної розмови

використовується в інформаційних службах, телефонах довіри, спеціалізованих інформаційно-консультативних службах для дітей-інвалідів, наркоманів, алкоголіків тощо.

Очна форма – короткочасне спілкування соціального педагога з дитиною

надається під час відвідування клієнтом центру реабілітації, кризового центру, центру профорієнтації, дитячої біржі праці тощо.

Стаціонарна форма – тривале спостереження за дитиною

використовується у спеціально створених **зкладах**: притулках, інтернатах, будинках дитини тощо.

Комплексна форма – взаємодія соціального педагога з кількома фахівцями, які вивчають різні аспекти (соціальні, правові, психологічні тощо) проблем дитини; проведення консиліуму для її вирішення

характерна для спеціалізованих **установ** комплексної допомоги: центрів сім'ї та дитинства, центрів реабілітації інвалідів тощо.

Рис. 6. Форми допомоги соціального педагога особистості

У Державному стандарті вищої освіти зазначено, що соціальний педагог повинен бути підготовлений до *виконання таких напрямів роботи*:

- організація та проведення соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю;
- проектування соціально-педагогічної діяльності в різних мікросоціумах;
- вивчення вікових та індивідуальних особливостей клієнтів, визначення пріоритетних і перспективних напрямів роботи;
- розробка програм діагностування суб'єктів соціальної роботи;
- здійснення посередницької функції, спрямованої на розв'язання та зменшення конфліктних ситуацій;
- прогнозування різних напрямів діяльності;
- моделювання етичних норм комунікативної діяльності;
- виявлення причин девіації та вибір форм і змісту соціально-профілактичної роботи;
- розробка методичних матеріалів для організації діяльності дітей та молоді за різними напрямками;
- проведення соціально-терапевтичної роботи;
- обґрунтування і вибір методів корекційно-реабілітаційної роботи;
- сприяння створенню умов для соціалізації особистості;
- здійснення соціального супроводу прийомних сімей і будинків сімейного типу.

Напрями роботи соціального педагога:

➤ *Охоронний напрям* – захист дітей, які відчували на собі жорстокість, насильство; неповнолітніх з відхиленнями в поведінці та тих, хто повернувся з місць позбавлення волі; роз'яснення пільг молодим сім'ям, жінкам, неповнолітнім, молоді; соціально-правова, психолого-педагогічна підтримка дітей з неповних родин; формування правового ставлення до батьківських обов'язків у розлучених осіб і батьків, які не були в шлюбі; надання соціально-правової допомоги сиротам, інвалідам, сім'ям інвалідів, які мають неповнолітніх дітей, малозабезпеченим сім'ям групи ризику, дітям, які потрапили в екстремальну ситуацію.

➤ *Профілактично-виховний* – виявлення несприятливих психо-біологічних, психолого-педагогічних факторів, які зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей, молоді; здійснення за місцем проживання дітей організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення сприятливого середовища, із залученням різних соціальних інститутів у процес виховання; розв'язання проблеми зайнятості та працевлаштування неповнолітніх; надання допомоги в організації дозвілля дітей, залучення їх до різного роду установ культури, спорту.

➤ *Загальноосвітній напрям* – забезпечення умов для інтелектуального розвитку особистості, професійної підготовки підлітків, перепідготовки молоді; поглиблення наукових знань про суспільство, особистість, сім'ю, сфери життєдіяльності завдяки розгортанню мережі дитячих, підліткових, молодіжних об'єднань, шкіл, курсів, клубів за інтересами, секцій; здійснення підтримки дитячих і молодіжних ініціатив через розвиток служб соціально-педагогічної допомоги.

➤ *Створення середовища, сприятливого для виховання*, – налагодження відповідних стосунків у закладі освіти через самоуправління школярів («справедливі товариства», шкільні кооперативи тощо), через насичення шкільного життя ідеями, що поєднали б учнів і вчителів (концепція «культурного плюралізму»); контроль за відповідністю засобів навчання його меті; створення системи позакласних клубів за інтересами, підтримка дитячих ініціатив як умова позитивної самореалізації особистості; розширення та поглиблення соціального досвіду через участь дітей у походах історичними та культурними місцями регіону, через організацію допомоги людям похилого віку, біженцям, хворим; допомога дітям у змістовному проведенні їхнього дозвілля та їх участі в організації дозвілля малечі; залучення батьків, громадських організацій, культурно-просвітницьких закладів до виховного процесу школи.

➤ *Соціально-педагогічна робота з сім'єю* – забезпечення психологічної, моральної, правової, економічної, медичної допомоги, необхідної для реалізації соціальних функцій батьків.

2. Діяльність соціального педагога в закладах освіти

Заклади освіти України належать до відкритої системи соціальних інститутів соціалізації людини. Саме через них проходить залучення та засвоєння дітьми та молоддю суспільних норм і правил поведінки, навчаючись вони адаптуються до життя в суспільстві. Посередником у системі взаємодії особистості із соціумом в освітніх закладах виступає соціальний педагог. Станом на кінець 2011 - початок 2012 навчального року в закладах освіти всіх типів працювало 6928 соціальних педагогів.

У Законі України «Про освіту» (ст. 21, 22) зазначено, що «за своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників» і здійснюють у структурі діяльності психологічної служби закладу освіти соціально-педагогічний патронаж, який «сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють».

Діяльність психологічної служби спрямована на виконання таких функцій:

– виявлення загальних і особистих соціальних проблем школярів у класах і школі;

– вивчення і діагностика індивідуальних особливостей учнів, груп школи;

– надання допомоги вчителю в роботі з учнем, групою, батьками;

– соціальний захист того, у кого виникли проблеми;

– соціальний захист групи, класу від окремих осіб;

– соціально-педагогічна оцінка проведених виховних заходів у групах, школі;

– безпосередня підготовка соціально-педагогічних заходів з різними групами школярів, окремими учнями, учителями, батьками;

– установлення професійних зв'язків із закладами, які забезпечують соціальний захист: заступником голови адміністрації із соціальних питань; працівниками відділу освіти, соціального захисту, центру зайнятості, правоохоронних органів, відділу культури; спеціалістами психолого-медико-педагогічних консультацій, медико-експертної комісії, соціальних служб для дітей, молоді та сім'ї, територіального Центру медико-соціальної реабілітації інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату; представниками благодійних дитячих, молодіжних громадських організацій.

Згідно з «Положенням про психологічну службу системи освіти України» професійна діяльність соціального педагога спрямовується на виконання завдань МОН України, які визначені у наказі «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів» (2001).

У «Положенні про психологічну службу системи освіти України» (2009) визначається порядок введення посад соціальних педагогів у заклади освіти. Посади соціальних педагогів дошкільних навчальних закладів (дитячих будинків) інтернатного типу та центрів розвитку дитини вводяться з розрахунку не більше однієї ставки на навчальний заклад за кошти загального фонду відповідного бюджету (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів).

Посади соціальних педагогів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), у тому числі навчально-реабілітаційних центрів, загальноосвітніх санаторних шкіл (шкіл-інтернатів), шкіл соціальної реабілітації, вечірніх (змінних) шкіл, професійно-технічних навчальних закладів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації вводяться з розрахунку не більше однієї ставки на навчальний заклад за кошти загального фонду відповідних бюджетів (для державних і комунальних навчальних закладів).

Таблиця 6

Нормативи чисельності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів

Місто		Село(селище)	
Чисельність учнів	Норматив чисельності	Чисельність учнів	Норматив чисельності
300 і більше	0,5	50 і більше	0,25
500 і більше	0,75	100 і більше	0,5
700 і більше	1,0	200 і більше	0,75
900 і більше	1,25	300 і більше	1,0
1100 і більше	1,5		
1300 і більше	1,75		
1500 і більше	2,0		

У випадках, коли посади, перелічені в зазначених нормативах, не можуть забезпечити належне функціонування навчального закладу, за рахунок

можливостей місцевого бюджету та інших джерел, передбачених чинним законодавством, можуть бути введені додаткові посади соціальних педагогів.

Соціальний педагог адміністративно підпорядковується директору навчально-виховного закладу, методично – працівникам Центру практичної психології і соціальної роботи управління освіти міської ради (завідувачу та методистам).

Соціальний педагог розподіляє свій робочий час, виходячи з тривалості робочого тижня 40 год. (на ставку). З них 20 год. відводиться на практичну роботу в навчальному закладі (індивідуальна та групова діагностика, консультивання дітей, педагогів, батьків чи осіб, які їх замінюють, соціально-профілактична робота, навчальна діяльність тощо), 20 год. – на підготовку і проведення соціально-педагогічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків, планування та звітність, відвідування сімей, співпрацю з державними організаціями, а також на підвищення свого професійного рівня. У разі відсутності необхідних умов у закладі освіти, соціальний педагог має право використовувати останні 20 год. за межами навчального закладу (в бібліотеці, в міському та обласному центрах практичної психології і соціальної роботи тощо).

На даний час є недостатнім стан забезпечення навчальних закладів соціальними педагогами. Так, лише 23,8% навчальних закладів різних типів, що розташовані в сільській місцевості, мають посади соціальних педагогів. Середній показник по Україні становить 34,6%. Найгірший стан справ із забезпечення соціальними педагогами вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації: міські забезпечені на 7,4%, а ті, що розташовані в сільській місцевості взагалі не мають у штатному розписі цих посад.

Соціальний педагог призначається на посаду й звільняється з посади начальником міського (районного) управління освіти при погодженні із завідувачем Центру практичної психології і соціальної роботи (ЦППСР). Він (соціальний педагог) повинен мати вищу спеціальну освіту, володіти професійними знаннями та ефективно застосовувати їх у практичній діяльності.

У діяльності соціального педагога в закладі освіти виділяють *три напрями* роботи: участь в управлінні закладом освіти, участь у виховному процесі, участь в організації виховного середовища.

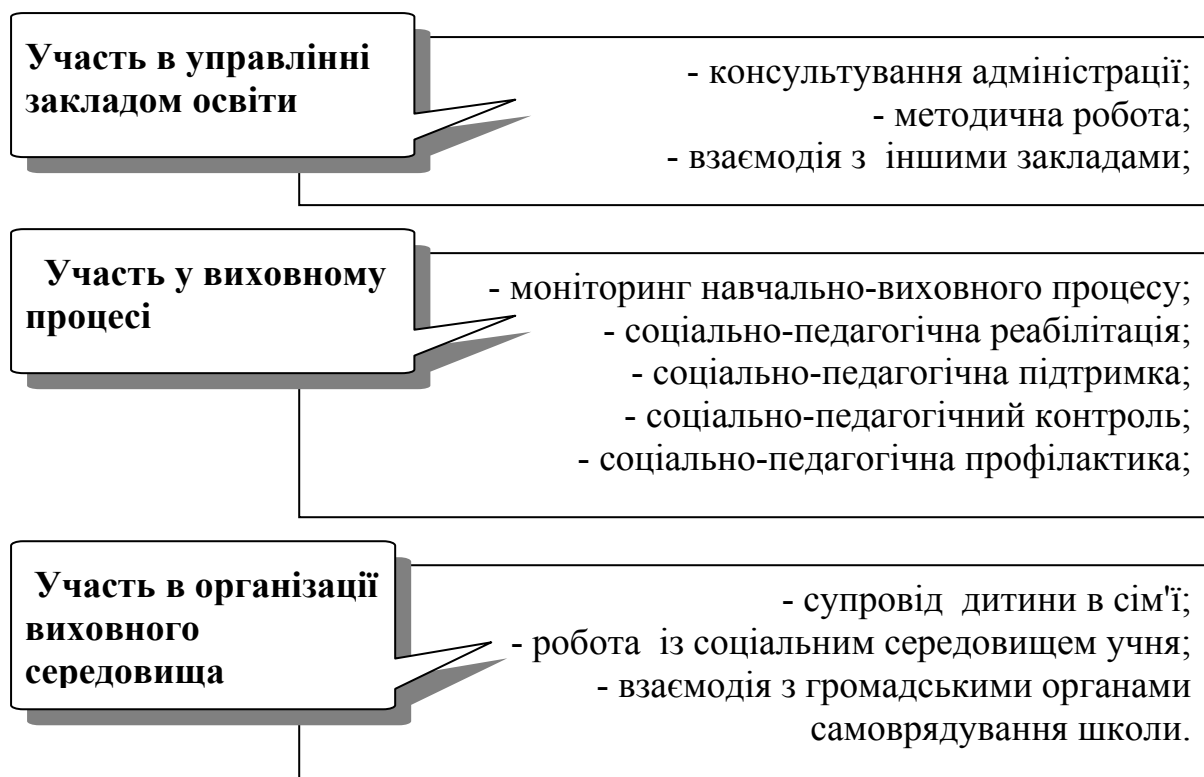
У «Положенні про психологічну службу системи освіти України» визначені *напрями роботи* соціального педагога навчального закладу:

– здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію з метою створення умов для всебічного розвитку дітей і підлітків;

– сприяє участі вихованців у науковій, технічній, художній творчості, спортивній, суспільно-корисній діяльності, виявленню задатків, обдарувань, розкриттю здібностей, талантів, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію учнівської молоді;

– залучає до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої, творчої роботи різні установи, громадські організації, творчі спілки, окремих громадян;

– впливає на подолання особистісних, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, надає потрібну консультативну психолого-педагогічну допомогу дітям і підліткам, групам соціального ризику, дітям, які потребують опіки тощо.

Рис. 7. Напрями роботи соціального педагога в закладах освіти

В «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р.» визначено пріоритетні напрями роботи соціальних педагогів і практичних психологів у закладах освіти.

➤ *Соціально-педагогічний супровід молодших школярів у процесі впровадження в дію з 2012-2013 н.р. нового Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462.* У загальних положеннях зазначено, що Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Відповідно формується вихідна передумова і мета діяльності працівників психологічної служби щодо розвитку школяра у процесі його навчання в початковій школі:

- психологічний супровід має бути орієнтований на оптимістичну перспективу кожного учня;
- дитина має право на прояв і повноцінний розвиток свого потенціалу незалежно від індивідуально-психологічних особливостей, інтересів і схильностей, рівня розвитку в цілому;
- допомога кожному учневі в соціалізації й адаптації до соціального середовища шляхом оптимального розвитку його потенційних можливостей;

- збереження психологічного здоров'я дітей;
- сприяння дитині в максимальному використанні створених соціально-педагогічним середовищем можливостей для освіти й розвитку й одночасної адаптації її індивідуальних особливостей до умов шкільної та сімейної життєдіяльності.

➤ *Психологічне забезпечення та соціально-педагогічний супровід інклюзивної освіти.* Шляхи впровадження інклюзивної освіти визначені в Концепції розвитку інклюзивної освіти (затвердженої наказом МОН України від 01.10.2010 р. № 912) й передбачають реалізацію корекційно-розвиткової складової особистісно-орієнтованого навчального плану в умовах інклюзивного навчання.

Основна місія соціального педагога в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами полягає в пристосуванні освітнього середовища до потреб дитини. *Основна мета* – забезпечення соціальних потреб дитини з урахуванням її особливостей та можливостей.

➤ *Профілактика насильства в освітньому середовищі.* Працівники психологічної служби, здійснюючи превентивне виховання в напрямі профілактики участі дітей і підлітків у соціально небезпечних іграх, фізичного насилля та агресивної поведінки, повинні шукати нові форми співпраці з учнями та їхніми батьками. Це можуть бути: різні профілактичні програми навчання учнів нових форм поведінки, виховання стресостійкості, здатності до формування вміння самотійно, ефективно і відповідально будувати своє життя.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України рекомендує вивчати передовий педагогічний досвід щодо профілактики у підлітків насильства та жорстокості. Після аналізу та експертизи впроваджувати кращі практики діяльності працівників психологічної служби.

➤ *Профілактика працівниками психологічної служби торгівлі дітьми* передбачає:

- вживання соціальних, правових, психолого-педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і передумов, що сприяють торгівлі дітьми;

- упровадження в навчальних закладах навчальних та виховних програм з протидії торгівлі дітьми;

- проведення роботи з підвищення рівня обізнаності щодо проблеми торгівлі дітьми серед дітей, батьків та осіб, що їх замінюють;

- організація заходів, що сприяють викоріненню передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

- під час проведення профілактичних та інформаційно-просвітницьких заходів залучати представників громадських та міжнародних організацій, які працюють у цій сфері.

3. Особливості роботи соціального педагога з дітьми-інвалідами в системі інклюзивної освіти

У нашому суспільстві є різні категорії учнів і вихованців, які мають проблеми, пов'язані зі здоров'ям і психічним розвитком. На сучасному етапі прослідковується тенденція зростання кількості дітей, які потребують соціальної адаптації, корекційно-реабілітаційної допомоги.

Дискусійним залишається сам термін «інвалід». У сучасній науковій літературі поруч з ним широко використовуються й інші синонімічні конструкції: «люди з функціональними обмеженнями», «люди з особливими потребами», «особи з обмеженими можливостями», «особи з обмеженими фізичними можливостями», «особи з фізичними вадами», «неповносправні», «особи з відхиленнями в розвитку» тощо.

В Україні законодавчо закріплені поняття «інвалід» та «інвалідність» у Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005). Однак, на думку науковців, у вітчизняній практиці варто перейти до більш гнучкої, гуманної термінології, спираючись на зарубіжний досвід, оскільки термін «інвалід» є не зовсім етичним, несе в собі елементи приниження, образи й дискримінації прав людей з нетиповим зовнішнім виглядом чи фізичними можливостями. У жодному документі ООН, як і більшості країн світу, немає слова «інвалід», незважаючи на те, що воно міститься в словниках. У Німеччині, Швейцарії використовується термін «зниження працездатності» як неможливість особи виконувати свою роботу та отримувати заробіток, який вона мала до часу настання інвалідності; в США – «непрацездатність».

Тому більшість науковців обстоює необхідність правового закріплення, зміни та більш широкого застосування саме термінів «людина з інвалідністю», «особа з обмеженими фізичними можливостями», «особа з обмеженими функціональними можливостями», які найповніше будуть характеризувати цю категорію населення.

В Україні люди з відхиленнями в розвитку переважно здобувають освіту в спеціальних навчальних закладах або закладах комбінованого типу – спеціальних садках (групах), школах-інтернатах і реабілітаційних центрах. Проте в Канаді, США та європейських країнах накопичено значний досвід залучення дітей з особливими потребами до навчання в найближчих за місцем проживання загальноосвітніх навчальних закладах. Визнано, що діти в таких умовах краще адаптуються до навколишнього середовища, оволодівають соціальними навичками, почуваються більш самостійними, потрібними в суспільстві.

В останні роки в нашій країні на державному, науковому й практичному рівнях розв'язується проблема інтеграції дітей-інвалідів у суспільство, створення умов для *інклюзивної освіти*. На рівні держави затверджено низку нормативних документів, які визначають порядок запровадження інклюзивної освіти в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на період до

2012 року» (2009), наказ МОН України «Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки» (2009), наказ МОН України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти» (2010), наказ МОН України «Про затвердження положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах» (2010).

У документах визначено систему заходів із підготовки закладів освіти до включення дітей-інвалідів у педагогічний процес. Насамперед, це необхідність створення *спеціальної матеріально-технічної бази*, спеціального оснащення, розробки програм, посібників. Важливою умовою включення дітей в інклюзивну освіту є створення *гуманістичного розвивально-виховного середовища*. У Концепції розвитку інклюзивної освіти зазначено, що одним із завдань є «формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу».

Основні види робіт практичного психолога та соціального педагога з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах організації інклюзивної освіти:

- ознайомлення з особою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіда з представниками ПМПК;
- бесіда з дитиною і батьками, визначення можливостей дитини;
- оцінка освітнього середовища відповідно до потреб і можливостей дитини, організація відповідних змін;
- діагностика особистісних якостей дитини;
- проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми (навчальної програми і програми розвитку);
- проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами;
- проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості;
- відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі.
- сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення до позакласної та позашкільної діяльності;
- моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості дитини, корекція відповідних індивідуальних програм, планів.

У реалізації вимог запровадження інклюзивного навчання важлива роль належить соціальному педагогу, який повинен працювати з усіма суб'єктами педагогічного процесу закладу освіти:

Робота з педагогічним колективом:

- консультування керівників закладу освіти, вчителів щодо особливостей психічного й фізичного розвитку дітей-інвалідів, пошуку ефективних методів навчально-виховної роботи з ними;

– об'єднання зусиль учителів, учнів, батьків, забезпечення їх співпраці в процесі організації інклюзивної освіти, створення належних матеріальних і психологічних умов для їхнього навчання;

– діагностування ефективності процесів корекції, адаптації та соціалізації дітей із особливостями розвитку на етапі шкільного навчання;

– створення своєрідної мережі підтримки дітей-інвалідів для реалізації дитиною її потенційних можливостей.

Робота з батьками учнів:

– проведення просвітницької роботи серед дорослого населення з метою підвищення його освіченості в питаннях інвалідності;

– формування поваги до прав і гідності інвалідів;

– подолання стереотипів стосовно інвалідів.

Робота з учнями:

– організація спільно з педагогами системи виховної роботи з учнями, спрямованої на формування шанобливого ставлення до прав інвалідів, розвиток культури спілкування з ними, виховання гуманістичних якостей, потреби співпереживати й допомагати дітям-інвалідам.

Робота з дітьми-інвалідами:

– забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, допомога їм у соціальній адаптації в закладі освіти;

– розвиток важливих для життєдіяльності якостей, навичок спілкування з учнями різних вікових категорій, включення їх у спільну діяльність; вироблення вмінь уникати конфліктів та їх вирішувати;

– допомога у формуванні адекватної самооцінки, здатності позбавлятися почуття меншовартості та відчуженості завдяки спілкуванню й спільній праці.

4. Соціальний педагог у закладах соціального обслуговування

Особливе місце серед установ соціального захисту населення займають соціальні служби для молоді, які створюються на міжвідомчій основі із залученням фахівців з комітетів у справах молоді, органів керівництва освітою.

Уперше поняття «соціальна служба для молоді» з'явилося в 1991 р. в законі СРСР «Про загальні начала молодіжної політики в СРСР», який у зв'язку з розпадом Радянського Союзу практично так і не встиг увійти в дію.

На сьогодні у підпорядкуванні Міністерство соціальної політики діє більше 2 тис. різних соціальних установ для дітей, підлітків і молоді.

Соціальні служби для молоді – це спеціальні заклади, які надають соціальні послуги та соціальну допомогу молоді віком від 15-и до 28-и років. Ця допомога здійснюється в найважливіших сферах незалежно від національності, походження, соціального статусу, місця проживання, роботи, навчання, політичних поглядів і релігійних переконань.

Діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в Україні організовується згідно з «Загальним положенням про центр для сім'ї, дітей та молоді» (2004). У ньому зазначено, що центр є спеціальним закладом, що забезпечує організацію та проведення у відповідній територіальній громаді соціальної роботи із соціально незахищеними категоріями сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Визначені також особливості створення та функціонування центрів, їх функції, механізм роботи. Мережа центрів складається з республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів.

Основними завданнями районного, міського, районного в містах, селищного та сільського центру є:

- проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, шляхом їх виявлення, обліку та вивчення потреб, планування та визначення методів допомоги, надання соціальних послуг, забезпечення за необхідності соціального супроводу;

- сприяння розвитку та підтримці сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом:

- пошук і підбір кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі та направлення їх на навчання;

- навчання та підготовка кандидатів в опікуни та піклувальники за направленням служб у справах дітей;

- соціальне супроводження прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу;

- проведення в сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом поширення соціальної реклами і проведення консультацій;

- забезпечення проведення на належному рівні соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом організації навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці тощо.

Відмінною рисою таких центрів є виділення в їхній організаційній структурі відділів соціально-педагогічного, соціально-правового профілю. У штатний розклад цих установ вводяться ставки соціальних педагогів, соціальних працівників, що спеціалізуються на роботі з дітьми й молоддю, інспекторів з охорони дитинства.

Як окреме спеціалізоване формування ЦСССДМ для здійснення соціальної роботи з вагітними жінками та жінками, які народили дитину; неповнолітніми матерями; молодим подружжям; матерями, які мають намір відмовитися від новонародженої дитини; батьками (або особами, які їх замінюють), які тимчасово влаштували дитину в будинок дитини; батькам, в яких народилися діти з вадами розвитку або померли новонароджені діти, діють *консультаційні пункти*. Вони створюються у пологових будинках, жіночих консультаціях

відповідно до «Типового положення про консультаційний пункт центру соціальних служб у справах сім'ї, дітей і молоді» (2006).

Діяльність спеціаліста із соціально-педагогічної роботи в медичних установах має на мені надавати кваліфіковану соціально-психологічну допомогу жінкам, які через особливі життєві обставини або під впливом особистої кризи, тимчасових психічних розладів (депресій, фобій тощо) втратили віру в себе, свої сили та здатність піклуватися про дитину.

Соціальні установи цієї категорії надають послуги, пов'язані з питаннями життєвого старту й іншими проблемами, характерними для молоді, надаючи допомогу в формах, співвідносних з особливостями молодіжної субкультури.

Ресурсний центр - це спеціалізоване формування ЦСССДМ, вищих навчальних закладів, недержавних організацій (самостійна організація), діяльність якого спрямована на надання кваліфікованої інформаційно-консультаційної, просвітницької, методичної та посередницької допомоги спеціалістам соціальної сфери. Почали створюватися в Україні на початку 90-х років ХХ ст. для задоволення інформаційних потреб соціальних педагогів і соціальних працівників.

Соціальний педагог в інтегрованих соціальних службах. На сучасному етапі створюються комплекси спеціалізованих соціальних служб відповідно до потреб членів громади, які реалізують певні напрями соціальної роботи, орієнтовані на надання адресної допомоги сім'ям і дітям у подоланні складних життєвих обставин на основі інтегрованого підходу. Такі служби забезпечують попередження, мінімізацію складних життєвих обставин, викликаних бідністю й підвищеною соціальною вразливістю. Інтегративний підхід до організації служб спрямований на забезпечення комплексного підходу в наданні послуг сім'ям, які потребують декількох видів допомоги та послуг одночасно.

Загальна мета діяльності інтегрованих служб – гарантований захист прав об'єкта (клієнта), об'єктом захисту прав перш за все є дитина, яка потребує допомоги та підтримки, а також члени її сім'ї, родинне оточення. Одержувачами послуг є вразливі діти та сім'ї з дітьми, а також діти та сім'ї з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах і неспроможні їх подолати самостійно.

Досягнення мети забезпечується комплексом адресних соціальних послуг, визначених на основі потреб клієнта, індикатором успішної діяльності соціальної служби є результат, що відображає позитивні зміни становища клієнта та сформовану здатність долати життєві труднощі.

Турботу про клієнта, який потребує допомоги, бере на себе особа (фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог, соціальний працівник, представник органу опіки та піклування), яка представляє його інтереси та водночас від імені громади є виконавцем і замовником адресних, комплексних послуг, різних видів підтримки. Ефективність діяльності служб забезпечується належною кількістю фахівців, які мають володіти та застосовувати в своїй роботі передові методики й технології соціально-педагогічної роботи. на міжвідомчій основі повинно здійснюватися систематичне підвищення рівня

професійної компетентності спеціалістів соціальної сфери, які залучені до забезпечення потреб уразливих сімей з дітьми.

Особливе місце серед установ соціального захисту населення займають соціальні служби для молоді, які створюються на міжвідомчій основі із залученням фахівців з комітетів у справах молоді, органів керівництва освітою

5. Специфіка роботи соціального педагога в різних установах

Соціальний педагог в установах системи охорони здоров'я. В підпорядкуванні Міністерства охорони здоров'я перебувають будинки дитини, де утримуються діти до 3-х років, дитячі поліклініки (медико-соціальний патронаж родини), лікарні й клініки, що обслуговують дітей в умовах стаціонару, установи медико-соціальної реабілітації, медико-психологічної й педагогічної допомоги, система психіатричних і наркологічних клінік і диспансерів. В останні роки пріоритет надається валеологічному напрямку, створюються валеологічні центри, центри планування сім'ї.

До функцій соціального педагога в системі охорони здоров'я відносять: забезпечення турботи про хворих у до- та післягоспітальний період, допомога в знятті стресів, сприяння оздоровленню, пропаганда здорового способу життя тощо.

Специфіка діяльності соціального педагога залежить від місця роботи: в установах міжвідомчої приналежності він робить медико-соціальні послуги, в установах, службах і центрах охорони здоров'я – соціально-педагогічні.

Напрями діяльності соціальних педагогів в установах охорони здоров'я:

- соціально-психологічна реабілітація (вдосконалення соціальних навичок): уміння спілкуватися, подати себе; освоєння соціальних ролей; забезпечення особистісного росту; формування активної особистісної позиції, творчого потенціалу;

- робота з родинами дітей і підлітків (сімейне консультування, організація батьківських «груп підтримки», корекція порушень психічного стану членів родини);

- професійна орієнтація (ознайомлення зі світом професій, допомога в професійному самовизначенні, корекція неадекватних професійних інтересів і намірів);

- організаційна, навчально-методична й просвітницька робота з найближчим соціальним оточенням дітей і підлітків;

- соціально-правове консультування й інформування.

Прикладом діяльності соціального педагога в міжвідомчих установах є робота в системі валеологічної служби санаторної школи.

Соціальний педагог у системі соціокультурної й дозвілєвої роботи. Важливою сферою діяльності соціальних педагогів є установи Міністерства культури України, які безпосередньо пов'язані з дозвіллям й розвитком інтересів творчих дітей і підлітків. Дозвілля створює умови формування в

особистості соціальних зв'язків, якостей, почуттів, власної соціальної позиції, освоєння соціальних ролей.

Діяльність соціального педагога в установах культурно-дозвіллевої сфери має певні особливості:

- спрямована на зміну структури життєвого простору особистості та її моральних установок;
- здійснюється у вільний час дітей і молоді;
- припускає добровільність й активність того, на кого спрямовується робота;
- обумовлена національно-етнічними особливостями й традиціями.

Незалежно від типу установи культури в його структурі може функціонувати служба соціально-педагогічної анімації й дозвілля, діяльність якої відбувається в таких напрямках:

- участь у розвитку соціально-культурного середовища, об'єднання й координація діяльності позашкільних, культурно-просвітніх й інших установ для рішення завдань комплексної організації вільного часу жителів певної території, з'ясування, забезпечення їхніх культурних запитів;
- організація різних форм сімейного відпочинку, занять фізкультурою й спортом;
- відродження народних традицій і культури;
- організація спільного відпочинку різних поколінь, насамперед батьків і дітей;
- облаштування середовища життєдіяльності відповідно до їхніх соціально-культурних запитів і потреб клієнтів.

На базі установ культури (як й установ освіти) можуть працювати *соціально-педагогічні комплекси (СПК)*. Їх діяльність є системою скоординованих дій, спрямованих на комплексне здійснення завдань соціального виховання за місцем проживання, зміцнення родини й підвищення її відповідальності за виховання дітей, планомірний соціально-культурний розвиток мікрорайону.

Включенню дітей і підлітків у соціокультурну діяльність сприяють *клуби за місцем проживання*, які створюються як самостійні освітні заклади для організації змістовного дозвілля дітей і молоді, запобігання бездоглядності, правопорушень злочинності; як громадські дитячі об'єднання, що згуртовують дітей і підлітків для спільного відпочинку, розваг, занять спортом тощо.

Головна мета клубів – створення умов для творчого, духовного та фізичного розвитку дітей і учнівської молоді у вільний від навчання час шляхом упровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків. Їх робота здійснюється за такими напрямками: науково-технічний, культурологічний, туристсько-краєзнавчий, спортивно-оздоровчий, художньо-естетичний. Можуть бути багатопрофільними або однопрофільними. Вони організуються педагогічними працівниками, батьками, спеціалістами з різних галузей науки, техніки, мистецтва на основі додаткових програм.

Важливим видом соціокультурної роботи є включення дітей і підлітків у *анімаційну діяльність*, яка спрямована на створення умов для реалізації різнобічних можливостей особистості, здійснення соціокультурних і соціоосвітніх програм і проектів. У педагогічному контексті анімація – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію певних дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін, сприяння їх інтеграції в соціокультурний простір, спонукання до взаємодії та порозуміння людей у групі. Виділяють анімацію соціальну, культурну, соціокультурну, соціовиховну, педагогічну тощо.

У сучасному розумінні «соціальний педагог-аніматор» відбиває якісно нову грань професіограми соціального педагога, діяльність якого спрямована на розробку та реалізацію анімаційного проекту з метою активізації виховної, культурної та соціальної діяльності людей з метою поліпшення взаєморозуміння, створення атмосфери толерантності, креативності в конкретній групі або конкретному осередку, ініціювання до соціального дій, поліпшення умов і власне процесі соціалізації особистості в певному середовищі та суспільстві загалом.

Мета соціального аніматора – не лише виявляти проблемну ситуацію, в якій перебуває людина, допомагати в її розв'язанні через посередницьку діяльність (між людиною чи групою людей, які потребують соціально-педагогічної допомоги різного характеру, та соціальними інституціями, що безпосередньо займаються соціальною підтримкою), а також стимулювання особистості до саморозкриття, саморозвитку і самопомоги. Про фахівця, який володіє анімаційною культурою, можна говорити у випадку, коли особистості властиві певний рівень опанування знаннями, вміннями їх реалізувати, здатність до перетворювальної соціально-педагогічної практики на засадах анімаційної діяльності. В українській соціальній педагогіці анімація знаходиться на етапі утвердження й розвитку.

Соціальний педагог у службах у справах дітей і спеціальних установах для дітей, установах пенітенціарної системи. Згідно Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» у нашій державі створюється система соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень.

Служби у справах дітей – це уповноважені органи виконавчої влади, які створює орган виконавчої влади й орган місцевого самоврядування для забезпечення захисту прав і законних інтерсів дітей, профілактики правопорушень на відповідній території. Діють відповідно до «Типового положення про службу у справах дітей» (2007).

Приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11-и років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України. Права та обов'язки посадових осіб приймальників-розподільників визначаються

положенням про приймальники-розподільники для дітей. Старший вихователь і вихователі організують профілактичну та виховну роботу, забезпечують дотримання дітьми режиму і правил внутрішнього розпорядку, вживають заходи щодо запобігання правопорушень.

Загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації є спеціальними навчально-виховними закладами для дітей, які потребують особливих умов виховання, та підпорядковуються центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки. До цих закладів можуть направлятися особи, які вчинили злочин у віці до 18-и років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Центри медико-соціальної реабілітації дітей створюються в державній системі охорони здоров'я за визначенням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, для дітей, які вживають алкоголь, наркотики, а також для дітей, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Притулки для дітей утворюються, реорганізуються та ліквідуються відповідно до соціальних потреб відповідного регіону Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських, районних у містах рад і підпорядковуються відповідній службі у справах дітей.

У системі органів внутрішніх справ діють підрозділи в справах неповнолітніх, центри тимчасової ізоляції. Згідно з Виправно-трудоим кодексом України неповнолітні віком до 18-и років відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у *виховних колоніях*.

На основі вивчення стану дотримання прав людини в установах пенітенціарної системи України О.Бец прийшов до висновку, що перебування значної кількості наших громадян у закритих установах зазнає суттєвих соціальних, моральних, психологічних, медичних, демографічних і матеріальних втрат. Істотний розрив в умовах життя в закритих установах і на волі небезпечний соціальними наслідками: в суспільство часто повертається озлоблена, психічно неврівноважена людина з асоціальною поведінкою й високою криміногенністю.

Неповнолітнім у виховних колоніях повинна забезпечуватися вся необхідна соціальна, психологічна, медична, фізична допомога, а також допомога в сфері освіти й професійної підготовки. При цьому враховується вік, стать, інтереси та можливості для повноцінного розвитку неповнолітнього засудженого.

Згідно із законодавством України, виховна робота із засудженими до позбавлення волі спрямована на їхнє виправлення, формування в них шанобливого ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил і традицій людського співжиття; на підвищення їхнього освітнього й культурного рівня.

Дослідник сучасних проблем російської пенітенціарної педагогіки Л.Мардахаєв виділяє основні *напрями* виправно-педагогічної роботи: карально-виховний, виправно-виховний, освітній і трудовий. Згідно з ними робота соціального педагога з ув'язненими здійснюється в три етапи:

– *на першому* – під час надходження ув'язненого в колонію соціальний педагог вивчає його документи та причини відхилення в поведінці, на основі чого планує виховну роботу, визначає її форми і методи;

– *на другому* – реалізується складена програма, спрямована на надання допомоги засудженому в адаптації до нових умов і включення його в режим життя колонії; організовується система роботи з виховання та перевиховання засудженого, засобами якої є фізична праця, режим, навчання, залучення ув'язненого до громадського життя закритої установи;

– *на третьому* етапі після відбуття ув'язненим покарання підводяться підсумки всієї виховної роботи колективу колонії з його перевиховання.

В установах вітчизняної пенітенціарної системи на цьому етапі немає посади соціального працівника та соціального педагога, їхні функції виконуються інспекторами відділу соціально-виховної та психологічної роботи, вихователями, психологами, завідувачами клубів та іншими працівниками. У наш час обґрунтовується необхідність введення, окрім цих фахівців, у штат виховно-трудова колоній для неповнолітніх працівників соціально-педагогічної сфери. Питання створення такої служби залишається дискусійним, хоча в більшості розвинених країн воно вже вирішене позитивно.

Питання для самоконтролю

1. Чи можна вважати соціального педагога лише працівником закладів освіти?
2. У яких установах може працювати соціальний педагог?
3. За якими принципами вводяться посади соціальних педагогів у різних типах закладів освіти?
4. Чи може соціальний педагог надавати професійну допомогу різним віковим категоріям населення?
5. Чи введені посади соціальних педагогів у різних соціальних службах?
6. У чому полягає особливість професійної діяльності соціального педагога в закладах освіти?
7. Які пріоритетні напрями роботи соціальних педагогів у структурі психологічної служби закладу освіти на сучасному етапі?
8. Кому підпорядковується у своїй діяльності соціальний педагог, який працює в закладах освіти?
9. Яке Ваше ставлення до включення дітей-інвалідів у систему інклюзивної освіти?
10. З ким повинен співпрацювати соціальний педагог, реалізуючи завдання з організації інклюзивної освіти?
11. Чи обов'язковим є введення соціальних педагогів у різні заклади освіти (дошкільні установи, школи, ВНЗ різних рівнів акредитації тощо)?

12. Чи забезпечені повною мірою заклади освіти посадами соціальних педагогів?

13. Чи має право соціальний педагог працювати в державних установах, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я?

14. Чи є потреба у введенні посади соціального педагога у сферу установ культури, які займаються організацією дозвілля різних верств населення?

15. Чи введена в нашій країні посада соціального педагога в установах пенітенціарної системи?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Уважно прочитайте й проаналізуйте повну назву праці Я.Коменського «Велика дидактика» й визначте свою позицію щодо завдань школи, пов'язаних із соціалізації молоді? Чи є думка педагога актуальною стосовно мети сучасної школи як одного з інститутів соціалізації?

«Велика дидактика, яка містить універсальну теорію вчити всіх і всьому або правильний і ретельно обдуманий спосіб створювати по всіх общинах, містах і селах кожної держави такі школи, в яких би все юнацтво обох статей, без будь-якого де б то не було винятку, могло навчатися наук, вдосконалюватися в нормах, набиратися благочестя і, таким чином, в роки юності навчатися всього, що потрібно для справжнього майбутнього життя» (Коменський Я. Велика дидактика // Історія зарубіжної педагогіки [Текст] : хрестоматія / укл. і автори вступних статей Є.І.Коваленко, Н.І.Белкіна ; заг. ред. Є.І.Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 101).

2. Проаналізуйте, якого значення Дж.Дьюї надає школі як суспільній установі? Чи погоджуєтеся Ви з думкою вченого про те, що школа не лише повинна готувати дітей до дорослого життя, а й задовольняти їхні актуальні потреби: *«...Навчання в школі є життєвим процесом, а не підготовкою до життя; школа має відображати сучасне життя, таке ж реальне та необхідне дитині, як і те, що вона проводить удома, на дворі та ігровому майданчику; та освіта, яка не відбувається через форми життя, форми, котрі варті того, щоб жити заради них самих, є завжди вбогою підміною справжньої реальності й призводить до обмеження та отупіння...»* (Дьюї Дж. Моє педагогічне кредо [Текст] / Дж.Дьюї // Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія / укл. і автори вступних статей Є.І.Коваленко, Н.І.Белкіна ; заг. ред. Є.І.Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 443).

3. Висловіть свою позицію щодо значення сім'ї як інституту соціалізації на сучасному етапі. Чи повинен прагнути соціальний педагог закладу освіти до співпраці з батьками учнів? Чи погоджуєтеся ви з думкою Г.Сковороди про обов'язок батьків щодо виконання виховної функції? Проаналізуєте цитату: *«Він славославить, що два головні батьківські обов'язки це: «Благо породити і благо навчити». Якщо хтось жодної з цих двох заповідей не додержав, ні благо породив, ні благо навчив, той не є батько дитині, а винуватець загибелі...»* (Сковорода Г.С. Вдячний Єродій / Г.С.Сковорода // Історія української педагогіки [Текст] : хрестоматія / упоряд. О.О.Любар ; за заг. ред. В.Г.Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – С. 123).

4. Проаналізуйте особливості становлення закладів інтернатного типу в Україні, заповніть таблицю:

Таблиця 7

Історія становлення закладів інтернатного типу в Україні

Назва закладу	Дата заснування	Засновники	Мета діяльності	Напрями роботи

5. З'ясуйте особливості, мету й зміст соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі з дітьми різних вікових категорій, заповніть граф-схему.

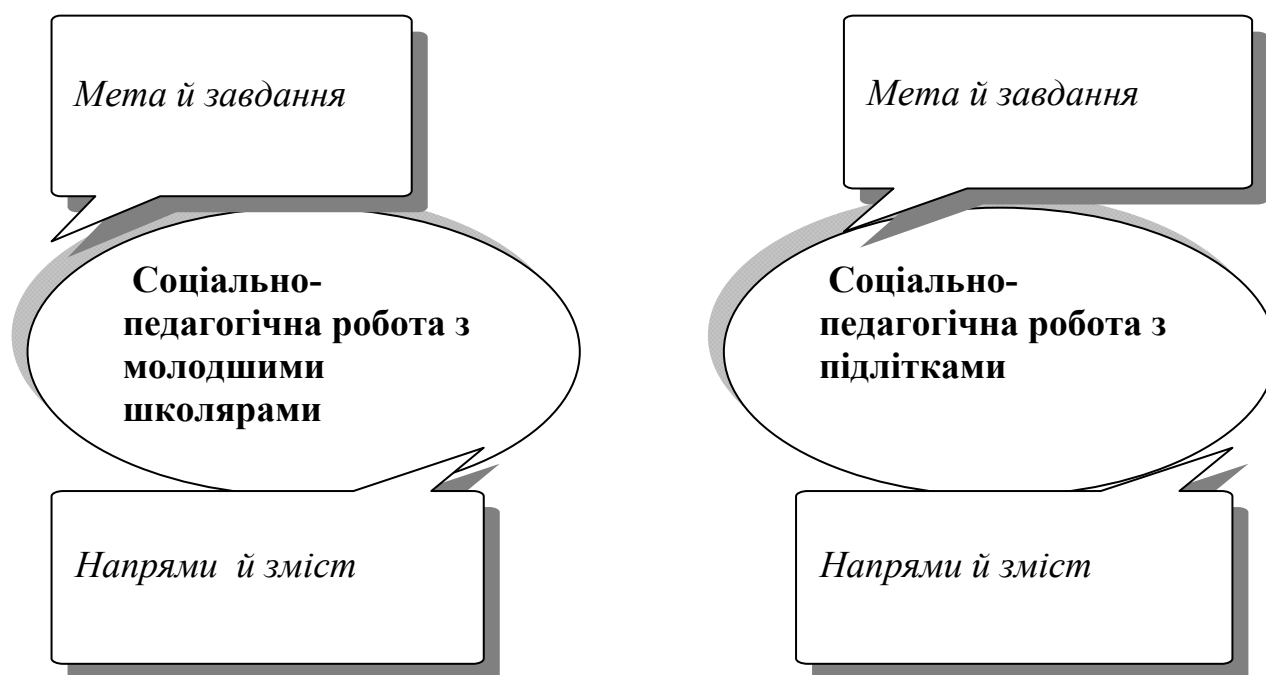

Рис. 8. Особливості соціально-педагогічної роботи з різними віковими категоріями дітей

6. Узагальніть посадові обов'язки соціального педагога, проаналізуйте функції його діяльності, складіть граф-схему «Місце соціального педагога в системі освіти».

7. Підберіть статті у фахових журналах, присвячені проблемам і перспективам роботи соціальних педагогів у закладах освіти різних типів, заповніть таблицю:

Таблиця 8

Соціальний педагог у системі освіти

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

8. З'ясуйте роль соціального педагога в процесі становлення інклюзивної освіти в Україні, висловіть свою позицію щодо цієї проблеми, напишіть творчому роздум на тему: «Назустріч особливій дитини».

Лекція 4.

Тема 4. Характеристика соціально-педагогічної діяльності як професійної.

Основні поняття: соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна робота, суб'єкт соціально-педагогічної діяльності, об'єкт соціально-педагогічної діяльності, клієнт, ресурси соціально-педагогічної діяльності, принципи соціально-педагогічної діяльності, функції соціально-педагогічної діяльності.

План лекції

1. Поняття соціально-педагогічної діяльності.
2. Суб'єкти й об'єкти соціально-педагогічної діяльності.
3. Принципи соціально-педагогічної діяльності.
4. Функції соціально-педагогічної діяльності.

Питання для самостійного вивчення

1. Соціально-педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості.
2. Соціально-педагогічна діяльність і соціально-педагогічна робота.
3. Виокремлення об'єктів соціально-педагогічної діяльності на особистісному та соціально-середовищному рівні.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Введення у професію соціального педагога [Текст] : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / за заг. редакцією М.І.Приходько, О.В.Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – С. 56-101.
3. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 18-19.
4. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 13-25.
5. *Пальчевський С.С.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
6. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 16-27.
7. *Шевців З.М.* Основи соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник / З.М.Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 20-35.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.

2. *Галагузова М.А.* Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.А.Галагузова, Ю.Н.Галагузова, Г.Н.Штинова и др. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.

3. *Дурасанова Т.П.* Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.

4. *Завацька Л.М.* Технології професійної діяльності соціального педагога [Текст] : навч. посібник для ВНЗ / Л.М.Завацька. – 2-е видання. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – С. 9-13.

5. *Зверева І.Д.* Дефініції соціальної роботи та соціальної педагогіки [Текст] / І.Д.Зверева // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №4. – С. 12-16.

6. Методи та технології роботи соціального педагога [Текст] / автори-укладачі : С.П.Архипова, Г.Я.Майборода, О.В.Тютюнник : навчальний посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 9-13.

7. *Мудрик А.В.* Социальная педагогика [Текст] : учеб. для пед. вузов / А.В.Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. / А. В. Мудрик. – М., 2002. – 194 с.

8. *Шишковец Т.А.* Справочник социального педагога : 5-11 классы [Текст] / Т.А.Шишковец. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М. : ВАКО, 2005. – С. 22-25.

Матеріали до лекції

1. Поняття соціально-педагогічної діяльності

Соціально-педагогічна діяльність є різновидом професійної, спеціально організованої та регламентованої діяльності фахівців, спрямована на досягнення суспільно-важливого результату. Вона має свою структуру, що визначає взаємозв'язок її елементів. Зміст і структура соціально-педагогічної діяльності, з одного боку, повинні відповідати філософським і психологічним підходам до трактування діяльності, а з другого, виражати соціальний аспект цієї діяльності, що визначається соціальним замовленням, соціальними проблемами, соціокультурними особливостями середовища та знаходить своє відображення в соціальній політиці держави.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень (Т.Василькової, Ю.Василькової, О.Безпалько, М.Галагузової, І.Зверєвої, А.Капської, Л.Мардахаєва, Л.Міщик, С.Пальчевського, Р.Овчарової, С.Харченка, М.Шакурової та ін.) показує, що сутність соціально-педагогічної діяльності науковці визначають як *допомогу людині в успішній інтеграції в суспільство та зміні тих обставин, які цьому заважають*.

На сучасному етапі становлення соціально-педагогічної діяльності її концептуальні й процесуальні складові базуються на основі соціальної роботи, яка, з одного боку, має ґрунтовні засади та історію, а з другого – частина функцій у структурі соціальної роботи є соціально-педагогічними.

Учені вважають, що за змістом цей вид діяльності є соціальною роботою. Це процес, спрямований на допомогу дитині, підлітку, молодій людині в самоорганізації, встановленні нормальних відносин у школі, сім'ї, суспільстві. Призначення соціально-педагогічної діяльності полягає в підвищенні ефективності процесу соціалізації, виховання й розвитку дітей, підлітків і молоді (Ю.Василькова, Т.Василькова).

У більш вузькому значенні соціально-педагогічна діяльність трактується як професійна допомога людині у вирішенні її особистих проблем.

Соціально-педагогічна діяльність - це допомога в позитивній соціалізації особистості, зокрема в інтеграції дитини в суспільство, допомога в її розвитку, вихованні, освіті, професійному самовизначенні (Т.Алексєєнко).

Соціально-педагогічна діяльність – це діяльність, спрямована на створення сприятливих умов для соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (О.Безпалько).

Соціально-педагогічна діяльність передбачає доцільну систему дій соціального педагога, спрямовану на надання духовної, матеріальної, організаційної підтримки клієнтам різних вікових і соціальних груп з метою визначення належного їм місця та ролі в житті суспільства в умовах гармонізації внутрішньо особистісних і загальносуспільних потреб та інтересів (С.Пальчевський).

Соціально-педагогічна діяльність здійснюється за умови наявності дефіцитів, які впливають на спосіб життя дитини, дорослого, їхню поведінку. Соціальні дефіцити поділяють на дві групи: дефіцити умов життя (відсутність сім'ї, батьків, які з різних причин не можуть виконувати свої функції); дефіцити взаємодії дитини, особистості та суспільства (групи, соціальні інституції).

Професійну діяльність соціальних педагогів розглядають як інтеграцію конкретних процедур та операцій: *соціальної* (за цілями, завданнями, змістом), *психолого-педагогічної* (за формою), *організаторської* (за функціями), *професійна* (за зв'язками і впливом на об'єкт). Це дозволяє говорити про наявність структури діяльності, яка є досить складною і багатокомпонентною (А.Капська).

Структура соціально-педагогічної діяльності включає такі компоненти: об'єкт, суб'єкт, мета, завдання, зміст, засоби (методи, форми, технології), результат. Інший підхід до структури соціально-педагогічної діяльності пропонує М.Галагузова: *суб'єкт* (той, хто її здійснює), *об'єкт* (той, для кого вона спеціально організована, на кого спрямована), *мета* (до чого вона прагне), *функції* (які при цьому функції виконуються), *кошти* (за допомогою яких методів і технологій досягається її мета).

Сутнісно-функціональній зріз соціально-педагогічної діяльності містить у собі: діяльність щодо *підвищення соціокультурної адаптації* індивіда чи групи засобами особистісного розвитку; діяльність щодо *профілактики явищ дезадаптації* (соціальної, культурної, психологічної), яка включає в себе роботу з людьми девіантної поведінки та маргінальними групами; діяльність

щодо *соціокультурної реабілітації*, що стосується тих людей, які мають відхилення від норми у фізичному, психічному, соціальному розвитку; *посередницьку діяльність* у взаємостосунках індивіда чи групи з середовищем, що обумовлено інтересами їх соціокультурного становлення й розвитку (С.Гіль).

Мета соціально-педагогічної діяльності – сприяння особистості в адаптації, позитивній соціалізації шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних цінностей і норм; створення умов для психологічного комфорту і безпеки як для дорослого, так і для дитини; задоволення потреб і забезпечення прав особистості; попередженні негативних явищ у сім'ї, школі, іншому найближчому соціальному оточенні (Т.Алексєєнко).

Завдання соціально-педагогічної діяльності:

- зміцнення й активізація адаптаційного потенціалу особистості;
- збереження та покращення її фізичного, психічного та соціального здоров'я;
- створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей і самореалізації;
- надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги;
- попередження та локалізація негативних впливів на особистість факторів соціального середовища.

Серед *основних ознак* соціально-педагогічної діяльності виділяють: цілеспрямованість, перетворювальний і творчий характер, предметність, детермінованість суспільними умовами, обмін діяльністю, спілкування індивідів.

Для здійснення будь-якої діяльності необхідні *засоби, методи, форми та прийоми*, за допомогою яких реалізується мета і досягаються завдання. Вибір засобів повністю залежить від змісту діяльності, особливостей окремої людини або групи людей, що виступають її об'єктом. Якщо цілі та завдання виховання, його зміст зумовлені потребами суспільного розвитку, то конкретні шляхи та методи їх реалізації залежать від особливостей об'єкта виховання (Ф.Корольов).

Зміст соціально-педагогічної діяльності розкривається в процесі, соціальної профілактики, реабілітації, ресоціалізації та соціально-культурної анімації в певних вікових і соціальних групах (А.Капська).

Види професійної діяльності соціального педагога відповідно до фундаментальної та спеціальної підготовки:

- *педагогічна* (педагогічна терапія, педагогічне консультування і захист, сприяння розвитку обдарованих дітей і молоді, етнічно-релігійний захист тощо);
- *правоохоронна* (профілактика правопорушень, соціальна підтримка різних категорій населення, правова освіта і виховання тощо);
- *психологічна* (консультативно-посередницька, психотерапія, допомога у кризових ситуаціях тощо);
- *культурно-дозвіллева* (організація діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських спільнот, культурно-освітня робота за місцем проживання, організація фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку);

- *соціальна* (соціально-реабілітаційна діяльність, посередництво при наданні допомоги, працевлаштуванні, соціально-педагогічна діагностика тощо);
- *медична* (охорона здоров'я та пропаганда здорового способу життя, медико-реабілітаційна допомога тощо).

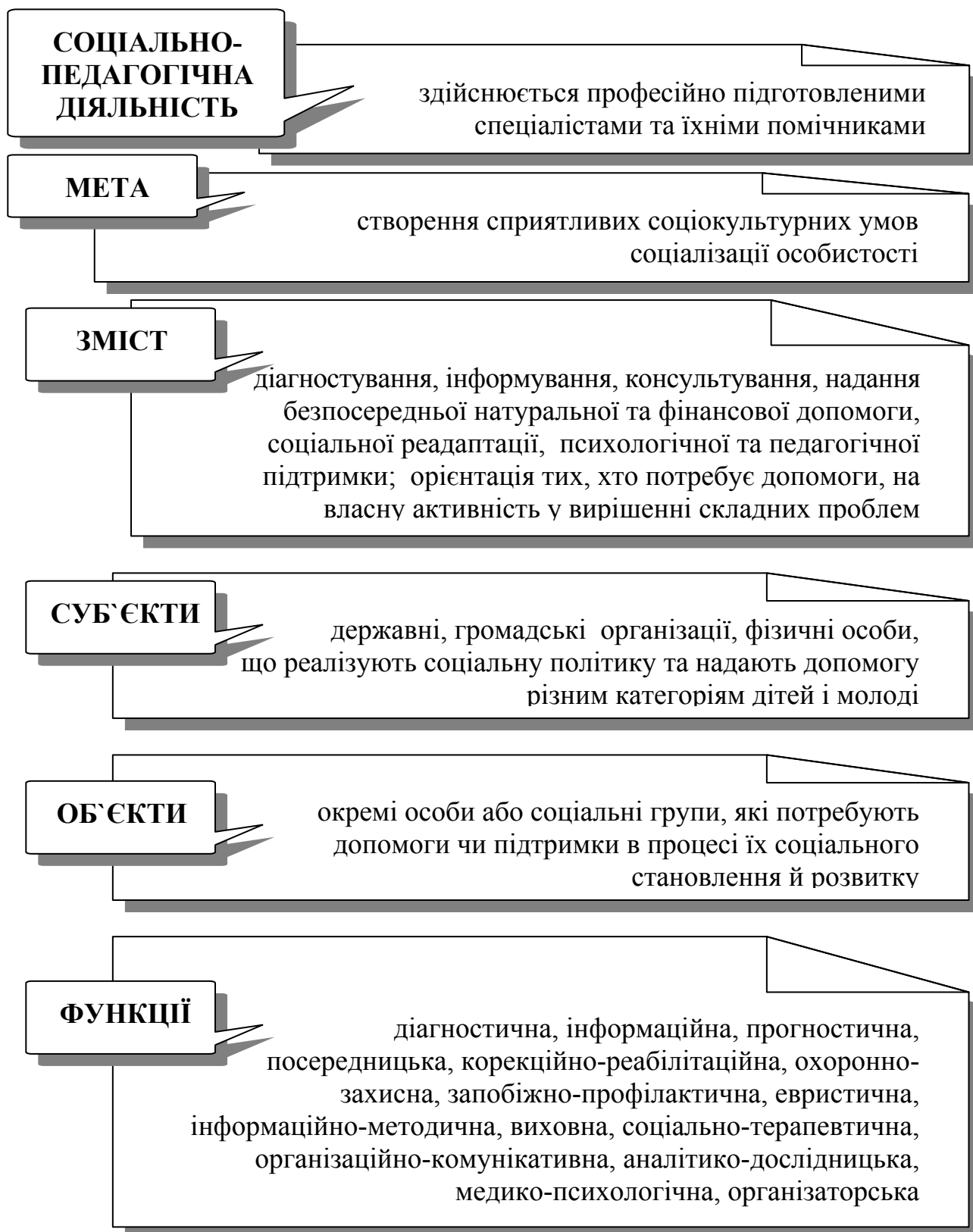

Рис. 9. Зміст і структура соціально-педагогічної діяльності

Соціально-педагогічна діяльність є системою послідовних етапів, певним процесом. *Соціально-педагогічний процес* – це взаємодія соціального педагога й клієнта, спрямована на вирішення соціальної проблеми останнього педагогічними засобами в спеціальних або природних умовах (Л.Мархадаєв).

Соціально-педагогічний процес – це цілеспрямована послідовна діяльність соціального педагога (суб'єкта), що забезпечує найбільш оптимальне досягнення певної соціально-педагогічної мети в соціальному розвитку (корекції розвитку), вихованні (перевихованні), оволодінні вміннями та навичками у самообслуговуванні, навчанні, професійній підготовці об'єкта (В.Нікітін).

Рис. 10. Структура соціально-педагогічного процесу (В.Нікітін)

Структура соціально-педагогічного процесу включає: суб'єкт; об'єкт; етапи; підетапи діяльності, кожен з яких має свої компоненти; певні умови середовища, що забезпечують досягнення оптимального результату. Виділяють *етапи* соціально-педагогічного процесу: підготовчий, безпосередньої діяльності (реалізація обраної технології), підсумковий (В.Нікітін).

Поряд з терміном «соціально-педагогічна діяльність» використовується поняття «соціально-педагогічна робота», яке є близьким за змістом, але не тотожним.

Соціально-педагогічну роботу визначають як різновид соціально-педагогічної діяльності. Вона здійснюється в певній соціальній інституції і спрямовується на точно визначений об'єкт впливу. Соціально-педагогічна

робота характеризує соціально-педагогічну діяльність у площині безпосередньої соціальної практики в чітко окреслених умовах (О.Безпалько).

Однією з необхідних умов здійснення соціально-педагогічної діяльності є її ресурсне забезпечення. *Ресурси* (у широкому значенні) розглядають як запаси чого-небудь, які можна використовувати за потреби; як джерело і арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності. Процес пошуку та залучення ресурсів називається *фандрейзингом*. До ресурсів належать будь-які джерела та передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна використати за існуючих технологій і соціально-економічних відносин.

Розглядаючи ресурси з точки зору природи та джерел походження, їх поділяють на внутрішні й зовнішні щодо особи чи групи осіб; офіційні (формальні) чи неофіційні (неформальні); реально існуючі чи потенційні; різною мірою керовані та використовувані.

2. Суб'єкти й об'єкти соціально-педагогічної діяльності

Суб'єкти соціально-педагогічної діяльності – це державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають допомогу різним категоріям дітей і молоді. До числа суб'єктів відносять: органи влади, недержавні організації, фізичні особи (суб'єкт – людина, яка пізнає об'єкт і взаємодіє з ним).

Виділять три рівні суб'єктів соціально-педагогічної діяльності:

- провідні соціальні педагоги, соціальні працівники, інші спеціалісти;
- заклади, організації, спеціалісти зі сфери спорту, здоров'я, соціального захисту;
- інші організації, які виявляють опосередкований вплив на реалізацію завдань: фінансові, економічні тощо (С.Архипова, Г.Майборода, О.Тютюнник).

В історії соціальної педагогіки є дві позиції щодо визначення об'єкта соціально-педагогічної діяльності. Перший підхід обґрунтували Й.Песталоцці та П.Наторп, які вважали, що об'єктом соціально-педагогічної діяльності є все підростаюче покоління. Другий підхід базується на ідеях Г.Ноля, Р.Оуена, які наголошували, що ця діяльність спрямовується насамперед на дітей з деліквентною поведінкою (правопорушників).

Об'єктом соціально-педагогічної діяльності (на кого спрямована діяльність) – людина-суб'єкт, людина-об'єкт і людина-жертва (З.Шевців).

На думку В.Сластьоніна, *об'єктом* соціально-педагогічної діяльності є людина в усьому багатстві її життєдіяльності та елементи суспільної культури, які використовуються як засоби формування особистості.

Об'єкти соціально-педагогічної діяльності – окремі особи або соціальні групи, які потребують допомоги чи підтримки в процесі їх соціального становлення й розвитку. Кожна людина в певний період свого життя потребує більш повного задоволення своїх потреб та інтересів, стикається з окремими труднощами та проблемами, тому всі люди є потенційними об'єктами

соціально-педагогічної діяльності. Розрізняють об'єкти соціально-педагогічного впливу за кількісними, віковими, статеворольовими параметрами, змістом проблем, які є найбільш поширеними в практиці соціально-педагогічної діяльності (О.Безпалько).

На індивідуальному рівні об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окрема особистість як член соціуму, що має певні індивідуальні характеристики, стосовно якої застосовуються різні методи, засоби соціального захисту й підтримки залежно від її потреб та інтересів. Особливість соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що її об'єкт розглядається як активний учасник розв'язання власних проблем і обов'язково виступає в ролі суб'єкта. Отже, соціальний педагог і вихованець у процесі діяльності вступають у суб'єкт-суб'єктні відносини, які характеризуються динамічністю.

Головним об'єктом уваги соціального педагога є насамперед особистість, яка має проблеми соціального плану. Тому соціально-педагогічна діяльність повинна бути спрямована на вирішення проблем, тобто подолання труднощів і забезпечення умов для соціального становлення дитини, яка перебуває в складній життєвій ситуації, а також умов для створення сприятливого педагогічно доцільного соціального середовища.

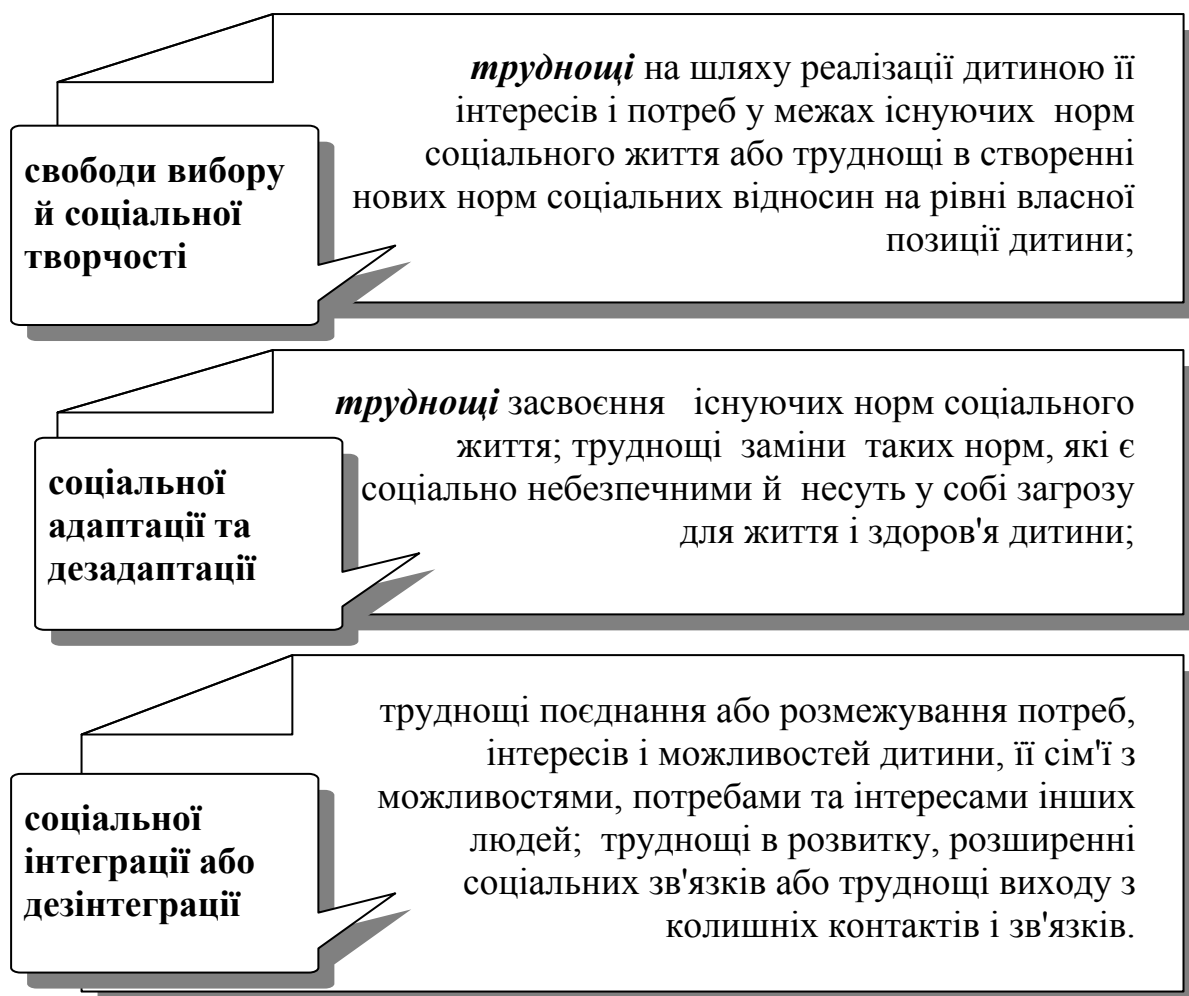

Рис. 11. Класифікація проблем на основі наявності певних шляхів соціального становлення дитини як суб'єкта соціального життя

Об'єктами професійної діяльності є діти, які перебувають у важкій життєвій ситуації:

- залишилися без опіки батьків;
- мають вади в психічному та (або) фізичному розвитку;
- жертви збройних і міжнаціональних конфліктів, екологічних і техногенних катастроф, стихійних лих;
- з родин біженців і вимушених переселенців;
- опинилися в екстремальних умовах;
- жертви насильства;
- відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виправних колоніях;
- перебувають у спеціальних навчально-виховних закладах;
- проживають у малозабезпечених сім'ях;
- мають відхилення в поведінці;
- життєдіяльність яких порушена в результаті об'єктивних обставин і які не можуть подолати ці обставини самостійно або за допомогою сім'ї.

На рівні *соціально-середовищному* об'єктом соціальної роботи є соціальна сфера суспільства, мікросередовище, колектив людей. При цьому більш активно здійснюється соціально-педагогічна робота за такими напрямками: освітньо-дозвіллева, фізкультурно-оздоровча, корекційно-реабілітаційна, соціально-правова, інформаційно-просвітницька тощо.

У науковій літературі певний час дискутувалося питання щодо визначення об'єкта соціально-педагогічної роботи. Так, на початку 90-х р. ХХ ст. досить активно використовувалися поняття «клієнт», «пацієнт», «об'єкт» допомоги. Проте з розгортанням різних видів соціально-педагогічної діяльності поступово усталилося поняття «клієнт».

Поняття «об'єкт» і «клієнт» досить близькі за своїм змістом, але не тотожні. *Клієнт* – це особа, яка звернулася з проханням про допомогу до соціальної служби чи спеціаліста і має намір користуватися їхніми послугами. Коли соціальний педагог проводить бесіду про переваги здорового способу життя, учні класу є об'єктами соціально-педагогічної діяльності. Якщо хтось з них після бесіди в конфіденційній формі звертається за допомогою до соціального педагога, то він стає клієнтом. Об'єкти соціально-педагогічної діяльності є потенційними клієнтами фахівців соціальної сфери (О.Безпалько).

Залежно від об'єкта-клієнта, його проблем соціальний педагог проектує адекватні соціальні послуги. Об'єкти-клієнти можуть бути різними не лише за своїми проблемами, а й за своїми взаємовідносинами з соціальними інститутами: з одного боку, державне відомство надає послуги клієнту, який опинився в скрутній життєвій ситуації та потребує допомоги, а з другою – об'єкт не звертається за допомогою, захистом (схильний до нарковживання, алкоголізму тощо), тоді соціальний педагог ініціює свої дії «на території клієнта». Наприклад, підлітково-молодіжні клуби за місцем проживання, де соціальний педагог здійснює підтримку життєдіяльності молоді в природному для неї середовищі. За таких умов об'єкт перестає відчувати себе відчуженим, «дезадаптантом, девіантом», невстигаючим чи самотнім.

3. Принципи соціально-педагогічної діяльності

Здійснення на якісному рівні соціально-педагогічної діяльності не може бути повноцінно вирішено без опори на сукупність закономірностей і методологічних принципів. Закономірності та принципи соціально-педагогічної діяльності є основоположними ідеями, правилами, нормами поведінки органів соціального захисту і підтримки населення, зумовлені, в свою чергу, закономірностями соціальних процесів і вимогами інноваційної практики.

Закономірності соціально-педагогічної діяльності – суттєві, стійкі й такі, що повторюються зв'язки, які проявляються під час взаємодії суб'єктів соціально-педагогічної діяльності й обумовлюють характер і спрямованість її впливу на розвиток конкретних соціальних явищ і відносин.

На думку науковців (В.Андрущенко, В.Беха, І.Зверєвої, А.Капської, М.Лукашевича, Л.Міщик, А.Мудрика та ін.), основними закономірностями соціально-педагогічної роботи є: взаємозв'язок соціальних процесів у суспільстві, соціальній політиці й соціально-виховній роботі; обумовленість змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи конкретними обставинами життєдіяльності різних груп, спільнот, індивідів; вирішення виховних проблем, виходячи з особистісних потреб, інтересів клієнтів; залежність результативності соціально-педагогічної роботи від професіоналізму й моральних якостей спеціалістів, можливостей соціальної системи виховних інститутів, школи, держави й суспільства. Як результат, вказані закономірності служать методологічною передумовою визначення принципів соціально-педагогічної діяльності.

Принципи соціально-педагогічної діяльності – це основні вимоги до її змісту, організації та здійснення (О.Безпалько).

Різні вчені утверджують дещо відмінні принципи соціально-педагогічної діяльності. Зокрема, О.Безпалько, А.Капська, Л.Міщик та ін. визначають основні чотири групи, що в своїй сутності становлять певну методологічну систему.

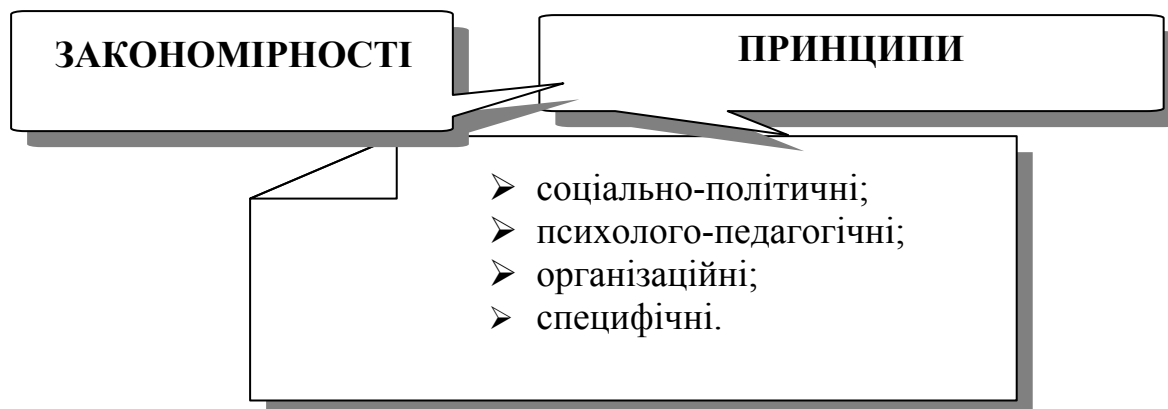

Рис. 12. Принципи соціально-педагогічної діяльності

➤ *Соціально-політичні принципи*, які містять основні вимоги, що обумовлюють залежність змісту соціально-педагогічної діяльності від соціальної політики держави стосовно дітей і молоді:

- законності прав людини, що полягає в забезпеченні державною та відповідними соціальними інститутами реалізації ратифікованих нею положень документів стосовно прав людини;

- державного підходу до завдань, що реалізується в соціально-педагогічній діяльності, підкреслює активну роль держави у визначенні пріоритетних завдань та організації соціального виховання;

- зв'язку змісту й форм соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності особистості чи соціальної групи, який передбачає адресну організацію допомоги та підтримки клієнтів, обумовлену соціально-економічними і соціально-культурними умовами макро- та мікросередовища об'єкта соціально-педагогічної діяльності.

➤ *Психолого-педагогічні принципи*, які підкреслюють пріоритети особистості в соціально-педагогічній діяльності:

- сприяння самореалізації дітей і молоді в усіх сферах їхньої життєдіяльності, що забезпечує здійснення соціального виховання як процесу створення умов для саморозвитку особистості в трьох автономних і, в той же час, взаємопов'язаних сферах: освіті, організації соціального досвіду через участь у діяльності позашкільних закладів, у громадських організаціях, формальних і неформальних групах, індивідуальній допомозі;

- диференційованого та індивідуального підходу, який полягає в тому, що життєві проблеми, потреби клієнта потрібно диференціювати за певними групами подібних явищ, та, базуючись на цьому, вибирати технології соціально-педагогічної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей людини;

- цілеспрямованості, який полягає в тому, що соціальний педагог повинен наполегливо досягати професійної мети, впливаючи на свідомість, почуття, волю, вчинки людей;

- системності, що вимагає єдності форм, засобів, прийомів вирішення різних професійних завдань; ефективність роботи забезпечується послідовністю та варіативністю технологій, які мають бути тісно пов'язані між собою.

➤ *Організаційні принципи*, які визначають основні вимоги щодо організаційної сторони соціально-педагогічної діяльності:

- компетентності кадрів, що передбачає обов'язковість професійної підготовки спеціалістів, забезпечення їх системою знань; ці знання дозволяють правильно діяти в конкретній ситуації, вибираючи відповідні оптимальні технології;

- інтеграції, що забезпечує координацію діяльності державних, громадських та інших організацій стосовно розв'язання соціально-педагогічних проблем;

- контролю та перевірки виконання, що забезпечує реалізацію гарантованих державою заходів щодо соціального захисту різних груп

населення; його реалізація вимагає формування практичних рекомендацій щодо усунення недоліків у соціально-педагогічній роботі.

➤ *Особливі принципи соціально-педагогічної роботи*, які визначають основні вимоги щодо надання соціальних послуг різними об'єктами соціально-педагогічної діяльності:

- гуманізму, за яким людина визнається найвищою цінністю; має на меті здійснення соціально-педагогічної діяльності на засадах альтруїзму, емпатії, людяності, прийняття клієнта з усім його позитивом і негативом;

- незалежності, за яким об'єктами соціально-педагогічної діяльності є всі, хто потребує допомоги і підтримки, виключаючи дискримінацію за їхніми ідеологічними, політичними, релігійними, національними, віковими особливостями;

- клієнтоцентризму, який визначає пріоритет прав клієнта в усіх випадках, крім тих, що суперечать правам та інтересам інших людей;

- опори на потенційні можливості людини, що підкреслює активну роль клієнта в розв'язанні власних проблем;

- конфіденційності, що вимагає збереження й не розповсюдження соціальним педагогом інформації, яку він отримав у процесі виконання професійних обов'язків;

- толерантності, за яким соціальний педагог повинен вести себе терпляче й коректно навіть по відношенню до тих людей, яким він з різних об'єктивних і суб'єктивних причин не симпатизує;

- максимізації соціальних ресурсів, за яким одним з основних завдань соціальних інститутів та їхніх працівників є оптимальне використання ресурсів держави для ефективного вирішення соціальних проблем.

До основних принципів діяльності соціального педагога відносять (Т.Шишковець):

Принцип взаємодії, що полягає:

- у цілеспрямованій постійній співпраці соціального педагога з іншими працівниками навчального закладу в розв'язанні різних проблем, конфліктних ситуацій;

- у створенні педагогічного середовища в навчальному закладі;

- у налагодженні зв'язків і координації діяльності з усіма соціальними інститутами, які займаються питаннями соціалізації учнів.

Принцип особистісно-орієнтованого підходу, що ґрунтується на:

- гуманному ставленні до особистості;

- повазі прав і свобод як учня, так і педагога;

- сприянні саморозвитку та соціалізації людини;

- заохоченні її творчої самореалізації особистості.

Принцип позитивного сприйняття й прийняття особистості, який означає:

- прийняття дитини і дорослого такими, якими вони є;

- пошук у кожній людині позитивних рис, спираючись на які можна сформуванати інші, більш значущі якості;

- оптимізм і віра в можливість та здібності особистості;

- формування підготовленості дітей і підлітків до неприйняття негативних проявів дійсності.

Принцип конфіденційності, що передбачає:

- встановлення відкритих стосунків;
- упевненість у надійності одержуваної інформації;
- збереження професійної таємниці між соціальним педагогом і учнями, батьками та вчителями.

4. Функції соціально-педагогічної діяльності

Функції соціально-педагогічної діяльності – це основні напрями роботи, в яких конкретизується її зміст (А.Капська).

У посадовій інструкції соціального педагога зазначено, що він зобов'язаний виконувати певні функції:

– *інформаційно-діагностична* – встановлення соціально-педагогічного діагнозу щодо особливостей усебічного розвитку дитини, добір інформації для інших спеціалістів з метою надання особистості необхідної допомоги;

– *організаційна* – включення дітей і підлітків у соціально-корисну діяльність, формування демократичної системи взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих;

– *прогностична* – пошук ефективних шляхів допомоги дитині через прогнозування і планування перспектив розвитку мікрорайону і конкретного мікросоціуму; визначення шляхів особистого контакту з іншими організаціями і спеціалістами для вирішення проблеми вихованця.

– *превентивно-профілактична та соціально-терапевтична* – прогнозування і введення в дію юридичних, психологічних механізмів попередження і подолання негативних явищ; надання соціально-терапевтичної допомоги тим, хто її потребує; забезпечення захисту прав дітей у суспільстві; організація допомоги на етапі соціального і професійного самовизначення особистості та соціальної адаптації молоді.

Функції соціально-педагогічної діяльності та їхня сутність розкрита в працях російських і вітчизняних науковців (Н.Бурої, М.Галагузової, І.Зверєвої, П.Кліша, Л.Коваль, А.Малько, Л.Міщик, Р.Овчарової, Д.Павленка, С.Хлебик, Т.Шишковець та ін.). Узагальнення поглядів дослідників показує, що кількість назв функцій сягає за 30, але різні вчені одну й ту ж функцію часто позначають дещо по-різному. В цілому діяльність соціального педагога є багато значенневою, і спрямовується на реалізацію таких функцій: освітньо-виховна (виховна), діагностична (аналітико-діагностична), інформаційна, прогностична, посередницька, корекційно-реабілітаційна (корекційна, реабілітаційна), охоронно-захисна, запобіжно-профілактична, евристична, інформаційно-методична, соціально-терапевтична, організаційно-комунікативна (комунікативна), медико-психологічна, психотерапевтична, координаційно-організаторська (організаторська), соціально-профілактична, культурно-дозвіллева тощо).

Комунікативна функція діяльності соціального педагога забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи з державними і недержавними організаціями, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога.

Організаторська функція характеризує соціально-педагогічну діяльність з точки зору соціального менеджменту, що полягає в структуруванні, плануванні, розподілі видів професійної діяльності та координації роботи з різними соціальними інститутами та представниками споріднених професій.

Прогностична функція в соціально-педагогічній діяльності виконує змістовно-цільові (стратегічні) та організаційно-методичні (тактичні) завдання. У першу чергу це прогнозування результатів зусиль соціального педагога щодо різних аспектів його професійної діяльності. З іншого боку – це ідеальне моделювання варіантів різноманітних технологій соціально-педагогічної діяльності та вибір серед них тих, що зможуть забезпечити внаслідок витрат зусиль і часу максимальну результативність.

Охоронно-захисна функція спрямована на забезпечення умов життєдіяльності дітей і молоді, їхніх прав та інтересів на основі державних та міждержавних документів.

Діагностична функція покликана виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні й специфічні особливості клієнта чи певної групи, адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання.

Попереджувально-профілактична функція має на меті в першу чергу виявити, запобігти та обмежити асоціальні явища, причини соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб, забезпечити умови для формування соціально позитивної спрямованості особистості.

Корекційно-реабілітаційна функція має на меті змінити та вдосконалити особисті якості клієнта, особливості життєдіяльності та створити умови для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активно залучати їх до участі в суспільному житті.

Соціально-терапевтична функція спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій та проблем клієнта на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища.

Культурно-дозвіллева функція має на меті організацію діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських спільнот; проведення культурно-освітньої роботи за місцем проживання, організацію фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку, соціальної анімації.

Соціально-педагогічна функція має на меті виявляти інтереси та потреби людей у різноманітних видах діяльності (культурно-дозвіллевій, спортивно-оздоровчій, технічній і художній творчості, туризмі) та залучати до роботи з ними різні установи, організації, суспільні, творчі спілки, спеціалістів і організаторів культурно-дозвіллевої діяльності.

Психологічна функція передбачає різноманітні види консультування та корекції міжособистісних відносин, допомогу в соціальній реабілітації всім тим, хто цього потребує, сприяє соціальній адаптації особистості.

Соціально-медична функція передбачає організацію роботи з профілактики здоров'я, надання першої медичної допомоги, з питань культури харчування, санітарно-гігієнічних норм, планування родини, формування відповідального ставлення до репродуктивної та сексуальної поведінки, сприяння підготовці молоді до сімейного життя та формування здорового способу життя.

Морально-гуманістична функція є інтегральною, вона поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного функціонування людини, групи людей у суспільстві.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає інтегративний характер соціально-педагогічної діяльності?

2. Чи сформовано в сучасній науці єдиний підхід до визначення сутності, мети соціально-педагогічної діяльності?

3. Яке визначення соціально-педагогічної діяльності Ви вважаєте найбільш науково обґрунтованим?

4. Чи є терміни «соціально-педагогічна діяльність» і «соціально-педагогічна робота» тотожними?

5. Який зв'язок між поняттями «соціально-педагогічна діяльність» і «соціально-педагогічний процес»?

6. Яке значення для здійснення соціально-педагогічної діяльності має її ресурсне забезпечення?

7. Яка позиція щодо визначення об'єкта соціально-педагогічної діяльності, що представлена в теорії соціальної педагогіки, на Ваш погляд, є найбільш обґрунтованою?

8. Чи обов'язково об'єктом соціально-педагогічної діяльності повинна бути особа, яка потребує кваліфікованої допомоги?

9. Чи можна стверджувати, що кожна людина є потенційним об'єктами соціально-педагогічної діяльності?

10. Як співвідносяться терміни «об'єкт» і «клієнт» соціально-педагогічної діяльності?

11. Хто з сучасних науковців обґрунтовував функції соціально-педагогічної діяльності? Чи є відмінності в їхніх підходах?

12. Яка функція соціально-педагогічної діяльності є, на Ваш погляд, найважливішою?

13. Яку функцію соціально-педагогічної діяльності Ви могли б вилучити чи додати?

14. У чому полягає взаємодія соціального педагога і практичного психолога під час реалізації діагностичної функції?

15. Чи обґрунтовано поставлено в основу соціально-педагогічної діяльності, окрім соціально-педагогічних принципів, також соціально-політичні, психолого-педагогічні, організаційні?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Проаналізуйте погляди Дж.Локка про значення процесу виховання й середовища у формуванні особистості дитини? Чи погоджуєтесь з його думкою про те, що «дитячі душі можна спрямовувати в той чи інший бік так легко, як і воду...»?

Таблиця 9

Ставлення до поглядів Г.Сковороди

Я згідний з поданою думкою, тому що...	Я не згідний з поданою думкою, тому що...
--	---

2. На основі узагальнення принципів соціально-педагогічної діяльності підготуйте плакат «Мое професійне кредо».

3. Створіть асоціативні пари «соціальний педагог-клієнт», «соціальний педагог-учителі», «соціальний педагог-практичний психолог».

4. Якого значення у формуванні особистості дитини Я.Корчак надає виховному середовищу? Прокоментуйте подану цитату: «менше всього покарань там, де в здоровому фізично й морально суспільстві в дитини є сприятливі умови існування й розвитку – широке поле для виходу енергії, прояву ініціативи й для творчості, де дитині забезпечено право на рухливість, їжу, тепло, працю, лікування, ігри й вибух радості. Де персонал, задоволений умовами праці, хоче й уміє організовувати, допомагати й спільно з дітьми управляти» (Корчак Я. Педагогічна публіцистика [Текст] / Я.Корчак // Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія / укл. і автори вступних статей Є.І.Коваленко, Н.І.Белкіна ; заг. ред. Є.І.Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 618).

5. Проаналізуйте праці відомих філософів, видатних педагогів і розробіть поради-цитати щодо реалізації принципу гуманізму в діяльності соціального педагога.

6. Узагальніть теоретичний матеріал щодо сутності, особливості використання методів соціально-педагогічних досліджень, заповніть таблицю:

Таблиця 10

Методи соціально-педагогічного дослідження

Метод наукового дослідження	Мета й завдання його використання	Загальна характеристика	Особливості використання

7. Створіть визначення-асоціації термінів «соціальний педагог», «соціальний працівник», «соціально-педагогічна діяльність», «клієнти», «об'єкти соціально-педагогічної діяльності».

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК ОСОБИСТОСТІ ТА ФАХІВЦЯ

Лекція 5.

Тема 5. Професійний портрет соціального педагога.

Основні поняття: модель, модель професійної діяльності соціального педагога, професійний портрет, структура моделі, професіограма, трудограма, професійна ментальність, професійні знання, професійні вміння, професійні якості, професійні обов'язки, кваліфікаційна характеристика, професійна деформація, професійне вигорання.

План лекції

1. Вимоги до особистості соціального педагога як фахівця.
2. Система професійних знань соціального педагога.
3. Професійні вміння соціального педагога.
4. Особистісні й професійні якості соціального педагога.

Питання для самостійного вивчення

1. Комунікативні особливості діяльності соціального педагога.
1. Творчість як важлива якість особистості соціального педагога.
2. Професійні обов'язки соціального педагога.
3. Права соціального педагога як фахівця.
4. Професійна деформація соціального педагога.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 78-80.
2. *Веретенко Т.Г.* Вступ до спеціальності соціальна педагогіка. Модуль 2 : навч. посіб. / Т.Г.Веретенко, О.М.Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 25-56.
3. Вступ до соціальної роботи [Текст] : навчальний посібник / за ред. Т.І.Семигіної, І.І.Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – С. 123-140.
4. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 12-14.
5. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.
6. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.
7. *Сорочинська В. Є.* Організація роботи соціального педагога [Текст] : навчальний посібник / В.Є.Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – С. 7-8.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.
2. *Галагузова М.А.* Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.А.Галагузова, Ю.Н.Галагузова, Г.Н.Штинова и др. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
3. *Методи та технології роботи соціального педагога* [Текст] / автори-укладачі : С.П.Архипова, Г.Я.Майборода, О.В.Тютюнник : навчальний посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 17-23, 459-493.
4. *Овчарова Р.В.* Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – С. 25-73.
5. *Соціальна педагогіка (кваліфікаційна характеристика, навчальний план та програми вищих навчальних закладів для спеціальності 7.01.01.06* [Текст] / О.О.Авраменко, Н.М.Бойко, С.В.Васьковська та ін. – К. : Час молоді, 1999. – 201 с.
6. *Тетерский С. В.* Введение в социальную работу [Текст] : учеб. пособие для высш. шк. / С. В.Тетерский. – М. : Акад. проект, 2000. – 494 с.

Матеріали до лекції

1. Вимоги до особистості соціального педагога як фахівця

Успіх у тій чи тій професійній сфері, як правило, пов'язаний з наявністю у спеціаліста певних індивідуальних та особистісних якостей. Це в повній мірі стосується професії соціального педагога.

Через складність і різноплановість соціально-педагогічної діяльності не кожна людина схильна до її успішного виконання. Соціальний педагог повинен надавати допомогу особистості, здійснювати на неї позитивний психологічний і виховний вплив, спонукати до самовдосконалення (перенесення). З іншого боку, будь-який клієнт у процесі спілкування може впливати на соціального педагога своїми особистісними якостями, передавати свої настрої й емоційний стан, втягувати його в орбіту своїх проблем (контрперенесення). Здатність соціального педагога до виконання посадових обов'язків, визначених у посадовій інструкції, залежить від того, наскільки він відповідає професійній моделі.

Поняття *«модель»* у перекладі з французької й латинської мови – міра, взірць, образ. У довідковій та енциклопедичній літературі *«образ»* визначається як результат та ідеальна форма відображення предметів та явищ матеріального світу, свідомості людини.

Модель соціального педагога відображає інтегративний, міждисциплінарний характер професії, складність і глибину взаємозв'язків і

взаємовідносин, що реалізуються у процесі соціального захисту, соціальної підтримки й допомоги населенню. Ідеальний образ соціального педагога як фахівця формується на основі сукупності соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних чинників і явищ. Основу наукових вимог щодо професійної відповідності становлять соціальні установки про ідеального педагога, психолога, працівника сфери соціального захисту населення як активну, творчу особистість. Існують різні підходи до моделі професійної діяльності соціального педагога.

Науковці (О.Безпалько, М.Галагузова, Л.Міщик, Р.Овчарова та ін.) виділяють у *структурі моделі* соціального педагога професійні знання, професійні вміння, професійно важливі якості.

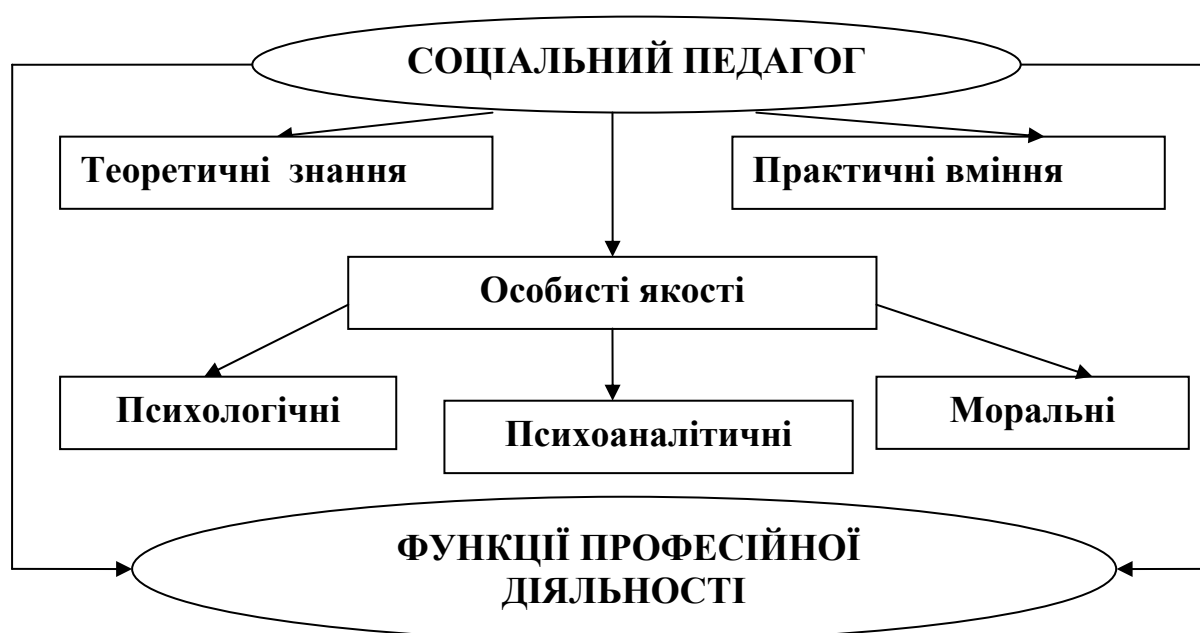

Рис. 13. Професійний портрет соціального педагога (О. Безпалько)

При формуванні моделі спеціаліста в соціальній роботі та соціальній педагогіці окремі автори вказують на необхідність брати до уваги таке поняття, як *імідж* спеціаліста. Безперечним є той факт, що соціальний педагог має справляти хороше враження як зовнішнім виглядом, так і створенням умов для поліпшення самопочуття інших людей завдяки своїм особистісним рисам і професійним якостям.

Схема (модель) імідж-складових включає (Р. Овчарова):

- *візуальне сприйняття людини* – ступінь фізичної привабливості, виразності манер, одяг, аксесуари як відображення особистої незвичайності, елегантності;
- *інтелектуальне сприйняття людини* – яскраво виражені особистісні якості та якості, що відображають професійний портрет соціального працівника;
- *статусне сприйняття людини* – оцінка професійного статусу (становища в суспільстві), професія, посада;

- *соціальний фон, який впливає на сприйняття конкретної людини, – суб'єктивна характеристика знайомих, колег, оточення (до якої соціальної групи належить, ступінь престижу, становище цієї групи);*

- *вплив інтер'єру на сприйняття людини: якість, стиль, кольорове оформлення, просторові характеристики.*

Педагогічна культура соціального педагога є інтегральною єдністю знань, умінь, особистісних якостей і цінностей, між якими існують певні зв'язки та відношення, які формуються, реалізуються та вдосконалюються в різноманітних видах соціально-педагогічної діяльності, визначаючи її характер. Педагогічна культура включає особистісний і соціальний компоненти.

Модель педагогічної культури соціального педагога включає певні компоненти.

➤ *Професійний компонент:*

- система знань: психологічні, педагогічні, соціальні, історичні, культурологічні, правові;

- система вмінь: економічні, екологічні, валеологічні, комунікативні, прогностичні, діагностичні.

➤ *Особистісний компонент:*

- особистісні якості: організаційні, управлінські, загальнолюдські, соціальні;

- особистісні цінності: духовні, матеріальні, соціальна перцепція, соціальна відповідальність, загострене почуття добра та справедливості, вихованість, культура поведінки, педагогічний такт, самоствердження;

- гуманістична педагогічна позиція: співпереживання, захист, піклування, підтримка, допомога, повага, терпимість, порядність, педагогічний такт, комунікативність, емпатійність, повага та любов до людини, сприйняття її як найвищу цінність.

➤ *Соціальний компонент:* соціальна підтримка та захист, соціальна допомога, милосердя, ввічливість, порядність, адекватна орієнтація в соціальних умовах, обставинах, ситуаціях.

Професіоналізм – це поєднання знань, умінь, досвіду, прийняття правильних рішень. Професіоналом є соціальний педагог і працівник, який (Є.Студьонова):

- відповідає професійним вимогам (особистісний і професійний потенціали), має необхідні компетентності в галузі соціальної політики й соціальної практики, соціальної адаптації, допомоги, корекції, реабілітації окремої людини і різних категорій населення;

- свідомо налаштований на професію, має особистісно-мотиваційну готовність, професійно необхідні якості, а також позитивне ставлення до себе як до професіонала, спрямованого на результативність своєї праці;

- досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, підтримки, адаптації та реабілітації людей;

- використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології з метою соціального захисту людини;

- відповідає нормам, стандартам, еталонам професії, усвідомлює її значимість у суспільстві;
- вносить у професійну діяльність індивідуально-творчий, новаторський компоненти, свідомо й цілеспрямовано розвиваючи свою особистісну та професійну індивідуальність;
- усвідомлює перспективу та межі своєї найближчої професійної освіти, підвищення кваліфікації, самоосвіти, вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду;
- має необхідний рівень професійних і особистісних якостей, знань і умінь;
- проявляє соціальну активність, висуває та обговорює питання практики, ставлення до професії, її статусу, шукає резерви розв'язання професійних, соціальних проблем.

Професіоналізм соціального педагога характеризує його *компетентність* – єдність теоретичної та практичної підготовки до здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Компетентність означає відповідність рівня знань і вмінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мету. Компетентність забезпечується базовою освітою, самоосвітою в процесі практичної діяльності, вивченням досвіду, підвищенням кваліфікації на курсах, семінарах.

Для соціального педагога, крім компетентності та професіоналізму, необхідні *фізичне і психічне здоров'я*. Соціальна робота належить до важких у цьому плані професій. Працівники мають справу зі складними і сумними аспектами людського життя – самотністю, сирітством, інвалідністю, жорстокістю, девіантністю тощо. Таку роботу супроводжує надмірна витрата психічної енергії, що призводить до психосемантичної втоми й емоційного виснаження. Цей стан називається «емоційним вигорянням». Допомога при «емоційному вигорянні» передбачає навчання психологічних прийомів самозахисту в ситуаціях негативного спілкування, облаштування кімнат релаксації, психологічного розвантаження, проведення індивідуальної та групової психотерапії, занять фізкультурою тощо. Важливою є також можливість звернення до наставника як до довіреної особи, з якою можна розділити відповідальність за прийняття рішення, отримати кваліфіковану допомогу при розв'язанні конкретної ситуації й, таким чином, попередити розвиток стресу.

Вимоги до суб'єктів соціально-педагогічної діяльності представлені в паспорті спеціальності, в який входить кваліфікаційна характеристика, перелік посадових обов'язків спеціаліста, державний освітній стандарт. Узагальнені вимоги до підготовленості фахівця визначено в кваліфікаційній характеристиці, окреслено основні знання й уміння, якими повинен опанувати соціальний педагог за роки навчання. Існують різні види кваліфікаційних характеристик соціального педагога (від загальної до приватних), які враховують конкретну спеціалізацію: організація технічної творчості учнів, фізкультурно-оздоровча робота, екологія, робота із сім'єю тощо.

У чинній кваліфікаційній характеристиці соціального педагога, затвердженій наказом № 864 Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006 р., визначено категорії соціального педагога та вимоги до кожної з них.

Як виняток (наказ МОН України від 01.12.1998 р. № 419), соціальним педагогам, які не мають відповідної фахової освіти і прийняті на роботу до 1996 р. та володіють практичним досвідом роботи, може присвоюватися кваліфікаційна категорія: вища – за наявністю стажу на займаній посаді не менше 8 років, перша – 6 років, друга – 5 років.

Особливістю професійної діяльності в системі «людина – людина» є те, що фахівець, окрім професійних знань та вмінь, значною мірою використовує власні інтелектуальні та емоційно-вольові ресурси. Соціальний педагог під час довготривалого виконання професійних обов'язків також піддається різноманітним впливам, які пов'язані зі специфікою його діяльності. У результаті відбувається явище, яке науковці позначили терміном «професійна деформація».

Професійна деформація - зміна якостей і властивостей спеціаліста під впливом професійних факторів діяльності (Л.Мардахаєв); відзначається підвищеним рівнем агресивності, неадекватності сприйняття ситуацій і людей. Вона має епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер. Завдяки постійному тиску на спеціаліста як зовнішніх, так і внутрішніх факторів з'являється ризик формування деформованого спеціаліста, який не може відновити позитивний стан без стороннього втручання й допомоги.

Серед *негативних проявів* професійної деформації виділяють: емоційний хронічний стрес, фізичне та емоційне виснаження, вичерпаність особистих ресурсів, втрата інтересу до професійної діяльності, дегуманізація, гнів, цинізм, роздратованість, грубість, неповага до клієнтів, авторитарність, використання службового становища в корисливих цілях тощо (М.Фірсов).

Професійна деформація в окремих випадках може мати деякі *позитивні наслідки*: стимулювання особистісного росту спеціаліста, підвищення професійної культури, більш глибоке усвідомлення себе та оточення, вироблення здатності до рефлексії, емпатії, набуття комунікативних навичок, саморегуляції, подолання кризових і психотравмуючих ситуацій, розвиток відповідальності, організованості, зібраності тощо.

2. Система професійних знань соціального педагога

Когнітивний компонент (знання) є теоретичною основою соціально-педагогічної діяльності. Він передбачає оволодіння спеціалістом знаннями, які допомагають на практиці створювати систему засобів та прийомів для досягнення професійної мети, швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, планувати свою діяльність, оцінювати її результативність.

Професійні знання соціального педагога – відомості із соціальної педагогіки, теорії та історії соціальної роботи, соціальної психології й інших

загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, які складають суть професії та визначаються державним стандартом вищої освіти.

До професійних знань соціального педагога відносять (Р.Овчарова):

– *теоретико-методологічні* – комплекс знань про людину як біосоціопсихокосмічну систему, про закономірності взаємодії людини й суспільства, специфіку соціальної поведінки й формування особистості; знання особливостей виховання, навчання, розвитку особистості, впливу середовища на процес її соціалізації; знання цілей, змісту, форм соціально-педагогічної роботи;

– *методичні* – знання методики й технології соціально-педагогічної роботи з усіма категоріями населення, в різних сферах мікросередовища, в різних соціальних інститутах; знання основ прогнозування, проектування, моделювання соціально-педагогічної діяльності;

– *прикладні* – знання способів, прийомів, видів соціально-педагогічної допомоги дітям, сім'ям, які мають проблеми.

Соціально-педагогічна діяльність багатогранна і відповідальна. Тому професійна підготовка соціального педагога має базуватися на досить широких науково обґрунтованих знаннях, які охоплюють:

- особистість дитини (молодої людини), її фізичний, духовний і соціальний розвиток, адекватну поведінку й відхилення від неї;

- об'єднання й групи людей (сім'я, мала група, шкільний колектив, колектив однолітків тощо);

- систему установ, які подають допомогу дитині, молоді;

- основні теорії, методики та окремі технології роботи з усіма категоріями клієнтів за різних обставин;

- соціально-правові й соціально-економічні засади діяльності соціального педагога;

- методи управління і планування професійної та науково-дослідної діяльності в соціально-педагогічній сфері.

Знання, якими повинні оволодіти майбутні соціальні педагоги під час навчання у вищому навчальному закладі, розподіляють на такі головні групи:

– про довкілля і його чинники, що здійснюють вплив на формування тих чи тих якостей особистості;

– про закономірності розвитку особистості, взаємодію її із середовищем, сім'єю, суспільством; про особливості національної психології та педагогіки;

– про загальні способи і прийоми педагогізації середовища, соціально-педагогічної діяльності, про педагогічний потенціал сім'ї, громади, мікросередовища, про закони взаємодії організованого й стихійно діяльного середовища.

Соціальний педагог повинен володіти високим професіоналізмом, бути компетентним у широкому колі значущих проблем, мати достатній рівень знань із педагогіки, психології, юриспруденції та суміжних спеціальностей, бути високоосвіченим і культурним (Л. Міщик).

До базових теоретичних знань, які повинен мати соціальний педагог, відносять: основи соціальної політики держави й соціально-правового захисту

дітей і молоді; основ соціології, психології, педагогіки; основні закономірності розвитку особистості; специфіка потреб та інтересів різних вікових груп дітей і молоді; особливості роботи в різних мікросоціумах; функції державних і недержавних організацій у системі соціально-педагогічної діяльності; способи психолого-педагогічної діагностики; сучасний стан і тенденції розвитку дитячих і молодіжних об'єднань (О.Безпалько).

Відповідно до професійних функцій і багатовекторності своєї діяльності соціальний педагог повинен мати певний обсяг *культурологічних, правових, економічних, екологічних, валеологічних, психологічних, педагогічних* знань. Поліфункціональний характер соціально-педагогічної діяльності виявляється в трьох основних напрямках: *селекції, консервації та трансляції знань*. Ці функції забезпечують соціальному педагогові виконання однієї з найголовніших місій – здійснення соціального наслідування – своєрідного генетичного зв'язку історичних епох і культур від давнини до сучасності.

У кваліфікаційній характеристиці соціального педагога вказано, що для вирішення соціально-педагогічних завдань він повинен мати знання в обсязі програми вищої освіти зі спеціальностей «Соціальна педагогіка».

3. Професійні вміння соціального педагога

Відомо, що запас теоретичних знань ще не забезпечує ефективної соціально-педагогічної діяльності. Робота соціального педагога вимагає оволодіння знаннями з різних галузей науки, готовності до дії в нестандартній ситуації з хаотично непередбачуваними елементами, здатності до виявлення індивідуальної творчості в соціальній роботі. Тому необхідно, аби набуті знання, вміння та навички були, за відомим висловом американського представника гуманістичної психології К. Роджерса, функціональними.

Важливою умовою успішної діяльності соціальних педагогів є формування в них на основі засвоєних знань професійних умінь і навичок.

Професійні вміння – це здатність спеціаліста застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Вони допомагають зробити знання дієвими, перевірити їх важливість, необхідність, міцність, вільно орієнтуватися в соціально-педагогічних ситуаціях, приймаючи правильні рішення.

Ураховуючи специфіку діяльності соціального педагога, виділяють загальні *професійно-педагогічні вміння* (Р.Овчарова):

– *комунікативні*: здатність вступати в контакт, встановлювати професійні стосунки й співпрацювати з різними людьми; здійснювати індивідуальний підхід до клієнтів, що мають специфічні проблеми; створювати атмосферу комфортності, доброзичливості; викликати довіру в клієнтів; впливати на відносини між людьми в мікросоціумі; правильно сприймати, враховувати, реагувати на критику;

– *прикладні*: дослідницькі, соціально-педагогічні, соціально-творчі, соціально-правові, соціально-психологічні, соціально-економічні;

– *організаторські*: вміння ставити конкретні завдання, спрямовані на розв’язання соціально-педагогічних проблем, залучати вихованців до виконання цих завдань; раціонально використовувати власний робочий час; організовувати окремі види соціально-педагогічної діяльності; визначати потреби клієнтів і допомагати їм знаходити відповідні соціальні служби для їх вирішення; створювати об’єднання людей на основі спільних інтересів, духовної близькості;

– *аналітичні*: вміння вивчати людину, сім’ю, ставити соціальний діагноз; досліджувати конкретні життєві ситуації клієнта, передбачати життєві кризи; аналізувати отримані результати соціально-педагогічної діяльності, виявляти недоліки проведеної роботи; вивчати досвід інших фахівців у соціально-педагогічній сфері;

– *педагогічні*: створювати умови для перевиховання особистості, виявляти її резервні можливості, відкривати позитивне в ній; педагогічно осмислювати поведінку людини, ставити педагогічні завдання, розробляти шляхи їх виконання;

– *саморегуляції*: контролювати свій емоційний стан, керувати своїм настроєм, знімати психологічну напруженість.

Незалежно від профілю, спеціалізації виділяють такі вміння соціальних педагогів і працівників (Л.Міщик):

- забезпечувати допустиме й доцільне посередництво між особистістю, сім’єю і суспільством, різними державними та громадськими структурами, виконувати своєрідну роль «третьої сторони», ланки між особистістю й мікросередовищем, між дітьми і дорослими, сім’єю і суспільством;

- впливати на стосунки між людьми, на ситуацію в мікросоціумі, стимулювати, спонукати клієнта до тієї чи тієї діяльності;

- працювати в умовах неформального спілкування, залишаючись завжди у ролі помічника, порадника, що сприяє появі ініціативи, активної, суб’єктивної позиції клієнта;

- брати участь у вирішенні проблем особистості;

- будувати взаємини на основі діалогу на паритетних умовах.

Серед умінь соціального педагога виділяють: *комунікативні, аналітичні, організаторські, прогностичні, проєктувальні* (О.Безпалько).

Соціальний педагог, зокрема, повинен уміти:

- слухати інших зосереджено та зацікавлено;

- збирати інформацію, щоб підготувати соціальну оцінку й звіт;

- формувати і підтримувати професійні стосунки, спрямовані на надання соціальної допомоги;

- виявляти й поєднувати вербальну та невербальну поведінку;

- спрямовувати зусилля клієнтів на вирішення їхніх проблем і завойовувати їхню довіру;

- обговорювати делікатні теми толерантно, з розумінням, викликаючи довіру в клієнта;

- знаходити оптимальні шляхи вирішення складних життєвих ситуацій;

- уміти вчасно зорієнтуватися в необхідності продовження чи припинення допомоги клієнтові;
- проводити соціально-педагогічне діагностування й інтерпретувати його результати;
- бути посередником і вести переговори між конфліктуючими сторонами;
- забезпечувати зв'язок між різними організаціями й окремими людьми.

Крім цього, соціальний педагог повинен уміти правильно говорити й грамотно писати, навчати інших, спокійно й доброзичливо реагувати на емоційні та конфліктні ситуації, бути зразком у професійних стосунках, пояснювати складні асоціальні явища, ефективно організовувати свою роботу, вишукувати джерела фінансування, адекватно оцінювати власну поведінку й почуття.

Перелік професійних умінь і навичок соціального педагога визначено також у його *кваліфікаційній характеристиці*: застосовувати професійні знання в практичній діяльності, вивчати відхилення в поведінці школярів, молоді; проводити профілактичну роботу щодо попередження девіантної поведінки, а також розробляти програми та проекти роботи з «дітьми вулиці», працювати з групами ризику в умовах неформального спілкування, сприяти появі ініціативи, активізації суб'єктивної позиції вихованців (клієнтів); організовувати взаємодію педагогічного колективу, батьків, громадських об'єднань та організацій, служб у справах неповнолітніх, служб соціального захисту, профспілок, правоохоронних органів, медичних установ тощо щодо виховання, оздоровлення, здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи соціальної реабілітації дітей та підлітків.

4. Особистісні й професійні якості соціального педагога

Результативність професійної діяльності соціального педагога залежить не тільки від рівня теоретичної й практичної підготовки, а й від сформованості особистісних якостей фахівця. Визначаючи особистісні якості соціального педагога, дослідники виходять із того, що соціальний педагог працює у сфері «людина-людина», яка вимагає від спеціаліста вміння успішно функціонувати в системі міжособистісних стосунків.

Зарубіжні й вітчизняні вчені окреслюють коло професійних і особистісних якостей, необхідних для правильної організації соціально-педагогічної діяльності. Так, дослідники О.Безпалько, М.Галагузова, С.Єлканов, Ю.Кулюткін, Л.Міщик, Є. Холостовата ін. класифікують професійно значимі особистісні якості соціальних педагогів на групи.

Ю.Кулюткін розглядає три групи якостей особистості соціального педагога, які мають професійне значення:

- здатність розуміти внутрішній світ іншої людини;
- здатність до активного впливу на клієнта;
- здатність володіти собою.

О.Безпалько виділяє такі групи особистісних характеристик соціального педагога:

- *психологічні*: емоційна врівноваженість, низький рівень тривожності, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість;

- *морально-етичні*: гуманність, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність;

- *психоаналітичні*: адекватна самооцінка, самокритичність, самоаналіз, прагнення до самовдосконалення;

- *психолого-педагогічні*: комунікативність, зовнішня привабливість, вміння навіювати й переконувати, оптимізм.

Виходячи з основних функцій та різнопланової діяльності соціального педагога (працівника) виділяють загальні якості фахівця (Л. Мішик):

– доброта, любов до людей, душевність, доброзичливість, чуйність, бажання прийняти чужий біль на себе, милосердя, почуття жалю й емпатія;

– комунікативність, товарицькість, вміння правильно зрозуміти людину й поставити себе на її місце, гнучкість і делікатність, тактовність у спілкуванні, вміння слухати, здатність підтримати іншого й стимулювати його до розвитку власних сил, вміння викликати довірливе ставлення до себе, організаційні здібності;

– порядність, чесність, безкорисливість, висока моральність, відповідальність, працездатність, енергійність, готовність до психологічного дискомфорту, терпіння і толерантність, життєвий досвід і знання людини, повага до клієнта, безумовне прийняття його таким, яким він є, послідовність і наполегливість, ініціативність.

Виділяють чотири групи особистісних якостей соціального педагога.

До першої групи належать характеристики, що визначаються професійною діяльністю:

- сформованість психічних процесів, а саме: сприйняття, пам'ять, увага, увага, мислення (гнучкість, варіативність, самостійність, критичність, продуктивність);

- перебіг психічних станів (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія);

- розвиток емоційних характеристик (стриманість, індіферентність);

- сформованість вольових характеристик (наполегливість, послідовність, імпульсивність).

Другу групу особистісних характеристик становлять індивідуально-психологічні якості: стриманість, вимогливість, урівноваженість, спостережливість, толерантність.

Третя група включає екстравертивні якості: повага до людини, комунікативність, доброзичливість, справедливість, альтруїзм, емпатійність.

Четверта група особистісних якостей включає: готовність до самовдосконалення, самоконтроль, самокритичність, самооцінка, стресостійкі якості (фізичну тренуваність, самонавіювання, вміння переключатися та керувати своїми емоціями).

Крім того, особистісний компонент має ціннісну складову, адже педагог є носієм певних людських чеснот. *Особистісні цінності* – істотний чинник соціальної регуляції взаємостосунків людей, поведінки індивіда, побудови відносин. У зв'язку з тим, що педагог може безпосередньо впливати на духовну сферу своїх вихованців, інших людей, його ціннісні орієнтації особливо важливі. Адже останні є одним зі стрижневих утворень, які визначають цілісність, активну соціальну позицію особистості. Вони формуються при засвоєнні соціального досвіду та мають прояв у цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах особистості. Чим багатша система цінностей педагога, тим більше підстав для ціннісного обміну в міжособистісних стосунках. Система особистісних характеристик педагога включає цінності:

- загальнолюдські (істина, краса, справедливість), серед яких найважливішими є людина, її щастя й свобода;
- соціальні (родина, нація, держава);
- цінності духовного життя та культури (наукові знання, моральні й естетичні цілі, уявлення, погляди);
- матеріальні.

Особистісний компонент є стрижневим у формуванні педагогічної культури соціального педагога, оскільки він зумовлює його вихованість, високу культуру поведінки, педагогічний такт, сприяє самоствердженню особистості, усвідомленню власного «Я». *Соціальний компонент* педагогічної культури соціального педагога включає *соціальну перцепцію* професії, сприйняття її суспільної значущості, престижу.

Названі компоненти педагогічної культури визначають *гуманістичну педагогічну позицію соціального педагога*, а саме:

- взаємовідносини з іншими людьми та суспільством, співпереживання за долю інших;
- захист прав людини від посягання на її гідність;
- піклування про своїх клієнтів;
- підтримка та допомога в стресових, конфліктних ситуаціях (психологічна, моральна, матеріальна, фізична);
- повага до людини, ставлення до неї як найвищої цінності;
- терпимість у роботі з клієнтами;
- порядність у стосунках з клієнтами та колегами;
- педагогічний такт;
- комунікативність;
- емпатійність.

Оскільки соціальному педагогові доведеться співпрацювати з людьми, і в наперед – з дітьми, його професійна діяльність буде визначатися не тільки інтелектом, але й особливостями *нервової системи*: емоційною стійкістю і підвищеною працездатністю в процесі спілкування, що дозволить витримувати великі навантаження, уникати втоми та розвитку синдрому «емоційного згоряння». Важливими для професійної діяльності соціальних педагогів є такі характеристики емоційної сфери: емоційна стабільність, переважання

позитивних емоцій, відсутність тривожності як риси особистості, здатність переносити психологічні стреси.

Важливою характеристикою соціального педагога є «Я-образ», який має включати оптимістичне ставлення до себе, адекватну самооцінку, прийняття себе, налаштованість на позитивні очікування в діях інших. Особливістю «Я-образу» соціального педагога є висока адаптованість, що передбачає відкритість у спілкуванні, здатність прийняти іншу людину, незначний рівень навіюваності.

Виділяють якості, які *неприпустимі* в професійній діяльності соціальних педагогів (Л. Міщик):

– некомпетентність, байдужість, відсутність любові до людей, грубість, хамство, дратівливість, нестриманість, безвідповідальність, відсутність почуття обов'язку, нечесність, кар'єризм, використання посади в своїх цілях, корисливість, меркантильність, бездуховність, аморальність, ігнорування християнських заповідей; агресивність, жорстокість, злість, авторитарність, формалізм, бюрократизм, хворобливість (у тому числі – нервово-психічна), зарозумілість, цинізм, заздрість, безкомпромісність, хвастливість, балакучість, бридливість, неприязнь до хворих і старих, невміння вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Ефективно вирішувати соціально-педагогічні завдання дозволяють *психолого-педагогічна компетентність*, гуманність, справедливість, самовизначення, конфіденційність, безкорисливість і чесність, свідоме й розумне використання власних особистісних якостей і диференційоване застосування навичок спілкування, відповідальність і самодисципліна, глибока й щира зацікавленість у вирішенні проблем підопічних тощо (Л. Нікітіна).

Найважливішою якістю соціального педагога вважають *культуру мислення*, яка виявляється в точності висловів та умовиводів, технологічному підході до організації професійної діяльності на основі детального продумування, послідовності дій, чіткого уявлення про ті засоби, які будуть використані на певному етапі реалізації педагогічних намірів (І. Клементович).

Аналіз зарубіжного досвіду у визначенні професійно значущих якостей соціального педагога, зокрема у Великобританії, показує, що до них належить: високий рівень інтелектуального розвитку, хороша саморегуляція та самодисципліна, наполегливість, здатність допомагати іншим у складних ситуаціях, моральна витривалість, здоровий глузд, чуйність, уміння логічно мислити. Американський психолог Дж. Холанд у праці «Самоспрямовуючий пошук» описав 6 типів взаємодії людей (реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємливий, конвенційний). Соціальний тип передбачає: гуманізм, відповідальність, моральність, кооперативність, налаштованість на інших, розуміння інших, тактовність, оптимізм, життєрадісність, дружелюбність.

Також зарубіжні дослідники, визначаючи загальні вимоги до соціального педагога, виділяють високий рівень інтелектуального розвитку, самодисципліну, наполегливість, здатність допомагати людям у важких

ситуаціях і переносити великі моральні навантаження, відповідальність, тактовність, життєрадісність тощо.

Питання для самоконтролю

1. Чи має проблема розробки професійного портрета соціального педагога практичне значення?
2. Які риси є найбільш важливими в моделі соціального педагога?
3. Які якості, на Ваш погляд, можна виділити в моделі соціального педагога як домінанті?
4. Яке місце Ви відводите психічному й фізичному здоров'ю в професійному портреті соціального педагога?
5. Якого соціального педагога можна вважати професіоналом?
6. Яке значення відіграють організаторські й комунікативні здібності в структурі особистості соціального педагога?
7. Без яких професійних знань, на Ваш погляд, неможлива успішна соціально-педагогічна діяльність?
8. Під час реалізації яких професійних функцій соціального педагога необхідні творчі здібності й уміння?
9. Яке значення емоційності серед психологічних характеристик соціального педагога?
10. Які морально-етичні якості, на думку науковців, є найбільш значимими в моделі соціального педагога?
11. Чи виділяють науковці якості, які є неприпустимі в особистісній характеристиці соціального педагога?
12. Яким чином впливає явище професійної деформації на зміну особистісних характеристик соціального педагога?
13. Які шляхи профілактики професійної деформації та професійного вигорання соціального педагога?
14. Яке значення зовнішності, міміки, жестів, манери спілкування соціального педагога у взаємодії з дітьми, молоддю?
15. Чи повинен здійснюватися спеціальний відбір майбутніх соціальних педагогів з метою виявлення особистісних якостей, необхідних для успішного виконання професійних функцій?
16. Які типові недоліки в спілкуванні соціальних педагогів з дітьми та молоддю?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Прочитайте думку О.Духновича про вимоги до особистості педагога, наставника. Чи стосуються вони, на Ваш погляд, професії соціального педагога? Висловіть свою позицію.

«Всякий, хто посвящається в наставники юнацтва, повинен бути вже від природи для цього обраним; бо не всякий, хто вчить і наставляє, може назватися учителем і наставником. Той, хто не має належної здатності, більше шкодить людському суспільству й громадянству, ніж приносить

користь: він замість навчання несе нещасття, а замість виправлення згубу приносить юнацтву, як ненавчений лікар більше шкодить, ніж рятує.

...Не кожна людина має здібності від природи до навчання дітей, бо не має або любові до дітей, або терпеливості, чи інших якостей, конче потрібних наставникові; якщо подібна людина заради нагороди, заради доброї платні або інших причин, або з необхідності харчуватися, стане наставником, то справді, як вона сама нещаслива, так і доручені їй підлітки будуть нещасливими; і про такого наставника складено цю старовинну приказку: ... кого боги ненавиділи, того учителем створили» (Духнович О.В. Народна педагогія / О.В.Духнович // Історія української педагогіки [Текст] : хрестоматія / упоряд. О.О. Любар ; за заг. ред. В.Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – С. 200-201).

2. Доведіть необхідність психологічних знань у професійній діяльності соціального педагога. Напишіть твір-роздум на основі проектування думки К.Ушинського на соціальну педагогіку: «Якщо педагогіка хоче допомагати особистості в усіх відношеннях, то вона повинна попередньо пізнати її також у всіх відношеннях...».

3. Висловіть свою позицію щодо думки психологів, які стверджують, що творчий процес є результатом взаємодії двох складових – логічної та психічної (інтуїтивної). На їхній погляд, інтуїтивне випереджує логічне. Логічне розв'язання творчого завдання виникає лише на базі інтуїтивного, тобто тоді, коли завдання вже фактично розв'язано. Цьому сприяє потреба передати інтуїтивно знайдене іншій людині, обґрунтувати, довести правомірність такого розв'язання.

4. Доведіть чи спростуйте думку про обов'язковий творчий характер праці соціального педагога. Чи є для вас переконливим приклад необхідності організації соціально-педагогічного процесу на творчому рівні новаторська діяльність А.Макаренка?

Педагог, описуючи в своїй праці «Педагогічна поема» перші місяці створення колонії імені Горького, говорить про них, як часи «пошуків істини», пошуку ефективних шляхів і методів виховання. За словами А.Макаренка, він за все своє життя не прочитав скільки педагогічної літератури, скільки зимою 1920 року, шукаючи відповіді на складні запитання. Напружена робота вченого з вивчення праць класиків педагогіки в поєднанні з аналізом складних педагогічних ситуацій, що виникали кожного дня в колонії, бажанням знайти вихід стали справжнім процесом творення нової методики виховання.

5. Виокреміть негативні якості, які є неприпустимими для соціального педагога як професіонала, й узагальніть у формі «Професійного табу соціального педагога».

6. Висловіть свою позицію щодо співвідношення професійних знань і вмінь, якими повинен оволодіти соціальний педагог, напишіть твір-роздум на тему: «Прагну знати, хочу навчитись».

7. На основі узагальнення наукової літератури створіть проєктивні портрети-асоціації соціального педагога: «Мій професійний ідеал у двох вимірах: минулому, сьогодні», «Портрет ідеального соціального педагога».

8. Створіть плакат «Професійне серце соціального педагога», у якому схематично покажіть співвідношення професійних знань, умінь, особистісних і професійних якостей соціального педагога.

9. Проранжуйте в порядку збільшення значимості професійні й особистісні якості соціального педагога, створіть «професійну піраміду» ідеального соціального педагога.

Лекція 6.

Тема 6. *Етичні основи діяльності соціального педагога.*

Основні поняття: етика, професійна етика, соціально-педагогічна етика, деонтологія, етичні стандарти соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності, етичні принципи, етичні норми, етичні зобов'язання, професійні цінності, професійні межі в соціальній і соціально-педагогічній роботі.

План лекції

1. Сутність і структура соціально-педагогічної етики.
2. Проблеми деонтології в діяльності соціального педагога.
3. Етичні принципи й цінності в соціально-педагогічній роботі.
4. Морально-етичні норми соціально-педагогічної діяльності.

Питання для самостійного вивчення

1. Гуманістичний зміст діяльності соціального педагога.
2. Міжнародні етичні стандарти соціальної роботи. Етичні стандарти соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності в Україні.
3. Морально-етичні якості соціального педагога.
4. Професійні межі в соціальній і соціально-педагогічній роботі.
5. Спілкування соціальних педагогів і клієнтів.
6. Особливості взаємин соціального педагога з різними категоріями клієнтів.

Основна література

1. Вступ до соціальної роботи [Текст] : навчальний посібник / за ред. Т.І.Семигіної, І.І. Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – С. 168-190.
2. Етика соціальної роботи [Текст] : принципи і стандарти (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) / переклад з англійської Н.Білоус // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 67-75.
3. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України [Текст] // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. – №1. – С. 16-22.
4. *Ищук С.В.* Етика соціальної роботи [Текст] : курс лекцій / С.В.Ищук. – Тернопіль : ТДПУ, 2008. – 59 с.
5. Професійна етика соціального педагога [Текст] : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 562 с.
6. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 66-73.

Додаткова література

1. *Васянович Г.П.* Педагогічна етика [Текст] : навч. посіб. / Г.П.Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с.
2. *Волкова Н. П.* Професійно-педагогічна комунікація [Текст] : навч. посіб. / Н.П.Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 256 с.
3. Етика ділового спілкування [Текст] : курс лекцій / Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка, М.П.Лукашевич, І.Б.Осетинська. – 2-ге вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 208 с.
4. *Зверєва І.Д.* Професійний етичний кодекс – нагальна вимога часу [Текст] / І.Д.Зверєва // Соціальна робота в Україні. – 2003. – № 3. – С. 33-39.
5. *Медведева Г.П.* Этика социальной работы [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г.П.Медведева. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 208 с.
6. *Овчарова Р.В.* Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – С. 6-25.
7. *Хоружа Л.Л.* Етичний розвиток педагога [Текст] : навч. посіб. / Л.Л.Хоружа. – К. : Академвидав, 2012. – 208 с.

Матеріали до лекції

1. Сутність і структура соціально-педагогічної етики

Особливості професійної діяльності соціального педагога обумовлюють високе значення для представників цієї професії сформованості духовно-моральних якостей, оскільки вони покликані надавати допомогу тим, чиї фізичні, психічні, соціальні чи моральні ресурси недостатні, можливості – обмежені, а здібності самостійно вирішити свої труднощі – незадовільні. Тому успішне виконання професійних обов'язків соціальними педагогами, окрім професійної компетентності та широкої освіченості, вимагає сформованості професійної етики, високої моральності.

Необхідність дотримання соціальним педагогом професійної етики визначається також *специфічними* особливостями нашого часу: ринкова економіка впливає на світогляд людей, ламаються стереотипи у вихователів. Невміння або небажання соціального педагога враховувати вимоги часу, змінити умови виховного процесу спричиняють певний дискомфорт.

Професійна етика – одна з фундаментальних теоретичних основ будь-якої професійної діяльності. Тому під *професійною етикою* розуміють науку про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються в процесі праці та виходять із змісту їхньої професійної діяльності. Поряд з цим, професійна етика – це моральна самосвідомість професійної групи, її психологія та ідеологія.

Професійна етика соціального педагога має інтегративний характер, її основою є загальнолюдські принципи, а також вона обумовлюється специфікою соціально-педагогічної діяльності. З одного боку, етичні вимоги до *соціального педагога як спеціаліста в соціальній сфері* базуються на професійних стандартах таких фахівців, їхньому кодексі етики. Наказом Міністерства України у справах молоді та спорту № 1965 від 09.09.2005 р. затверджено

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. Нині чинний кодекс містить етичні принципи діяльності й норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи.

Кодекс побудовано на основі стандартів гуманістичної етики. Повага до гідності кожної людини, толерантність, довіра, взаємодія, конфіденційність, дотримання загальнолюдських норм – це головні засади етики соціального працівника і соціального педагога. Кодексом задекларовані етичні норми, які спираються на загальні моральні принципи, прийняті в міжнародній соціологічній спільноті: професійна компетентність, чесність, професійна та соціальна відповідальність, повага до прав і гідності кожної людини. Проблемою викладачів вищих навчальних закладів і самих майбутніх спеціалістів є формування й самовиховання цих якостей.

Професійна етика фахівців у соціальній сфері – це своєрідна «клятва Гіппократа», яка ґрунтується на фундаментальних загальнолюдських цінностях, ураховує гідність, унікальність кожної особистості, її права та можливості. Аналогом «клятви Гіппократа» була прийнята Асоціацією соціальних працівників *клятва соціального працівника*, яка також регламентує діяльність фахівця в стосунках з людьми.

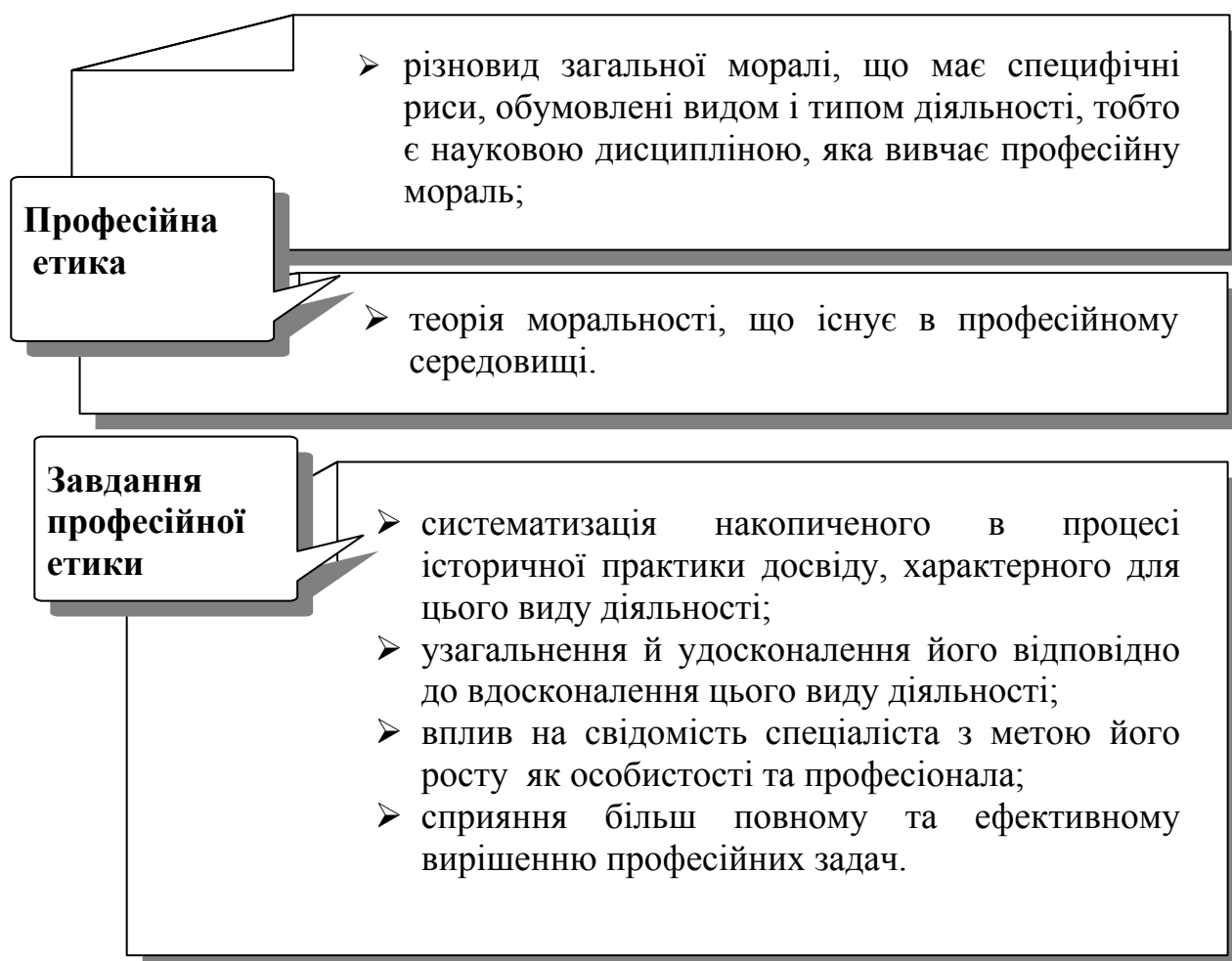

Рис. 14. Сутність і завдання професійної етики

З іншого боку, діяльність соціальних педагогів є педагогічною, вона спрямована на використання освітньо-виховного середовища для більш

успішної соціалізації та розвитку особистості протягом усього життя. Тому стандарти педагогічної етики поширюються на діяльність соціальних педагогів.

Педагогічна етика – розділ професійної етики, що вивчає сутність, зміст, особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її категорії, норми, принципи, функції в процесі педагогічної діяльності. *Предметом* педагогічної етики є особливості вияву моралі в свідомості, поведінці, професійній діяльності педагога і його відносинах з учнями, батьками та колегами. До змістових структурних компонентів педагогічної етики належать моральна свідомість, моральна діяльність і моральні відносини (Г.Васянович).

Соціально-педагогічна етика – це сучасна наука, яка вивчає норми поведінки соціального педагога в умовах цілеспрямованого виховного процесу. Вона пов'язана з психологією, педагогікою; складовими педагогіки є виховання, навчання, розвиток як засіб виховання (С.Харченко, Н.Краснова, Л.Харченко).

Соціально-педагогічна етика – особливий феномен, сутність і зміст якого найбільш повно та послідовно розкривається через аналіз її структури. Тут виокремлюють чотири блоки (соціальний педагог-професія, соціальний педагог-педагоги, соціальний педагог-учні, соціальний педагог-керівники).

Рис. 15. Структура професійної етики соціального педагога

Предмет етики соціально-педагогічної діяльності охоплює весь виховний процес: формування свідомості та регулювання моральних дій клієнта з одного боку, і моральну діяльність службовців різних виховних інституцій та соціальних установ з другого. Саме тому етичний аспект соціально-педагогічної діяльності зводиться до виховання морально-етичної культури.

2. Проблеми деонтології в діяльності соціального педагога

Деонтологія (з грец. учення про належне) – розділ етики, що розглядає проблеми обов'язку, сферу належного (того, що повинно бути), всі форми моральних вимог та їхнє співвідношення. Термін «деонтологія» як вчення про належну поведінку, вчинки, образ діяльності запровадив англійський соціолог і юрист, філософ І.Бентам. Спочатку це поняття мало досить вузький зміст, розглядаючи обов'язок віруючого перед Богом, релігією, релігійною общиною. Згодом вживалося для позначення теорії моральності в цілому. Поступово поняття «деонтологія» почало вживатися в дещо іншому розумінні – в якості терміна, що визначає належну поведінку, вчинки і дії окремої особистості або спеціаліста.

Із формуванням деонтології етика з моралі доброзичливої поведінки стала мораллю норми, оскільки норма фіксує необхідне, обов'язкове в певних максимумах, правилах. Деонтологія розглядає переважно професійну діяльність з точки зору належного обов'язку і, звичайно, норми, що фіксує належну, необхідну поведінку.

Учення про належне є ядром кожної професійної етичної системи. Поняття «деонтологія» значно вужче поняття «професійна етика». Якщо етика розкриває суть професійного обов'язку, то деонтологія виявляє специфіку його реалізації у конкретних видах взаємовідносин. Саме в деонтології яскраво виражено співвідношення моральних і професійних компонентів у поведінці та діях спеціалістів.

Педагогічна деонтологія - наука, що розробляє правила й норми поведінки педагога в сфері його професійної діяльності (Л. Хоружа).

Стосовно соціальної й соціально-педагогічної роботи *деонтологія* – це комплекс професійних, правових і морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов'язку соціального працівника і соціального педагога; це комплекс норм, настанов і розпоряджень про обов'язок і професійну повинність (зобов'язання), про всі типи відповідальності соціального працівника.

Умовно деонтологію соціальної й соціально-педагогічної роботи можна розглядати з точки зору того, які суб'єкти й об'єкти є сторонами конкретних професійних відносин. Відповідно виділяють такі типи *відповідальності* соціального педагога перед:

- суспільством і державою;
- професією;
- колективом (колегами);

- клієнтом та його близькими;
- самим собою.

Деонтологія соціальної й соціально-педагогічної роботи ґрунтується на *принципах*: особистої відповідальності за доручену справу як у правовому, так і в моральному відношенні; компетентності спеціаліста; раціонального підходу до вирішення поставлених завдань; відповідності повноважень і відповідальності; правової регламентації діяльності; підзвітності; ініціативи та творчого підходу; організованості та дисципліни; контролю та перевірки виконання; критичного підходу до оцінки діяльності, можливостей своїх та клієнта; довіри та свободи дій; заохочення та покарання тощо.

Деонтологія безпосередньо пов'язана з професійним обов'язком. Категорія «*професійний обов'язок*» (повинність, зобов'язання) виражає моральні обов'язки спеціаліста стосовно суспільства, колег, клієнтів та їхнього соціального оточення, є відображенням внутрішньої, моральної необхідності виконання своїх обов'язків, дотримання певної лінії поведінки, яка диктується насамперед зовнішніми щодо особистості спеціаліста інтересами.

Усвідомлення соціальним педагогом свого професійного обов'язку – це відображення його об'єктивних зобов'язань в ідеях, переконаннях, почуттях, звичках, у внутрішніх мотивах професійної діяльності та реалізація їх у практичній щоденній діяльності. Таким чином, професійний обов'язок обумовлений сукупністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, що визначають поведінку спеціаліста. Свідоме виконання свого обов'язку є умовою високоефективної діяльності як самого соціального працівника, так і всієї соціальної служби та інституту соціальної роботи в цілому.

За особливих умов професійний обов'язок стає фактично внутрішнім моральним обов'язком соціального педагога як особистості та як представника професії. *Моральний обов'язок* – глибоко усвідомлена необхідність певної лінії поведінки, що диктується потребами досягнення блага у системі «людина-середовище». Для соціального педагога він є продовженням професійного обов'язку і невід'ємним атрибутом професії. Вимоги професійного обов'язку часто співпадають з особистими інтересами соціального педагога, тому він усвідомлює це як необхідність, внутрішню потребу, моральне зобов'язання. Вимоги професійного обов'язку, що стали внутрішніми переконаннями соціального педагога, є провідним духовним стимулом його діяльності. Ці вимоги змушують соціального педагога розглядати свої повноваження ширше, ніж цього вимагає професійний обов'язок.

Керуючись у своїй поведінці та діяльності професійним і моральним обов'язком, соціальний педагог ураховує юридичні та професійні вимоги, встановлені для нього суспільством, можливу реакцію з боку суспільства, професійної групи та клієнта на виконання чи невиконання ним їх завдань.

Професійно-етична культура соціального педагога забезпечує єдність процесу створення професійно-етичних цінностей і процесу їх засвоєння (аксіологічна функція); а також формування професійно етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин (регулятивна функція); включає в себе уявлення про те, як слід чинити, – норми (нормативна функція); сприяє

формуванню якостей особистості, способу життя всіх учасників професійної взаємодії (виховна функція).

Виділяють компоненти професійно-етичної культури соціального педагога й соціального працівника: *аксіологічний* (професійні цінності), *технологічний* (способи й засоби спілкування), *творчий, особистісний* (потреби, інтереси, якості).

3. Етичні принципи й цінності в соціально-педагогічній роботі

Оскільки діяльність соціального педагога є педагогічною за своєю формою, то в основі її організації лежать насамперед *принципи педагогічної моралі*:

- *педагогічний гуманізм* – моральний принцип, на якому базується гуманізація навчально-виховного процесу, центром якого є особистість;
- *педагогічний оптимізм* – принцип, який ґрунтується на моральному задоволенні, завдяки чому розвивається творчий та інтелектуальний потенціал особистості (Г.Васянович).

Соціально-педагогічна діяльність базується також на *етичних положеннях і принципах, прийнятих у соціальній роботі в цілому*.

У своїй роботі соціальний працівник і соціальний педагог повинні керуватися *принципами професійної етики* – найбільш загальними вимогами, які виражають основні напрями поведінки спеціаліста стосовно певного суб'єкта відносин, що виникають у процесі соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності.

У Декларації про етичні принципи в соціальній роботі (1994) затверджені основні засади соціальної роботи та соціальної педагогіки:

- кожна людина унікальна, і це потребує ставлення до неї з позицій моральності;
- кожна людина має право на свободу в задоволенні своїх потреб, при цьому не зневажаючи права інших, і зобов'язана робити свій внесок у покращення добробуту суспільства;
- кожне суспільство, незалежно від форми правління, повинно прагнути до забезпечення максимуму благ для всіх своїх членів;
- соціальні працівники, соціальні педагоги утверджують у суспільстві принципи соціальної справедливості;
- соціальні працівники, соціальні педагоги зобов'язані використовувати об'єктивну систему знань, умінь та навичок для надання допомоги окремим людям, групам, спільнотам і суспільству в їх розвитку, вирішенні особистісно-громадських конфліктів та усуненні їх наслідків;
- соціально-педагогічна робота заперечує дискримінацію, здійснюється незалежно від статі, віку, національності, віросповідання, мови, політичних переконань, сексуальної орієнтації;

- соціальні працівники, соціальні педагоги поважають права кожної людини та права соціальних груп, їх незалежність та гідність, керуючись при цьому положеннями Хартії ООН про права людини;

- соціально-педагогічна робота заснована на принципах захисту недоторканості клієнтів, включаючи вимогу дотримуватися права на свободу вибору та професійну таємницю, права клієнтів на компетентне роз'яснення суті його особистої справи;

- соціальні працівники, соціальні педагоги зберігають професійну таємницю, незважаючи на те, що вона суперечить чинному законодавству;

- соціально-педагогічна робота заснована на принципі безпосередньої участі клієнта та співробітництві з ним, передбачає вирішення будь-яких проблем методами, що задовольняють інтереси клієнтів.

В Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи (2005) визначено такі етичні принципи діяльності в соціальній роботі:

- повага гідності кожної людини;

- пріоритетність інтересів клієнтів;

- толерантність;

- довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта;

- доступність послуг;

- конфіденційність;

- дотримання норм професійної етики.

Також виділяють принципи професійної етики соціального працівника й соціального педагога:

- *підтримка розумних інтересів клієнта* (соціальний працівник повинен дбати про створення благ для свого клієнта й суспільства);

- *особиста відповідальність соціального працівника* за небажані для клієнта і суспільства результати його діяльності;

- *повага права клієнта на прийняття самостійного рішення* на будь-якому етапі взаємодії; клієнт також має право відмовитися від послуг і допомоги в будь-який момент, якщо його погляди змінились;

- *прийняття клієнта таким, яким він є*, врахування його індивідуальних психологічних особливостей, можливостей;

- *конфіденційність* – основний принцип соціальної роботи та професійної етики соціального працівника, згідно якого повідомлення будь-яких відомостей можливе тільки за згодою клієнта;

- *принцип доброзичливості* дозволяє здійснювати керівництво діями клієнта, тактовно і коректно вказувати на помилки і недоліки;

- *принцип безкорисливості* передбачає не тільки виконання соціальним працівником посадових інструкцій, а й мобілізацію зусиль на використання всіх ресурсів для вирішення конкретної проблеми;

- *чесність та відкритість* у взаємовідносинах соціального працівника та клієнта є основою для довіри; це передбачає повну поінформованість клієнта щодо результатів спільних дій, пояснення причин невдач і планів, виправлення помилок і досягнення поставленої мети;

- *повнота поінформованості* клієнта про застосовувані дії, дотримання якого активізує дії підопічного, захищає його від помилок;
- *відсутність будь-яких забобон та упередженості* щодо клієнта, якщо погляди, світогляд соціального працівника і клієнта не співпадають.

Одним із важливих етичних принципів соціально-педагогічної роботи є *толерантність* (від лат. *tolerans (tolerantis)* – терплячий) – терпимість до чужих думок і вірувань. Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. було прийнято і проголошено Декларацію принципів толерантності. Толерантність у соціально-педагогічній діяльності є надзвичайно важливою і спрямована на усунення будь-якої упередженості. Соціальний педагог зобов'язаний підтримувати та сприяти ствердженню прав людини, демократії, отже, відмовитися від догматизму, абсолютизації певних переконань. Це означає визнання людської індивідуальності, неможливість нав'язування своїх поглядів, переконань.

Соціально-педагогічна діяльність здійснюється також на *принципі самовизначення*, що передбачає усунення будь-якого примусу по відношенню до клієнта. У випадку, коли може виникнути необхідність вирішення проблеми однієї групи учасників за рахунок іншої, використання примусу завжди має базуватися на ретельному розгляді інтересів різних груп, що протистоять одна одній, на виборі підходів після того, як були вислухані обидві точки зору.

4. Морально-етичні норми соціально-педагогічної діяльності

Одним з етичних принципів діяльності спеціалістів із соціальної роботи є дотримання норм професійної етики. Спеціалісти із соціальної роботи сприяють формуванню та реалізації заходів соціальної політики, забезпеченню благополуччя людини, спільноти, громади, несуть відповідальність за розвиток та дотримання професійних норм при розв'язанні практичних завдань соціальної роботи.

Моральна норма – форма моральних вимог, що регулюють поведінку людей через загальні приписи і заборони, які поширюються на однотипні вчинки. У соціальній роботі моральною нормою є загальна змістовна вимога до поведінки та діяльності соціального працівника стосовно суб'єктів соціальної роботи (в тому числі й до клієнтів), справедлива в усіх ситуаціях та обставинах.

Моральна норма – усталена вимога до поведінки й діяльності соціальних працівників стосовно суб'єктів та об'єктів соціальної роботи. Норми професійної моралі в соціальній роботі – це не лише інструмент для досягнення мети, але й засіб регуляції поведінки спеціаліста.

Під *етичними нормами* слід розуміти соціально й професійно значущі характеристики соціального педагога та особистісні орієнтації його поведінки й спілкування, які необхідні для успішної професійної діяльності. Разом з професійними стандартами вони складають системоутворювальну основу професії соціального педагога.

Морально-педагогічна норма полегшує соціальному педагогу осмислення ситуації, вибір потрібного рішення, усуває сумніви та протиріччя у випадку, коли необхідно діяти швидко, надає впевненості в правильності зробленого ним вибору. Етична норма є й засобом управління поведінкою соціального педагога в інтересах справи.

Морально-педагогічна норма виконує соціально-педагогічну функцію, сприяючи створенню умов, важливих для процесу виховання, соціалізації підростаючого покоління, покращенню його організації, спонукає соціального педагога до певних дій і застерігає від вчинків, які можуть зашкодити рішенню професійних завдань. Морально-педагогічна норма є також засобом виховання особистості соціального педагога. Певною мірою вона спрямовує вибір соціальним педагогом методів та засобів впливу на учнів. Слідування морально-педагогічній нормі заохочує всіх учасників соціально-педагогічного процесу до існуючої системи моралі.

Моральні норми є основою Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи. Морально-етичні норми і правила соціальної роботи повинні:

- регламентувати професійну діяльність кожного конкретного соціального працівника;
- регламентувати діяльність і взаємодію різних соціальних служб і органів соціального захисту населення;
- регламентувати взаємовідносини з іншими інститутами.

Тому в етичних нормах соціальної роботи відображено основні вимоги та критерії поведінки соціального працівника, які диктуються специфічними умовами і змістом його діяльності.

Норми поведінки спеціалістів із соціальної роботи є основою їхньої професійної діяльності відповідно до загальнолюдських цінностей та етичних принципів соціальної роботи. Вони поширюються на етичну поведінку відносно професії, колег, клієнтів і взаємодіючих організацій.

➤ *Етична поведінка щодо професії:*

- дотримуватися Етичного кодексу, діяти відповідно до принципів і норм етичної поведінки;
- підвищувати якість та ефективність соціальних послуг, розвивати професіоналізм у соціальній роботі, залучаючи волонтерів (добровільних помічників) до виконання посильних для них завдань;
- нести відповідальність за клієнтів у межах, установлених положеннями цього кодексу;
- визначати і з'ясовувати характер і причини індивідуальних, сімейних, групових соціальних проблем, проблем територіальної громади та глобальних соціальних проблем;
- підвищувати статус соціальної та соціально-педагогічної роботи;
- стимулювати розробку та впровадження соціальних технологій, методів, методик, програм, що спрямовані на покращання якості життя людини, сім'ї, групи людей, громади, спільноти та суспільства;
- визнавати пріоритети професійної відповідальності над власними інтересами;

- роз'яснювати призначення, цілі та завдання професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи.

➤ *Етична поведінка щодо колег:*

- визнавати різні погляди та форми практичного досвіду колег по соціальній роботі й інших фахівців, висловлювати критичні зауваження та пропозиції лаконічно і коректно;

- піддавати конструктивному аналізу професійні дії колег, теоретичні та методичні засади їхньої діяльності;

- створювати та систематично використовувати можливості, умови для обміну знаннями, досвідом і поглядами з колегами по соціальній роботі, фахівцями інших галузей, волонтерами з метою вдосконалення власної практики роботи та збагачення інтелектуальних ресурсів професійної групи;

- підтримувати діяльність легалізованих професійних об'єднань та асоціацій, що відповідає вимогам чинного законодавства;

- відстоювати професійну честь і гідність своїх колег, не допускати упередженої критики на їхню адресу та щодо професії взагалі;

- звертати увагу відповідних організацій на будь-які порушення положень цього кодексу.

➤ *Етична поведінка щодо клієнтів:*

- поважати особистість клієнта і гарантувати захист його гідності та прав незалежно від походження, статі, віку та внеску в суспільний і соціальний розвиток;

- прагнути зрозуміти кожного клієнта, з'ясувати всі чинники проблеми, що виникла, пропонувати оптимальні види професійної діяльності або соціальних послуг;

- дбати про безпеку клієнтів як першу умову діяльності спеціалістів із соціальної роботи;

- допомагати всім клієнтам однаковою мірою;

- заохочувати клієнта до взаємодії, яка ґрунтується на довірі, співчутті та збереженні конфіденційності;

- визнавати і поважати наміри, відповідальність клієнтів за прийняте рішення;

- повідомляти клієнта в разі неможливості надання відповідної соціальної послуги, залишивши за ним право свободи дії.

➤ *Етична поведінка щодо взаємодіючих організацій:*

- співпрацювати з тими установами й організаціями, наміри та діяльність яких спрямовані на надання соціальних послуг; використовувати досвід їхньої роботи як ресурсну можливість для підвищення якості допомоги клієнтам;

- підтримувати та популяризувати партнерські відносини між організаціями, що здійснюють соціальну діяльність у громаді, в суспільстві;

- забезпечувати професійну звітність перед клієнтами та громадськістю про ефективність і продуктивність роботи шляхом періодичних публічних оглядів якості, результативності та ефективності послуг, що надаються.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає інтегративний характер професійної етики соціального педагога?
2. Чи впливають професійні стандарти, Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи на формування морально-етичних принципів діяльності соціальних педагогів?
3. Які стандарти й цінності покладені в основу Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України?
4. Чи поширюються принципи педагогічної моралі на професійну етику соціального педагога?
5. Чи можна вважати педагогічну й соціально-педагогічну етику повністю ідентичними?
6. Як співвідносяться терміни «деонтологія» й «професійна етика»?
7. У взаємозв'язку з якими науками розвивається деонтологія як сучасна галузь знань?
8. Яка моральна категорія лежить в основі деонтології соціальної й соціально-педагогічної роботи?
9. Які, на Ваш погляд, найважливіші принципи соціально-педагогічної етики?
10. На які аспекти соціально-педагогічної діяльності поширюються вимоги професійної етики соціального педагога?
11. Чи є такі ситуації, в яких соціальний педагог може знехтувати хоча б одним принципом соціально-педагогічної етики?
12. Чи можна порушити принцип конфіденційності, якщо є загроза здоров'ю й життю клієнта?
13. Як можна розширити систему принципів професійної етики соціального педагога?
14. Які покарання повинні бути, на Ваш погляд, за порушення соціальним педагогом принципів професійної етики?
15. Який морально-етичний принцип, на Ваш погляд, соціальний педагог не повинен порушувати ні в якому разі?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Ознайомтеся з етичними поглядами видатних філософів, учених, педагогів, знайдіть найважливіші думки, які, на Ваш погляд, мають безпосереднє відношення до соціально-педагогічної етики, оформіть результати роботи в таблиці:

Таблиця 11

Джерела соціально-педагогічної етики

Видатний філософ (педагог), роки його життя	Назва праці, рік видання	Цитата	Коментарі

2. Назвіть 10 найважливіших морально-етичних якостей соціального педагога, які визначають його етичну культуру, розмістіть їх у порядку зменшення значення, обґрунтуйте свою позицію.

3. Проаналізуйте сутність основних етичних категорій і категорій педагогічної етики, визначте категорії соціально-педагогічної етики; результати роботи узагальніть у формі граф-схеми «Соціально-педагогічна етика та її категорії».

4. Порівняйте міжнародні етичні принципи й стандарти та етичні норми й принципи поведінки спеціалістів із соціальної роботи в Україні, знайдіть спільне та відмінне. Результати оформіть у таблиці:

Таблиця 12

Етичні принципи в соціальній роботі й соціально-педагогічній діяльності

Документ	Етичні принципи		Етичні норми й стандарти	
	Спільне	Відмінне	Спільне	Відмінне
Етика соціальної роботи: принципи і стандарти				
Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи				

5. На основі аналізу й узагальнення поглядів В.Сухомлинського про моральну культуру педагога підберіть цитати-поради соціальним педагогам щодо етичного ставлення до дітей, батьків, колег.

6. Узагальніть свою позицію щодо етичних норм і принципів діяльності соціального педагога у формі «Закону «Про дитяче щастя».

7. Створіть «педагогічний комікс» з неетичної поведінки соціального педагога.

Лекція 7.

Тема 7. Професійне самовизначення та система підготовки соціальних педагогів в Україні.

Основні поняття: ранній відбір, допрофесійний рівень, професійний і постпрофесійний рівень підготовки, перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, практична підготовка, бакалавр, спеціаліст, магістр, самовизначення, особистісне самовизначення, професійне самовизначення.

План лекції

1. Особливості становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні.

2. Система професійного розвитку й росту соціальних педагогів.

3. Рівні та ступені підготовки соціальних педагогів.

4. Професійне самовизначення: сутність, і механізми.

5. Зміст професійної підготовки соціальних педагогів.
6. Практична підготовка соціальних педагогів.

Питання для самостійного вивчення

1. Державна політика в професійній підготовці соціальних педагогів.
2. Особливості університетської освіти в Україні з підготовки соціальних педагогів.
3. Атестація соціальних педагогів.
4. Моніторинг діяльності соціального педагога.
5. Проблеми й перспективи підготовки соціальних педагогів в Україні.
6. Використання зарубіжного досвіду в системі вітчизняної підготовки соціальних педагогів.
7. Критерії ефективності підготовки соціальних педагогів.

Основна література

1. *Березовська Л.І.* Самовиховання та саморегуляція особистості [Текст] : навчальний посібник / Л.І. Березовська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 168 с.
2. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 22-30.
3. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
4. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 25-39, 63-71, 89-103.

Додаткова література

1. *Басов Н. Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – С. 8-9.
2. *Вайнола Р.Х.* Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст] : монографія / Р.Х.Вайнола ; за ред. С.О.Сисоевої. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.
3. *Поліщук В.А.* Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти [Текст] : монографія / В.А.Поліщук. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка, 2006. – 424 с.
4. *Фалинська З. З.* Модель неперервної практичної підготовки у вищих навчальних закладах // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // Збірник наукових праць. – Випуск 9 / редкол. І.А.Зязюн (голова) та ін. – К.; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. – С. 467-471.
5. *Тетерский С. В.* Допроефессиональная подготовка и начальное профессиональное образование социальных педагогов и социальных

работников [Текст] : научное профессиональное пособие / С.В.Тетерский. – М., 1997. – 38 с.

6. *Штефан Л.* Зміст сучасної професійно-педагогічної підготовки соціальних педагогів в Україні [Текст] // Педагогіка та психологія : збірник наукових праць / за ред. акад. І.Ф.Прокопенка, чл-кор. В.І.Лозової /Л.Штефан. – Харків : ОВС, 2002. – Вип. 23. – 168 с.

Матеріали до лекції

1. Особливості становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні

Україні притаманна своєрідність процесу становлення професії соціального працівника і соціального педагога: офіційне визнання професій «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» скоріше можна назвати юридичним оформленням того, що було вже нагромаджене практикою, теорією, історією нашого народу. В цьому полягає особлива складність соціальної ситуації, в якій формується професія соціального педагога та соціального працівника в Україні, а значить і система підготовки відповідних фахівців.

У педагогічній сфері в 60-70 рр. ХХ ст. у СРСР були зроблені спроби ввести спеціалістів, орієнтованих на соціально-педагогічну роботу (організатори позакласної та позашкільної виховної роботи в школах, педагоги-організатори житлово-комунальних служб, працівники позашкільних закладів, гуртожитків, клубів, кімнат школяра тощо). Поступово формувалась і стверджувалась ідея цілеспрямованого створення соціально-педагогічного досвіду, розвивалась ідея інтеграції, міжвідомчого підходу в соціальній діяльності, мінявся характер взаємодії школи з іншими інститутами. Проте розвиток стримувався відсутністю професійно підготовлених кадрів, наукового підходу до розв'язання практичних проблем.

В Україні ж до середини 1980-х років соціально-педагогічна підготовка перебувала в руслі загальної педагогічної. Партійні та комсомольські осередки визначали її завдання, контролювали виконання. В школах соціально-педагогічну діяльність виконували піонерські вожаті, організатори з позакласної та позашкільної виховної роботи і класні керівники, які не мали відповідної фахової соціально-педагогічної підготовки.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. професійна підготовка соціального педагога формується як цілісна система. В 1989 р. Державний комітет СРСР з народної освіти створив при Академії педагогічних наук СРСР тимчасовий науково-дослідний колектив «Школа-мікрорайон» під керівництвом В.Бочарової. Підсумком його роботи стало обґрунтування нової професії «соціальний педагог». У липні 1990 р. колегія Держкомітету СРСР з народної освіти прийняла рішення «Про запровадження інституту соціальних педагогів», а місяцем раніше (21.06.1990 р.) було видано наказ «Про відкриття спеціальності» «Соціальна педагогіка» для вищих і середніх спеціальних

навчальних закладів». Відповідно до цього наказу були розроблені навчальні плани і в грудні 1990 р. направлено в усі педагогічні навчальні заклади. У квітні 1991 р. наказом Держосвіти СРСР була затверджена кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог».

Об'єктивна необхідність у підготовці соціальних працівників матеріалізувалася в запровадженні відповідної навчальної дисципліни (1991 р.). Спеціальність «соціальна педагогіка» була включена в Класифікатор напрямів і спеціальностей вищої професійної освіти в Україні.

Підготовка таких спеціалістів в Україні розпочалася в Запорізькому державному університеті (Л.Міщик), а далі – в Харківському інституті культури (Н.Бура), Донецькому державному університеті (В.Сидоров). З другої половини 90-х років ХХ ст. з метою широкого ознайомлення майбутніх учителів з питаннями соціально-педагогічної теорії та практики в більшості навчальних закладів педагогічного профілю починають відкриватися спеціальні кафедри соціальної педагогіки.

Підвищенню рівня соціально-педагогічної підготовки масового вчительства також сприяло впровадження спецкурсу «Соціально-педагогічні засади профілактики правопорушень неповнолітніх» більшості вищих педагогічних навчальних закладів й організація спеціальної педагогічної практики в інспекціях у справах неповнолітніх.

У період з початку 1990-х до 2004 р. відбувається загальна реорганізація структури систем підготовки соціальних педагогів в Україні відповідно до принципів і положень Болонського процесу, ринкових запитів на фахові послуги, реалізації соціальної політики держави. На еволюцію систем професійної підготовки впливають близькі за сутністю зовнішні й внутрішні чинники, євроінтеграційні процеси та кризові явища суспільства й освіти. Підготовку соціального педагога на рівні державних стратегій і педагогічних концепцій зорієнтовано на особистісні пріоритети.

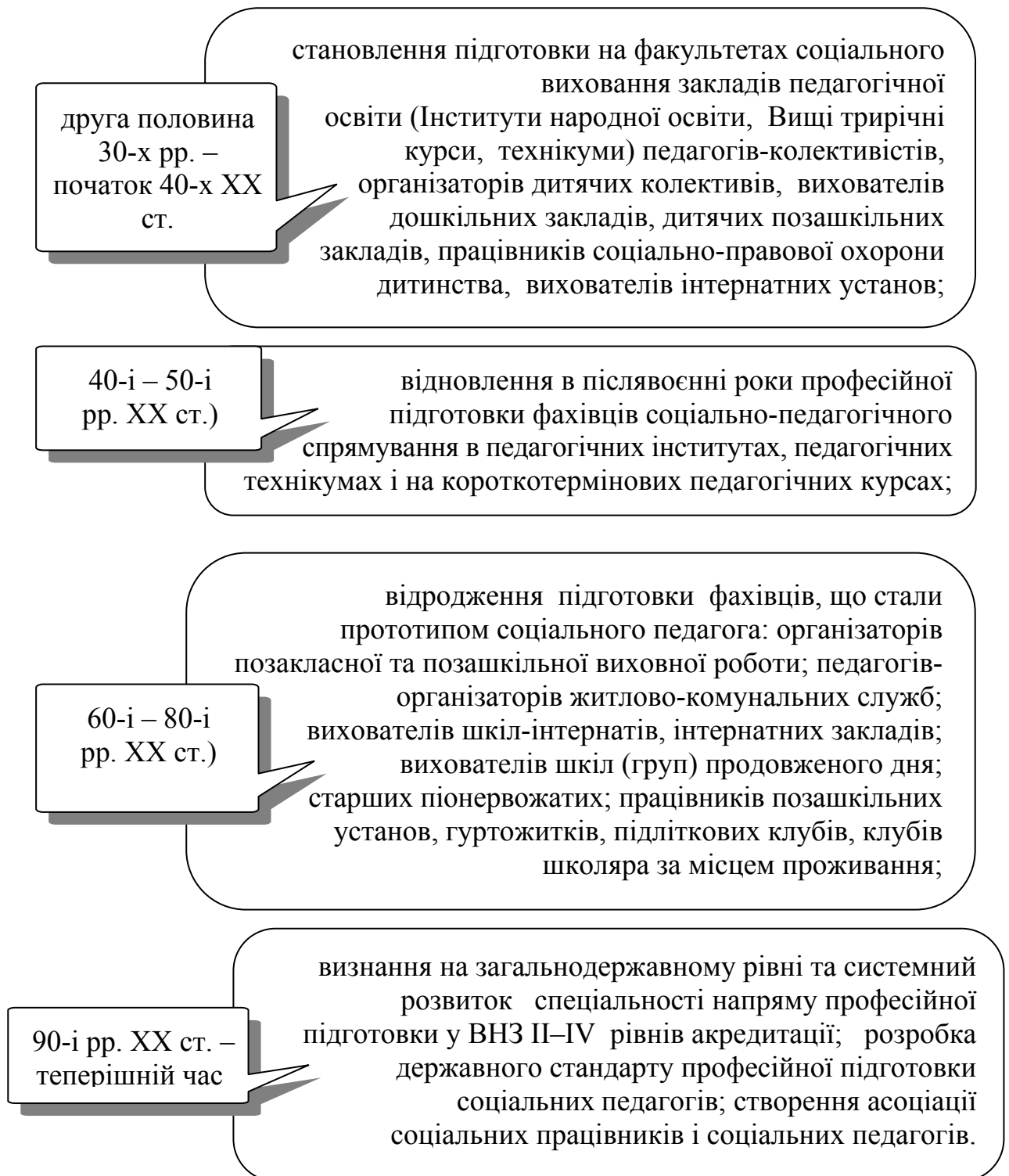
Узагальнивши процес становлення і розвитку підготовки відповідних фахівців у соціально-педагогічній сфері України, починаючи з кінця ХІХ – початку ХХ ст. по теперішній час, науковці (В.Поліщук) виокремлюють 6 основних періодів.

кінець ХІХ –
початок
ХХ ст.

започаткування професійної підготовки гувернерів у духовних академіях й університетах; заснування кафедр, товариств, інститутів для наукової розробки проблем соціальної педагогіки;

20-і рр.– перша
половина 30-х
ХХ ст.

накопичення досвіду професійної підготовки соціально-педагогічних кадрів на факультетах соціального виховання в закладах реорганізованої системи педагогічної освіти (педагогічні інститути і технікуми, короткотермінові педагогічні курси);

Рис. 16. Періоди становлення і розвитку підготовки фахівців у соціально-педагогічній сфері (В.Поліщук)

На основі аналізу досвіду підготовки фахівців для соціальної сфери зарубіжні дослідники Д.Кокс (Австралія), В.Бочарова (Росія), Ч.Казетта (США), М.Пейн (Великобританія), Т.Його (Японія), Л.Герье (Франція) та ін. виділяють наступні проблеми:

- недостатньо уваги приділяється завданням, які часто є джерелом людських страждань;

- процес підготовки здійснюється поза економічними, політичними й соціальними інститутами, які в цілому визначають розвиток соціальної політики, а значить і соціальної роботи;

- навчальні заклади, які готують фахівців для соціальної сфери, досить часто виключають себе та студентів з проблем соціальної сфери на місцевому рівні й не беруть участі в їх вирішенні;

- система освіти не дає можливості всім здібним і охочим отримати підготовку в галузі соціальної роботи, недооцінюючи значення цього фаху;

- практика й навчання соціальній роботі часто відображають «статус кво» і не направлені на її зміни й розвиток;

- у багатьох країнах гострою залишається проблема взаємовідносин між державною системою і неурядовими організаціями;

- у процесі підготовки фахівців для соціальної сфери акцент робиться на міське середовище, на середній клас, а це означає, що соціальна освіта далека від життя переважної більшості бідних і нещасних людей і не може їм надати суттєвої допомоги в поліпшенні їх благополуччя;

- більша частина випускників в основному працює в державних структурах з надання соціальної допомоги.

На сучасному етапі розв'язання кадрових питань у сфері соціально-педагогічної діяльності відбувається в двох взаємопов'язаних напрямках:

– реєстрація, сертифікація тих, хто вже працює соціальними педагогами, не маючи для цього відповідної освіти;

– формування системи підготовки соціальних педагогів.

Підготовка фахівців для соціальної та соціально-педагогічної роботи в нашій країні також має певні проблеми. Насамперед вимагає суттєвого вдосконалення технологія підготовки майбутніх спеціалістів; вищі навчальні заклади потребують серйозної державної підтримки в плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу як в Україні, так і за рубежом. Актуальною є проблема перепідготовки працівників соціальних служб: функціонуючі соціальні служби на 60-70% укомплектовані фахівцями, які не мають відповідної професійної підготовки. Гострою для України є проблема підготовки підручників, посібників із соціальної та соціально-педагогічної роботи, пакетів навчально-методичної документації.

Професійна підготовка соціального педагога в Україні є досить суперечливою. *Суперечності* виявляються між зростанням потреби суспільства в таких спеціалістах і державним замовленням на кількість соціальних педагогів, їх працевлаштуванням; між зростаючими вимогами до спеціалістів різного профілю і статичністю професійної підготовки фахівця, що пов'язано з консервативністю вищої школи.

Становлення інституту соціальної педагогіки вимагає розв'язання двох головних завдань:

1. Формування сфери професійної діяльності соціальних педагогів (законодавчої основи практичної діяльності в соціальній сфері, сітки закладів і

служб, які здійснюють соціально-педагогічну допомогу дітям, виділення категорій громадян, яким надається соціально-педагогічна допомога).

2. Створення системи підготовки спеціалістів для цієї сфери (Державний освітній стандарт вищої професійної освіти з підготовки таких спеціалістів; вимоги до основних професійних освітніх програм і умов їх реалізації, нормативи навчального навантаження; загальні вимоги до обов'язкового мінімуму змісту й рівня підготовки випускників; кваліфікаційна характеристика соціального педагога).

2. Система професійного розвитку й росту соціальних педагогів

Підготовка майбутніх соціальних педагогів, спираючись на зарубіжний досвід, здійснюється з урахуванням соціально-економічної ситуації в країні та національно-культурних традицій українського народу й передбачає впровадження нових соціально-педагогічних технологій.

Професійна підготовка соціальних педагогів – це:

– процес і результат оволодіння цінностями соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, вміннями й навичками, професійно важливими особистісними якостями, які є основою формування готовності до професійної соціально-педагогічної діяльності (В. Поліщук);

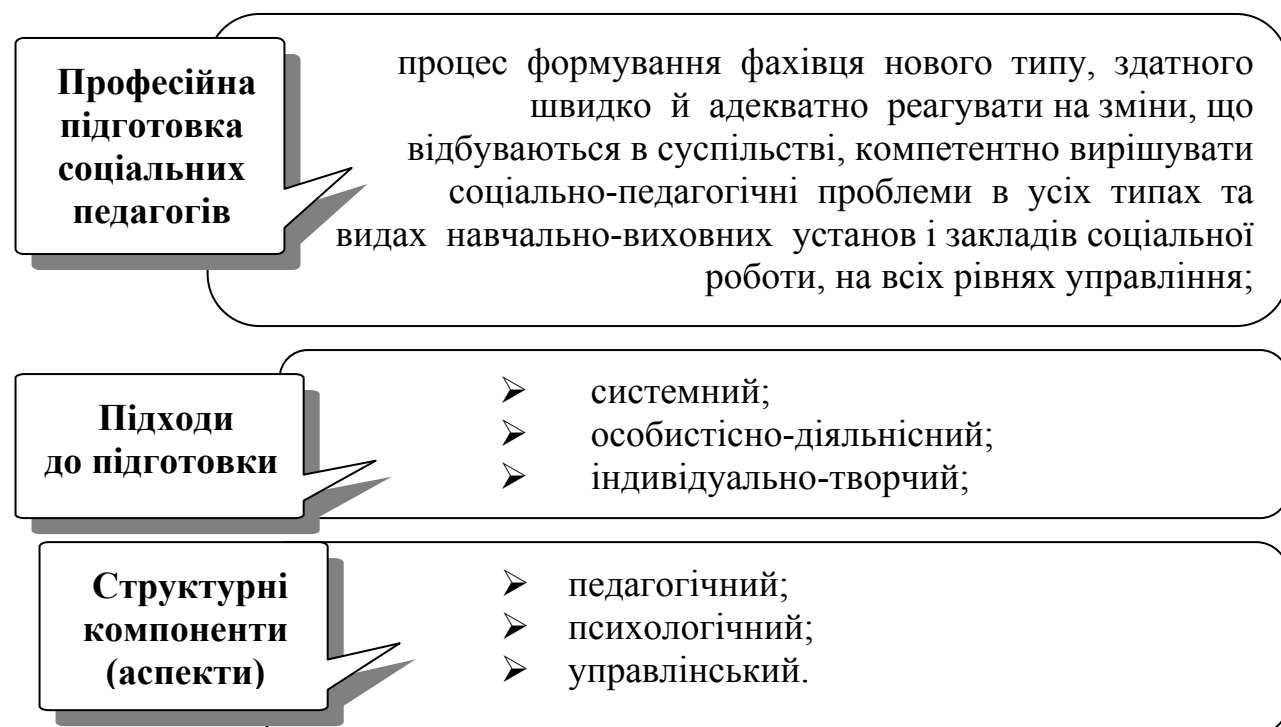

Рис.17. Професійна підготовка соціальних педагогів (Л.Міщик)

- система організаційно-педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, знань умінь і навичок; відбувається завдяки створенню педагогічних умов, які сприяють

трансформації навчально-пізнавальної діяльності в пізнавально-професійну (Р.Вайнола);

- педагогічна система, при якій навчання повинно мати випереджальний характер, передбачаючи розвиток соціальної й педагогічної ситуації, спрямовано на зміну навчально-дисциплінарного виховання особистісним становленням (С.Харченко).

Таблиця 13

**Схема системи безперервної освіти соціального педагога в Україні
(З.Фалинська)**

Тип навчального закладу	Рівні освітніх програм	Тривалість навчання	Кваліфікаційний документ
Загальноосвітня школа, ліцей.	Загальна середня освіта (повна). Допрофесійна (початкова професійна підготовка в межах шкільного компоненту базового навчального плану).	11 років 2-3 роки	Атестат зрілості.
ВНЗ I-II рівнів акредитації (педучилище, педколедж).	Молодший спеціаліст, бакалавр.	2-3 роки	Диплом молодшого фахівця, бакалавра.
ВНЗ III-IV рівнів акредитації (інститут, університет, академія).	Бакалавр. Спеціаліст. Магістр.	4 роки 5 років 1 рік	Диплом бакалавра. Диплом фахівця. Диплом магістра.
ВНЗ IV рівня акредитації (інститут, університет, академія).	Аспірант. Стажер.	3-4 роки	Диплом кандидата наук.
Науково-дослідний інститут.	Докторант.	3 роки	Диплом доктора наук.
Факультет після-дипломної освіти.	Курсова післявишівська підготовка. Перекваліфікація.	1 міс. – 1 рік	Довідка. Посвідчення.

Система підготовки кадрів для соціальної сфери в Україні на сьогодні достатньо оформилася і представляє собою безперервний процес, здійснюється у різних формах: очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат та інші. Підготовка проводиться за державним замовленням або на комерційній основі,

згідно державних стандартів або документів, що їх замінюють до затвердження державних стандартів.

Підготовку соціальних педагогів у системі вищої освіти здійснюють ВНЗ I-II рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі), ВНЗ III-IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути). У 90-х роках XX ст. – на початку XXI ст. в Україні мала місце тенденція трансформації вищих галузевих навчальних закладів в університети: економічні, лінгвістичні, аграрні, технічні, медичні, педагогічні тощо. Традиційно вищі навчальні заклади третього та четвертого рівнів акредитації мають свої підрозділи – інститути, факультети, кафедри, бібліотеки, наукові лабораторії, філії тощо.

Підготовка фахівців у системі вищої освіти відбувається відповідно до вимог Болонського процесу й спрямована на:

- завершення переходу до динамічної двоступеневої підготовки фахівців;
- упровадження системи академічних кредитів, аналогічної ECTS (від англ. – European Credit Transfer System – Європейська система перезарахування кредитів – залікових одиниць трудомісткості);
- упровадження в навчальний процес кредитно-модульної та модульно-рейтингової технологій навчання;
- забезпечення дієвих внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за якістю вищої освіти.

Підготовка має багаторівневий характер освіти й базується на ідеї безперервності, має такі рівні: *діагностика професійної придатності, допрофесійна підготовка, професійна (базова) підготовка, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, підготовка наукових кадрів.*

➤ *Діагностика професійної придатності.*

Соціально-педагогічна діяльність вимагає від суб'єкта певних особистісних якостей, тому першим етапом у цілісній системі підготовки спеціалістів цієї сфери повинна стати діагностика професійної придатності та науково обґрунтований відбір майбутніх спеціалістів. У більшості країн світу, які входять у Міжнародну асоціацію шкіл соціальної роботи, до претендентів навчатися соціальній роботі висувається ціла система вимог. Найбільш поширеними серед них є певні вікові обмеження (у Швейцарії, Німеччині, Фінляндії, США, Канаді, Індонезії) та певний освітній рівень (у США, Канаді, Австралії, Коста-Ріка). У цих країнах існує ціла система психологічних вимог до особистості майбутнього соціального педагога і його загального розвитку: в Австралії – це інтерв'ю з компетентною особою; у Фінляндії – тести двох видів: національні тести регіональної організації здоров'я і соціальної діяльності й особистісні психологічні тести. В Індонезії вимагається сертифікат поліції про бездоганну поведінку абітурієнта, а в Німеччині вивчається навіть його релігійна позиція, в окремих країнах передбачені вимоги до фізичного здоров'я претендентів.

Доцільно розвивати пролонгований (тривалий, поетапний) відбір фахівців для соціальної роботи, розглядати діагностику як частину процесу

профпідготовки і відповідно включати її в навчальний процес, відстежувати з її допомогою основні етапи професійного самовизначення фахівця (Л.Міщик).

Тому розвиток системи *професійного відбору* повинен в основному протікати за принципами професійного відбору та спеціалізації. Мовиться більшою мірою не про відбір, а про підбір фахівців для певної сфери соціальної роботи або конкретного робочого місця, спеціалізації в ході професійного навчання та практики. У процесі професійного відбору слід звертати увагу на такі аспекти:

- професіографічний аналіз діяльності соціальних працівників не повинен охоплювати всю сукупність професійних функцій і посадових обов'язків цих працівників, а повинен бути сфокусований лише на тих моментах діяльності, які викликають проблеми, труднощі й невдачі;

- серед професійно важливих характеристик фахівців із соціальної роботи повинні бути виділені якості, які важко формуються в дорослих і складно компенсуються в діяльності, що необхідні для вирішення професійних завдань (як загальних, так і спеціальних для різних категорій соціальних працівників); повинні стати параметрами для професійного відбору та підбору кадрів;

- виокремити професійно важливі характеристики, які можна розвивати і формувати шляхом навчання та тренінгів, і враховувати при розробці спеціальних курсів, практикумів з обов'язковим включенням їх у систему первинної професійної підготовки соціальних працівників;

- окреслити коло професійно важливих якостей, які компенсуються за рахунок індивідуального стилю діяльності, та можуть бути підставою вибору конкретної спеціалізації в подальшій професійній підготовці соціального працівника.

Індивідуальні характеристики для діагностики профнепридатності до соціальної роботи об'єднують у три умовних блоки: протипоказання за станом здоров'я (психічного і фізичного); недостатня усвідомленість професійного вибору, відсутність психологічної схильності до професії.

У нашій країні лише формується система професійного відбору майбутніх соціальних педагогів, у деяких ВНЗ (Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка) розробляється питання професійного відбору майбутніх фахівців соціальної сфери. Упровадження методики професійного відбору здійснюється за двома напрямками:

- формування комплексного питальника на основі виділених основних блоків професійно важливих якостей соціального педагога, головне призначення якого – виявлення абітурієнтів, не придатних до соціальної роботи;

- створення психодіагностичного комплексу з уже стандартизованих і відомих методик, основне призначення якого – виявлення абітурієнтів, найбільше придатних до навчання і майбутньої професійної діяльності соціального педагога.

Критерії відбору студентів на спеціальність «соціальна педагогіка» (З. Фалинська):

- належна попередня підготовка в галузі гуманітарних і природничих наук, що безпосередньо впливає на розвиток навичок соціальної взаємодії та інтересу до обраної спеціальності;

- наявність попереднього досвіду волонтерської чи іншої діяльності соціально-педагогічного спрямування;

- сформованість особистої мотивації абітурієнта: усвідомлення причин вибору саме цього виду професії; визначення цільової настанови; наявність бажання працювати з тими, хто відчуває нестатки, убогими, злиденними, пригнобленими, людьми з обмеженими можливостями, з представниками різних вікових груп, соціальних меншин, представників різного типу віросповідання;

- рекомендації викладачів, професійних соціальних працівників, адміністрації закладів соціальної сфери чи інших людей, здатних оцінити претендента як потенційного соціального педагога;

- наявність сертифікатів помічника соціального педагога, дипломів, сертифікатів, що засвідчують участь у різних професійних заходах тощо;

- високі інтелектуальні показники;

- задовільний стан здоров'я;

- високі моральні якості, сформований світогляд, знання й усвідомлення цінностей і проблем професії.

➤ *Допрофесійна підготовка.*

Система допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в Україні перебуває на етапі становлення. У структурованій системі професійної підготовки соціального педагога у вищому навчальному закладі допоки немає етапу допрофесійної підготовки, а лише окремі елементи такої роботи, і це порушує логіку формування особистості професіонала на першому ж її етапі та ускладнює, уповільнює професійне самовизначення студентів – майбутніх соціальних педагогів.

Розробляючи концепцію та програму вдосконалення системи допрофесійної підготовки соціального педагога в Україні, необхідно дотримуватися головних вимог:

- *особиста орієнтованість* – система допрофесійної підготовки соціального педагога на базі загальноосвітніх шкіл України має враховувати безпосередні запити, інтереси, здібності майбутніх фахівців, чия професійна підготовка у вищому закладі освіти може розпочинатися з усвідомленого професійного вибору;

- *професійна орієнтованість* – система допрофесійної підготовки соціального педагога має бути початковим, базовим елементом цілісної системи професійної підготовки, відповідати вимогам, які ставить до абітурієнта сучасна вища школа та професійним стандартам до роботи соціального педагога в Україні;

- *відповідність міжнародним освітньо-професійним стандартам* соціально-педагогічної діяльності – система допрофесійної підготовки соціального педагога має розвиватися з урахуванням практики підготовки таких фахівців у світовому освітньому просторі в руслі Болонського процесу.

Сьогодні в Україні започатковуються різноманітні форми допрофесійної підготовки, які здійснюються в таких типах освітніх закладів:

- у загальноосвітніх закладах (школи, ліцеї, гімназії, технікуми);
- у закладах додаткової освіти (будинки дитячої творчості, соціально-педагогічні клуби, гуртки, факультативи, групи помічників соціальних педагогів);
- у вищих закладах освіти (факультети майбутнього соціального педагога, очно-заочні школи соціального педагога);
- у системі «загальноосвітній заклад – вищий заклад освіти» (соціально-педагогічні класи, спеціалізовані класи з конкретного профілю, педагогічні коледжі та ліцеї, школи майбутнього соціального педагога).

Метою цих закладів є виявлення соціально активних людей, підтримка їхніх потенційних можливостей, професійних інтересів і навчання їх основам педагогіки, психології, економіки, мистецтву спілкування, здорового способу життя тощо. Отже, допрофесійна підготовка орієнтує учнів на майбутню професійну діяльність у галузі «людина-людина», що передбачає формування гуманістичних установок, а саме: сприйняття людини як найвищої цінності, самореалізація особистості у взаємозв'язку з її соціальним оточенням, розвиток професійно необхідних морально-етичних якостей тощо. Саме такі установки закладають основи особистісних характеристик спеціаліста в галузі соціальної роботи.

➤ *Професійна (базова) підготовка.*

Соціальні педагоги мають можливість отримувати різнорівневу професійну кваліфікацію і спеціалізацію в середніх навчальних закладах (училищах, технікумах, коледжах, ліцеях) та у ВНЗ різних напрямів: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах. Система підготовки соціальних педагогів розвивається у відповідності до цієї концепції безперервної освіти. У деяких закладах освіти, особливо педагогічних, студенти отримують спеціальність соціального педагога як додаткову кваліфікацію.

Вищу професійну освіту здійснюють у три етапи: *бакалаврат, спеціальна вища освіта та магістратура*. Навчання відповідно триває 4, 5 і 6 років.

➤ *Післядипломна підготовка спеціалістів.*

Одним з пріоритетних напрямів створення цілісної системи професійної підготовки соціальних педагогів є забезпечення її багаторівневості та безперервності. Важливим чинником функціонування цієї системи є формування підсистеми, післядипломної освіти.

Післядипломна підготовка спеціалістів покликана вирішувати комплекс завдань, спрямованих на задоволення інтересів громадян у постійному підвищенні професійного рівня відповідно до вимог часу. Актуальність післядипломного навчання спеціалістів із соціальної роботи в Україні обумовлюється ще й тим, що в сфері соціальних служб, галузі соціальної педагогіки працює значна кількість спеціалістів, які не мають відповідної професійної освіти.

В Україні підготовка і перепідготовка соціальних працівників і соціальних педагогів здійснюється різними шляхами. Вона здійснюється в університетах, педагогічних університетах, педагогічних та інших училищах, коледжах, інститутах післядипломної освіти, на різних курсах підвищення кваліфікації тощо. Терміни навчання від декількох місяців до 4-5 років. Форми підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів можна умовно розділити на три рівні:

- курсова або допрофесійна підготовка (різноманітні курси, школи, ліцеї, коледжі);
- навчання в університетах, галузевих вищих навчальних закладах на денних, вечірніх, заочних відділеннях (4-5 років), на дистанційній, екстернатній формі навчання;
- післядипломна освіта (перекваліфікація на факультетах післядипломної освіти (особи, які мають вищу освіту, навчаються 1-1,5 роки), підвищення кваліфікації, оволодіння новою спеціалізацією).

➤ *Підготовка науково-викладацьких кадрів.*

На сьогодні в Україні діють вчені ради із захисту дисертацій, на яких успішно захищаються докторські й кандидатські дисертації з різноманітних проблем соціальної роботи та соціальної педагогіки. Характерно, що поряд з викладачами ВНЗ успішно захищають свої наукові дослідження практики: соціальні педагоги закладів освіти, спеціалісти комітетів соціального захисту населення, спеціалісти центрів соціальних служб для молоді, управлінські кадри.

Сфера соціальної й соціально-педагогічної роботи сьогодні потребує спеціалістів вищої кваліфікації. Для їх підготовки в Україні створено інститут аспірантури за спеціальностями *«соціальна педагогіка» та «теорія й історія соціальної педагогіки»*. Це дозволяє організувати дослідження проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи за такими галузями:

- історія становлення й розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи;
- зміст, форми й методи соціальної роботи та соціальної педагогіки;
- проблеми розвитку соціальної роботи за кордоном;
- соціально-педагогічні засади формування особистості;
- соціально-педагогічний патронаж і соціальна робота з різними категоріями населення, зміст форми та прийоми соціально-педагогічної підтримки;
- проблеми статево-рольової соціалізації особистості, форми роботи в сімейному середовищі, за місцем проживання, в позашкільних установах і центрах дитячої творчості;
- соціально-педагогічна робота з дітьми-інвалідами, сиротами, дітьми, що залишилися без опіки дорослих, проблеми соціальної педагогіки в школі;
- проблеми соціалізації студентів, працівників, керівників навчальних закладів та установ; зміст, форми та методи організації здорового способу життя дітей, молоді та людей похилого віку;

- соціально-педагогічні умови формування особистості в процесі соціально значущої діяльності: громадсько-політичної, морально-естетичної, фізкультурно-спортивної, художньо-творчої;

- розвиток особистості в загальному та національно-культурному контексті, способи організації культурно-дозвілєвої діяльності в соціумі;

- соціально-педагогічні чинники впровадження дитячо-підліткових і молодіжних ініціатив.

➤ *Дистанційне навчання із соціальної роботи та соціальної педагогіки* – не нова перспективна форма організації навчального процесу, яка базується на принципі самостійного навчання студента, передбачає використання нових педагогічних технологій для стимулювання внутрішніх резервів кожного індивіда. Найбільш суттєвими особливостями дистанційного навчання є: гнучкість, модульність, паралельність, соціальна рівність, асинхронність, охопленість, рентабельність. Найчастіше дистанційне навчання використовується з метою оволодіння елементарними знаннями, вміннями та навичками в конкретній сфері соціальної діяльності, для здобуття додаткової кваліфікації, отримання повної вищої освіти.

Дистанційне навчання є дуже поширеним в країнах Заходу, зокрема і в підготовці працівників соціальної сфери, де існує високий рівень інтерактивних технологій. Досвід європейських країн щодо впровадження цих технологій в Україні був би неоціненний. Але в Україні визначальним критерієм при виборі технологій дистанційного навчання, крім ефективності, є доступність як вартості навчання, так і географії розташування навчального закладу. Проблема застосування сучасних технологій визначається насамперед можливістю їх реалізації. В останні роки спостерігається зростання цих можливостей, що привело до збільшення відповідних освітніх послуг. Зокрема, відбулося суттєве зростання рівня інформатизації й доступності ресурсів мережі Internet. Проте задля широкого розповсюдження сучасних технологій дистанційної освіти цього недостатньо. Тому активне впровадження дистанційного навчання в систему підготовки спеціалістів із соціальної роботи та соціальної педагогіки в Україні допоки не відбулося.

3. Рівні та ступені підготовки соціальних педагогів

Сучасна система навчання соціальних педагогів вимагає суттєвих змін і потребує вдосконалення. Австралійський дослідник у галузі соціальної роботи Д.Кокс у своїй доповіді на 28-у Міжнародному конгресі Шкіл соціальної роботи (Гонконг, 1996р.) виділив низку таких змін, які мають універсальний характер у світовому масштабі та яких, на його думку, потребує система освіти будь-якої країни, звичайно, в адаптованому варіанті. Науковець виділив три аспекти основних проблем, пов'язаних із соціальною роботою, які відповідно обумовили необхідність упровадження трьох рівнів підготовки соціальних працівників.

➤ *Базовий рівень* навчання потрібен тим, хто буде виконувати роль катализатора на рівні особистості, сім'ї, громади. Сім'я, громада, сімейно-сусідська спільність як пріоритетна сфера соціальної роботи, проблема спеціальної, особливо ґрунтовної підготовки соціальних педагогів, соціальних працівників для роботи із сім'єю – це питання, на яких була акцентована увага на останніх світових форумах, які об'єднали провідних спеціалістів більшості країн світу.

➤ *Другий рівень* підготовки фахівців покликаний дати випускникам знання і вміння, необхідні для пошуку джерел фінансування різноманітних соціальних послуг, які потребує даний соціум, тобто для профільних соціальних служб, робота яких спеціально орієнтована на малозабезпечені категорії населення.

➤ *На третьому рівні* студенти одержують знання та вміння, які необхідні для того, щоб брати участь в управлінні, плануванні та розробці стратегічних напрямів соціальної роботи.

Кожен рівень повинен мати свого абітурієнта, всі три рівні пов'язані між собою, вони важливі й унікальні по-своєму, і жоден з них не може досягти своєї мети без двох інших.

Учасники Української асоціації соціальних педагогів і фахівців соціальної роботи рекомендують проводити багаторівневу підготовку соціальних педагогів у ВНЗ. При цьому кожен ступінь і рівень освіти повинні мати завершений характер.

➤ *Перший рівень навчання (4-5 років)* передбачає зарахування випускників загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів на основі професійної діагностики, допрофесійної освіти й конкурсного відбору. По завершенню цього рівня студент отримує диплом освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр.

Бакалавр – це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені педагогічною діяльністю.

Бакалавр має бути підготовленим до професійної діяльності в системі закладів соціального виховання. Діяльність соціального педагога охоплює практично всі вікові категорії населення.

Сферами професійної діяльності соціального педагога є школа, сім'я, мікросоціум у цілому. Об'єктами діяльності соціального педагога є дитина, сім'я, об'єднання та групи населення різного віку, різного освітнього рівня, вихованості, культури, різних інтересів. Метою діяльності соціального педагога є надання допомоги дітям, сім'ям, групам населення, що входять у мікросоціум та мають життєві проблеми, які можна вирішити психолого-педагогічними методами. Установи, в яких працюватимуть соціальні педагоги, можуть бути державними, громадськими, громадсько-державними.

Реалізація мети діяльності бакалавра соціальної педагогіки передбачає набуття в процесі навчання відповідних знань, що охоплюють: особистість дитини, її фізичний, духовний і соціальний розвиток, поведінку; об'єднання і групи людей (сім'я, мала група, шкільний колектив, колектив однолітків тощо);

систему закладів, що надають допомогу дитині; основи теорії, методики й окремих технологій роботи з різними категоріями дітей у різних умовах; соціально-правові й соціально-економічні основи діяльності соціального педагога; методи управління й планування професійної діяльності в соціально-педагогічній сфері.

Навчання за ступенем бакалавра зі спеціальності «соціальна педагогіка» дає лише загальнотеоретичну базу для подальшого опанування випускником конкретно обраної професії в процесі трудової діяльності або шляхом самоосвіти чи через систему перепідготовки й підвищення кваліфікації.

Якщо ж випускник з дипломом бакалавра має бажання навчатися далі, то він повинен мати змогу, залежно від того, якого роду діяльність його більше приваблює (практична чи науково-педагогічна) продовжити навчання або в спеціалітеті для отримання диплома фахівця із соціальної педагогіки, або в магістратурі для отримання ступеня магістра освіти. Випускник з освітнім рівнем спеціаліста, якщо він має здібності до науково-дослідної та викладацької роботи, може продовжити навчання в магістратурі.

➤ *Другий рівень (1-2 роки)* передбачає навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліст і магістр.

Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Спеціаліст із соціальної педагогіки має бути підготовленим до активної творчості, професійної та соціальної діяльності, яка б сприяла прогресу суспільного розвитку. Він повинен уміти самостійно здобувати нові знання, контролювати й коригувати зроблене.

Спеціаліст із соціальної педагогіки повинен бути підготовленим до вивчення методології та застосування різних методів у професійній діяльності. Він повинен уміти оцінювати історичні й суспільні процеси і проблеми в житті країни, проблеми й тенденції світового розвитку, мати високі моральні якості, навички організаторської та управлінської діяльності, вміти приймати професійні рішення з урахуванням соціальних наслідків.

У більшості ВНЗ навчання соціальних педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» здійснюється в поєднанні з іншими спеціальностями. Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України («Перелік спеціальностей, спеціалізацій, їх поєднання та класифікація для підготовки педагогічних кадрів освітньо-кваліфікаційного рівня підготовка фахівців») підготовка педагогічних кадрів освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» за фахом «соціальна педагогіка» (спеціальність 7.010105) охоплює низку суміжних спеціальностей.

Магістр – це фахівець, який на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» чи «спеціаліст» набув поглиблених спеціальних умінь та знань інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі

народного господарства, має широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіє методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, збереження й використання наукової інформації, спроможний до плідної науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності.

Вивчення в магістратурі спеціальних педагогічних дисциплін та написання науково-дослідної роботи із цих предметів дає можливість випускникам здобути освітньо-кваліфікаційний рівень магістра соціальної педагогіки, викладача соціально-педагогічних дисциплін у ВНЗ. Фахівець цього рівня може викладати педагогіку, соціальну педагогіку та інші соціально-педагогічні дисципліни в школах нового типу (гімназіях, ліцеях), вищих освітньо-професійних закладах та вищих навчальних закладах.

Магістр соціальної педагогіки призначений для керівної, організаційно-адміністративної, методичної, викладацької, аналітичної та дослідницької діяльності в соціально-педагогічних закладах. Сфери використання магістра соціальної педагогіки: управління, відділи та установи соціального захисту населення, служби зайнятості; державні та недержавні організації та об'єднання, міжнародні організації; установи та заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України; заклади освіти й науки; структури Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства оборони України, заклади пенітенціарної системи тощо.

Діяльність магістра поширюється на всі сфери соціальної взаємодії дітей різних вікових категорій: на рівні сфери мікросередовища, відкриту соціальну сферу, а також передбачає взаємодію з офіційними державно-громадськими інститутами, неінституційними й сімейними сферами.

Ураховуючи майбутнє професійне спрямування, магістр соціальної педагогіки повинен мати високий рівень професійної компетенції. Він має володіти знаннями окремих галузей сучасної педагогічної науки, вільно оперувати категоріально-понятійним апаратом соціальної педагогіки й педагогіки вищої школи, методами соціально-педагогічних досліджень, володіти математичними способами аналізу та обробки експериментального матеріалу, використовувати комп'ютерну техніку; оволодіти навичками спілкування з різними категоріями населення, практичними вміннями соціально-педагогічної діяльності; опанувати навички викладацької, виховної та управлінської діяльності.

Магістри проходять два види практики: соціально-педагогічна практика й навчальна, науково-дослідна практика на кафедрах університету. Магістратура закінчується захистом магістерської роботи перед державною екзаменаційною комісією. Написання та захист дипломної роботи є перевіркою готовності випускника до майбутньої професійної діяльності, що передбачає науково-педагогічний зміст її написання.

➤ *Третій рівень (2-3 роки)* передбачає навчання в аспірантурі. Сюди індивідуально зараховуються випускники другого рівня на конкурсній основі. Навчання закінчується захистом кандидатської дисертації, отриманням

наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії). Випускники мають право розподілу на вакантні посади у ВНЗ, наукові установи.

➤ *Четвертий рівень (2-3 роки)* відповідає сучасній докторантурі. Тут мають право навчатися в індивідуальному порядку випускники третього рівня. Навчання закінчується захистом докторської дисертації та отриманням наукового ступеня доктора наук.

4. Професійне самовизначення: сутність і механізми

Свідомий вибір молоддю професії соціального педагога є важливою умовою її подальшого утвердження, підвищення престижу й результативності, а також формування в майбутніх спеціалістів морального задоволення обраною професією і забезпечення самореалізації.

Професійне самовизначення якраз і є тим інтегральним процесом, в якому взаємодіють особистісні та професійні аспекти і яке здійснюється завдяки рефлексії. Особливу роль у становленні соціального педагога відіграє пошук власного шляху професійного становлення.

Самовизначення особистості – це процес активного визначення людиною свого місця в оточуючій дійсності, осмислення сенсу власного життя; процес і результат свідомого вибору людиною власної позиції, цілей і засобів самореалізації в конкретних обставинах життя. Самовизначення полягає в активізації внутрішньо обґрунтованого, а також особистісно та соціально продуктивного вирішення різних проблем життя з позицій всебічного, гармонійного розвитку особистості (В.Журавльов, С. Іконникова, Ф.Філіппов та ін.).

Процес самовизначення стимулюється необхідністю самостійного вибору різних аспектів подальшого життєвого шляху й полягає, зокрема, в специфічній активності щодо упорядкування змісту власного досвіду, результатом якої є особистісні смисли і ціннісні орієнтації особистості.

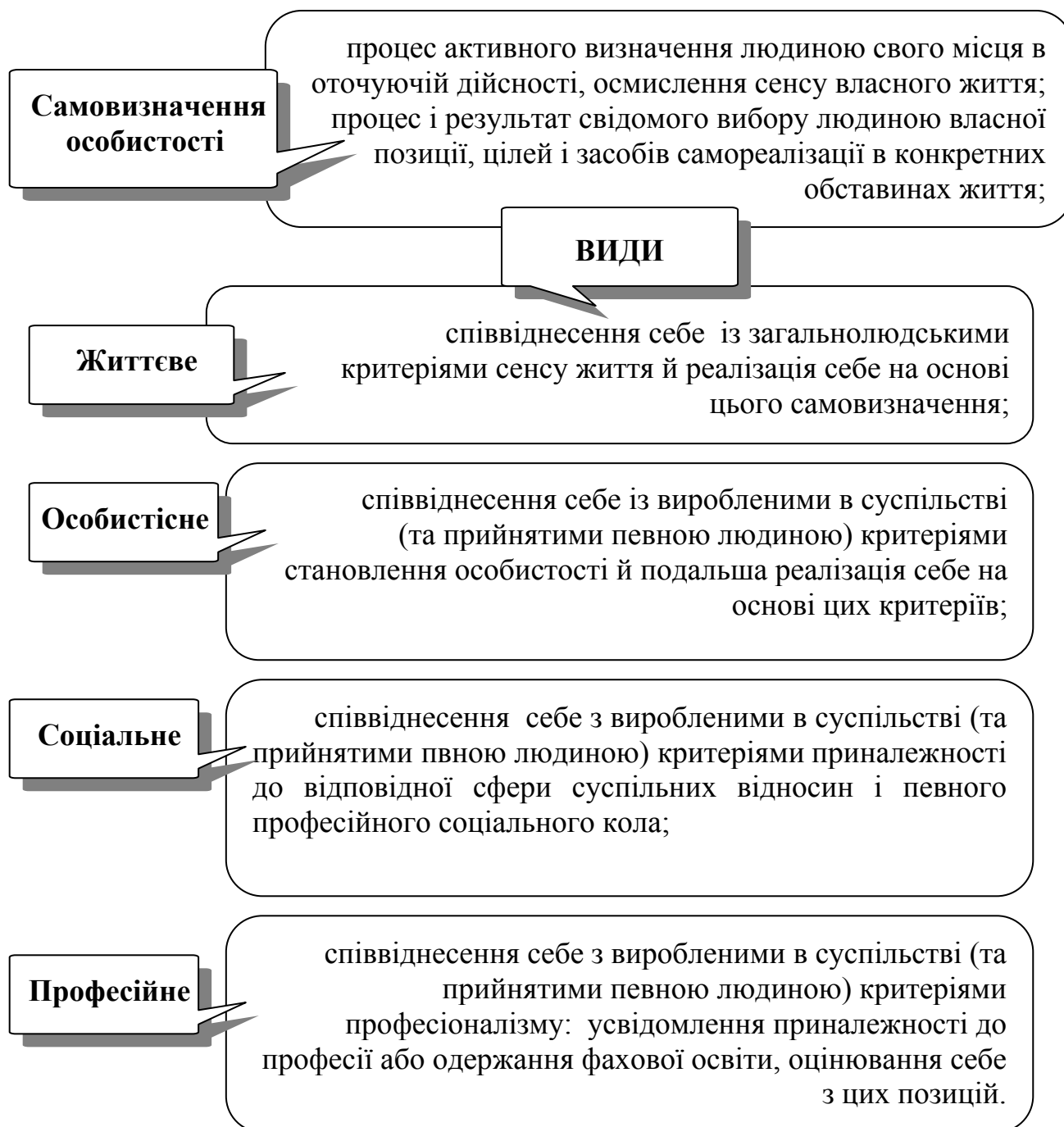
У ході самовизначення особистість, пізнаючи себе, осмислює своє ставлення до життя в цілому, вибирає найбільш прийнятні можливості, що надаються середовищем для здійснення своїх задумів. Знання таких можливостей, а також їх прийняття у вигляді сформованих особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій, є показниками соціально-психологічної адаптованості.

Як показники активізації процесу самовизначення та його успішності виступають: *ціннісні орієнтації* (А.Матуленіс, А.Литвинова та ін.); *життєві плани* (І.Кон, В.Немировський та ін.); *життєві позиції* (Т.Сичова).

Розробляючи концепцію професіоналізму, психологи виділяють такі види самовизначення: *особистісне, життєве, соціальне та професійне* (К.Маркова).

Життєве самовизначення – це вибір соціальних ролей, стилю й способу життя людини, що припускає високий ступінь волі вибору й діапазон маневру. Воно передбачає, що професія чи соціальна роль можуть бути засобами для реалізації певного способу життя. Життєвий шлях не тотожний професійному,

але вони утворюють систему, яка в основі містить у собі професійний шлях. Усе-таки життєвий шлях без улюбленої професійної справи позбавлений сенсу для багатьох людей. Життєве самовизначення полягає у переході від безпосереднього, імпульсивного прийняття рішень до справжнього вибору, справжнього самовизначення. Воно припускає вміння приймати рішення й діяти на основі свідомо ухваленого рішення (К.Абульханова-Славська).

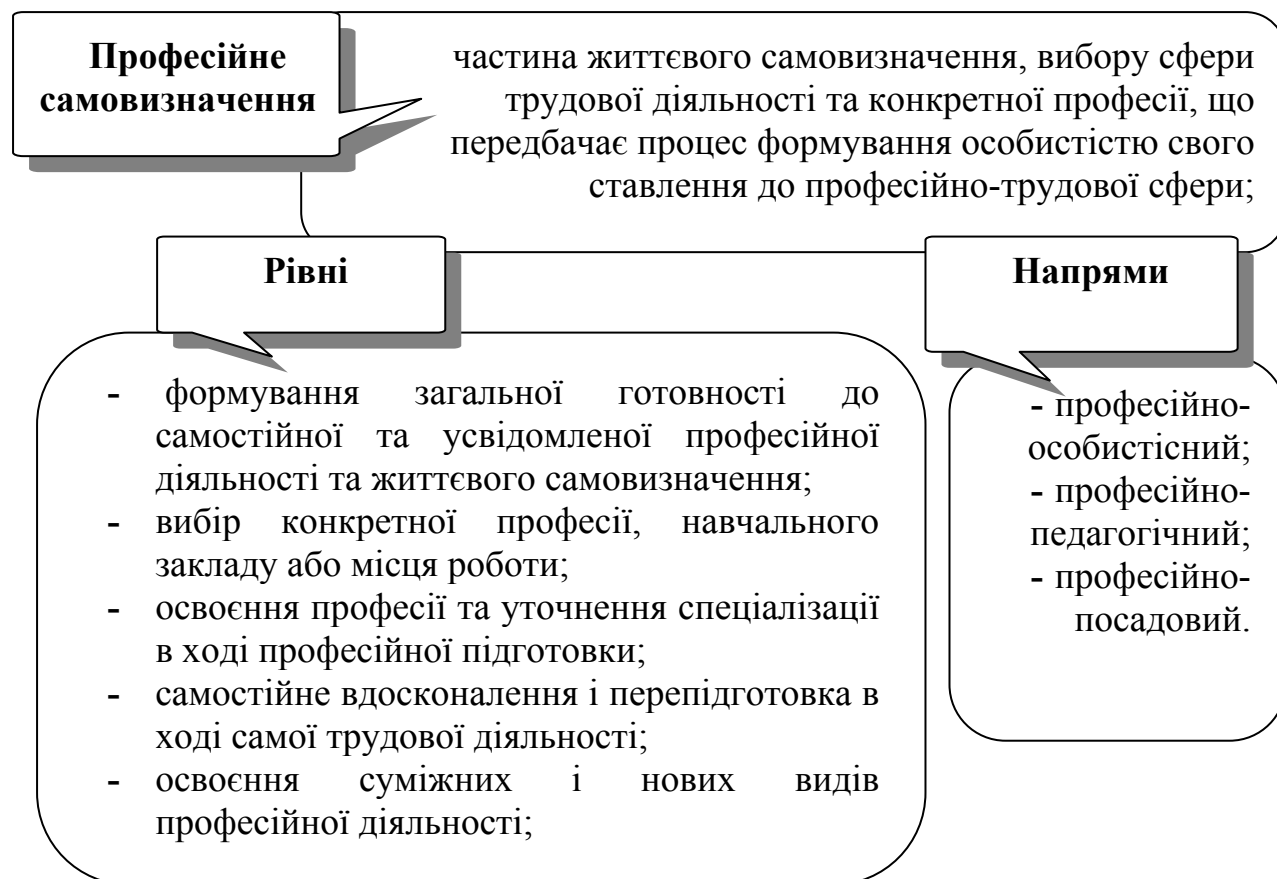
*Рис. 18. Види самовизначення
(за концепцією професіоналізму К.Маркової)*

Професійне самовизначення в широкому розумінні – це процес, який охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності, тобто реалізується впродовж життя людини. Центральним його моментом є вибір професії, що зазвичай співпадає із закінченням школи, стає переломним етапом у житті людини та визначає подальший розвиток життєвого шляху.

Професійне самовизначення – це процес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудової сфери. Професійне самовизначення може розглядатися як частина життєвого самовизначення, вибору сфери трудової діяльності та конкретної професії. Воно передбачає встановлення певного взаємозв'язку між реалізацією особистістю своїх намірів і суспільних потреб.

Відповідно до більшості наявних у літературі даних, професійне самовизначення є процесом, що включає такі стадії (В.Пригін, Є. Климов та ін.):

- виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку та початкової орієнтації в різних сферах трудової діяльності;
- вибір професії;
- професійне навчання й адаптація в обраній професійній сфері;
- часткова або повна самореалізація в обраній професійній сфері.

Рис. 19. Сутність професійного самовизначення

Розглядаючи специфіку професійного самовизначення, О.Пряжникова пропонує виділити такі основні його складові: *ціннісно-моральну*,

інформаційну, емоційну (привабливість професійних варіантів), *морально-вольову* (спонукання до дій), *планувальну* (виділення професійних цілей, етапів їх досягнення і системи резервних варіантів) і *контрольно-корегувальну* (постійне переосмислення і поліпшення професійних перспектив).

Як змістовно-процесуальна модель, в якій представлено основні моменти професійного самовизначення, використовується схема побудови особистого професійного плану (професійної перспективи). *Професійна перспектива* включає такі основні компоненти:

- усвідомлення ціннісного суспільно корисного характеру праці (моральна основа самовизначення);
- усвідомлення необхідності отримання спеціальної професійної підготовки (постійне підвищення кваліфікації та самоосвіти);
- загальна орієнтація в державній соціально-економічній ситуації та прогнозування її змін (розуміння пріоритетів праці);
- загальна орієнтація в сфері професійної праці (макроінформаційна основа самовизначення);
- виділення професійних перспектив та їх узгодження з іншими життєвими цінностями;
- визначення етапів і шляхів досягнення основної мети;
- широка обізнаність у конкретних професіях, навчальних закладах, знання перспективи майбутнього працевлаштування;
- усвідомлення можливих зовнішніх перешкод на шляху до обраної мети та способів їх подолання;
- усвідомлення можливих внутрішніх перешкод (власних недоліків) та робота над самовдосконаленням;
- визначення системи резервних професійних варіантів;
- початок практичної реалізації професійної перспективи, що передбачає постійну корекцію складених планів.

Рівнями розвитку професійного самовизначення є:

- формування загальної готовності до самостійної та усвідомленої професійної діяльності та життєвого самовизначення (ціннісно-моральної, інформаційної, когнітивної, морально-вольової тощо);
- вибір конкретної професії, навчального закладу або місця роботи;
- освоєння професії та уточнення спеціалізації в ході професійної підготовки;
- самостійне вдосконалення і перепідготовка в ході самої трудової діяльності;
- освоєння суміжних і нових видів професійної діяльності (рівень міжпрофесійної інтеграції та виходу за межі своєї професії).

На думку більшості дослідників, після остаточного професійного вибору з'являється осмислення нових перспективних варіантів, пов'язаних з обраною сферою. При цьому ключове значення відіграють рефлексивні механізми, які дозволяють закріпити правильність самовизначення. Найбільш повне використання індивідом своїх можливостей, виступає основною умовою і механізмом професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ.

У розвитку особистості студента важливе значення має формування професійної самосвідомості, одним із проявів якого виступає самоактуалізація як певне прагнення до більш повного виявлення і розвитку особистісних можливостей, як основна інтегральна характеристика цілісності особистості і механізм взаємодії колективного й індивідуального у самосвідомості.

Мінімальним соціально виправданим *результатом* професійного самовизначення є готовність студента до виконання професійних функцій. Мається на увазі репродуктивне виконання, яке гарантується за умов наявності відповідних знань, здібностей інших складових професійної самосвідомості. А також формування фахівця, здатного творчо, неординарно, на рівні вищих досягнень людської культури вирішувати професійні проблеми.

Напрямами професійного самовизначення є: *професійно-особистісне, професійно-педагогічне, професійно-посадове.*

➤ *Професійно-особистісне самовизначення* – це усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх стосунків з оточуючими людьми (колегами, дітьми та їхніми батьками, з представниками інших організацій тощо); утвердження життєвих принципів при вирішенні проблемних ситуацій.

➤ *Професійно-педагогічне самовизначення* – це визначення власної позиції в теорії та практиці педагогіки на фоні сучасних умов поліпарадигмальної педагогічної реальності (І. Колесникова).

➤ *Професійно-функціональне (посадове) самовизначення* – це визначення предмета соціально-педагогічної роботи (стан фізичного, психологічного й соціального розвитку дитини, стан її найближчого оточення й суспільно-державної системи соціального забезпечення життя дитини).

5. Зміст професійної підготовки соціальних педагогів

Основним завданням навчального процесу у вищій школі є цілеспрямована і планомірна підготовка майбутніх фахівців, соціальних педагогів до виконання професійних функцій, до творчої життєдіяльності в сучасному суспільстві. Навчальний процес у вищій школі – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) й учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента, його підготовки до професійної діяльності.

Однією з найбільш важливих особливостей навчального процесу в сучасному ВНЗ є його *спрямованість на ефективну професійну підготовку майбутніх фахівців*. Ідея професійної спрямованості викладання всіх навчальних дисциплін має бути провідною. У зв'язку з цим викладачі мають знати специфіку професійної діяльності майбутніх фахівців, їх провідні професійні функції та концентрувати на них увагу в процесі навчання.

Увесь освітній процес ВНЗ умовно поділяється на три великі блоки: *академічне навчання, практика в соціальних закладах і науково-творча діяльність викладачів і студентів.*

Зміст підготовки спеціалістів у ВНЗ для соціально-педагогічної сфери повинен включати такі *компоненти*:

- глибокий аналіз сучасного соціального розвитку, формування вміння давати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти;

- чітке уявлення та класифікацію сучасних моделей, форм і методів практики соціальної роботи і соціально-педагогічної діяльності;

- власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів;

- розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника;

- розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність соціального працівника і соціального педагога.

В основу змісту професійної освіти соціального педагога мають бути покладені *принципи*:

- *фундаментальність* – теоретико-методологічна ґрунтовність і якість загально професійної і спеціалізованої підготовки;

- *універсальність* – повнота набору навчальних дисциплін, що забезпечують базову підготовку в поєднанні з дисциплінами спеціалізації;

- *інтегративність* – міждисциплінарне об'єднання наукових досліджень і навчальних дисциплін, педагогічного процесу в цілому;

- *варіативність* – гнучке поєднання базових навчальних курсів і дисциплін спеціалізації, різноманітність освітніх технологій, адекватних індивідуальним можливостям і особливостям студента, вибір об'єму і темпів у засвоєнні навчальної інформації;

- *професійність* – опанування різними соціально-педагогічними технологіями та психологічними техніками й діагностиками;

- *багаторівневість* – довищівська і вищівська підготовка, аспірантура і докторантура, різноманітні форми післявищівської та додаткової освіти.

Спираючись на перераховані принципи, можна виділити основні *завдання* професійної освіти соціальних педагогів на етапі навчання у ВНЗ:

- запропонувати студентові освоїти системні знання про людину у взаємозв'язку з природою, культурою, суспільством; у єдності сучасних гуманітарних і природно-наукових уявлень;

- забезпечити проблемно-змістовний взаємозв'язок соціогуманітарних, культурологічних, психолого-педагогічних навчальних дисциплін, що вивчаються студентом, майбутнім соціальним педагогом;

- створити умови для становлення особистісної та професійної культури соціального педагога як способу його життєдіяльності.

У кожній країні, в тому числі в Україні, навчання соціальній роботі й соціально-педагогічній діяльності повинно базуватися на власній концептуальній моделі. Закономірно, що в процесі визначення моделі

підготовки соціальних педагогів необхідно враховувати і спиратися на економічні та соціальні реформи; адже власне вони впливають і вирішальним чином впливатимуть на сутність соціальної та соціально-педагогічної діяльності в майбутньому і на систему вимог, що висуватимуться до професійних працівників цих сфер.

У ході підготовки соціальних педагогів було апробовано кілька моделей навчального процесу.

➤ *Основна модель навчання* передбачає цільову підготовку соціального педагога з широким спектром спеціалізацій для різних галузей народного господарства (система освіти та охорони здоров'я, заклади соціального захисту та інше).

➤ *Індивідуальна модель навчання* дає можливість охочим студентам різних факультетів, починаючи з першого курсу, отримувати певні залікові одиниці (модулі), сума яких протягом усіх років навчання забезпечує підготовку відповідно до навчального плану. Здійснюється ця підготовка за програмою, затвердженою кафедрою педагогіки або соціальної педагогіки, та індивідуальним планом роботи студента над модулями; завершується складанням державних іспитів або захистом випускної роботи із соціальної педагогіки.

➤ *Додаткова модель* передбачає отримання студентом відповідної кількості залікових одиниць після завершення навчання у вищому закладі освіти. Факультети спільно з кафедрою загальної або соціальної педагогіки проводять професійне тестування студентів, що бажають отримати другу післядипломну спеціальність «соціальний педагог», після чого вони навчаються за наскрізними навчальними планами і програмами.

➤ *Дистанційне навчання*, на відміну від традиційного, полягає у відсутності єдності простору й часу при взаємодії студента і викладача. Воно характеризується просторовою віддаленістю викладача від студента, використанням технічних засобів для їх комунікації. Дистанційне навчання має велике значення для соціально незахищених верст населення, насамперед для студентів з фізичними вадами, оскільки вони неспроможні відвідувати очні заняття. До того ж дистанційне навчання дешевше, ніж очне, що теж є дуже важливим. У той же час дистанційне навчання раціональне і для викладачів, тому що вони можуть використовувати новітні інформаційні технології, перебудовувати навчальний процес відповідно до потреб конкретного студента.

➤ Модернізація вищої освіти України відповідно до положень Болонського процесу сприяла впровадженню *кредитно-модульної системи організації навчального процесу* (КМСОНП) – модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на використанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів), яку розглядають як засіб підвищення мобільності студентів під час переходу з однієї навчальної програми на іншу, включно з програмою післядипломної освіти.

За основу пропонується прийняти ЕСТБ – систему, розроблену європейською комісією, що дозволяє людині ефективно діяти в межах концепції «навчання впродовж усього життя». За цією системою за основу

обліку трудомісткості навчальної роботи студента беруться кредити, які накопичуються (акумуляуються) протягом усього терміну навчання студента і можуть бути перезарахованими в іншому навчальному закладі. Згідно з додатком 1 Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікації з вищою освітою «кредит – точно документована мінімальна умовна одиниця вимірювання «вартості» будь-якої зі складових навчальної програми, виконаної студентом під час навчання».

Заліковий кредит – завершена задокументована частина (навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчання студента, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню. Залікові кредити містять модулі декількох видів навчальної діяльності студентів (аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу).

Модуль – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (ОПП), що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

Досягнення цілей підготовки соціальних педагогів у ВНЗ забезпечується відбором навчального матеріалу і дидактичними процесами, які сприяють переведенню його в знання, вміння, навички та особистісні якості фахівця. Зміст навчального матеріалу і форми його трансформації в знання й уміння зафіксовано у відповідній навчально-програмній документації, основа якої освітні стандарти, кваліфікаційна характеристика і професіограма фахівця. Реально навчальний процес здійснюють на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійної програми, навчального плану і програм.

В Україні здійснюється розробка *державних стандартів професійної освіти*, освітньо-кваліфікаційних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців, документів навчально-методичного супроводу освітнього процесу підготовки соціальних педагогів.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика – офіційний і стабільний документ, поряд з освітнім стандартом та навчальним планом, який діє впродовж досить тривалого часу. Кваліфікаційні характеристики створюють для опису цілей підготовки кваліфікованих кадрів і вони слугують для оцінки ступеня майстерності фахівців.

Освітньо-професійна програма – державний нормативний документ, в якому узагальнено зміст навчання, встановлено вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої й професійної підготовки фахівця за певною спеціальністю певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

В Україні затверджено державні стандарти підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів зі спеціальності «соціальна педагогіка». Згідно з вимогами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України навчальний план підготовки соціальних педагогів має охоплювати такі цикли навчальних дисциплін:

– *цикл гуманітарних та соціально-економічних дисциплін* (історія України, основи економічної теорії, філософія, соціологія, політологія, українська мова за професійним спрямуванням, українська та зарубіжна культура,

правознавство, культурна та соціальна антропологія, етика, іноземні мови, фізичне виховання, основи інформатики і програмування тощо);

– *цикл фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін* (валеологія, основи соцекології, основи загальної педагогіки, історія педагогіки та соціальної роботи, етнопедагогіка, соціальна педагогіка, теорія і методологія соціальної роботи, соціально-педагогічні технології, вступ до соціальної роботи, основи управління в системі соціальної роботи, етика соціальної роботи, організація дозвіллевої діяльності; соціальна екологія, організація соціально-педагогічної роботи в умовах тимчасових колективів, основи соціально-педагогічної роботи із сім'єю; психологія і педагогіка організаторської діяльності; основи спеціальної педагогіки; загальна психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія, вікова психологія, психологія малих груп, вікова психологія; практикуми з психології спілкування, методики виховної роботи, соціально-педагогічний патронаж, система служб соціальної роботи, самовиховання і саморозвиток особистості тощо).

Цикл дисциплін, що самостійно обираються вищим навчальним закладом, та дисципліни спеціалізації, які дають змогу вищому навчальному закладу враховувати особливості регіону, клієнтів та запити і побажання майбутніх фахівців.

Програма підготовки соціальних педагогів передбачає поєднання широкої освіти, що включає оволодіння загальною педагогікою, теорією виховання, психологією, історією, основами економіки, екологією, естетикою, етикою, правом, фізичною культурою, режисурою і драматичним мистецтвом, прикладною медициною зі спеціальними дисциплінами – соціологією, соціальною психологією, сімейною педагогікою, а також вивчення молодіжної субкультури тощо.

6. Практична підготовка соціальних педагогів

На сучасному етапі становлення системи вищої педагогічної освіти все наполегливіше ставиться вимога щодо реалізації компетентнісного підходу в підготовці майбутніх соціальних педагогів. Професійна компетентність спеціаліста передбачає єдність його теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, що забезпечить можливість успішно виконувати оновлені педагогічні функції. У контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів важливе місце займає практика, яка сприяє тому, що теоретичні знання студентів поступово перетворюються в конкретні вміння й навички організації соціально-педагогічної діяльності.

Відповідно до світових стандартів обсяг практичної підготовки соціальних працівників становить приблизно 50% навчального часу, що для нашої країни можливе лише за умови розширення «виробничої бази» практичних занять, де б у реальних умовах студенти-практиканти могли працювати.

У нашій країні обсяг і база практичної підготовки студентів у вищому навчальному закладі визначається самим навчальним закладом, тому кількість часу, відведеного базовим навчальним планом на вивчення теоретичного курсу і практичну підготовку, в різних закладах не однакова.

Результативність практичної підготовки зумовлена значною мірою не тільки можливостями вищого навчального закладу, але й рівнем розвитку соціальної інфраструктури конкретного регіону й активністю взаємодії навчального закладу із загальноосвітніми закладами, соціальними службами, різними установами.

Основними завданнями соціально-педагогічної практики є:

- ознайомлення студентів із сучасним станом соціально-педагогічної роботи в навчально-виховних закладах різного типу і в службах соціальної допомоги різним верствам населення, з передовим досвідом соціальної роботи;

- формування навичок педагогічного спілкування соціального педагога з дітьми різного віку і представниками різних верств населення; вивчення їхніх індивідуальних і вікових особливостей;

- формування почуття милосердя, доброти, співчуття, емпатії, професійних якостей, необхідних соціальному педагогу;

- закріплення практичне використання теоретичних знань загальної і соціальної педагогіки та психології, вікової та педагогічної психології, дефектології, валеології, соціології, конфліктології, психології та педагогіки сім'ї, соціальної роботи;

- виявлення специфіки соціально-педагогічної діяльності, виділення обставин, що її зумовлюють, та відношення до інших видів діяльності в суспільстві;

- залучення студентів до безпосередньої практики, набуття вмінь і навичок соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення, насамперед з дітьми та молоддю в підлітково-юнацьких об'єднаннях, у школах, ліцеях та інших навчально-виховних закладах, а також до патронажної роботи вдома з дітьми, інвалідами, людьми похилого віку;

- розвиток своїх педагогічних і психологічних здібностей, виховання почуття поваги до професії соціального педагога, персональної відповідальності за самостійну діяльність, засвоєння моделі спеціаліста, для якого властиві риси людини високої внутрішньої культури і досконалі професійні якості;

- розвиток у студентів творчого, дослідницького підходу до соціально-педагогічної та психологічної діяльності, набуття ними вмінь аналізувати результати своєї праці, формування потреби в самоосвіті та самовихованні;

- надання допомоги студентам у вивченні девіантної поведінки і в соціально-профілактичній роботі з дітьми, підлітками, молоддю;

- прогнозування тенденцій соціальної адаптації, стану і динаміки розвитку дитячої та молодіжної свідомості й поведінки, формування громадської думки; вивчення методів і прийомів патронажної роботи з людьми похилого віку та інвалідами (Л.Міщик).

Зміст соціально-педагогічних практик, основні форми їх організації, робоча й звітна документація студента-практиканта розробляються безпосередньо у вищих навчальних закладах відповідно до спеціалізацій та об'єктивних умов. У ході практичної підготовки студенти повинні мати можливість працювати самостійно й оволодівати різними методами соціально-педагогічної діяльності в межах професійної сфери, а також зібрати необхідну кількість дослідницького матеріалу за темою дипломної роботи.

Групою науковців під керівництвом Л. Міщик розроблена *програма практичної підготовки* майбутніх соціальних педагогів.

Таблиця 14

Структурний зміст соціально-педагогічної практики (Л.Міщик)

Назва практики	Кількість тижнів	Семестр	Курс
1. Ознайомлювальна соціально-педагогічна	1	1	1
2. Безвідривна благодійна	16	1-2	1
3. Організаційно-дозвілєва	4	4	2
4. Діагностична соціально-психологічна	3	5	3
5. Соціологічна	3	6	3
6. Профілактична	3	7	4
7. Реабілітаційно-корекційна	3	8	4
8. Переддипломна	7	10	5

На першому курсі за програмою визначено два види практики (*ознайомлювальна і благодійна*). Для підготовки до них студенти вивчають чотири основні модулі дисциплін: філософсько-суспільні, загально-педагогічні, загально-психологічні, дисципліни про особистість. Перший вид практики передбачає відвідання сучасних навчально-виховних закладів різних типів (дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, спеціалізованих шкіл тощо) і ознайомлення зі специфікою роботи соціального педагога в них; вивчення специфіки роботи соціального педагога та умов життя і виховання дітей і дорослих у лікарнях, в установах санаторно-курортного типу, товаристві інвалідів, геронтологічному санаторії, службах соціальної допомоги населенню. Під час благодійної практики студенти відпрацьовують уміння спілкуватися з клієнтами різного віку, визначати проблеми різних категорій населення, проявляти співчуття, емпатію, допомагати тим, хто потребує соціально-побутової допомоги.

На другому курсі проводиться *організаційно-дозвілєва* практика. Їй передують вивчення низки дисциплін про особистість, блоку соціологічних і соціально-педагогічних дисциплін, дисциплін про взаємодію особистості з соціумом, організація практикумів і тренінгів. Під час проходження цього виду практики студенти беруть безпосередню участь в організації соціально-виховної роботи в шкільному та позашкільному середовищах.

На третьому курсі студенти проходять *діагностичну та соціологічну* практики. Їм передують вивчення блоку дисциплін про особистість, соціологічних

і соціально-педагогічних дисциплін, низки спецпрактикумів і тренінгів. Під час діагностичної практики ведеться робота з виявлення індивідуально-психологічних особливостей дітей і дорослих, застосовуються різноманітні методики, аналізуються та інтерпретуються дані відповідно до рівних підходів у соціальній психології та педагогіці. Соціологічна практика спрямована на оволодіння студентами науковими правилами, способами та методами соціологічної роботи в системі навчально-виховних та оздоровчих закладів.

На четвертому курсі введені *профілактична і реабілітаційно-корекційна* практики. Для виконання передбачених ними видів роботи необхідно засвоїти кожному студенту блок дисциплін про особистість, блок спецдисциплін про взаємодію соціуму та особистості, низку спецпрактикумів і тренінгів. Перша практика передбачає відпрацювання професійних навичок соціального педагога (соціального працівника), приведення в дію соціально-правових, юридичних, психологічних механізмів попередження та подолання негативних явищ і впливів, умінь організовувати і надавати соціотерапевтичну допомогу тим, хто її потребує, забезпечити захист прав дитини і людини в суспільстві, допомагати підліткам і молоді в період їх соціального і професійного самовизначення. Друга спрямована на формування в студентів практичних умінь і навичок психокорекційної та реабілітаційної роботи, оволодіння різними методиками і формами її проведення.

На п'ятому курсі визначена *переддипломна дослідницька практика*. У процесі її проходження студенти повинні показати високий рівень теоретичної підготовки, вміння вести дослідницьку роботу, науково грамотно висловлювати думки і письмово їх оформлювати. Для цього вони мусять взяти на озброєння цілу низку модулів дисциплін, що вивчалися впродовж чотирьох попередніх років і, насамперед, блок філософсько-суспільних дисциплін, блок економіко-правових дисциплін, блоки загально-педагогічних і загально-психологічних дисциплін, блок дисциплін про особистість та низку спецпрактикумів і спецтренінгів. Переддипломна практика передбачає здійснення студентами соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на збір науково-дослідного матеріалу та узагальнення досвіду, нагромадженого в процесі проведення всіх видів практики, для написання дипломної роботи.

Проблеми, які пов'язані з практичною підготовкою майбутніх соціальних педагогів:

- відсутність потрібної кількості баз, придатних для проходження практики;
- недовільна кількість і проблеми підготовленості кваліфікованих педагогів-наставників, а також низька матеріальна оплата їхньої діяльності;
- труднощі в налагодженні контактів з фахівцями-практиками та у виборі адекватних стратегій роботи з невстигаючими студентами;
- відсутність концептуального підходу до визначення місця практичної складової в системі підготовки майбутніх фахівців;
- неузгодженість у видах практик, термінах і тривалості їх проведення в різних навчальних закладах;

- відсутність єдиних програм з кожного виду практики, вимог до їх змісту, місць проведення і форм звітності.

Питання для самоконтролю

1. Чи проводилась підготовка соціальних педагогів у СРСР?
2. Кому належить першість у галузі підготовки соціальних педагогів в Україні?
3. У яких вищих навчальних закладах почалася підготовка соціальних педагогів в Україні?
4. На якому етапі свого становлення перебуває система підготовки соціальних педагогів у нашій країні?
5. Які, на Ваш погляд, найважливіші проблеми підготовки соціальних педагогів на сучасному етапі?
6. Чи потрібне дослідження професійної придатності претендентів, що обрали спеціальність соціального педагога?
7. Чи сформована в нашій країні система професійного відбору майбутніх соціальних педагогів?
8. Чи використовується зарубіжний досвід у підготовці соціальних педагогів в Україні?
9. Чи є доцільною допрофесійна підготовка майбутніх соціальних педагогів ще до вступу у ВНЗ?
10. Чи завершується підготовка соціальних педагогів після закінчення вищого навчального закладу?
11. Чи співпадають освітньо-кваліфікаційні рівні підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном?
12. Якою діяльністю має право займатися магістр соціальної педагогіки?
13. Яким чином реалізується принцип наступності в процесі професійної підготовки соціальних педагогів?
14. Як впливають євроінтеграційні процеси на становлення системи підготовки соціальних педагогів у нашій країні?
15. Чи може фахівець у галузі соціальної педагогіки отримати в системі професійної підготовки в Україні науковий ступінь доктора філософії?
16. Яка модель підготовки соціальних педагогів у нашій країні, на Ваш погляд, є найбільш ефективною?
17. Яке значення, на Ваш погляд, практичної підготовки в процесі професійного становлення майбутніх соціальних педагогів?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Напишіть твір-роздум на одну з тем: «Що я хотів би змінити в підготовці соціального педагога...», «Чому я обрав професію соціального педагога?», «Якби повернути час назад, то я б...».
2. Визначте, хто з науковців стояв біля витоків становлення сучасної системи підготовки соціальних педагогів у нашій країні, узагальніть отриману інформацію у формі таблиці:

Становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні

ВНЗ	Роки підготовки	Колектив науковців	Напрями підготовки	Коментарі

3. Розробіть питання анкети й проведіть опитування студентів різних курсів спеціальності «соціальна педагогіка» з метою виявлення мотивів вибору майбутньої професії. Опрацюйте результати, визначте головні мотиви.

4. Підготуйте рекламний буклет для абітурієнтів «Обери професію соціального педагога!».

5. Покажіть переваги дво- (бакалавр-магістр) або трирівневої (бакалавр-спеціаліст-магістр) підготовки соціальних педагогів у ВНЗ.

6. Підберіть інформацію про особливості підготовки соціальних педагогів у конкретному ВНЗ, підготуйтеся до ділової гри «Аукціон освітніх пропозицій».

7. Розробіть путівник для студентів, майбутніх соціальних педагогів щодо можливості продовження освіти за межами України «Твоя освіта за кордоном».

8. Узагальніть теоретичний матеріал щодо профорієнтації молоді стосовно соціально-педагогічної діяльності й складіть граф-схему «Система профорієнтації майбутніх соціальних педагогів».

Лекція 8.

Тема 8. Наукова організація праці та професійне самовдосконалення майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі.

Основні поняття: культура наукової праці, наукова організація праці, режим дня, форми організації навчального процесу, лекція, семінарське заняття, практичне заняття, самостійна робота, тези, конспект, реферат, есе, портфоліо, наукова стаття, самовиховання, професійне й особистісне самовдосконалення, самоосвіта, методи самовиховання.

План лекції

1. Культура й наукова організація праці студентів.
2. Особливості роботи студентів під час різних форм організації навчального процесу у ВНЗ.
3. Самостійна робота студентів.
4. Види робіт з науковою, навчальною, навчально-методичною літературою.
5. Сутність і методи професійного самовиховання майбутнього соціального педагога.

Питання для самостійного вивчення

1. Специфіка й принципи організації педагогічного процесу у ВНЗ.

2. Наукова робота студентів як важливий чинник ефективності професійної підготовки фахівців з вищою освітою.
3. Психологічні механізми засвоєння інформації.
4. Значення самовиховання й самоосвіти в становленні соціального педагога.
5. Режим індивідуальної праці та відпочинку студента.
6. Особливості використання комп'ютерних технологій та міжнародної мережі Інтернет у процесі самостійної роботи студентів.

Основна література

1. *Богданова М.І.* Соціальна педагогіка [Текст] : навч. посібник / М.І.Богданова. – К. : Знання, 2008. – С. 18-46.
2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
3. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник / Г.М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
4. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С.63-71.
5. Професія соціальний педагог [Текст] : посібник / упоряд. О. Главник ; заг. ред. К. Шендеровський, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.
6. *Рацул А. Б.* Вступ до спеціальності : «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.

Додаткова література

1. *Браунс Х.* Обучение социальной работе и социальной педагогике в Европе [Текст] / Х.Браунс, Д.Крамер // Школа социальных педагогов и социальных работников. – М., 1991. – С. 3-49.
2. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
3. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г. Кучерявий // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. – Вип.1, Ч.1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
4. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] навч. посіб. / Г.М.Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
5. *Оржеховська В.М.* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
6. *Туркот Т.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / Т.І.Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
7. *Фалинська З. З.* Розвиток професійних якостей соціального педагога як важлива проблема [Текст] / З.З.Фалинська // Науковий вісник Ужгородського

Матеріали до лекції

1. Культура й наукова організація праці студентів

Увесь студентський період життя супроводжується систематичною розумовою працею. Складність навчальної праці студентів зумовлена тим, що обсяг і зміст інформації, якою вони мають оволодіти, безперервно збільшується, а термін навчання незмінний. Практика свідчить, що за відсутності досконалої організації навчального процесу навіть тривалі роки навчання у вищій школі з її можливостями не можуть забезпечити підготовку фахівців належної кваліфікації. За даними спеціальних спостережень 40% студентів причиною невдоволення своїм навчанням вважають відсутність уміння самостійно працювати. Тому важливо, щоб кожен студент сформував у себе вміння вчитися, засвоїв основи раціональної організації праці, прийоми економії часу, вмів застосовувати їх у своїй повсякденній роботі, володів навичками самоорганізації.

Ефективність засвоєння навчального матеріалу залежить від працездатності студента на час його розумової діяльності. *Працездатність студента* – готовність до виконання певного виду навчальної роботи з високим ступенем напруженості, зі значними затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу.

Під час навчання працездатність студента залежить від кількох *чинників*:

- внутрішніх умов (інтелектуальні здібності, особливості волі, ступінь тренуваності, стан здоров'я, сила волі);
- зовнішніх умов (атмосфера у вищому навчальному закладі, організація робочого місця, режим праці та відпочинку, мікроклімат у групі);
- рівня організації праці (плановість у роботі, дотримання певного режиму, рівень затрачених зусиль для досягнення результату);
- обсягу розумового навантаження.

Рівень працездатності студентів залежить від їхніх індивідуальних особливостей, але має також загальні, науково обґрунтовані закономірності, й змінюється поетапно:

- *на першому етапі* студент звикає, пристосовується до конкретного виду роботи, налаштовується на розумову працю та певний ритм роботи;
- *на другому етапі* досягається максимальний рівень розумової працездатності та зберігається протягом певного часу;
- *на третьому етапі* відбувається поступове зниження розумової працездатності, настання фази стомлення;
- *на четвертому етапі* настає пік перевтоми або пригнічення, коли розумова діяльність не лише спадає, а й викликає в людини негативні емоції.

Однак процес зміни ступеня працездатності на цьому не закінчується. Після перерви все повторюється спершу на дещо вищому рівні, ніж раніше, але на сьомій годині роботи розумова активність різко знижується. Наприкінці дня,

після відпочинку, знову спостерігається її зростання. Це зумовлено вольовим зусиллям у зв'язку з усвідомленням наближення закінчення робочого дня.

Найпродуктивнішими є такі годинні пояси:

- 8-15 год. (максимальна працездатність із 10-ї до 13-ї год.);
- після обіду (16-19 год.);
- вечірній час (20-24 год.).

Установлено, що ступінь уваги й ефективність запам'ятовування навчального матеріалу знижуються й сповільнюються наприкінці кожного годинного поясу. З огляду на це важкий для запам'ятовування навчальний матеріал доречно вивчати в першій половині кожного поясу після доброго відпочинку.

Ефективність розумової діяльності студента залежить від сформованості *культури навчальної праці* – системи знань, умінь і навичок, які дають змогу студентам раціонально організувати навчання, забезпечувати його високу продуктивність.

Рис. 20. Культура навчальної праці студента

Культура навчальної праці студентів включає:

- гігієну розумової праці (знання правил збереження й підвищення розумової працездатності, вміння їх дотримуватись на практиці);
- техніку розумової праці (володіння ефективними прийомами розумової діяльності);
- уміння планувати навчальну роботу;
- прийоми економії часу.

Важливою умовою високої працездатності студентів під час навчальної діяльності є вміння організувати її на науковому рівні. Багато дослідників підкреслюють, що швидке стомлення від праці, зниження її продуктивності пов'язане з невмінням правильно її організувати. Ще на початку ХХ ст. значного поширення набули дослідження з наукової організації праці, які мали на меті визначити найбільш досконалу форму організації трудових процесів на виробництві відповідно до наукових знань про закономірності трудової діяльності. Тоді ж були визначені *загальні умови успішної праці*: економні прийоми праці, правильна організація робочого місця та зручні інструменти, а також режим праці.

Видатний фізіолог М.Введенський на основі знань про закономірності нервової діяльності *умови високої продуктивності* як фізичної, так і розумової праці:

- під час виконання будь-якої роботи зусилля слід збільшувати поступово;
- необхідно дотримуватися звичного ритму роботи;
- доцільно зберігати звичну послідовність та системність роботи, дотримуватися встановленого для себе розпорядку дня, плану роботи;
- необхідно правильно чергувати працю та відпочинок, який має бути активним;
- для того, щоб праця завжди була продуктивною, необхідне щоденне тренування, яке сприяє формуванню навичок і звичок та їх закріпленню.

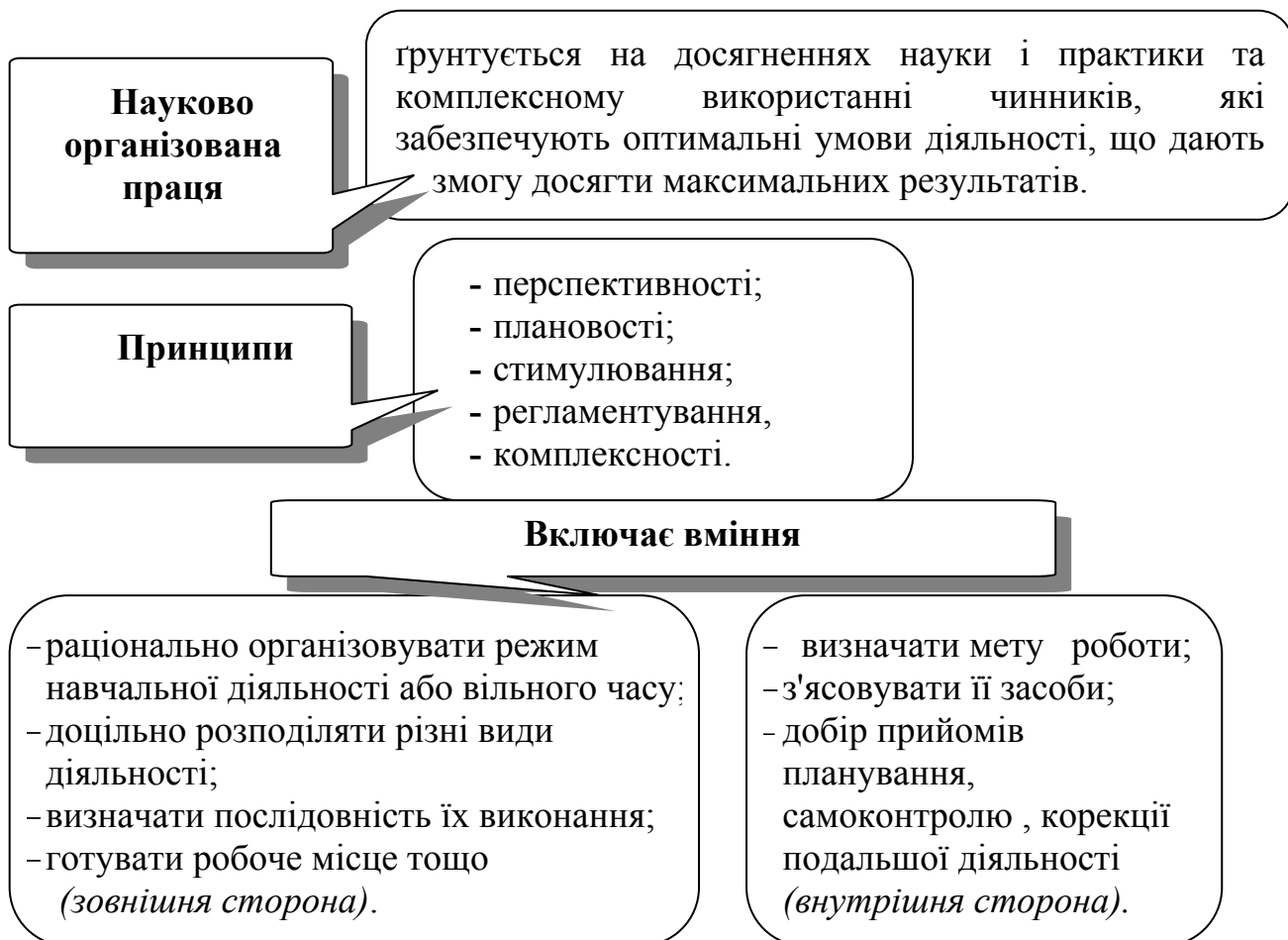

Рис. 21. Наукова організація праці студента

Організацію навчальної праці, яка за мінімальних затрат дає максимальні результати, називають *науковою*. Наукова організація праці студента (НОП) ґрунтується на основних положеннях педагогіки, психології, фізіології стосовно вимог до діяльності студента; враховує можливості та вікові особливості його організму й створює сприятливі умови для всебічного розвитку. Вимоги НОП охоплюють усі сторони життя студентів як у сфері навчально-пізнавальної діяльності, так і в сфері вільного часу.

Велику роль у поновленні енергетичних ресурсів відіграє режим праці та відпочинку. Слово «режим» у перекладі з латинської та французької означає «управління». *Режим дня* – це встановлений порядок тривалості та чергування праці з відпочинком протягом доби, а також харчування, сну, дотримання правил особистої гігієни.

Основу режиму становить правильний розподіл часу, завдяки чому в студентів формується динамічний стереотип. Організм за своїм «годинником» регулює види занять, устанавлює баланс між працею та відпочинком. Завдяки цьому в студентів з'являється відчуття часу, яке допомагає працювати у певному ритмі. Організм сам «хоче» робити те, що потрібно, адже внаслідок вироблення динамічного стереотипу попередня діяльність спонукає наступну. Це значною мірою підвищує продуктивність праці, знімає нервові напруження.

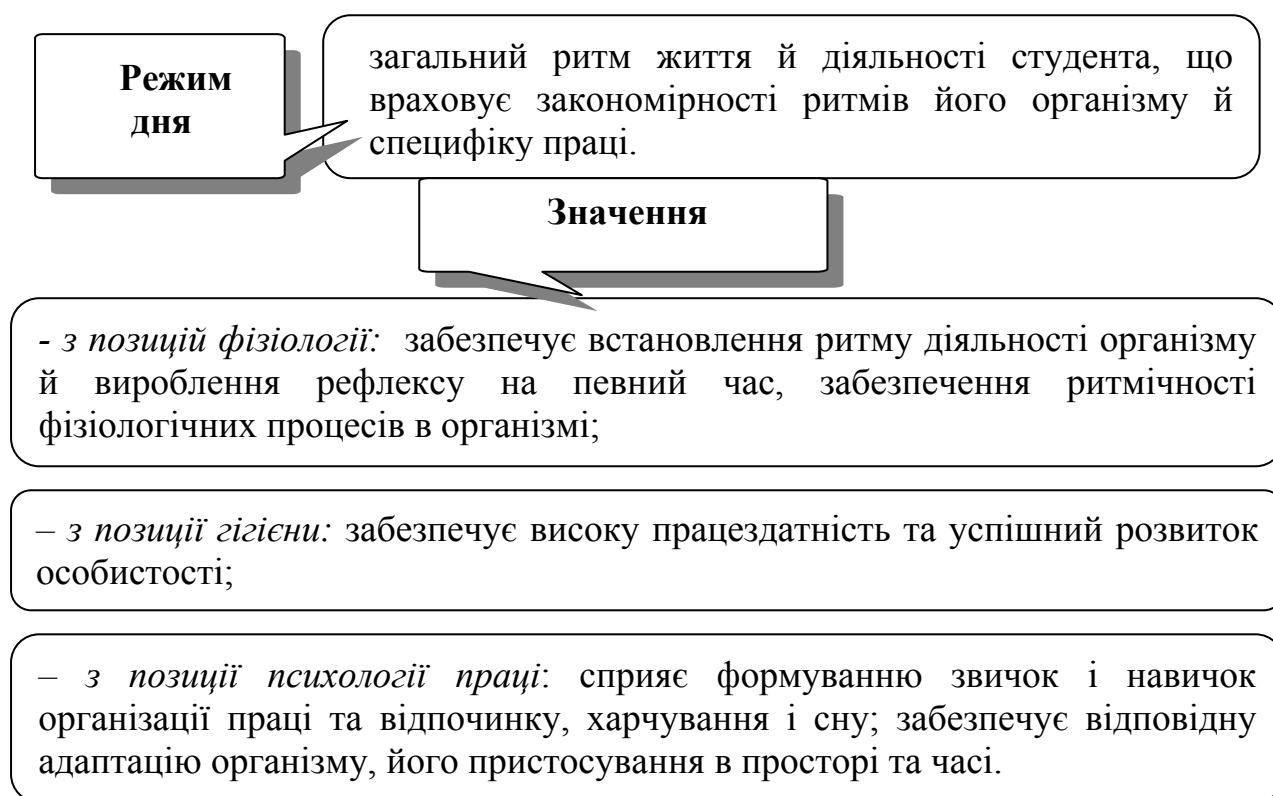

Рис. 22. Режим дня та його значення

Обов'язковим елементом режиму дня є достатній сон, тривалість якого змінюється залежно від віку. Важливими в режимі дня також є: ранкова гігієнічна гімнастика (не менше 20 хв.); регулярне помірне харчування; прогулянки на свіжому повітрі (до години); активний і пасивний відпочинок.

Важливим чинником наукової організації праці, пов'язаної з розумовою діяльністю, є раціональне використання бюджету часу за умов систематичного вдосконалення техніки праці. *Бюджет часу* (англ. budget, букв. – сумка) – правильне планування й розподіл часу, розумне та раціональне його витрачання на різні види робіт та форми діяльності.

Структуру бюджету часу студента формують *робочий* (навчальний): аудиторні заняття та самостійна робота над програмовим матеріалом; і *неробочий* (позаробочий) час: *позанавчальний* (участь у науковій і громадській роботі, переїзди до місця занять, час на господарсько-побутові потреби, сон, харчування тощо), *вільний* (заняття спортом, участь у художній самодіяльності, відвідування театрів, музеїв, виставок, перегляд телебачення, читання наукової та художньої літератури, газет, журналів, улюблені заняття тощо). Поза всіма зазначеними затратами – нерозподілений (неврахований) час.

Правильний розподіл режимних моментів у добовому бюджеті часу дає змогу об'єктивно підійти до використання своїх функціональних можливостей і адаптації до зміни одних видів діяльності на інші. Досвід організації навчальної роботи у вищих навчальних закладах свідчить, що фізіологічна норма навчальних занять, яка відповідає гігієнічним вимогам, становить 10-11 год. на добу. Студентам молодших курсів рекомендується починати із 7-8 год. занять на добу і згодом поступово збільшувати їх тривалість, щоб до старших курсів значно зростала питома вага їх самостійної навчальної роботи.

2. Особливості роботи студентів під час різних форм організації навчального процесу у ВНЗ

Реалізація програми підготовки соціальних педагогів передбачає застосування відповідних форм навчання. Організація навчання у вищій школі забезпечується засобами поєднання аудиторної та позааудиторної форм навчання. До традиційних форм організації навчального процесу (видів навчальних занять) відносять: лекції; семінари; практичні заняття (лабораторні роботи, лабораторний практикум); самостійну аудиторну роботу студентів; самостійну позааудиторну роботу студентів; консультації; курсове проектування (курсів роботи); дипломне проектування (дипломні роботи); всі види практик.

Однією з важливих форм організації навчальної діяльності студентів у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін є *лекція*.

Під час лекції закладаються основи наукових знань, формується інтерес до соціальної педагогіки й соціальної роботи як науки, визначається спрямування і характер усіх видів навчальних занять, а також самостійної роботи студентів.

Систематичне відвідування студентами лекцій має важливе значення в осмисленні ними основних шляхів і закономірностей розвитку соціальної роботи й соціальної педагогіки, особливостей становлення та ролі професії соціального педагога на сучасному етапі. На лекціях майбутні спеціалісти отримують найновіші знання, які суттєво доповнюють матеріал підручників і

навчальних посібників про напрями діяльності та функції соціального педагога, проблеми, що виникають у його роботі, знайомляться з останніми досягненнями соціально-педагогічної науки.

Активна мислительна діяльність студентів під час пояснення викладачем навчального матеріалу дозволяє не лише зрозуміти особливість соціально-педагогічної діяльності, але й успішно справлятися із завданнями на семінарських і практичних заняттях, оволодівати знаннями під час самостійної роботи.

У процесі викладання соціально-педагогічних дисциплін доцільним є застосування різних видів лекцій.

➤ *Вступна лекція* проводиться на початку вивчення курсу, під час якої в стислій, а можливо в схематичній формі надається інформація про завдання, зміст і структуру всієї навчальної дисципліни, її взаємозв'язки з іншими дисциплінами, значення у фаховій підготовці спеціаліста.

➤ *Настановча лекція* найчастіше використовується у навчанні студентів заочної форми навчання, під час якої, окрім розкриття мети й завдання навчальної дисципліни, визначення кола її проблем, необхідно зробити огляд наявних джерел інформації, сформулювати методичні поради щодо організації самостійної роботи, окреслити терміни та зміст контрольних заходів, висловити рекомендації стосовно форм звітності про хід та результати опрацювання навчального матеріалу.

➤ *Оглядова лекція* найчастіше проводиться перед практикою, державними іспитами, виконанням курсових чи дипломних робіт, головне її завдання полягає в забезпеченні взаємозв'язку і наступності між вивченими темами, між теоретичними заняттями і практичними вміннями. Мета такої лекції - узагальнення і систематизація наукових знань. Зазвичай стрижнем оглядової лекції виступає концептуальна основа всього курсу і його найбільших розділів.

➤ *Тематична лекція* є традиційним типом у практиці вищої школи, її призначення полягає в розкритті певної теми навчальної дисципліни, пояснення студентам інформації, що має бути ними осмислена, засвоєна і використана в найближчій перспективі на практичних заняттях, а в далекій перспективі – у майбутній фаховій діяльності.

За способом викладу навчального матеріалу виокремлюють такі види лекцій.

➤ *Лекція-бесіда*, або діалог з аудиторією, – найпростіша форма активного залучення слухачів до навчального процесу. Вона передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією. Перевага цього виду лекції полягає в тому, що вона дозволяє привернути увагу слухачів до найважливіших питань з теми, визначити зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії.

➤ *Лекція-дискусія*. На відміну від попереднього виду лекцій, викладач тут не тільки використовує відповіді слухачів на його запитання, але й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Це поживляє навчальний процес, активізує пізнавальну діяльність аудиторії, дозволяє викладачеві керувати колективною думкою, використовуючи її з метою

переконання, долаючи негативні установки та помилкові думки деяких студентів. Зрозуміло, що ефект досягається лише за умови правильного добору питань для дискусії та вдалого, цілеспрямованого керівництва нею. Питання ставляться залежно від контингенту аудиторії.

➤ *Проблемна лекція*, під час якої відбувається активізація розумової діяльності студентів, активне сприйняття нового матеріалу. На проблемній лекції активізація мислення студентів здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій.

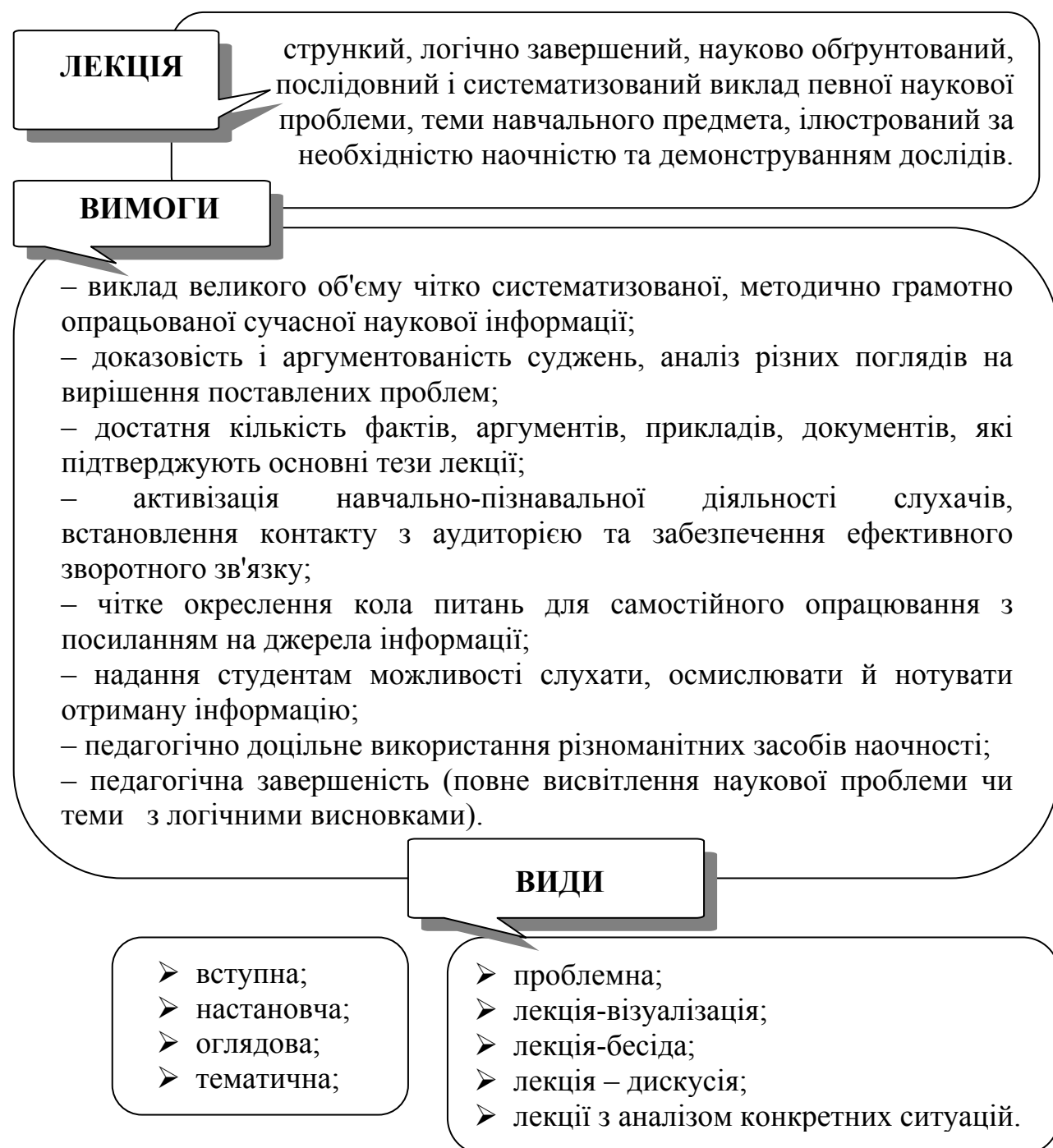

Рис. 23. Лекція як головна форма організації навчання у ВНЗ

➤ *Лекція з аналізом конкретних ситуацій* - один зі способів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. За формою така лекція є дискусією, однак для обговорення викладач ставить не запитання, а називає конкретну ситуацію з практики роботи соціальних педагогів. Ця ситуація озвучується усно або у фрагменті діафільму, відеозапису і містить достатню інформацію для оцінки явищ, подій та їх обговорення. Викладач намагається розв'язати дискусію. Іноді обговорення мікроситуації використовується як своєрідний пролог до наступної частини лекції.

Лекція – це творчий процес, якому беруть участь як лектор (викладач), так і слухачі (студенти). Навіть найкращий викладач не зможе прочитати повноцінну лекцію, якщо слухачі до неї не готові. Тому успіх заняття залежить не тільки від підготовки та настрою лектора, але й від аудиторії, від взаємозв'язку викладача і студентів.

Слухання і запис лекцій – складні види навчальної роботи, тому студентам необхідно чимало потрудитися, щоб опанувати ними. Уважне слухання й конспектування вимагає інтенсивної розумової діяльності студента.

Семінарське заняття як одна з форм організації навчання в процесі роботи над соціально-педагогічними дисциплінами передбачає продовження, подальше вивчення і більш глибоке усвідомлення студентами теоретичних положень, які розглядалися під час лекцій. У обговоренні питань на семінарських заняттях активну участь беруть студенти. Вони виступають з доповідями, рефератами, дискутують під керівництвом викладача.

Семінарські заняття забезпечують розвиток у студентів здатності осмислювати функції соціально-педагогічної діяльності в контексті сучасної ситуації; виробляють власне ставлення до отриманої наукової інформації; виховують любов до обраної професії; формують ідеал соціального педагога, розширюють загальнопедагогічний кругозір.

Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення студентом програмного матеріалу й обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності. На семінарських заняттях у студентів розвивається інтерес до предмета, формуються навички працювати самостійно з різними видами літератури, вміння аргументувати відповідь. Семінари сприяють зв'язку теорії та практики.

Протягом вивчення циклу соціально-педагогічних дисциплін доцільно використовувати різні види семінарів:

– залежно від складності, обсягу і вимог: просемінари (підготовчі); власне семінари; міжпредметні;

– залежно від мети: семінар-повторення і систематизації знань; семінари вивчення нового матеріалу; мішані (комбіновані);

– за формою проведення: семінар-бесіда; семінар-обговорення (реферативний); коментоване читання; диспут; комбінований; міжпредметний семінар та його різновид – семінар-конференція.

Структура семінарів може бути різною. Наприклад, *семінар-бесіда* має таку структуру: слово викладача, бесіда за окремими невеличкими питаннями, підсумкове слово викладача. *Семінар-доповідь* (за рефератом): доповідач і

опоненти, рецензент. *Коментоване читання* - навчити читати й аналізувати текст (текст добирається заздалегідь). *Семінар-розв'язування завдань*: вступне слово вчителя, виступи, колективне обговорення, оцінка роботи. *Семінар-диспут* – проміжний вид між семінаром-бесідою і повідомленням, його структура: вступне слово викладача, дискусія, підведення підсумків. На сучасному етапі розвитку вищої педагогічної школи найпоширенішими формами організації дискусій є «круглий стіл» – обмін думками, «мозковий штурм», засідання експертної групи, форум, симпозіум, дебати, судові засідання тощо.

Важливою умовою ефективного проведення семінарського заняття є підготовка студентів до нього, яка передбачає ознайомлення з планом і відповідними методичними вказівками до семінарського заняття; опрацювання матеріалів лекцій за даною темою; самостійне вивчення, аналіз і узагальнення основної та додаткової літератури; пошук відповідей на проблемні запитання, виконання творчих завдань; продумування виступу на семінарському занятті тощо.

Практичне заняття - це одна з форм навчання в процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін, які мають на меті вироблення в студентів навичок вивчення й аналізу наукових праць із соціальної педагогіки, архівних матеріалів, державних документів; розвиток критичного ставлення, формування вміння осмислювати соціально-педагогічні ідеї, шукати шляхи їх упровадження в професійній діяльності.

Практичні заняття проводяться через 3-5 лекцій і логічно продовжують роботу, розпочату на лекційних заняттях. План практичного заняття повинен відповідати загальним ідеям і спрямованості лекційного курсу та співвідноситися з ним.

Мета заняття має бути зрозумілою студентам. Під час проведення практичних занять потрібно враховувати роль повторення, яке для закріплення знань доцільно проводити варіативно, під новим кутом зору. Слід організувати практичні заняття так, щоб студенти постійно відчували зростання складності виконуваних завдань, позитивні переживання від власних успіхів у навчанні, були зайняті напруженою творчою роботою, пошуками правильних і творчих розв'язків. Важливе значення має індивідуальний підхід до студентів і продуктивне педагогічне спілкування.

Методика практичного заняття може бути різною, вона залежить від особистості викладача.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення зі студентами, виконання завдань з подальшим їх аналізом, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання. Оцінки, отримані студентами за окремі практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Ефективність практичних занять насамперед залежить від підготовки до них студентів, їхньої уважності й активності, творчого ставлення до виконання навчальних завдань і рекомендацій викладача. Практичні заняття вимагають

системної самостійної роботи студентів з основною і додатковою літературою, вивчення й аналіз документів у соціальній і соціально-педагогічній сфері тощо.

3. Самостійна робота студентів

Самостійна робота – навчальна діяльність студента, спрямована на вивчення та оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача, за його інструкцією і під його контролем.

Самостійна робота з вивчення соціально-педагогічних дисциплін є окремою формою організації навчальних занять поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям тощо. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість у відведений розкладом дня ВНЗ час, роботу без участі викладача, але за умови здійснення ним контролю. Самостійна робота студентів сприяє формуванню в студентів інтелектуальних якостей, необхідних майбутньому спеціалістові. Вона виховує в майбутніх соціальних педагогів стійкі навички постійного поповнення своїх знань, самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи, випробовує його сили, перевіряє волю, дисциплінованість тощо.

Під час самостійної роботи майбутні спеціалісти мають змогу краще використати свої індивідуальні здібності. Все це сприяє глибокому осмисленню навчального матеріалу, виробляє в студентів цілеспрямованість у здобутті знань, самостійність мислення. Самостійна робота здійснює і виховний вплив на студентів, сприяє формуванню і розвитку в них необхідних моральних якостей.

Студенту під час самостійної роботи доводиться вивчати різні види літературних джерел, зокрема і наукову літературу. Наукові джерела відрізняються від іншої літератури авторською інтерпретацією сформульованих найважливіших теоретичних положень.

Самостійну роботу студентів класифікують за різними критеріями.

➤ *За врахуванням місця і часу проведення, характеру керівництва і способу здійснення контролю за її якістю з боку викладача:*

- самостійна робота студентів на аудиторних заняттях;
- позааудиторна самостійна робота (3-4 години на день, у т.ч. й у вихідні);
- самостійна робота під контролем викладача - індивідуальні заняття з викладачем, особливості яких уже було висвітлено вище.

➤ *За рівнем обов'язковості:*

- обов'язкова, визначена навчальними планами і робочими програмами (виконання домашніх завдань, підготовка до лекцій, практичних робіт та різновиди завдань, які виконуються під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої, переддипломної практики; підготовка і захист дипломних та курсових робіт);

- бажана (участь у наукових гуртках, конференціях, підготовка наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт інших студентів тощо);

– добровільна (участь у різноманітних конкурсах, олімпіадах, вікторинах, виготовлення наочності, підготовка технічних засобів навчання).

➤ *З огляду на рівень прояву творчості студентів:*

– репродуктивна, що здійснюється за певним зразком (розв'язування типових задач, заповнення схем, таблиць, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування і простого відтворення раніше отриманих знань);

– реконструктивна, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез тощо;

– евристична, яка спрямована на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування і використання в нових ситуаціях (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, побудову технологічних карт, розв'язання творчих завдань);

– дослідницька, яка орієнтована на проведення наукових досліджень (експериментування, проектування приладів, макетів, теоретичні дослідження та ін.).

Сучасні дидакти в організації самостійної роботи рекомендують застосовувати *випереджувальні завдання* (І. Трубавіна). Ці завдання спрямовані на повне або часткове попереднє самостійне вивчення студентами навчального матеріалу, який буде висвітлюватися викладачем через деякий час. Попередньо вивчений студентами матеріал можна «вкраплювати» на лекціях, семінарах у вигляді наукових доповідей, обговорювати у процесі дискусії чи пропонувати у вигляді реферату або «мікрвикладання».

Самостійна робота, що має на меті виконання навчального завдання, охоплює три етапи.

➤ *Підготовка студента* до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне й матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи.

Психологічна готовність студента передбачає передусім наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того щоб поставлене перед студентом завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно – до організації своєї самостійної роботи.

Теоретична готовність студента виявляється в його інтелектуальній підготовленості, тобто в здатності застосувати свої знання для виконання завдання.

Практична готовність полягає в умінні оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію тощо).

Успіх підготовчого етапу залежить і від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

➤ *Безпосереднє виконання навчального завдання.* Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи студента. Оскільки навчальне завдання найчастіше проводиться в навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага тощо. На ефективність виконання завдання впливають такі особистісні якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

➤ *Аналіз виконаного завдання.* Це завершальний етап самостійної роботи. Під час аналізу студент оцінює (шляхом самоконтролю, іноді взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

Результатом виконання самостійної роботи може бути складання портфоліо, написання реферату, наукової статті, наукової доповіді, есе тощо.

Однією з особливостей навчального процесу в сучасному ВНЗ, яку слід якомога ефективніше використовувати при організації самостійної роботи студента, є активне *впровадження комп'ютерної техніки*. Переваги процесу самостійного навчання з використанням комп'ютера:

– комп'ютер дозволяє забезпечувати й контролювати індивідуальний темп навчальної діяльності: студент має можливість самостійно вибрати момент переходу до наступної порції навчальної інформації, задавати швидкість подання завдань і час їх виконання. При цьому комп'ютер може виконувати функції регулятора, попереджуючи студента, що його темп роботи або занадто повільний чи необґрунтовано швидкий;

– комп'ютер надає можливість студенту самостійно переходити від більш високого ступеня складності навчального матеріалу до легшого і навпаки. Студент вибирає і визначає для себе ступінь складності навчального завдання, у нього є можливість спробувати свої сили на різних рівнях складності та врахувати прогалини в засвоєнні навчального матеріалу;

– важливе дидактичне значення мають мультимедійні комп'ютерні ефекти, за допомогою яких можна демонструвати процеси і явища, що вивчаються. Комп'ютери забезпечують візуалізацію інформації, завдяки чому фундаментально змінюється людська комунікація, адже носієм інформації постає картина (анімація, графіка);

– комп'ютер дає змогу інтенсифікувати і раціоналізувати час, який при традиційному навчанні витрачається на демонстраційні моменти, пошук інформації тощо;

– комп'ютер допомагає індивідуалізувати процес навчання, застосовуючи окрему методику для кожного студента, що дозволяє враховувати його індивідуальні особливості, розвивати здібності, підвищувати якість засвоєння знань та необхідних умінь.

4. Види робіт з науковою, навчальною, навчально-методичною літературою

Вивчаючи соціально-педагогічні дисципліни, студенти вищих навчальних закладів активно працюють з різними видами наукових джерел.

Конспектування - це систематичний, логічно пов'язаний запис, що відображає суть тексту. Конспект - універсальний документ, який має бути зрозумілим не тільки його авторові, але й іншим людям, що ознайомлюються з ним. З цієї ж причини до конспектів можна звертатися через кілька (або багато) років після їх написання.

Під час самостійної роботи з підручниками, навчальними посібниками, науковою літературою, нормативними документами студенти складають різні види конспектів.

План-конспект готується за допомогою попередньо зробленого плану всієї наукової праці, окремого розділу чи статті, що розробляється спеціально для написання конспекту. Кожному питанню плану в такому записі відповідає певна частина конспекту. Однак якщо пункт плану не вимагає доповнень і роз'яснень, він не супроводжується текстом.

Зміст праці закріплюється в пам'яті вже при написанні конспекту. Конспект учить послідовно і чітко викладати думки, працювати над книгою, узагальнюючи її зміст у пунктах плану.

При наявності відповідних навичок складання конспекту не вимагає багато часу. Завдяки своїм перевагам - стислості, простоті та ясності формулювань - він стає незамінним посібником, якщо необхідно швидко підготувати доповідь, виступ. Однак через тривалий час із моменту написання конспекту працювати з ним важко, тому що не завжди вдається відновити в пам'яті зміст джерела.

Питально-відповідний конспект – один із найпростіших видів плану-конспекту. На пункти плану, виражені в питальній формі, даються точні відповіді.

Тезовий конспект – це стислий (у формі коротких тез) переказ прочитаного або почутого. Такий конспект швидко складається і запам'ятовується. Студенти вчаться вибирати головне, чітко і логічно викладати думки, що дає можливість засвоїти матеріал ще в процесі його вивчення. Цей вид конспекту можна використовувати під час підготовки доповіді, виступу. Проте працювати з тезовим конспектом через певний час важко, тому що зміст матеріалу погано відновлюється в пам'яті.

Цитатний конспект створюється з уривків оригіналу – цитат, які повинні бути зв'язані одна з одною ланцюгом логічних переходів. Цей вид конспекту є найбільш ефективним у процесі вивчення й аналізу праць класиків педагогічної думки.

Недолік такого виду конспекту полягає в тому, що він не активізує увагу й пам'ять (якщо, звичайно, він заздалегідь не планується стати як посібник для порівняння різних точок зору).

Швидкісний конспект є ефективним під час слухання й конспектування лекцій, вимагає застосування певних прийомів швидкісного конспектування:

ранжування (виділення абзаців, спеціальна система відступів тощо), рубрикації (виділення кольором), скорочень, гіперабревіатур тощо.

Вільний (художній) конспект є сполученням виписок, цитат, тез. Вільний конспект вимагає вміння самостійно чітко і коротко формулювати основні положення, для чого необхідне глибоке осмислення матеріалу, великий та активний запас слів.

Тематичний конспект передбачає компонування відповідей на поставлене запитання або конспект навчального матеріалу теми. Складання тематичного конспекту вчить працювати над темою, всебічно обмірковуючи її, аналізуючи різні точки зору на те саме питання. Створюючи тематичний конспект, студент активізує особистий досвід, спостережливість, пам'ять. Так автор конспекту поступово привчає себе мобілізувати свої знання.

Під час роботи з додатковою літературою із соціально-педагогічних дисциплін доцільно складати *оглядовий тематичний конспект*. У *хронологічному конспекті* запис підпорядковується побудові за порядком послідовності подій.

Теза – це доведене або спростоване положення, що чітко визначає суть значної частини тексту і підводить до логічних висновків. Тези завжди підтверджуються доказовими міркуваннями. Тези цінні, а часто зовсім необхідні для критичного аналізу книги, статті або доповіді. Суть питання ними особливо акцентується, загострюється. Тези полегшують можливість протиставити свої погляди думкам і переконанням інших. Мета дослідника – виявити помилкові судження і зробити потрібні висновки, якщо навіть вони явно не були сформульовані автором.

Процес складання тез дозволяє глибоко розібратися в питанні, всебічно продумати його, акумулюючи за допомогою тез зміст декількох книг, статей. Уміння правильно складати тези дозволяє судити про рівень підготовленості студента, розуміння ним теми, ступінь оволодіння матеріалом й методами самостійної роботи над книгою. Хоча тези є досить складним видом запису, вони часто доцільніші конспектів, створених із простих, а тим більше цитатних виписок.

Основні тези – це принципово важливі положення, що узагальнюють зміст джерела і в своїй сукупності носять характер головних висновків. З основних тез складають окремий самостійний запис, що відображає зміст усього матеріалу, іноді, щоправда, під тим чи тим кутом зору (тематичний запис). Заключні основні тези повинні узагальнювати зміст попередніх, забезпечуючи логіку розумового процесу.

Прості тези – це головні думки, що іноді є складовою частиною конспекту, реферату і не мають багатьох специфічних особливостей основних тез.

Записи, що включають два види тез (прості й основні), називаються *складними тезами* (основні тези підкріплюються простими, які розкривають, пояснюють зміст основних).

Рефератом називають короткий і стислий виклад основних положень наукового дослідження, наукової праці; виклад змісту будь-якого питання на основі аналізу не менше 4-6 наукових і літературних джерел.

Вимоги до написання реферату:

- розкриття теоретичного й практичного значення досліджуваної теми;
- використання декількох джерел;
- аналіз наявних публікацій з даної теми, оцінка і формулювання висновків щодо проаналізованого наукового матеріалу;
- зведення роботи різних авторів на одну тему (проблему) в єдине русло;
- довірливий виклад змісту, формулювання свого ставлення до викладеного;
- уміння самостійно проаналізувати, систематизувати й узагальнити існуючу наукову інформацію.

Реквізити реферату:

1. Титульна сторінка (назва закладу, в якому навчається автор; назва кафедри (циклової комісії), на якій виконано роботу; тема реферату; прізвище, ім'я, по батькові, посада, науковий ступінь керівника роботи; прізвище, ім'я, по батькові, група, курс автора реферату; місце й рік написання).
2. План (зміст) реферату (2-а сторінка).
3. Текст, який складається зі вступу, основної частини, висновків.
4. Список використаної літератури.

У вступі до реферату обґрунтовується вибір теми, актуальність і глибина розглянутої проблеми. В основній частині мають бути представлені концепції різних авторів, викладені в проаналізованих джерелах. Можна запропонувати свій аргументований аналіз проблеми, оцінити переваги різних підходів до розглянутої проблеми й розкрити недоліки деяких з них. У висновках дається узагальнення проблеми, яка розкривалася в змісті реферату.

Портфоліо – це спосіб фіксації, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень студентів у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін. Сутність портфоліо полягає в накопиченні, відборі, аналізі результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів, а також відповідних інформаційних матеріалів із зовнішніх джерел (основна й додаткова література, міжнародна мережа Інтернет, матеріали лекцій тощо).

У матеріалізованому плані «портфоліо» – це тека, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує матеріали, що є результатом його самоосвітньої діяльності з конкретної навчальної дисципліни, зокрема:

- дипломи, сертифікати, грамоти за участь в олімпіадах та наукових і науково-практичних конференціях, семінарах;
- конспекти додаткових джерел інформації;
- реферати, тези доповідей на семінарах, есе та інші творчі роботи;
- ксерокопії нормативних документів, законодавчих актів, які стосуються професійної діяльності;
- результати індивідуальної роботи з куратором, викладачем, науковим керівником: плани, програми, проекти наукової статті тощо;

– анкети, результати опитування, інтерв'ю з професіоналами-практиками (такий вид роботи має особливе значення для професійного становлення студента, формування в нього етичних цінностей і фахових орієнтацій, особливо це корисно при вивченні дисципліни «Вступ до спеціальності»).

Завданнями виконання портфоліо є: розвиток у студентів умінь працювати з різними інформаційними джерелами, відбирати й аналізувати їх; формування навичок планування власної навчально-пізнавальної й науково-дослідної діяльності; вироблення вмінь рефлексивної діяльності; розвиток здатності студентів до ціннісно-сислового самовизначення, узагальнення історико-педагогічних знань.

Портфоліо може бути *тематичним* (залежно від змісту) або *портфоліо-звітом* (залежно від цільового призначення).

На магістерських студіях портфоліо рекомендується використовувати як «методичну скарбничку», представлення поглядів студента на свою майбутню професійну діяльність. Викладачеві необхідно допомогти студенту вибрати напрямки професійного зростання, скласти програму самовдосконалення та самостійної роботи за вибраним напрямком, чітко сформулювати мету роботи з портфоліо. Якщо магістрант вибирає професійно-педагогічний напрям і готується до викладацької діяльності, то розділи його портфоліо можуть бути такими:

- бібліографія новинок психолого-педагогічної та фахової літератури;
- конспекти першоджерел;
- анотації та короткі резюме відвіданих у процесі педагогічної практики лекцій і практичних занять викладачів та аналіз їх педагогічного досвіду;
- аналіз методів і методик навчання, методів діагностування навчальних досягнень студентів тощо.

При роботі з портфоліо студентам слід рекомендувати використовувати цитати, виписки, тези, конспект, анотації.

Наукова стаття - один з основних видів оперативної інформації про нові наукові дослідження з наукової тематики. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює окреме конкретне питання, фіксує науковий пріоритет автора, робить матеріал надбанням широкої спільноти фахівців.

Мета наукової статті полягає у висвітленні інформації про проведену наукову роботу, одержаних результатів і перспектив розробки теми, окресленні актуальних проблем науки і практики.

Виклад змісту й результатів дослідження автора (чи авторів) – основні елементи наукової статті. В ній повинні висвітлюватися основні положення й результати власного дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора (авторів) у вирішення конкретної наукової проблеми.

У науковій статті бажана наявність таких структурних елементів:

- анотація - стисла характеристика змісту наукової статті, у якій викладені найголовніші висновки, визначені їх цільове призначення та наукова значущість;

- вступ: визначення актуальності проблеми, цілей статті й постановка дослідницьких завдань;

- короткий теоретичний аналіз джерел інформації;

- зміст та аналіз отриманих результатів проведеного дослідження;

- формулювання позиції автора та наукових гіпотез;

- висновки та рекомендації (за необхідністю);

- перелік літературних посилань (список використаної літератури);

- додатки (за необхідністю).

Обсяг наукової статті від 4000 до 12000 слів (6-24 сторінки), що складає 0,25-1,0 друкованого аркуша.

Есе (фр. *essai* - спроба, намір, начерк) – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію, висвітлює індивідуальні думки та висловлювання щодо конкретного наукового питання і не претендує на вичерпне та визначальне тлумачення теми.

Характерними ознаками есе є логічний виклад, що наближає його певною мірою до наукової публікації. Найчастіше висвітлює нову, суб'єктивну думку про проблему, що вивчається, і має філософський або науково-популярний характер. Есе формує в студентів досвід наукової постановки проблеми та збирання експериментального матеріалу. Одночасно накопичуються вміння вивчення та критичного аналізу дібраних матеріалів, наукової літератури, в насамперед тієї, яка стосується методологічних питань і методів наукового дослідження.

Наукова доповідь і наукове повідомлення є найбільш поширеними формами оприлюднення отриманих наукових результатів. Доповіді повідомляються учасникам наукового зібрання з метою залучення до дискусії та обговорення повідомленої інформації.

Структурними елементами доповіді є:

– вступ, у якому слід висвітлити підстави, причини, проблемну ситуацію, що зумовили необхідність доповіді, визначити актуальність запропонованої проблеми;

– основна частина, в якій аналізується стан проблеми, стисло розкривається провідна ідея автора (авторів), подаються її теоретичне і практичне обґрунтування та авторська інтерпретація проблеми;

– підсумкова частина має містити висновки, рекомендації, пропозиції відносно подальшого вирішення проблеми.

Є два підходи до підготовки наукової доповіді. Перший полягає в тому, що дослідник спочатку готує тези свого виступу, на основі тез пише доповідь на семінар або конференцію, редагує її та готує до опублікування в науковому збірнику у вигляді доповіді чи статті. Другий, навпаки, пов'язаний з повним написанням доповіді, а потім у скороченому вигляді тез, відбувається ознайомлення з нею аудиторії. Вибір способу підготовки доповіді залежить від змісту матеріалу та індивідуальних планів науковця.

5. Сутність і методи професійного самовиховання майбутнього соціального педагога

Професійне становлення особистості – це складний, багатоплановий і багаторівневий процес, який на етапі навчання у вищій школі має головне завдання – сформувати готовність суб'єкта до професійної праці. Підготовка майбутнього соціального педагога неможлива без самоосвіти, самовиховання та саморозвитку. Це потребує не лише знання форм і методів аудиторної роботи, роботи з книгою та іншими сучасними джерелами інформації, а й застосування вольових зусиль, розвитку певних особистісних і професійних якостей, володіння технологією професійного самовиховання.

Самовиховання компетентної особистості полягає у формуванні важливих для її професійної діяльності соціально цінних якостей. Рівень їх сформованості визначає необхідність подальшого продовження самовиховання та самоосвіти. Люди не народжуються з готовим набором якостей, знань і вмінь, необхідних для соціально-педагогічної діяльності. Не всі з необхідних компетентностей встигають сформуватися за період навчання. Єдиний шлях стати спеціалістом – це систематичне самовиховання й самоосвіта впродовж усієї професійної діяльності.

Самовиховання – свідомо, цілеспрямована діяльність людини, направлена на вдосконалення своєї особистості, яка мотивується внутрішнім бажанням покращувати себе. З усвідомленням людини себе як об'єкта самовиховання воно стає все вагомішим чинником у формуванні власних якостей.

Самовиховання розглядається, перш за все, з точки зору змісту того, що необхідно вдосконалювати. Майбутній соціальний педагог ставить перед собою ціль – якнайкраще підготуватися до майбутньої професійної діяльності. Відповідно, змістом самовиховання студента є професійно значимі якості його особистості, його світогляд, фізичне здоров'я. Самовиховання не може здійснюватися без попереднього суспільного виховання. Сім'я, дитячий садок, школа, ВНЗ, навколишнє середовище виховують людину. Коли особистість сформувалася, починається етап самовиховання, іноді неусвідомлений або не до кінця усвідомлений. Якщо це процес продуманий, цілеспрямований, то він йде швидше, мета досягається легше.

Професійне самовиховання – це свідомо діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до професійних вимог; на професійно-особистісний розвиток власної індивідуальності для більш повної самореалізації в педагогічному процесі вищого закладу освіти. Це цілеспрямований процес, який є продовженням *професійного виховання*, коли майбутній соціальний педагог з об'єкта виховного впливу перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності, професійного становлення.

Самовиховання може бути спрямоване на виховання розуму (*інтелектуальна сфера*), почуттів (*емоційна сфера*), волі (*вольова сфера*). Однак провідною в самовиховному процесі є вольова сфера, яка забезпечує саморегуляцію внутрішнього світу людини згідно з оточуючою дійсністю.

Цілеспрямованість, осмисленість, стійкість професійного самовиховання залежать насамперед від:

- наявності професійного ідеалу;
- вольових якостей;
- мотивів вибору студентом соціально-педагогічної професії;
- морально-психологічного клімату в студентській групі;
- стилю керівництва професорсько-викладацького складу, його вміння спілкуватися;
- фактора вільного часу;
- організації та постійного вдосконалення навчальної та самостійної роботи студентів;
- участі в різноманітній позанавчальній роботі.

Однією з важливих умов виникнення *потреби* професійного самовиховання в майбутніх соціальних педагогів є перехід його з позиції «Я – студент, нехай мене вчать і виховують» на позицію «Я – майбутній спеціаліст, я готую себе до цієї важливої професії». Проте, разом з цим він повинен оволодіти й досвідом самостійної роботи над удосконаленням своїх знань і вмінь, над розвитком своєї особистості. Оволодіння будь-якою діяльністю проходить тільки в процесі самої діяльності.

Друга умова виникнення потреби в самовихованні – це *сформованість у свідомості студента образу ідеального соціального педагога*. Самовиховання майбутнього соціального педагога починається з усвідомлення різниці між уявленням про себе як про майбутнього професіонала і його реальними можливостями. Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між «Я-реальним» і «Я-ідеальним». Це є можливим у тому випадку, якщо в майбутнього соціального педагога сформований *професійний ідеал* і є здатність до самопізнання. Найпростіший і в той же час найнадійніший спосіб формування професійного ідеалу – самостійне вивчення психолого-педагогічної та філософської літератури, знайомство з життям і творчістю видатних педагогів, соціальних педагогів, соціальних працівників.

Важливішою передумовою й водночас результатом самовиховання соціального педагога є *професійно-особистісна рефлексія*. На операційному рівні професійно-особистісна рефлексія – це самопізнання, оцінка й аналіз свого професійного «Я», пошуки особистісного смислу й гуманістичної сутності професійної діяльності, які забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму.

Рефлексія – це розуміння людиною самої себе, усвідомлення й оцінка власних дій і вчинків; особистісне самоосмислення, самовизначення, яке можливе тільки за відповідного рівня розвитку свідомості. Педагогічна рефлексія – це діяльність фахівця, яка зумовлює його здатність до самоаналізу, самооцінки з метою усвідомлення цілей і структури своєї роботи та засобів оптимізації професійної діяльності. Через рефлексію студент відображає ставлення до професійної діяльності, регулює психічні стани й оцінює їх. Механізм саморегуляції забезпечує утворення нових цінностей, які впливають на зміст та спрямованість професійної діяльності.

У процесі самовиховання виділяють:

– *цілі самовиховання*, які регулюються суспільними й професійними цілями і мають ту ж спрямованість: гуманістичну, моральну, професійно-трудова, естетичну тощо;

– *зміст і завдання самовиховання* (поведінка й діяльність, які сприяють досягненню мети самовиховання);

– *засоби і методи самовиховання* (знаряддя й способи впливу на себе);

– *результати самовиховання* – це ті зміни, які відбуваються в особистості внаслідок самовиховних впливів.

Залежно від індивідуального розвитку особистості, умовно виділяють три рівні самовиховання. *Перший* – подолання виявлених у процесі самопізнання особистих недоліків. *Другий* рівень пов'язаний з утвердженням професійно значущих якостей фахівця із соціальної роботи, які ще не стали його «другою» натурою. *Третій*, найвищий якісний рівень самовиховання, характеризується вдосконаленням наявних позитивних якостей особистості. Розрізняти рівні необхідно для того, щоб зосередити зусилля на актуальних завданнях власного розвитку.

Етапи самовиховання:

➤ *Підготовчий етап* у процесі самовиховання – це етап утвердження особистості в статусі соціального педагога. Активне професійне самовиховання починається після того, як студент ретельно ознайомиться з обраною професією, з вимогами, які вона висуває до людини. Професійні вимоги до соціального педагога, будучи усвідомленими і прийнятими студентом, стають потужним стимулом практичної дії. Головна функція вимог – підготувати студента в процесі адаптації до професійної діяльності та спонукати до цілеспрямованого формування особистості.

➤ *Другий етап* – це етап програмування власних змін, планування діяльності та створення програми самовиховання.

Програма професійного самовиховання – програма дій щодо досягнення конкретних цілей самовиховання з урахуванням вимог педагогічної професії. Побудові програми самовиховання, як правило, передуює вироблення системи життєвих правил, які поступово стають принципами поведінки й діяльності. Наприклад, ніколи і нікуди не запізнюватися, ніколи і нікому не відмовляти в допомозі, не бути категоричним тощо. Процес самопрограмування особистості є нічим іншим, як матеріалізацією власного прогнозу щодо можливостей самовдосконалення.

У процесі роботи над собою потрібні план-максимум (на тривалий час) і план-мінімум (на день, тиждень, місяць, семестр). Для студентів-першокурсників, які щойно почали займатися самовихованням не мають досвіду роботи над собою, програма має містити такі розділи: самопізнання та самоосвіта, оволодіння культурою навчальної праці, самовиховання.

Програма самовиховання й саморозвитку майбутнього соціального педагога має відображати основні вимоги до педагогічної професії, до того, що становить у ній загальне, особливе та індивідуальне.

➤ *Третій етап* – етап реальних дій, спрямованих на самозміну якостей особистості. Якщо цей етап буде проходити під час соціально-педагогічної практики і не буде достатньо усвідомлений студентом, то самовиховання не матиме дієвого характеру. Працюючи над собою, студент починає керуватися принципом, «якщо б...», тобто «якщо б я поступив так, то...». Так утворюється ще один етап у процесі самовиховання – *етап мислення й уявлення*. Завдяки уяві та судженням студента вдається випередити свої майбутні вчинки.

➤ *Завершальний етап* – етап вправ, на якому формуються не просто дії, вміння, але й необхідні звички, властивості особистості.

Методи самовиховання – це способи, за допомогою яких забезпечується досягнення поставленої мети самовиховання.

Засоби й методи самовиховання, які умовно поділяють на три групи.

➤ Початковий етап включає в себе:

– *самопізнання*, яке здійснюється в процесі активної взаємодії з іншими людьми, в практичній діяльності, сюди входить вивчення своїх психічних і фізичних особливостей, соціальних проявів, стосунків з людьми, ставлення до праці, до себе;

– *самоаналіз* – виявлення позитивних і негативних сторін особистості, які заважають досягненню мети;

– *самооцінка*, яка включає поряд зі знаннями про себе оцінку людиною самої себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків, може бути адекватною і неадекватною; розрізняють неадекватну завищену самооцінку (переоцінку себе суб'єктом) і неадекватну занижену самооцінку (недооцінку себе); адекватна самооцінка дуже важлива для самовиховання, вона є необхідною умовою формування та розвитку особистості;

– *самопрогнозування*, яке включає передбачення того, що особистість може досягнути, в які терміни.

➤ На другому етапі формулюються *особистісні зобов'язання* («доб'юся!»), ставиться конкретна мета й робиться установка самому собі.

➤ Третій етап містить методи перевірки виконання особистих зобов'язань. Це внутрішній регулятор всього процесу – *самоконтроль, самозвіт, самостимулювання, самокритика, самохвалення, самопереконавання, самонаказ*. Дуже важливо регулярно підводити підсумки: за день, за тиждень тощо.

Особливе місце в переліку методів самовиховання займають методи управління своїм психічним станом, тобто *методи саморегуляції*. До них відносять *самонавіювання, самопідбадьорення, самопереконавання, самопримушування, самонаказ, самохвалення, самоконтроль, самозаохочення, самокритика, аутогенне тренування* тощо.

Освіта фахівця з соціально-педагогічної роботи – безперервний процес, причому базова (університетська) освіта повинна розглядатися як відправний пункт, найважливіша мета якого – формування установки на самоосвіту, виховання вмінь і навичок самостійної роботи над собою.

У ВНЗ майбутньому фахівцеві повинні дати не тільки певну суму знань, а насамперед сформувані потребу вчитися, навчити вчитися. У наш стрімкий час

професійні знання потребують постійного оновлення. Ще в середині 1950-х років вважалося, що вони застарівають приблизно за 25 років, сьогодні цей проміжок став значно коротше – від 3-х до 5-и років. Прикладом може служити стан правової бази соціальної роботи. У зв'язку з розпадом СРСР на початку 1990-х років колишні закони втратили свою силу, та й країна опинилася в зовсім іншій соціально-економічній і політичній ситуації. Законодавча база створювалася протягом усього минулого десятиліття. Крім того, складні процеси, що відбуваються зараз у країні, стимулюють появу нових соціальних проблем, а отже, і нових соціальних технологій. Якщо спеціаліст із соціально-педагогічної роботи не стежить за всім новим, що з'являється в сфері його професійних інтересів, то дуже швидко він може виявитися некомпетентним, професійно неспроможним.

Необхідними умовами безперервної освіти, а отже і самоосвіти, можна назвати:

- вироблення особистої установки на самоосвіту;
- наявність «соціальної ситуації розвитку», тобто такої ситуації, при якій суспільство вимагає від фахівця постійної роботи над собою з метою розширення та поглиблення професійних знань.

Самоосвіта є засобом збереження професійної компетентності, найважливішою умовою функціонування людини як дієвої особистості. Вона має тривати стільки, скільки триває професійна діяльність.

Питання для самоконтролю

1. Яке значення має наукова організація праці студента в підвищенні ефективності його професійної підготовки?

2. Чи має керуватися студент вимогами наукової організація праці у свій вільний час?

3. Чи впливає на характер пізнавальної діяльності студентів вид лекції?

4. Які форми організації навчального процесу у ВНЗ найбільш відповідають вимогам кредитно-модульної системи навчання?

5. Яке значення самостійної роботи студентів у процесі опанування ними майбутньою спеціальністю?

6. Чи обов'язковою є науково-дослідна робота студентів у ВНЗ?

7. У чому полягає різниця між практичним і семінарським заняттям у процесі вивчення соціально-педагогічних дисциплін?

8. Чи пов'язується самостійна робота студентів з конкретною формою організації навчання?

9. Чи регламентується час на виконання різних видів завдань самостійної роботи студентів за кредитно-модульною системою навчання?

10. У період розвитку сучасних інформаційних технологій чи є необхідність студентові складати конспекти під час слухання лекцій і підготовки до семінарських і практичних занять?

11. Наскільки суттєво впливає процес особистісного й професійного самовиховання на якість підготовки майбутніх соціальних педагогів?

12. На вдосконалення яких сторін особистості соціального педагога повинно бути спрямоване самовиховання?

13. Яке значення має рефлексія в процесі професійного самовиховання соціального педагога?

14. Які переваги й недоліки отримання студентами основної інформації у всесвітній мережі Інтернет?

15. Яким чином повинно здійснюватися управління самостійною роботою студентів?

16. Яким чином і під час яких форм організації навчального процесу оцінюються результати самостійної роботи студентів?

Творчі завдання для індивідуальної роботи

1. Складіть таблицю «Прийоми швидкісного конспектування».

2. Напишіть твір-роздум про готовність випускників шкіл до включення в навчальний процес ВНЗ на одну з тем: «Яка відстань від шкільної партії до студентської лави?», «Чи навчили мене в школі вчитися?».

3. Узагальніть вимоги до організації різних видів самостійної роботи студентів, заповніть таблицю:

Таблиця 16

Види самостійної роботи студентів

Вид самостійної роботи	Мета й завдання	Особливості виконання	Спосіб звітності	Рекомендації студентам

4. Підберіть приклади з життя й діяльності видатних людей, які досягли високих результатів завдяки самовихованню.

5. Складіть для студентів список рекомендованої літератури з теми самовиховання й самоосвіти, заповніть таблицю:

Таблиця 17

Рекомендована література з проблеми самовиховання студентів

Автор праці	Назва праці	Видання	Анотація	Рекомендації студентам

5. На основі самооцінки та самоспостереження створити концепції „Я – реальна” та „Я – ідеальна” у вербальній або графічній формі.

6. Створіть і презентуйте щоденник самоспостереження „Моя книга скарг і пропозицій”.

7. Розробіть програму особистісного самовдосконалення.

Напишіть самохарактеристику, визначте свої позитивні сторони й недоліки. Заповніть карту самооцінки «Світлі та темні сторони моєї особистості».

Рис. 24. Карта самооцінки студента «Світлі та темні сторони моєї особистості»

ПРАКТИЧНІ РОБОТИ

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Тема 1.

Практична робота № 1.1.

Тема. *Розвиток соціального виховання та становлення соціальної педагогіки як науки.*

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати сутність соціального виховання та соціальної педагогіки як науки, етапи їх становлення;
- ✓ формувати інтерес до вивчення історії соціальної роботи та соціальної педагогіки;
- ✓ розвивати вміння аналізувати, порівнювати, зіставляти різні підходи до сутності головних питань теми;
- ✓ учитись працювати з основною і додатковою літературою, шукати відповіді на поставлені завдання, вибирати головне, складати конспект прочитаного;
- ✓ розвивати критичне мислення, соціально-педагогічний кругозір.

Основні поняття: соціальне виховання, теорії походження виховання, соціальна педагогіка, соціалізація, соціально-педагогічні дослідження.

Основна література

1. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
2. *Наторп П.* Социальная педагогика / П.Наторп // История социальной педагогики [Текст] : хрестоматія-учебник / под ред. М.А.Галагузової. – М. : ВЛАДОС, 2001. – С. 300-312.
3. *Поліщук В.А.* Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи [Текст] : курс лекцій / В.А.Поліщук, О.І.Янкович. – Тернопіль : ТДПУ, 2009. – 256 с.
4. *Тюльпа Т.М.* Історія становлення та розвитку соціальної допомоги в Україні [Текст] : навчальний посібник / Т.М.Тюльпа. – Глухів, 2008. – 53 с.

Додаткова література

1. *Андреева И.Н.* Антология по истории и теории социальной педагогики [Текст] : учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / И.Н.Андреева. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с.
2. *Кравець В.* Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття [Текст] : навч. посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 290 с.

3. *Кравець В.* Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва [Текст] : навчальний посібник / В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.

4. *Кравець В.П.* Історія української школи і педагогіки [Текст] : навч. посібник для студентів педагогічних навчальних закладів та університетів / В.П.Кравець. – Тернопіль, 1994. – 358 с.

5. *Мельников В.П.* История социальной работы в России [Текст] : учебное пособие / В.П.Мельников, Е.И.Холостова. – М. : Издательско-книготорговый дом «Маркетинг», 2001. – 344 с.

6. *Пальчевський С.С.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.

7. *Фирсов М. В.* История социальной работы [Текст] / М.М.Фирсов. – М. : Академический проект «Трикта», 2009. – 608 с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, знайдіть відповіді на питання:

1.1. Виникнення виховання як суспільного явища. Теорії походження виховання.

1.2. Соціально-педагогічні ідеї в працях античних філософів, просвітників епохи Відродження.

1.3. Внесок видатних зарубіжних педагогів у становлення соціальної педагогіки.

1.4. Формування соціальної педагогіки як наукової галузі.

1.5. Основні напрями соціально-педагогічних досліджень в Україні в кінці XVIII – на поч. XX ст.

2. Ознайомтеся з працею Н.Наторпа «Соціальна педагогіка» та дайте відповіді на запитання:

2.1. Визначення соціальної педагогіки як науки.

2.2. Які фактори розвитку особистості?

2.3. Яке значення школи в соціалізації особистості?

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені історичним аспектам становлення соціальної педагогіки, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 18

Висвітлення педагогіки у фахових журналах проблеми становлення соціальної педагогіки

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Виникнення елементів соціальної педагогіки в працях давньогрецьких філософів.

2. Становлення християнської церкви як соціально-виховної організації.

3. Філантропічні функції братств України та їх продовження в братських школах.

4. Виховання гуманізму й милосердя як одне з основних завдань козацької педагогіки.

5. Створення перших вищих навчальних закладів України – Острозької та Києво-Могилянської академії як результат філантропічної діяльності видатних українських меценатів.

6. Соціально-педагогічні експерименти Й.Песталоцці.

7. Ф. Дістервег про виховання в учнів соціальних умінь.

Практична робота № 1.2.

Тема. *Сучасні етап й актуальні тенденції проведення соціально-педагогічних досліджень в Україні.*

Цілі заняття:

✓ з'ясувати особливості сучасного етапу становлення соціальної педагогіки як науки;

✓ проаналізувати соціально-педагогічні проблеми, недоліки в соціальному вихованні та соціалізації дітей і молоді на сучасному етапі;

✓ виявити актуальні проблеми молоді й негативні тенденції в дитячому та молодіжному середовищах;

✓ виробляти вміння й навички пошуку шляхів розв'язання соціально-педагогічних проблем;

✓ формувати позитивне особистісне ставлення до професії соціального педагога, професійно-ціннісні мотиви;

✓ розвивати вміння аналізувати, порівнювати, зіставляти різні підходи до сутності професійної діяльності соціального педагога;

✓ розвивати критичне мислення, педагогічний кругозір.

Основні поняття: соціальна педагогіка, об'єкт соціальної педагогіки, соціальне виховання, соціалізація, соціальне середовище, молодіжне середовище, виховне середовище, соціально-педагогічна проблема, проблеми молоді, особистісна проблема.

Основна література

1. *Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання)* [Текст] / А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола ; загальна редакція А.Й.Капської. – К., 2002. – 164 с.

2. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В.Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.

3. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 9-12.

4. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія [Текст] / О.В. Безпалько, І.Д.Зверева, С.Я.Харченко ; за ред. проф. І.Д.Зверевої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

5. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 4-9.

Додаткова література

1. Бочарова В. Г. Задачи и перспективы развития социальной педагогики в современных условиях [Текст] / В.Г.Бочарова. – М. : Центр социальной педагогики РАО, 1996. – 12 с.

2. Зверева І.Д. Дефініції соціальної роботи та соціальної педагогіки [Текст] / І.Д.Зверева // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №4. – С.12-16.

3. Малько А.О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки [Текст] : монографія / А.О.Малько. – Х. : ХДАК, 2004. – 280 с.

4. Соціальна робота / соціальна педагогіка [Текст] : понятійно-термінологічний словник / під заг. ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Етносфера, 1994. – 119 с.

5. Штефан Л.А. Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20-90-ті рр. 20 ст.) [Текст] : монографія / Л.А.Штефан. – Харків : ТОВ «ТО Ексклюзив», 2002. – 264 с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:

1.1. Об'єкт, предмет, мета і функції соціальної педагогіки.

1.2. Сутність соціального виховання як категорії соціальної педагогіки.

1.3. Місце соціальної педагогіки в системі педагогічних наук.

1.4. Взаємозв'язки соціальної педагогіки й соціальної роботи як суміжних наук.

2. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені актуальним проблемам соціально-педагогічної науки й практики, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 19

Сучасні наукові розробки у вітчизняній соціальній педагогіці

Автор статті	Назва статті	Видання	Напрямок наукових досліджень	Анотація

3. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Уплив соціально-педагогічних ідей українських педагогів і громадських діячів XVIII – XIX ст. на розвиток сучасної соціальної педагогіки.

2. Роль С.Шацького в становленні мережі позашкільних закладів як установ соціального виховання.

3. Використання соціально-педагогічних ідей А.Макаренка і В.Сухомлинського в сучасних наукових дослідженнях.

4. Внесок А.Макаренка і В.Сухомлинського в обґрунтування ролі сім'ї в соціалізації особистості та громадянському вихованні молоді.

5. Розробка проблеми моральних цінностей молоді в сучасних соціально-педагогічних дослідженнях.

6. Організація вільного часу і формування культури дозвілля молоді в наукових дослідженнях соціальної педагогіки.

7. Здоровий спосіб життя і шкідливі звички молоді як актуальні проблеми соціальної педагогіки.

Тема 2.

Практична робота № 2.1.

Тема. Особливості становлення професії соціального педагога на сучасному етапі.

Цілі заняття:

✓ підібрати аргументи щодо необхідності професії соціального педагога на сучасному етапі;

✓ виявити особливості, проблеми й перспективи утвердження професійної діяльності соціальних педагогів у нашій країні;

✓ з'ясувати умови праці соціального педагога;

✓ встановити нормативно-правову основу діяльності соціального педагога;

✓ виробляти вміння й навички аналізу, співставлення фактів, формулювання висновків щодо сутності професійної діяльності соціального педагога на сучасному етапі;

✓ формувати позитивне особистісне ставлення до професії соціального педагога, професійно-ціннісні мотиви;

✓ розвивати здатність формувати, висловлювати й обстоювати власну позицію, критичне мислення;

✓ виробляти вміння й навички пошуку необхідної літератури, складання й оформлення реферату;

✓ формувати вміння аналізувати державні документи, які регламентують діяльність соціального педагога.

Основні поняття: соціальний педагог, соціальний працівник, спеціаліст із соціальної роботи, нормативно-правова база, звітна документація, аналітичний звіт, статистичний звіт, соціальний паспорт.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 45-68.

2. *Веретенко Т.Г.* Вступ до спеціальності соціальна педагогіка. Модуль 2 [Текст] : навч. посіб. / Т.Г.Веретенко, О.М.Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 9-19.

3. Введення у професію соціального педагога [Текст] : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / за заг. редакцією М.І.Приходько, О.В.Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – С. 10-12, 32-36.

4. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 7-8.

5. Лист МОН України від 05.03.2008 року № 1/9 -128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zastupnik.at.ua/publ/socialno_psikhologichna_sluzhba/nakaz_mon_ukrajini_vid_28122006_n_864/3-1-0-167.

6. Наказ МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart04/idx04223.htm>.

7. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С.9-15.

8. *Фурдуй С.Б.* Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – С. 10-20, 33-35, 41-49.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.

2. *Битинас Б.П., Катаева Л.И.* Гражданскому обществу – институт социальных педагогов [Текст] / Б.П.Битинас, Л.И.Катаева // Педагогика. – 1992. – № 5, 6. – С. 12-18.

3. *Галагузова М.А.,* Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.А.Галагузова, Ю.Н.Галагузова, Г.Н.Штинова и др. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.

4. *Зайченко М.В.* Інструментарій соціального педагога [Текст] / М.В.Зайченко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.

5. *Коваль Л.Г.* Проблеми соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні [Текст] / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверева, І.О. Хохленков // Вісник Київського університету ; серія «соціологія, психологія. Педагогіка». – Вип.2. – К., 1996. – С. 175-189.

6. *Нагавкина Л. С.* Социальный педагог : введение в должность [Текст] : материалы для работников образовательных учреждений / Л.С.Нагавкина, О.К.Крокинская, С.А.Косабуцкая. – СПб. : КАРО, 2002. – 269 с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (5-7 хв.):

1.1. Соціально-економічні й соціально-педагогічні передумови утвердження професії соціального педагога на сучасному етапі.

1.2. Специфіка діяльності соціального педагога, спеціалізація в роботі.

1.3. Характеристика професійних ролей соціального педагога.

1.4. Соціальний педагог і соціальний працівник.

2. Прочитайте наказ МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» від 28.12.2006 року №864; лист МОН України від 05.03.2008 року № 1/9 -128 та дайте відповіді на запитання:

2.1. Яку документацію має вести соціальний педагог?

2.2. Які вимоги до її оформлення?

3. Ознайомтеся з «Положенням про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти» та дайте відповідь на запитання:

3.1. Яке призначення робочого й навчального кабінетів?

3.2. Які санітарно-гігієнічні, технічні вимоги до оформлення робочого кабінету?

3.3. Яке обладнання навчального психологічного кабінету?

3.4. Яке методичне забезпечення має бути в кабінеті соціального педагога?

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Вимоги до соціального педагога як педагогічного працівника.

2. Взаємодія соціального педагога та інших педагогічних працівників у процесі реалізації мети виховання.

3. Актуальні соціально-педагогічні проблеми в роботі соціального педагога.

Практична робота № 2.2.

Тема. *Нормативно-правова основа та матеріально-технічна база соціального педагога.*

Цілі заняття:

✓ відвідати заклад освіти й ознайомитися з особливостями нормативно-правової бази діяльності соціального педагога;

✓ формувати уявлення про особливості нормативно-правового й матеріально-технічного забезпечення роботи соціального педагога в закладі освіти;

✓ виявити перелік документів, який необхідно вести соціальним педагогам, виконуючи посадові обов'язки;

- ✓ вивчити сутність планування роботи соціального педагога, види планів, їх структуру, вимоги до оформлення;
- ✓ з'ясувати вимоги до оформлення статистичного й аналітичного звітів про роботу соціального педагога;
- ✓ формувати здатність виділяти головне й робити висновки;
- ✓ розвивати комунікативні вміння й навички;
- ✓ розвивати вміння планувати, проводити мікродослідження, оформлювати й презентувати його результати.

Основні поняття: нормативно-правова база діяльності соціального педагога, соціальний паспорт школи, план роботи, статистичний звіт, аналітичний звіт, соціально-педагогічна карта учня, соціальний паспорт учнівського колективу.

Основна література

1. Белова О. Нормативна документація соціального педагога [Текст] / О.Белова, Л.Письмак. – К. : Шкільний світ, 2008. – 177 с.
2. Лист МОН України від 05.03.2008 року № 1/9 -128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zastupnik.at.ua/publ/socialno_psikhologichna_sluzhba/nakaz_mon_ukrajini_vid_28122006_n_864/3-1-0-167.
3. Наказ МОН України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart04/idx04223.htm>.
4. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) [Текст] / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – 320 с.

Додаткова література

1. Зайченко М.В. Інструментарій соціального педагога [Текст] / М.В.Зайченко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
2. Робочий зошит соціального педагога [Текст] / укл. Л.В.Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 127 с.
3. Шульга В.В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

Завдання для практичної роботи

1. Відвідавши заклад освіти, проведіть мікродослідження:
  - 1.1. Ознайомтеся з кабінетом і робочим місцем соціального педагога й дайте відповіді на запитання та виконайте завдання:
    - Якими нормативно-правовими документами керується в своїй діяльності соціальний педагог відвіданого закладу? За результатами вивчення нормативно-правової бази заповніть таблицю:

Нормативно-правова база діяльності соціального педагога закладу освіти

№ п/п	Назва документа	Рік видання	Загальна характеристика

– Які плани роботи розробляє соціальний педагог? Чи відповідають вони науковим вимогам до планування?

– Чи затверджені плани роботи соціального педагога? Якщо так, то ким і коли?

– Чи веде соціальний педагог робочу документацію відповідних категорій (довідково-інформаційну, обліково-реєстраційну, для службового використання)?

– Яка звітна документація ведеться соціальним педагогом?

– Скільки кабінетів є для здійснення професійної діяльності соціального педагога в закладі освіти? Чи відповідають вони технічним і методичним вимогам?

– Де проводить соціальний педагог консультативну роботу з клієнтами?

1.2. Ознайомтеся з соціальним паспортом школи (класу), визначте його структуру, з'ясуйте доцільність створення соціального паспорта та вкажіть сфери його використання.

1.3. Проведіть бесіду з соціальним педагогом за такими запитаннями:

– Якими документами й матеріалами користується соціальний педагог під час планування роботи?

– Чи дотримується соціальний педагог, керівництво закладу освіти етичних норм і конфіденційності стосовно робочої документації для службового використання?

– Які проблеми й недоліки виникають у соціального педагога в процесі ведення робочої та звітної документації?

2. На основі отриманої інформації зробіть висновки щодо значення матеріальних, технічних і методичних умов роботи соціального педагога в підвищенні її ефективності. Результати проведеного опитування оформіть письмово й підготуйте виступ-звіт для презентації на практичному занятті.

3. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Соціально-педагогічний паспорт як один з документів соціального педагога.

2. Вимоги до робочого місця соціального педагога.

Практична робота № 2.3.

Тема. Специфіка роботи фахівців соціальної сфери за кордоном.

Цілі заняття:

- ✓ ознайомитися зі специфікою та змістом діяльності соціальних працівників і соціальних педагогів у високорозвинених зарубіжних країнах світу;
- ✓ з'ясувати основні напрями становлення та розвитку соціальної роботи й соціальної педагогіки в ХХ ст. у провідних країнах світу;
- ✓ виявити спільне й відмінне в діяльності фахівців соціальної сфери в Україні й за кордоном;
- ✓ установити можливості використання зарубіжного досвіду фахівцями соціальної й соціально-педагогічної сфери в нашій країні;
- ✓ виробляти вміння й навички працювати з різними видами джерел, шукати відповіді на поставлені запитання, вибирати головне, складати конспект;
- ✓ розвивати вміння узагальнювати й структурувати матеріал у формі таблиць і схем;
- ✓ формувати критичне мислення, здатність виділяти головне й другорядне;
- ✓ розвивати потребу систематично розширювати професійний кругозір.

Основні поняття: соціальний педагог, соціальний працівник, спеціаліст із соціальної роботи, соціальний простір, соціальна політика, соціальні доктрини, соціальні реформи.

Основна література

1. Козубовська І.В. Кадрове забезпечення соціальних служб у Великій Британії [Текст] / І.В.Козубовська, О.П.Пічкара. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2003. – 391 с.
2. Кубіцький С.О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах [Текст] : навчальний посібник / С.О.Кубіцький. – К. : ДАККиМ, 2009. – 298 с.
3. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації : європейські обриси [Текст] / Н.М.Лавриченко. – К., 2000. – 444 с.
4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С.33-43.
5. Янкович О.І. Історія соціальної педагогіки / соціальної роботи : навчально-методичний посібник [Текст] / О.І.Янкович, В.А.Поліщук. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – 256 с.

Додаткова література

1. Браунс Х. Обучение социальной работе и социальной педагогике в Европе [Текст] / Х.Браунс, Д.Крамер // Школа социальных педагогов и социальных работников. – М., 1991. – С. 3-49.
2. Бридж Д. Обучение практике социальной работы в Великобритании [Текст] / Д.Бридж // Образование в области социальной работы в России. – М., 1996. – С. 44-49.

3. Дипломированный социальный педагог : специфика профессиональной деятельности и система профессиональной подготовки [Текст] / под ред. М. А. Галагузовой. – Екатеринбург, 1996. – 121 с.

4. *Поліщук В.А.* Професійна підготовка фахівців соціальної сфери : зарубіжний досвід [Текст] : посібник / В.А.Поліщук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.

5. Соціальна робота в Україні [Текст] : навч. посібник / І.Д.Зверева, О.В.Безпалько, С.Я.Харченко та ін. – К., 2004. – 256 с.

6. Социальная работа за рубежом [Текст] : учебное пособие / сост. Е.С.Новак, Е.Г.Лозовская, М.А.Кузнецова ; под. общей ред. Е.С.Новак. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 2001. – 172 с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (5-7 хв.):

1.1. Становлення й розвиток соціальної роботи та соціальної педагогіки в ХХ ст. в провідних країнах світу.

1.2. Характер і форми сучасної соціальної допомоги за кордоном.

1.3. Соціальні доктрини США в галузі соціальної роботи.

1.4. Європейський соціальний простір.

2. Проаналізуйте специфіку та напрями діяльності соціальних працівників і соціальних педагогів у високорозвинених зарубіжних країнах світу, складіть таблицю:

Таблиця 21

Особливості соціальної та соціально-педагогічної роботи за кордоном

Країна	Назва посади	Чи є розподіл на працівників в соціальній сфері й соціальній педагогіці	Напрями діяльності	Система підготовки

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені особливостям соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності за кордоном, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 22

Висвітлення у фахових журналах особливостей соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності за кордоном

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Соціально-економічні й національні передумови виникнення нових форм соціальної допомоги в розвинених країнах світу в кінці ХХ ст.

2. Соціальні доктрини США в галузі соціальної роботи.
3. Особливості організації соціальної роботи та соціально-педагогічної практики в Росії.
4. Специфіка соціально-педагогічної роботи в Німеччині.
5. Особливості роботи працівників соціальної сфери в країнах Західної Європи.
6. Міжнародна співпраця в галузі соціальної й соціально-педагогічної роботи.
7. Сучасні наукові дослідження в зарубіжній соціальній педагогіці.

Тема 3.

Практична робота № 3.1.

Тема. *Соціальний педагог у закладах освіти.*

Цілі заняття:

- ✓ узагальнити й розширити знання про зміст і напрями роботи соціального педагога в закладах освіти (дошкільних установах, школах тощо);
- ✓ визначити місце соціального педагога в структурі психологічної служби закладу освіти;
- ✓ з'ясувати особливості співпраці соціального педагога з учителями, практичним психологом;
- ✓ виробляти вміння та навички аналізувати документи, знаходити відповіді на поставлені запитання, конспектувати;
- ✓ учитись аналізувати думки класиків педагогіки, оцінювати їх, коментувати, висловлювати власну позицію;
- ✓ виробляти вміння й навички працювати з фаховими виданнями, знаходити необхідну інформацію, складати анотації на статті;
- ✓ учитися шукати необхідний матеріал для підготовки реферату, структурувати його, оформлювати відповідно до вимог;
- ✓ формувати позитивне особистісне ставлення до професії соціального педагога, професійно-ціннісні мотиви.

Основні поняття: соціальний педагог, педагогічний працівник, практичний психолог, психологічна служба, заклад освіти.

Основна література

1. Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/3076.
2. Посадова інструкція соціального педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lanset.ucoz.ru/publ/6-1-0-30>.
3. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Рассказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – С. 58-62.
4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С.138-180.

5. Соціальна педагогіка : теорія і технологія [Текст] : підручник / за ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 48-58.

6. Фурдуй С.Б. Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – С. 42-53.

Додаткова література

1. Лисенко М. Ю. Правозахисний компонент діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : методичний посібник / М.Ю.Лисенко, Н.М.Савельєва. – Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2008. – 42 с.

2. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 560 с.

3. Социальный педагог в образовательном учреждении [Текст] : учеб.-метод. пособие / авт.-сост. В. Г. Дмитриева и др. – М. : Пед. из-во России, 2007. – 95 с.

4. Шакурова М. В. Социальное воспитание в школе : [Текст] / М.В.Шакурова ; под ред. А. В. Мудрика. – М. : Academia, 2004. – 270 с.

5. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:

1.1. Соціальний педагог як педагогічний працівник закладу освіти.

1.2. Мета й завдання роботи соціального педагога в дошкільному закладі освіти.

1.3. Напрями й види діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі.

1.4. Особливості роботи соціального педагога з родинами учнів.

2. Проаналізуйте «Положення про психологічну службу системи освіти України» й визначте:

2.1. Мету й завдання соціального педагога в системі роботи соціальної служби.

2.2. Види й основні напрями діяльності психологічної служби, в яких бере участь соціальний педагог.

2.3. Особливості роботи соціального педагога як працівника психологічної служби.

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені особливостям роботи соціального педагога в закладах освіти, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Висвітлення у фахових журналах особливостей соціально-педагогічної діяльності в закладах освіти

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Мета й завдання соціального педагога в освітньо-виховних закладах для дітей-інвалідів.

2. Превентивна діяльність у роботі соціального педагога закладу освіти.

3. Робота соціального педагога в умовах інклюзивної освіти.

4. Зміст і завдання роботи соціального педагога в системі закладів позашкільної освіти.

5. Соціальний педагог як організатор виховного середовища в закладі освіти.

6. Проблеми й перспективи введення посади соціального педагога у вищих навчальних закладах.

Практична робота № 3.2.

Тема. Специфіка професійної діяльності соціального педагога в різних установах.

Цілі заняття:

✓ визначити місце соціального педагога в різних соціальних службах для молоді;

✓ установити особливості професійної діяльності соціального педагога в установах системи охорони здоров'я, культури, пенітенціарної системи;

✓ формувати власні погляди на мету й особливості роботи соціального педагога в різних установах;

✓ виробляти вміння й навички аналізувати, співставляти, порівнювати специфіку роботи соціального педагога в різних установах;

✓ формувати власні оцінні судження щодо необхідності роботи соціального педагога з різними верствами населення;

✓ учитись аналізувати різні види літературних джерел, вибирати головне й другорядне;

✓ формувати бажання брати участь у дискусії, вміння висловлювати й обстоювати власну позицію.

Основні поняття: сфера діяльності соціального педагога, напрями роботи соціального педагога, психологічна служба, соціальний захист населення, форми допомоги, соціальні служби, державні установи, культурно-дозвіллеві та спортивно-оздоровчі заклади, пенітенціарні установи.

Основна література

1. *Моїсеєнко К.* Професійна діяльність соціального педагога [Текст] : методичний посібник / К.Моїсеєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – С. 34-83.
2. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) [Текст] / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – С. 61-68.
3. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Рассказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – С. 58-62.
4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 138-180.
5. Соціальна педагогіка : теорія і технологія [Текст] : підручник / за ред. І.Д.Зверєвої. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 48-58.

Додаткова література

1. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України [Текст]. – К. : Академпрес, 1999. – 218 с.
2. *Коваль Л.Г.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота [Текст] : навчальний посібник / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверєва, С.Р.Хлєбїк. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
3. *Омельченко І. М.* Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей із обмеженими можливостями [Текст] : навчально-методичний посібник / І.М.Омельченко, О.М.Тиха, Л.О.Федорович. – Полтава : ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2009. – 80 с.
4. Соціальна робота в Україні [Текст] : навч. посібник / І.Д.Зверєва, О.В.Безпалько, С.Я.Харченко та ін. – К., 2004. – 256 с.
5. *Трубавіна І.М.* Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Текст] : навч. посіб. / І.М.Трубавіна. – К., 2002. – 172 с.
6. *Тюптя Л.Т.* Соціальна робота : теорія і практика [Текст] : навчальний посібник / Л.Т.Тюптя, І.Б.Іванова. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 574 с.
7. *Шпак В. П.* Реабілітаційна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / В.П.Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:
  - 1.1. Соціальний педагог в установах системи соціального захисту населення.
  - 1.2. Соціальний педагог в установах системи охорони здоров'я.
  - 1.3. Робота соціального педагога в установах культури.
  - 1.4. Перспективи впровадження посади соціального педагога в установах пенітенціарної системи.
2. Вивчіть й узагальніть особливості роботи соціального педагога в різних установах, заповніть таблицю:

Робота соціального педагога в різних установах

Установа	Об'єкти соціально-педагогічної діяльності	Мета діяльності соціального педагога	Специфіка роботи

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені особливостям роботи соціального педагога в різних установах, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Висвітлення у фахових журналах особливостей роботи соціального педагога в різних установах

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Особливості роботи соціального педагога в громаді.
2. Напрями роботи соціального педагога в центрах соціальних служб для молоді.
3. Проблеми й перспективи запровадження вуличних соціальних педагогів в Україні.
4. Специфіка роботи соціального педагога у сфері дозвілля.
5. Професія соціального педагога й соціального працівника в Росії.
6. Специфіка діяльності соціального педагога з різними групами дітей і молоді.

Практична робота № 3.3.

Тема. Специфіка соціально-педагогічної діяльності в соціальних службах для дітей і молоді.

Цілі заняття:

- ✓ узагальнити й розширити знання про особливості організації роботи соціальних служб для молоді;
- ✓ відвідати обласний (районний, міський) Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, визначити місце соціального педагога в його структурі;
- ✓ формувати уявлення про роль соціального педагога в роботі Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- ✓ назвати перелік документів, які необхідно вести соціальним педагогам у процесі виконання посадових обов'язків;

- ✓ з'ясувати особливості ведення звітної документації соціального педагога, який працює в Центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- ✓ виробляти вміння й навички аналізу та оцінки документації соціального педагога;
- ✓ формувати здатність виділяти головне й робити висновки;
- ✓ розвивати комунікативні вміння й навички;
- ✓ розвивати вміння планувати, проводити мікродослідження, оформлювати й презентувати його результати.

Основні поняття: соціальні служби, соціальні служби для молоді, центри соціальних служб для молоді.

Основна література

1. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
2. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
3. Типове положення про соціальні служби для молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/648-93-п>.

Додаткова література

1. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку / кер. авт. кол. : С.В.Толстоухова та ін. – К. : Академія, 1999. – 112 с.
2. *Краснова В.Г.* Педагогические аспекты в социальной работе : учебное пособие [Текст] / В.Г.Краснова. – Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. университета, 2004. – 60 с.
3. *Шендеровський К.С.* Управління соціальною роботою з дітьми та молоддю. Менеджмент соціальної служби [Текст] : навч.-метод. збірка для спеціалістів соціальної роботи / К.С.Шендеровський. – К., 2002. – 154 с.

Завдання для практичної роботи

1. Відвідавши обласний (районний, міський) Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, проведіть мікродослідження:

1.1. Ознайомтеся із законодавчою базою діяльності ЦСССДМ й дайте відповіді на запитання:

– Якими документами керується в своїй діяльності центр? За результатами вивчення нормативно-правової бази заповніть таблицю:

Таблиця 26

Нормативно-правова база діяльності ЦСССДМ

№ п/п	Назва документа	Рік видання	Загальна характеристика

- Хто є засновником, хто фінансує і кому підпорядковується ЦСССДМ?
- Які основні завдання ЦСССДМ?
- Хто є об'єктами діяльності ЦСССДМ?
- Які види соціальних послуг надає ЦСССДМ?

1.2. Ознайомтеся зі штатним розписом ЦСССДМ і з'ясуйте, чи є серед спеціалістів центру соціальні педагоги?

1.3. Ознайомтеся з посадовими обов'язками соціального педагога ЦСССДМ, з'ясуйте специфіку його роботи.

1.4. Проведіть бесіду із соціальним педагогом й з'ясуйте відповіді на запитання:

- Які основні напрями роботи соціального педагога ЦСССДМ?
- Які проблеми виникають у роботі соціального педагога з різними категоріями клієнтів?

2. На основі отриманої інформації зробіть висновки щодо специфіки роботи ЦСССДМ, місця соціального педагога в його структурі, особливості його роботи. Результати проведеного мікродослідження оформіть письмово й підготуйте виступ-звіт для презентації на практичному занятті.

Тема 4.

Практична робота № 4.1.

Тема. Сутність і функції соціально-педагогічної діяльності.

Цілі заняття:

- ✓ визначити сутність, об'єкт, предмет, функції соціально-педагогічної діяльності;
- ✓ з'ясувати позиції науковців щодо сутності соціально-педагогічної діяльності;
- ✓ вивчити підходи сучасних учених щодо виокремлення функцій соціально-педагогічної діяльності;
- ✓ учитися здійснювати дефінітивний аналіз соціально-педагогічних термінів;
- ✓ розвивати вміння й навички працювати з різними літературними джерелами, конспектувати їх;
- ✓ формувати власні погляди на соціально-педагогічні проблеми, вміння відстоювати свою думку;
- ✓ розширювати психолого-педагогічну культуру.

Основні поняття: соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна робота, суб'єкти соціально-педагогічної діяльності, об'єкти соціально-педагогічної діяльності, ресурси соціально-педагогічної діяльності, принципи соціально-педагогічної діяльності, функції соціально-педагогічної діяльності.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.

2. Введення у професію соціального педагога [Текст] : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / за заг. редакцією М.І.Приходько, О.В.Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – С. 56-101.

3. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 18-19.

4. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 13-25.

5. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 16-33.

Додаткова література

1. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.

2. *Галагузова М.А.* Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности) [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.А.Галагузова, Ю.Н.Галагузова, Г.Н.Штинова и др. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.

3. *Дурасанова Т.П.* Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.

4. *Завацька Л.М.* Технології професійної діяльності соціального педагога [Текст] : навч. посібник для ВНЗ / Л.М.Завацька. – 2-е видання. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – С.9-13.

5. *Зверева І.Д.* Дефініції соціальної роботи та соціальної педагогіки [Текст] // Практична психологія та соціальна робота / І.Д.Зверева. – 2001. – №4. – С.12-16.

6. *Мудрик А. В.* Социальная педагогика [Текст] : учеб. для пед. вузов / А.В.Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. / А. В. Мудрик. – М., 2002. – 194 с.

Завдання для практичного заняття

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:

1.1. Поняття соціально-педагогічної діяльності.

1.2. Об'єкти й суб'єкти соціально-педагогічної діяльності.

1.3. Функції соціально-педагогічної діяльності.

1.4. Соціалізація як мета соціально-педагогічної діяльності.

2. Проаналізуйте посадову інструкцію соціального педагога й визначте, які функції він повинен реалізовувати у своїй діяльності. Розкрийте їхню сутність.

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені розкриттю функцій соціально-педагогічної діяльності, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Висвітлення у фахових журналах функцій соціально-педагогічної діяльності

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Принцип особистісно-орієнтованого підходу в соціально-педагогічній діяльності.
2. Реалізація психолого-педагогічних принципів у соціально-педагогічній діяльності.
3. Сутність профілактичної функції в структурі соціально-педагогічної діяльності.
4. Особливості здійснення соціальним педагогом охоронно-захисної функції.
5. Виховна функція в діяльності соціального педагога.

Практична робота № 4.2.

Тема. *Діагностична функція в структурі професійної діяльності соціального педагога в сучасній системі освіти.*

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати сутність діагностичної функції соціального педагога в структурі його професійної діяльності;
- ✓ виявити особливості соціально-педагогічної діагностики, етапи проведення соціально-педагогічного дослідження;
- ✓ з'ясувати напрями співпраці соціального педагога і практичного психолога у сфері вивчення кожної особистості, стосунків у колективі тощо;
- ✓ підібрати найбільш поширені діагностичні методики, які використовуються в соціально-педагогічному дослідженні;
- ✓ формувати вміння й навички планувати й проводити соціально-педагогічне дослідження;
- ✓ учитися структурувати, узагальнювати отриману інформацію, оформлювати результати у вигляді таблиць;
- ✓ розширювати психолого-педагогічну культуру.

Основні поняття: діагностична функція соціального педагога, соціально-педагогічна діагностика, методи соціально-педагогічної діагностики, соціально-педагогічне спостереження, соціометрія.

Основна література

1. *Архипова С.П.* Основи соціально-педагогічних досліджень [Текст] : навчальний посібник / С.П.Архипова. – Черкаси, 2011. – 240 с.
2. *Холковська І.Л.* Діагностика в системі діяльності соціального педагога [Текст] / І.Л.Холковська. – Вінниця, 2008. – 167 с.

3. Як провести соціологічне дослідження [Текст] : методичні рекомендації / упоряд. та заг. ред. О.М. Балакіревої, О.О. Яременка. – К. : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 264 с.

Додаткова література

1. *Борисова Ю.В.* Методологія та методи соціальних досліджень [Текст] : навчальний посібник / Ю.В.Борисова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 216 с.

2. *Завацька Л.М.* Технології професійної діяльності соціального педагога [Текст] : навч. посібник для ВНЗ / Л.М.Завацька. – 2-е видання. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – С.49-59.

3. *Пальчевський С.С.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 560 с.

4. *Цибко Г.Ю.* Проблеми інформаційно-технічного забезпечення соціально-педагогічних досліджень [Текст] / Г.Ю.Цибко, Т.В.Янченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Випуск 50. – Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2008. – С. 217-224.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (5-7 хв.):

1.1. Сутність діагностичної функції соціального педагога.

1.2. Мета, функції й особливості соціально-педагогічної діагностики.

1.3. Етапи соціально-педагогічного дослідження.

1.4. Методи соціально-педагогічних досліджень, їх класифікація.

2. Продумайте й розробіть анкету для учнів (батьків) з метою використання її соціальним педагогом у своїй роботі в закладі освіти.

3. Підберіть найбільш поширені методики, які доречно використовувати соціальним педагогам у процесі реалізації діагностичної функції, заповніть таблицю:

Таблиця 28

Методики соціально-педагогічного дослідження

Методика	Автор	Мета	Особливості використання

4. Розробіть рекомендації соціальним педагогам щодо проведення діагностування в закладі освіти.

5. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) для висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Методи опитування в соціально-педагогічному дослідженні.

2. Метод соціометричного опитування.

3. Використання спостереження в соціально-педагогічному дослідженні.

4. Тестування як метод соціально-педагогічного дослідження.

5. Особливості використання проєктивних методик у соціально-педагогічному дослідженні.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК ОСОБИСТОСТІ ТА ФАХІВЦЯ

Тема 5.

Практична робота № 5.1.

Тема. Модель соціального педагога як особистості та спеціаліста.

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати різні підходи до визначення моделі соціального педагога як особистості й фахівця;
- ✓ визначити систему професійних знань і вмінь у структурі моделі соціального педагога;
- ✓ показати особливості людських і професійних якостей, необхідних для виконання обов'язків соціального педагога;
- ✓ формувати уявлення про професійно значимі якості соціального педагога;
- ✓ розвивати вміння й навички творчого підходу до організації власної пізнавальної діяльності, розв'язання практичних завдань;
- ✓ формувати власний професійний ідеал, учитись виокремлювати в ньому домінуючі якості;
- ✓ виробляти вміння й навички пошуку необхідної літератури, обробки й структурування отриманої інформації, оформлення реферату відповідно до вимог;
- ✓ учитись готувати доповідь, презентувати її на занятті;
- ✓ розвивати вміння планувати й реалізовувати професійне самовдосконалення.

Основні поняття: модель соціального педагога, професійний портрет соціального педагога, професіоналізм, компетентність, професійні знання, професійно-педагогічні здібності, професійні якості, творчість, креативність.

Основна література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.В.Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – С. 78-80.

2. *Завацька Л.М.* Технології професійної діяльності соціального педагога [Текст] : навч. посібник для ВНЗ / Л.М.Завацька. – 2-е видання. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – С. 13-27.

3. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – С. 12-14.

4. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.

5. Міщук Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.

6. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М., 2001. – 480 с.

7. Тюптя Л.Т. Інформаційний матеріал опису професії «Фахівець із соціальної роботи» [Текст] : навч.-метод, посіб. для Державної служби зайнятості / Л.Т.Тюптя, О.В.Тюптя. – К., 2002. – 38 с.

Додаткова література

1. Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников [Текст] : сб. науч. трудов / отв. ред. В. Н. Келасьев. – М., 1994. – 127 с.

2. Дурасанова Т.П. Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.

3. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка / Соціальна робота [Текст] : навчальний посібник / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверева, С.Р.Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.

4. Тюптя Л.Т. Соціальна робота : теорія і практика [Текст] : навчальний посібник/ Л.Т.Тюптя, І.В.Іванова. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: Знання, 2008. – С. 76-112.

Завдання для практичної роботи

1. Використавши основну й додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:

- 1.1. Модель соціального педагога як фахівця.
- 1.2. Система професійних знань соціального педагога.
- 1.3. Професійні вміння соціального педагога.
- 1.4. Особистісні й професійні якості.

2. Проаналізуйте кваліфікаційну характеристику соціального педагога й знайдіть відповіді на запитання:

- 2.1 Що повинен знати соціальний педагог?
- 2.2. Якими вміннями має володіти соціальний педагог?
- 2.3. Які кваліфікаційні вимоги до соціальних педагогів різних категорій?

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, в яких висвітлюється проблема моделі соціального педагога, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 29

Висвітлення проблеми моделі соціального педагога у фахових журналах

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Психолого-педагогічна культура соціального педагога.
2. Професійна компетентність соціального педагога.
3. Видатні вчені й сучасні науковці про вимоги до особистісних якостей соціального педагога.
4. Педагогічні знання як основа професіоналізму соціального педагога.
5. Організаторські здібності соціального педагога.

Практична робота № 5.2.

Тема. *Комунікативні вміння в професійній діяльності соціального педагога.*

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати значення комунікативних умінь у професійній діяльності соціального педагога;
- ✓ виявити психолого-педагогічні умови організації спілкування соціального педагога з вихованцями, батьками, вчителями;
- ✓ установити негативні стереотипи комунікації;
- ✓ дослідити особливості співпраці соціального педагога й практичного психолога в процесі організації педагогічно доцільної діяльності;
- ✓ підібрати найбільш поширені діагностичні методики, які використовуються для дослідження комунікативних здібностей і вмінь;
- ✓ формувати вміння й навички створення позитивного емоційного фону для спілкування, моделювання успішної ситуації спілкування, добору доцільних видів і форм комунікації;
- ✓ розвивати вміння уникати негативних стереотипів спілкування; аналізу і виявлення сутності та особливостей комунікативної діяльності в різних мікросоціумах; використовувати комунікативну діяльність як засіб соціальної взаємодії.

Основні поняття: професійно-педагогічні здібності, комунікація, комунікатор, комунікативність, комунікативні вміння, комунікативна культура, спілкування, професійне мовлення, засоби спілкування.

Основна література

1. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.
2. *Мищик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Мищик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 72-89.
3. *Овчарова Р.В.* Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М., 2001. – 480 с.
4. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С.74-87.

Додаткова література

1. Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников [Текст] // Сб. науч. трудов / отв. ред. В. Н. Келасьев. – М., 1994. – 127 с.
2. Дурасанова Т.П. Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.
3. Мудрик А. В. Социальная педагогика [Текст] : учеб. для пед. вузов. – 3-е изд., испр. и доп. / А. В. Мудрик. – М., 2002. – 194 с.
4. Титова Г. Ю. Введение в профессию социального педагога [Текст] : учебное пособие / сост. Г. Ю. Титова. – 2-е изд., доп. – Томск : Изд-во ТГПУ, 2006.– 494 с.

Завдання до практичної роботи

1. Проаналізувавши основну та додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ на практичному занятті (до 5 хв.):
  - 1.1. Сутність і структура комунікативного процесу.
  - 1.2. Мовленнєві (вербальні) засоби спілкування: лексика, стилістика, граматики, семантика, правильність, стиль.
  - 1.3. Умови ефективності професійного мовлення соціального педагога.
  - 1.4. Невербальні засоби комунікації.
2. Розробіть рекомендації соціальному педагогові щодо оптимального використання його зовнішності як соціально-педагогічного засобу.
3. Підберіть тести щодо діагностування рівня сформованості комунікативних якостей як професійно значущих для соціального педагога. Проведіть мікродослідження серед студентів.
4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Соціально-педагогічне спілкування і його структура.
2. Конфлікти в соціально-педагогічній взаємодії.
3. Індивідуальна педагогічна бесіда як модель діалогічної взаємодії.
4. Комунікативні якості професійного мовлення.
5. Види й стилі спілкування соціального педагога.
6. Комунікативні якості професійного мовлення соціального педагога.

Практична робота № 5.3.

Тема. Творчість як професійна якість соціального педагога.

Цілі заняття:

- ✓ розкрити сутність творчості як психологічного феномена;
- ✓ з'ясувати значення творчості як важливої професійної якості соціального педагога;
- ✓ визначити соціально значущі характеристики творчості;
- ✓ встановити шляхи розвитку творчого потенціалу соціального педагога;

- ✓ підібрати найбільш поширені діагностичні методики, які використовуються в процесі діагностики творчих здібностей і вмінь;
- ✓ формувати прагнення до розвитку творчих здібностей;
- ✓ розвивати вміння й навички творчого підходу до організації власної пізнавальної діяльності, розв'язання практичних завдань.

Основні поняття: творчість, креативність, творчі здібності, творчий процес, алгоритм педагогічної творчості.

Основна література

1. Кваліфікаційна характеристика «Соціальний педагог» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitavol.org.ua/publ/20-1-0-95>.
2. Міщук Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С.72-89.
3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М., 2001. – 480 с.
4. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості [Текст] : підручник / С.О.Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

Додаткова література

1. Давиденко А.А. Логіка і психологія у творчій діяльності людини [Текст] / А.А. Давиденко // Педагогіка і психологія. – 2006. - №3 (52). – С.79-86.
2. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.
3. Нагавкина Л.С. Социальный педагог : введение в должность : материалы для работников образовательных учреждений [Текст] / Л.С.Нагавкина, О.К.Крокинская, С.А.Косабуцкая. – СПб. : КАРО, 2002. – 269 с.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):
  - 1.1. Сутність творчості як професійної якості соціального педагога.
  - 1.2. Особливості соціально-педагогічної виховної роботи як творчого процесу.
  - 1.3. Соціально значущі характеристики творчості.
  - 1.4. Алгоритм соціально-педагогічної творчості.
2. Підберіть тести (опитувальники) для діагностування рівня сформованості творчих здібностей соціального педагога, заповніть таблицю:

Таблиця 30

Методики соціально-педагогічного дослідження

Назва методики	Автор	Мета	Характеристика

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам визначення професійних якостей та творчих здібностей соціального педагога, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 31

Висвітлення у фахових журналах проблеми професіоналізму й творчості соціального педагога

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Психологічна природа творчості.
2. Історико-педагогічні аспекти формування творчого типу особистості соціального педагога.
3. В.Сухомлинський про значення педагогічної творчості.
4. Формування творчої особистості соціального педагога.
5. Значення творчості в структурі особистості соціального педагога.

Тема 6.

Практична робота № 6.1.

Тема. Професійно-етична культура соціального педагога.

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати гуманістичний зміст діяльності соціального педагога;
- ✓ ознайомитися з міжнародними етичними стандарти соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності та стандартами в Україні;
- ✓ розкрити сутність і структуру соціально-педагогічної етики;
- ✓ показати особливості морально-етичних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності соціального педагога;
- ✓ з'ясувати сутність морально-етичних принципів і норм у діяльності соціального педагога;
- ✓ показати особливості дотримання етичних норм у системі взаємовідносин соціального педагога з клієнтами, колегами, керівництвом;
- ✓ формувати прагнення до особистісного розвитку на засадах морально-етичних вимог до соціально-педагогічної діяльності;
- ✓ розвивати вміння й навички спілкування на основі морально-етичних принципів;
- ✓ виробляти потребу в самовдосконаленні, подальшому опануванні морально-етичних норм і цінностей;
- ✓ формувати вміння аналізувати міжнародні й вітчизняні документи в сфері соціальної етики, робити висновки й коментарі.

Основні поняття: етика, деонтологія, професійна етика, соціально-педагогічна етика, етичні стандарти соціальної роботи й соціально-педагогічної

діяльності, етичні принципи, етичні норми, етичні зобов'язання, професійні цінності, професійні межі в соціальній і соціально-педагогічній роботі.

Основна література

1. Вступ до соціальної роботи [Текст] : навчальний посібник / за ред. Т.І.Семигіної, І.І.Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – С. 168-190.
2. Етика соціальної роботи : принципи і стандарти (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) [Текст] / переклад з англійської Н.Білоус // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 67-75.
3. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України [Текст] // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. – №1. – С. 16-22.
4. *Іщук С.В.* Етика соціальної роботи [Текст] : курс лекцій / С.В.Іщук. – Тернопіль : ТДПУ, 2008. – 59 с.
5. Професійна етика соціального педагога [Текст] : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – 562 с.
6. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С.63-73.

Додаткова література

1. *Веретенко О.О.* Становлення професії соціального педагога в Україні [Текст] / О.О.Веретенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 21-22.
2. *Волкова Н.П.* Професійно-педагогічна комунікація [Текст] : навч. посіб. / Н. П. Волкова – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 256 с.
3. Етика ділового спілкування : курс лекцій / Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка, М.П.Лукашевич, І.Б.Осетинська. – 2-ге вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 208 с.
4. *Зверева І.Д.* Професійний етичний кодекс – нагальна вимога часу [Текст] / І.Д.Зверева // Соціальна робота в Україні. – 2003. – № 3. – С. 33-39.
5. *Медведева Г.П.* Этика социальной работы [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г.П.Медведева. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 208с.

Завдання для практичної роботи

1. Проаналізуйте основну та додаткову літературу, матеріали лекції, підготуйте відповіді на питання:
  - 1.1. Міжнародні етичні стандарти в соціальній роботі.
  - 1.2. Етичні стандарти соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності в Україні.
  - 1.3. Поняття морально-етичної культури соціального педагога.
  - 1.4. Етичні принципи й цінності в соціально-педагогічній роботі.
2. Уважно прочитайте й проаналізуйте «Етику соціальної роботи : принципи і стандарти» (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) й знайдіть відповіді на запитання:

2.1. З яких документів складається наукова праця «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти»?

2.2. Які цілі Міжнародної декларації етичних принципів?

2.3. Які етичні принципи обґрунтовані в Міжнародній декларації?

2.4. У яких галузях найчастіше виникають етичні проблеми?

2.5. Які міжнародні етичні стандарти соціальних працівників?

3. Проаналізуйте Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи й дайте відповідь на питання:

3.1. Загальна характеристика документа.

3.2. Етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи в Україні.

3.3. Норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи, визначені в Етичному кодексі?

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Етичні традиції в розвитку й становленні соціальної роботи в Україні.
2. Етико-педагогічні ідеї в історії зарубіжної соціально-педагогічної думки.

3. Етичні проблеми соціальної та соціально-педагогічної діяльності.

4. Соціально-педагогічна етика в системі взаємовідносин соціального педагога з учнями.

5. Соціально-педагогічна етика в системі взаємовідносин «соціальний педагог – колеги».

Практична робота № 6.2.

Тема. Типові помилки етико-педагогічної поведінки соціальних педагогів.

Цілі заняття:

✓ узагальнити й розширити знання про професійну етику соціального педагога, її норми та принципи;

✓ виявляти типові помилки етичної поведінки соціальних педагогів;

✓ проаналізувати основні причини помилок в етичній поведінці соціальних педагогів;

✓ охарактеризувати основні шляхи формування етичної поведінки соціальних педагогів;

✓ формувати вміння планувати, проводити мікродослідження, оформлювати й презентувати його результати;

✓ розвивати гуманістичну спрямованість, потребу до оволодіння основами етичної поведінки;

✓ формувати педагогічну культуру, етичну компетентність.

Основні поняття: професійна етика, соціально-педагогічна етика, етичні стандарти соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності, етичні принципи, етичні норми, етичні зобов'язання, професійні цінності, професійні

межі в соціальній і соціально-педагогічній роботі, помилки етико-педагогічної поведінки.

Основна література

1. Етика соціальної роботи [Текст] : принципи і стандарти (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) / переклад з англійської Н.Білоус // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 67-75.
2. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України [Текст] // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. – №1. – С. 16-22.
3. *Іщук С.В.* Етика соціальної роботи [Текст] : курс лекцій / С.В.Іщук. – Тернопіль : ТДПУ, 2008. – 59 с.
4. Професійна етика соціального педагога [Текст] : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 562 с.
5. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання, перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 66-73.

Додаткова література

1. *Васянович Г.П.* Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект) [Текст] : монографія / Г.П.Васянович. – Вид. 2. – Львів : Видрук. у ЛДФЕІ, 2002. – 232 с.
2. *Рик С.* Педагогічна етика: пошуки нової парадигми [Текст] / С. Рик // Рідна школа. – 2010. – № 12. – С. 6-12.
3. *Хоружа Л.* Типові помилки етико-педагогічної поведінки вчителів початкових класів на етапі їхнього професійного становлення [Текст] / Л.Хоружа // Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 52-55.
4. *Юдіна О.* Педагогічна етика та професійна свідомість [Текст] / О. Юдіна // Директор школи. Україна. – 2007. – №1. – С. 22-31.

Завдання для практичної роботи

1. Відвідавши заклади освіти, проведіть мікродослідження (спостереження за роботою соціальних педагогів, бесіди з учнями, батьками, вчителями), дайте відповіді на запитання:
  - 1.1. Які типові прояви неетичної поведінки соціального педагога?
  - 1.2. Які причини помилкових дій соціального педагога?
  - 1.3. Які неетичні дії соціального педагога, пов'язані з стереотипами мислення?
  - 1.4. Які етичні принципи й норми найчастіше порушують соціальні педагоги?
  - 1.5. Стосовно яких категорій клієнтів частіше порушуються етичні норми?
2. Узагальніть отриману інформацію та підготуйте звіт-виступ на практичному занятті.

3. Підберіть педагогічні ситуації, в яких порушено принципи педагогічної етики соціального педагога стосовно учнів, батьків, колег. Проаналізуйте їх, даючи відповіді на запитання:

3.1. Які етичні норми чи принципи порушив соціальний педагог?

3.2. Які можуть бути наслідки неетичної поведінки соціального педагога?

3.3. Які рекомендації Ви можете дати соціальним педагогам щодо виправлення негативної ситуації?

Тема 7.

Практична робота № 7.1.

Тема. Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників в Україні та за кордоном.

Цілі заняття:

✓ формувати уявлення про мету, структуру й зміст професійної підготовки соціальних педагогів у ВНЗ;

✓ узагальнити й розширити знання про особливості підготовки соціальних педагогів у нашій країні;

✓ з'ясувати зміст і етапи підготовки соціальних працівників і педагогів у різних країнах;

✓ розкрити особливості підготовки соціальних педагогів у Росії;

✓ встановити спільне й відмінне в підготовці соціальних працівників і педагогів в Україні та за кордоном;

✓ встановити напрями співпраці ВНЗ України із зарубіжними навчальними закладами у підготовці соціальних педагогів;

✓ проаналізувати спільні проекти з підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном;

✓ формувати прагнення займатися самоосвітою;

✓ розвивати вміння й навички аналізувати, вибирати головне;

✓ розвивати потребу в самоосвіті, самовдосконаленні.

Основні поняття: професійний відбір, професійне самовизначення, особистісне самовизначення, допрофесійна підготовка, професійна підготовка соціальних педагогів, система підготовки, освітньо-кваліфікаційні рівні, бакалавр, спеціаліст, магістр.

Основна література

1. Закревська Л.М. Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 22-30.

2. Міщук Л. І. Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщук. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.

3. Міщук Л.І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С. 25-39, 63-71, 89-103.

Додаткова література

1. *Вайнола Р.Х.* Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст] : монографія / Р.Х.Вайнола ; за ред. С.О.Сисоевої. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.

2. *Дронь М. И.* Концептуальные основы многоуровневой подготовки социальных педагогов и социальных работников в условиях перехода к информационному обществу [Текст] / М.И.Дронь // Подготовка социальных педагогов и социальных работников : проблемы, тенденции, опыт. – Минск, 1999. – 254 с.

3. *Коваль Л.* Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні [Текст] / Л.Коваль // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1-2. – С. 86.

4. Обучение социальной работе : приемственность и инновации [Текст] / под ред. Ш. Рамон, Р. Сарри ; перевод с англ. / под общ. ред. Ю. Б.Шапиро. – М. : Аспект, 1996. – 157 с.

5. Обучение социальной работе : состояние и перспективы [Текст] // Материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы. – М. : АСОПИР, 1997. – 285 с.

6. *Харченко С.Я.* Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности [Текст] / С.Я.Харченко. – Луганск : Альма-матер, 1999. – 138 с.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, матеріали лекції підготуйте відповіді на питання:

1.1. Особливості становлення системи підготовки соціальних педагогів в Україні.

1.2. Система професійного розвитку й росту соціальних педагогів.

1.3. Рівні та ступені підготовки соціальних педагогів.

1.4. Особливості практичної підготовки соціального педагога у ВНЗ.

2. Складіть порівняльну таблицю «Спільне й відмінне в підготовці соціальних педагогів в Україні та за кордоном».

3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном у контексті вимог Болонського процесу, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 32

Висвітлення у фахових журналах проблеми підготовки соціальних педагогів в Україні

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Організація педагогічного процесу у вищому закладі освіти.
2. Особливості підвищення кваліфікації та перепідготовки соціальних педагогів в Україні.
3. Соціально-педагогічна підготовка фахівців у США.
4. Особливості вишівської освіти соціальних педагогів у країнах Західної Європи (країна за вибором).
5. Підготовка соціальних педагогів у Росії.

Практична робота № 7.2.

Тема. Профорієнтація та допрофесійна підготовка майбутніх соціальних педагогів в Україні.

Цілі заняття:

- ✓ узагальнити й розширити знання про професійну діагностику, професійний відбір, професійне самовизначення молоді;
- ✓ з'ясувати особливості становлення системи допрофесійної підготовки майбутніх соціальних педагогів;
- ✓ довести необхідність здійснення раннього відбору та профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними педагогами;
- ✓ виявити головні мотиви вибору професії соціального педагога;
- ✓ показати проблеми в організації допрофесійної освіти соціальних педагогів у нашій країні;
- ✓ розкрити особливості допрофесійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів за кордоном;
- ✓ встановити напрями співпраці ВНЗ України із зарубіжними навчальними закладами у підготовці соціальних педагогів;
- ✓ підібрати діагностичні методики для здійснення професійного відбору майбутніх соціальних педагогів;
- ✓ розвивати вміння й навички проводити мікродослідження, обробляти й презентувати його результати, аналізувати, вибирати головне;
- ✓ розвивати потребу в самоосвіті, самовдосконаленні.

Основні поняття: профорієнтація, професійний відбір, професійне самовизначення, особистісне самовизначення, допрофесійна підготовка.

Основна література

1. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі. На допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М.Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – С. 22-30.
2. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
3. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С.25-39, 63-71, 89-103.

Додаткова література

1. Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников [Текст] : сб. науч. трудов / отв. ред. В. Н. Келасьев. – М., 1994. – 127 с.

2. Масленникова В. Ш. Теоретические аспекты подготовки социального педагога в системе среднего специального образования [Текст] / В.Ш.Масленникова. – Казань, 1995. – 93 с.

3. Когут С. Система допрофесійної підготовки соціального педагога в загальноосвітній школі України [Текст] / С.Когут // Вісник Львів. ун-ту. – Серія педагогіка. – Вип. 19.– Ч. 1.– Львів, 2005. – С. 209-218.

4. Тетерский С. В. Допрофессиональная подготовка и начальное профессиональное образование социальных педагогов и социальных работников [Текст] : научное профессиональное пособие / С.В.Тетерский. – М., 1997. – 38 с.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):

1.1 Сутність професійного самовизначення.

1.2. Мета й напрями профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними педагогами.

1.3. Диагностика професійної придатності й професійний відбір майбутніх соціальних педагогів.

1.4. Особливості допрофесійної підготовки молоді в різних закладах освіти.

2. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам профорієнтації майбутніх соціальних педагогів, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Таблиця 33

Висвітлення проблеми профорієнтації майбутніх соціальних педагогів у фахових журналах

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

3. Підберіть діагностичні методики для вивчення професійної придатності соціального педагога, заповніть таблицю:

Таблиця 34

Методики соціально-педагогічного дослідження

Методика	Автор	Мета	Особливості використання

4. Підготуйте й оформіть відповідно до вимог реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) з метою висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Особливості допрофесійної підготовки майбутніх працівників у соціальній сфері за кордоном.
2. Професійні пріоритети сучасної молоді.
3. Професійний намір і професійне самовизначення.
4. Факультатив як форма профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними педагогами.
5. Значення волонтерської діяльності в професійному самовизначенні майбутніх соціальних педагогів.
6. Взаємозв'язок вищого закладу освіти і школи в процесі профорієнтації.
7. Суперечності в процесі професійного самовизначення молоді людини щодо соціально-педагогічної роботи.
8. Місце мотивації у свідомому виборі професії соціального педагога.

Практична робота № 7.3.

Тема. *Робота соціального педагога над особистісним і професійним самовдосконаленням.*

Цілі заняття:

- ✓ виявити можливості ВНЗ щодо стимулювання й навчання студентів процесу самовиховання;
- ✓ з'ясувати сутність, мету й основні етапи професійного самовдосконалення соціального педагога;
- ✓ визначити основні шляхи власного професійного самовдосконалення й особистісного самовиховання;
- ✓ ознайомитися з діагностичними методиками оцінки й самооцінки особистості соціального педагога;
- ✓ розвивати вміння й навички використання методів і засобів самооцінки, самоаналізу;
- ✓ формувати потребу в самодіагностуванні, виявленні власних характерологічних особливостей та особливостей пізнавальних процесів;
- ✓ розвивати вміння на основі самодіагностування створювати автопортрети „Я – реальний”, „Я – ідеальний”, розширювати власну „Я – концепцію”;
- ✓ розвивати вміння створювати програму самовдосконалення й реалізовувати в практичній діяльності;
- ✓ учитись моделювати шляхи реалізації програми індивідуального професійного зростання та реалізувати їх.

Основні поняття: самовиховання, особистісне самовиховання, професійне самовиховання, самовдосконалення, програма самовиховання, самоосвіта, методи самовиховання, самооцінка, самопереконання, самозвіт.

Основна література

1. *Березовська Л.І.* Самовиховання та саморегуляція особистості [Текст] : навчальний посібник / Л.І. Березовська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 168 с.
2. *Богданова М.І.* Соціальна педагогіка [Текст] : навч. посібник / М.І.Богданова. – К. : Знання, 2008. – С.18-46.
3. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
4. *Рацул А. Б.* Вступ до спеціальності: «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.

Додаткова література

1. Вчитель : самооцінювання [Текст] / упоряд. Н.Мурашко. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г.Кучерявий // Наука і сучасність : зб. наук. пр. – Вип.1, Ч.1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
3. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник / Г.М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
4. *Мудрик А.В.* Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.
5. *Оржеховська В.М* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
6. *Шиманович І.В.* Професійне самовиховання майбутніх педагогів у вищій школі [Текст] / І.В.Шиманович // Педагогіка і психологія професійної освіти : наук.-метод. журн. – 2002. – № 5. – С. 214-220.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):
  - 1.1. Поняття про самовиховання, самоосвіту.
  - 1.2. Особливості професійного самовиховання соціального педагога.
  - 1.3. Етапи самовиховання.
  - 1.4. Методи особистісного й професійного самовиховання.
2. Підберіть діагностичні методики для оцінювання й самооцінювання особистості майбутнього соціального педагога, використайте одну з них по відношенню до студентів. Оформіть і презентуйте отримані результати на практичному занятті.
3. Зробіть огляд фахових журналів і підберіть статті, присвячені проблемам особистісного й професійного самовиховання майбутніх соціальних педагогів, напишіть анотації, заповніть таблицю:

Висвітлення у фахових журналах проблеми особистісного й професійного самовиховання майбутніх соціальних педагогів

Автор статті	Назва статті	Видання	Анотація	Коментарі

4. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) для висвітлення головних положень на практичному занятті(тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Значення самооцінки у формуванні особистості майбутнього соціального педагога.
2. Програма самовиховання як шлях до професійного успіху.
3. Значення рефлексії в професійному самовихованні студента.
4. Використання техніки самонавіювання у самовихованні студента.

Тема 8.

Практична робота № 8.1.

Тема. Наукова організація праці студента.

Цілі заняття:

- ✓ з'ясувати сутність наукової організації праці та її значення у процесі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів;
- ✓ визначити принципи й психологічні механізми засвоєння інформації;
- ✓ виявити особливості роботи студента під час різних видів організації навчального процесу;
- ✓ зрозуміти сутність основних правил та прийомів запам'ятовування інформації;
- ✓ ознайомитися з основними правилами конспектування;
- ✓ розкрити особливості ведення різних видів конспектів;
- ✓ формувати вміння й навички працювати з різними видами джерел, скласти різні види конспектів;
- ✓ виробляти потребу й уміння наукової організації власної навчально-дослідної діяльності;
- ✓ розвивати вміння й навички саморегуляції навчально-пізнавальної діяльності та вільного часу, їх раціонального співвідношення.

Основні поняття: наукова організація праці, культура навчальної праці, принципи наукової організації праці, інформація, правила й прийоми запам'ятовування, конспектування, режим індивідуальної праці й відпочинку.

Основна література

1. Богданова М.І. Соціальна педагогіка : навч. посібник / М.І.Богданова. – К. : Знання, 2008. – С.18-46.

2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.

3. *Міщук Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – С.63-71.

4. Професія соціальний педагог [Текст] : посібник / упоряд. О.Главник ; заг. ред. К.Шендеровський, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.

5. *Рацул А. Б.* Вступ до спеціальності: «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.

Додаткова література

1. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.

2. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г.Кучерявий // Наука і сучасність : зб. наук .пр. – Вип. 1, Ч. 1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.

3. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навч. посібник / Г.М. Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.

4. *Оржеховська В.М.* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.

5. *Фалинська З. З.* Розвиток професійних якостей соціального педагога як важлива проблема [Текст] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка : Соціальна робота. – Ужгород, 2002. – Вип. 5. – С. 152-155.

6. *Фіцула М.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М.Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2003. – С. 46-55, 103-112.

Завдання для практичної роботи

1. Опрацювавши основну й додаткову літературу, знайдіть відповідь на одне з питань і підготуйте виступ (до 5 хв.):

1.1. Поняття й принципи наукової організації праці студентів.

1.2. Психологічні механізми засвоєння інформації.

1.3. Основні правила конспектування, оформлення й доопрацювання конспекту.

1.4. Режим індивідуальної праці та відпочинку.

2. У списку рекомендованої літератури вибрати параграф, статтю і скласти один з видів конспектів (план-конспект, тезовий, цитатний тощо).

3. Розробіть рекомендації студентам щодо конспектування і різних видів скорочень під час слухання лекцій.

4. Розробіть анкету, проведіть опитування студентів 1-го курсу різних спеціальностей та з'ясуйте головні проблеми й труднощі студентів під час роботи на різних видах навчальних занять.

5. Підготуйте й оформіть згідно з вимогами реферат, продумайте виступ-захист (5-7 хв.) для висвітлення головних положень на практичному занятті (тема за вибором).

Тематика рефератів

1. Складові наукової організації праці студента.
2. Основні етапи сприймання й осмислення наукової інформації.
3. Основні правила та прийоми запам'ятовування матеріалу.
4. Метод хронометражу в науковій організації праці студента.
5. Книга – основне джерело інформації для студента.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

---

1. За якою теорією походження виховання стверджується, що в основі виховання лежить інстинктивне (несвідоме) прагнення дітей активно наслідувати старших?

- а) біологічною;
- б) психологічною;
- в) релігійною;
- г) трудовою;
- д) соціокультурною.

2. Примітивна форма благодійності, стихійна, неорганізована допомога, яка механічно всіх зрівнює; здійснюється на основі суб'єктивних відчуттів, що виникають у людини, яка побачила знедоленого, - це:

- а) милостиня;
- б) суспільне піклування;
- в) спонсорство.

3. Вибіркова допомога тим верствам населення, що її потребують, зі співчуття і релігійно-етичної потреби без турботи про їхню подальшу долю – це:

- а) спонсорство;
- б) призріння;
- в) благодійність.

4. Термін, що означає любов до людей, яка пов'язана з уявленнями про божественну прихильність, будь-яке доброзичливе ставлення одного індивіда до іншого, - це:

- а) злидарелюбство;
- б) гуманізм;
- в) філантропія.

5. Які форми не належать до благодійності періоду Київської Русі?

- а) роздача милостині;
- б) редистрибуція;
- в) харчування в княжому дворі;
- г) розвезення продуктів для убогих містом.

6. Хто з київських князів першим заснував училища для навчання дітей, богодільні, лікарні?

- а) княгиня Ольга;
- б) Володимир Великий;
- в) Ярослав Мудрий.

7. Кого з київських князів вважали милостивим злидарелюбом, який за свідченням сучасників, роздавав гроші й предмети першої необхідності обома руками?

- а) князь Ігор;
- б) Володимир Великий;
- в) Володимир Мономах.

8. На якому етапі розвитку благодійності державна влада мирилась з фактом існування злидарства, дивлячись на нього, як на необхідний, посланий Богом хрест, а сама виступала в ролі приватного благодійника?

- а) у період Київської Русі?
- б) у філантропічний період;
- в) в епоху Відродження.

9. Коли на українських землях сформувалися й закріпилися церковно-монастирські форми опіки?

- а) з прийняттям християнства;
- б) в епоху занепаду Київської Русі?
- в) в період приєднання українських земель до Росії.

10. Які є погляди вчених щодо проблеми періодизації благодійності?

- а) соціальна допомога з'явилася тоді, коли виникло людство;
- б) соціальна допомога існувала ще в давньослов'янських общинах;
- в) соціальна допомога розпочалася з прийняттям християнства.

11. Точна назва періоду становлення соціальної допомоги, який характеризується формуванням гуманістичних початків у національному характері стародавніх русичів, коли соціальна допомога набула організованих форм, - це:

- а) ранній;
- б) архаїчний;
- в) філантропічний.

12. Вид соціальної допомоги в первісному суспільстві, який був одночасно і формою сумісної діяльності, і формою допомоги бідним селянам, включаючи в себе спільну обробку землі, перевезення сіна, хліба, будівництво хати, млина тощо - це:

- а) толока;
- б) складщина;
- в) супряга.

13. Період розвитку соціальної допомоги в Росії, коли відбулася лібералізація соціальної політики, держава передала соціальні функції органам міського і земського самоврядування, називають:

- а) періодом розквіту соціальної допомоги;
- б) періодом княжої і церковно-монастирської благодійності;
- в) періодом церковно-державної допомоги;
- г) періодом державного забезпечення.

14. Коли було введено посаду соціального педагога в системі освіти?

- а) на початку ХХ ст.;
- б) у 1991 р.;

в) у 1994 р.

15. У якому сучасному навчальному закладі почали підготовку соціальних педагогів в Україні?

- а) Донецькому державному університеті, на факультеті перепідготовки соціальних педагогів і соціальних працівників;
- б) Харківському гуманітарному інституті;
- в) Луганському державному педагогічному університеті;
- г) Полтавському державному педагогічному університеті.

16. Коли відзначається професійне свято «День працівника соціальної сфери», яке встановлено в 1999 р. указом Президента України ?

- а) перша неділя жовтня;
- б) 8 жовтня;
- в) перша неділя листопада.

17. Який взаємозв'язок між посадами «соціальний педагог», «соціальний працівник» та «фахівець із соціальної роботи»?

- а) ці поняття є синонімічними;
- б) «соціальний педагог», «соціальний працівник» є «фахівцями із соціальної роботи»?
- в) усі ці посади є різними за змістом, функціями, сферами діяльності.

18. Хто здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку особистості, її благополуччя в мікросоціумі?

- а) соціальний педагог;
- б) соціальний працівник;
- в) практичний психолог.

19. Соціальний педагог – це:

- а) особа, яка має спеціальну освіту і здійснює практичну соціальну роботу з різними категоріями дітей і молоді та соціальними групами;
- б) фахівець із соціального виховання, який виконує посередницьку роль між людиною та соціальним середовищем з метою їх духовного розвитку та гармонізації відносин на особистісному, міжособистісному та надособистісному рівнях;
- в) фахівець, який має спеціальну педагогічну освіту та працює переважно в школах й інших освітніх закладах.

20. Соціальний працівник:

- а) фахівець, зайнятий у сфері соціальної роботи, освітньо-виховної, культурно-дозвільної діяльності, який має спеціальну освіту, спеціальну кваліфікацію, знання та досвід соціальної роботи з окремими групами людей;
- б) особа, яка має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання особливого, інтегрованого виду діяльності в соціальній сфері;
- в) спеціаліст, який забезпечує соціально-педагогічний патронаж дітей та молоді в системі освіти, сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї, соціальних служб, державних органів з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення умов для її сприятливого розвитку.

21. *Галузь наукових знань і професійна діяльність, спрямована на підтримку і надання кваліфікованої допомоги людині; розширює або відновлює її здатність до соціального функціонування, – це:*

- а) соціальна робота;
- б) соціальна педагогіка;
- в) соціальне виховання.

22. *Турбота суспільства про людину, допомога їй у засвоєнні етичних, правових, економічних, цивільних і побутових відносин – це:*

- а) соціальна робота;
- б) соціальне виховання;
- в) соціальна підтримка;
- г) соціально-педагогічна діяльність.

23. *Педагогічна діяльність, спрямована на допомогу дитині (підліткові) в самоорганізації, в нормалізації свого психічного стану, у встановленні адекватних стосунків у родині, школі, в суспільстві, – це:*

- а) соціальна робота;
- б) соціальне виховання;
- в) соціально-педагогічна діяльність.

24. *До якого напрямку діяльності соціального педагога в закладах освіти належить консультування адміністрації, методична робота, взаємодія з різноманітними закладами?*

- а) участь в управлінні навчальним закладом;
- б) участь у виховному процесі;
- в) участь в організації виховного середовища.

25. *Виявлення і діагностування соціально-педагогічних проблем, що включає поточне спостереження за загальним станом справ у навчальному закладі, класних колективах та групах, за взаємовідносинами між учителями, учнями, батьками – це:*

- а) соціально-педагогічна реабілітація;
- б) моніторинг навчально-виховного закладу;
- в) соціально-педагогічний контроль.

26. *Соціальний педагог реалізує свою діяльність:*

- а) лише в освітніх закладах різного типу;
- б) освітніх закладах різного типу, психолого-педагогічних центрах, соціальних службах для молоді, благодійних фондах;
- в) освітніх закладах різного типу, психолого-педагогічних центрах, соціальних службах для молоді, соціально-педагогічних закладах при церквах, у позашкільних закладах.

27. *Соціальне виховання як турбота про підростаюче покоління виникло:*

- а) у первісному суспільстві;
- б) у період античності;
- в) на початку ХХ ст.

28. *Засновником соціальної педагогіки вважають:*

- а) Ф.Дістервега;
- б) Й.Песталоцці;

в) П.Наторпа.

29. Педагогічний роман «Лінгард і Гертруда», в якому викладено значення й особливості соціального виховання, написав:

- а) Ф.Дістервег;
- б) Й.Песталоцці;
- в) Й.Герbart.

30. Практичний досвід соціального виховання в створених ним притулках належить:

- а) Й.Песталоцці;
- б) К.Ушинському;
- в) П.Наторпу.

31. Що не належить до змісту соціально-педагогічної діяльності:

- а) соціально-педагогічна підтримка особистості;
- б) допомога в розв'язанні проблем;
- в) вирішення різносторонніх проблем особистості, яка потрапила в критичну ситуацію;
- г) допомога в процесі адаптації.

32. Державний підхід до соціальних завдань, гуманізм і демократизм соціальної роботи, зв'язок змісту і форм соціальної роботи з конкретними умовами життєдіяльності особи, законність і справедливість соціальної роботи – це:

- а) соціально-політичні принципи;
- б) організаційні принципи;
- в) соціально-психолого-педагогічні принципи.

33. Яка функція діяльності соціального педагога забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога?

- а) прогностична;
- б) організаторська;
- в) комунікативна.

34. Соціально-терапевтична функція соціально-педагогічної діяльності:

а) полягає в зміні та вдосконаленні особистісних якостей клієнта, особливостей його життєдіяльності та створенні умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті;

б) має на меті уможливити асоціальні явища, причини соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб, забезпечити умови для формування соціально позитивної спрямованості особистості;

в) спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій та проблем клієнта на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища.

35. Діагностична функція соціально-педагогічної діяльності покликана:

а) виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні й специфічні його особливості, дає змогу адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання;

б) передбачати результати зусиль соціального педагога щодо різних аспектів його професійної діяльності;

в) відстоювати права та інтереси дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності.

36. Які професійні ролі найбільш точно й цілісно відповідають діяльності соціального педагога?

а) посередник між суспільством і особистістю; організатор різносторонньої діяльності; помічник у вирішенні конфліктів;

б) вихователь, наставник, порадник, консультант, психолог, психотерапевт, режисер, посередник, конфліктолог, правозахисник;

в) адвокат, організатор і учасник спільної діяльності, психотерапевт і наставник, аніматор, конфліктолог, експерт у встановленні соціально діагнозу.

37. Соціально-педагогічна діяльність є:

а) соціально-педагогічною за змістом і формами організації;

б) соціальною за змістом, педагогічною за формами й методами, психологічною за характером діагностики;

в) соціальною за цілями, завданнями, змістом; психолого-педагогічною за формою; організаторською за функціями.

38. Хто є об'єктами соціально-педагогічної діяльності:

а) усі верстви населення без винятку;

б) лише діти й підлітки;

в) лише люди з особливими потребами;

г) особи різних вікових категорій, які потрапили в складні життєві обставини.

39. Соціальний педагог може працювати:

а) лише в закладах освіти з дітьми й підлітками;

б) у закладах освіти та державних соціальних службах;

в) у різних типах освітніх закладів і соціальних установ.

40. На які категорії ділиться документація соціального педагога?

а) довідково-інформаційну, обліково-реєстраційну, для службового використання;

б) педагогічну, соціально-педагогічну, психологічну;

в) документацію з планування, звітну, консультативну.

41. Перелік документації соціального педагога та вимоги до її ведення визначаються:

а) відповідними наказами й листами Міністерства освіти, науки, молоді та спорту;

б) працівниками Центру практичної психології і соціальної роботи;

в) керівництвом закладу освіти.

42. З ким узгоджується річний план роботи соціального педагога?

а) працівниками Центру практичної психології і соціальної роботи;

б) керівником закладу освіти;
в) керівником закладу освіти і методистом Центру практичної психології і соціальної роботи.

43. *З яких орієнтовних розділів повинен складатися річний план роботи соціального педагога?*

- а) аналітичний, статистичний;
- б) аналітичний, констатувальний, змістовий;
- в) вступ, аналітичний, змістовий.

44. *Які обов'язкові звітні документи складає соціальний педагог?*

- а) статистичний і аналітичний звіти;
- б) щоденник соціально-психологічних спостережень, статистичний і аналітичний звіти;
- в) результати соціально-психологічного діагностування, щомісячний і річний звіти.

45. *У якому звіті подається інформація про проведену соціальним педагогом різносторонню роботу відповідно до посадових обов'язків, функцій, згідно з річним планом ?*

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) річному.

46. *У якому звіті подаються дані про проведену соціальним педагогом роботу згідно з нормативами часу на основні види роботи?*

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) щотижневому.

47. *У якому звіті соціального педагога подається короткий опис усіх видів і форм роботи соціального педагога згідно з річним планом, аналізується й оцінюється результативність його діяльності?*

- а) аналітичному;
- б) статистичному;
- в) інформаційно-аналітичному.

48. *Як називається кабінет соціального педагога, призначений для проведення індивідуальної психодіагностичної, корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи; індивідуальної консультаційної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками, а також для підготовки до занять, тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та оформлення висновків і рекомендацій?*

- а) навчальний психологічний;
- б) робочий;
- в) індивідуально-консультаційний.

49. *Робочий кабінет соціального педагога повинен оформлюватися:*

- а) згідно з чітко визначеними вимогами;
- б) за бажанням соціального педагога та його смаками;
- в) відповідно до матеріально-технічних можливостей закладу освіти.

50. Яким вимогам повинен відповідати робочий кабінет соціального педагога?

- а) санітарно-гігієнічним, естетичним, технічним нормам;
- б) санітарно-гігієнічним, етичним, економічним;
- в) лише санітарно-гігієнічним.

51. За який період здійснюється статистична звітність працівників психологічної служби навчальних закладів відповідно до нормативів часу на основні види роботи соціального педагога?

- а) за місяць;
- б) за семестр;
- в) за рік.

52. Як часто соціальний педагог складає аналітичний звіт?

- а) кожного місяця;
- б) кожного семестру;
- в) за рік.

53. Процес моделювання діяльності соціального педагога на певний період часу, коли він створює змістовну, організаційну, структурну модель своєї роботи, - це:

- а) планування роботи;
- б) план роботи;
- в) звіт про роботу.

54. За терміном передбачення й реалізації дій планування діяльності соціального педагога поділяють на:

- а) довготривале й короткотривале;
- б) цільове та комплексне;
- в) перспективне та оперативне.

55. При складанні якого плану соціальному педагогові потрібно враховувати положення державних (регіональних, місцевих) програм, накази та рішення колегій Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; навчально-методичну й виховну проблеми, над якими працює заклад освіти; пріоритетні напрями діяльності навчального закладу та запити педагогічного колективу; специфіку роботи з учнями (дітьми) на кожному віковому етапі їх розвитку тощо?

- а) плану роботи на тиждень;
- б) плану роботи на місяць;
- в) річного плану.

56. У якій частині річного плану соціальному педагогові слід надати інформацію про виконання роботи, про проведення досліджень, про участь в атестації педагогічних працівників закладу освіти?

- а) вступі;
- б) аналітичній;
- в) змістовій.

57. Що повинно бути на входних дверях робочого кабінету соціального педагога?

- а) лише табличка «Соціальний педагог»;

- б) таблицка «Соціальний педагог», графік роботи;
- в) таблицка «Соціальний педагог», графік роботи, тижневий план роботи, графік консультацій.

58. До якого виду документації соціального педагога відносять матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо?

- а) нормативно-правових документів;
- б) навчально-методичних матеріалів;
- в) довідково-інформаційних матеріалів;
- г) обліково-статистичних документів.

59. Індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консилиумів, тести, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо відносять до:

- а) навчально-методичних матеріалів;
- б) довідково-інформаційних матеріалів;
- в) обліково-статистичних документів;
- г) матеріалів для службового використання.

60. Чи може соціальний педагог передавати методичні матеріали особам, які не мають права займатися психологічною діяльністю?

- а) не може передавати ні в якому разі;
- б) може передавати;
- в) не може передавати, лише за необхідності співпраці з правоохоронними й судовими органами.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЯК ОСОБИСТОСТІ ТА ФАХІВЦЯ

---

1. *Виберіть найбільш точне визначення терміна «модель»:*
- а) результат та ідеальна форма відображення предметів та явищ матеріального світу, свідомості людини;
  - б) міра будь-чого, взірць, зібраний ідеальний образ для наслідування;
  - в) усвідомлена уява кінцевого результату будь-якої діяльності.
2. *Який компонент наукової моделі творчого потенціалу соціального педагога включає знання цілей, завдань і сутності педагогічної діяльності як творчого процесу, гуманістичне ставлення до оточуючих, потребу в спілкуванні, отриманні знань, у формуванні вмінь і навичок соціально-педагогічної та соціально-психологічної діяльності?*
- а) вищий рівень загального розвитку;
  - б) професійне призначення;
  - в) професійно важливі якості.
3. *Модель професійної культури соціального педагога включає:*
- а) професійний, особистісний, соціальний компонент;
  - б) професійні знання, вміння й навички, особистісні якості;
  - в) знання, вміння й навички, досвід діяльності.
4. *До якої групи відносять такі якості соціального педагога, як: самоконтроль, самокритичність, самооцінка вчинків, фізична тренуваність, уміння переключитися і керувати своїми емоціями?*
- а) першої: психологічні характеристики, що є складовою частиною здатності до цього виду діяльності;
  - б) другої: психолого-педагогічні якості, орієнтовані на вдосконалення соціального педагога як особистості;
  - в) третьої: психолого-педагогічні якості, спрямовані на створення ефекту індивідуальності.
5. *Уміння соціального педагога застосовувати загальні положення й дотримуватися основних принципів прогнозування соціально-педагогічної діяльності; оперувати різновидами прогнозування, добирати необхідний вид соціально-педагогічного прогнозу з урахуванням конкретної ситуації називають:*
- а) комунікативними;
  - б) організаторськими;
  - в) прогностичними.
6. *Реалізація якого принципу формування змісту професійної освіти соціальних педагогів у ВНЗ забезпечує міждисциплінарне об'єднання наукових досліджень і навчальних дисциплін, педагогічного процесу в цілому?*
- а) варіативність;
  - б) інтегративність;

в) багаторівневність.

7. *Відповідність рівня знань і умінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мети – це:*

- а) професіоналізм соціального педагога;
- б) компетентність соціального педагога;
- в) майстерність соціального педагога.

8. *Знання соціальним педагогом основних закономірностей розвитку особистості, основних психічних функцій та їх фізіологічних механізмів; співвідношення природних і соціальних факторів у становленні психіки; розуміння значення волі та емоцій, потреб і мотивів, а також підсвідомих механізмів у поведінці людини, вікових та індивідуальних особливостей людини; методів психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей різного віку та їх оточення – це:*

- а) культурологічні знання;
- б) педагогічні знання;
- в) психологічні знання.

9. *Якість соціального педагога, яка базується на основі відчуття настрою людини, виявлення її установок і сподівань, розуміння її потреб, - це:*

- а) емпатія;
- б) рефлексія;
- в) комунікативність.

10. *Соціальний педагог зможе використовувати та укладати нормативні та правові документи стосовно майбутньої діяльності, вживати необхідних заходів щодо відновлення порушених прав, запобігати конфліктним ситуаціям або вирішувати їх на правовій основі, виявляти шляхи подолання міжособових конфліктів на основі:*

- а) правових знань;
- б) економічних знань;
- в) педагогічних знань.

11. *Кому підпорядковується соціальний педагог у своїй діяльності?*

а) адміністративно – директору навчально-виховного закладу, методично – працівникам Центру практичної психології і соціальної роботи (завідувачу та методистам);

б) адміністративно – директору навчально-виховного закладу, методично – заступнику директора з науково-методичної роботи;

в) адміністративно й методично – директору навчально-виховного закладу.

12. *До якої імідж-складової моделі соціального педагога відносять особистісні та стратифікаційні характеристики оточення?*

- а) візуальне сприйняття людини;
- б) інтелектуальне сприйняття людини;
- в) емоційне сприйняття людини;
- г) соціальний фон, який впливає на сприйняття конкретної людини.

13. *До якої імідж-складової моделі соціального педагога відносять яскраво виражені особистісні якості, що відображають професійний портрет соціального працівника?*

- а) візуальне сприйняття людини;
- б) інтелектуальне сприйняття людини;
- в) вплив ситуації на сприйняття людини;
- г) емоційне сприйняття людини;
- д) вплив інтер'єру на сприйняття людини.

14. Яка з поданих імідж-складових не належить до моделі соціального педагога, розробленої Р.Овчаровою?

- а) візуальне сприйняття людини;
- б) інтелектуальне сприйняття людини;
- в) статусне сприйняття людини;
- г) емоційне сприйняття людини;
- д) соціальний фон, який впливає на сприйняття конкретної людини;
- е) вплив ситуації на сприйняття людини;
- ж) вплив інтер'єру на сприйняття людини.

15. Які компоненти в професійному портреті соціального педагога виділяє О.Безпалько?

- а) теоретичні знання, професійні вміння, особистісні якості;
- б) професійні знання, вміння й навички, особистісні якості;
- в) знання, вміння й навички, досвід діяльності.

16. До якого компоненту моделі педагогічної культури соціального педагога відносять систему знань і систему вмінь?

- а) професійного;
- б) особистісного;
- в) соціального.

17. Які чинники впливають на формування моделі соціального педагога на сучасному етапі?

- а) соціальні, психологічні, педагогічні;
- б) соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-культурні;
- в) соціально-педагогічні, соціально-психологічні.

18. На думку дослідників, соціальний педагог, який відповідає професійним вимогам, особистісно налаштований на професію, досягає бажаних для суспільства результатів із соціальної допомоги, використовує сучасні, оптимально ефективні методи, прийоми, технології з метою соціального захисту людини, є:

- а) компетентним спеціалістом;
- б) професіоналом;
- в) творчою особистістю.

19. Чи важливо для соціального педагога мати міцне фізичне і психічне здоров'я?

- а) так, важливо, як кожній людині;
- б) так, важливо, як кожному педагогічному працівникові;
- в) так, важливо, оскільки соціально-педагогічна діяльність належить до важких у фізичному й психологічному плані професій.

20. Знання методики й технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення, в різних сферах мікросередовища, в різних

соціальних інститутах; знання основ прогнозування, проектування, моделювання соціально-педагогічної діяльності відносять до:

- а) теоретико-методологічних знань;
- б) методичних знань;
- в) прикладних знань.

21. Здатність соціального педагога застосовувати отримані знання в практиці діяльності – це:

- а) професійні вміння;
- б) професійний досвід;
- в) професіоналізм.

22. До якої групи професійних умінь соціального педагога належить здатність вивчати особистість, сім'ю, ставити соціальний діагноз; аналізувати конкретні життєві ситуації клієнта, передбачати життєві кризи; аналізувати отримані результати соціально-педагогічної діяльності; аналізувати недоліки професійної діяльності?

- а) прогностичні;
- б) проектувальні;
- в) аналітичні.

23. Уміння соціального педагога створювати умови для перевиховання особистості, виявляти її резервні можливості особистості, відкривати позитивне в ній, педагогічно осмислювати поведінку особистості, ставити педагогічні завдання, розробляти шляхи їх досягнення відносять до групи:

- а) комунікативних умінь;
- б) педагогічних умінь;
- в) організаторських умінь.

24. До якої групи якостей, на думку О.Безпалько, належить емоційна врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість?

- а) морально-етичні;
- б) психологічні характеристики;
- в) психолого-педагогічні;
- г) психоаналітичні.

25. Які якості особистості соціального педагога, на думку Ю.Кулюткіна, мають професійну значимість?

- а) здатність розуміти внутрішній світ іншої людини;
- б) здатність апробувати клієнтів у різних видах діяльності;
- в) здатність до активного впливу на клієнта;
- г) здатність володіти собою;
- д) здатність вивчати й аналізувати соціально-педагогічні явища.

26. Які якості соціального педагога відносять до екстравертивних?

а) стриманість, вимогливість, урівноваженість, спостережливість, толерантність;

б) повага до людини, комунікативність, доброзичливість, справедливість, альтруїзм, емпатійність;

в) готовність до самовдосконалення, самоконтроль, самокритичність, самооцінка вчинків, стресостійкі якості.

27. *Наука про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються в процесі праці та походять зі змісту їх професійної діяльності, - це:*

- а) професійна етика;
- б) педагогічна етика;
- в) соціально-педагогічна етика.

28. *Що є складовими структури соціально-педагогічної етики?*

- а) ставлення до своєї праці, до предмета своєї діяльності;
- б) ставлення до практичного психолога як колеги по психологічній службі;
- в) відносини «по вертикалі» – в системі «соціальний педагог – учень»;
- г) відносини «по вертикалі» – в системі «соціальний педагог – батьки»;
- д) відносини «по горизонталі» – в системі «соціальний педагог – педагоги»;
- е) етика адміністративно-ділових відносин соціального педагога та керуючих структур.

29. *Документ, який націлює, визначає основні етичні орієнтири професійної діяльності соціальних працівників і соціальних педагогів в Україні та шляхи розв'язання моральних проблем, прийняття найбільш адекватних професійних рішень в етичних питаннях, - це:*

- а) своєрідна «клятва Гіппократа» соціальних педагогів і соціальних працівників;
- б) Декларація про етичні принципи у соціальній роботі;
- в) Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України.

30. *Найбільш загальні вимоги, які виражають основні напрями поведінки спеціаліста стосовно того чи того суб'єкта відносин, що виникають у процесі соціальної роботи, - це:*

- а) морально-етичні закони;
- б) принципи професійної етики;
- в) цінності професійної етики.

31. *Термін «деонтологія» для позначення розділу етики, що розглядає проблеми обов'язку, сферу належного (того, що повинно бути), всі форми моральних вимог та їхнє співвідношення, у науковий обіг увів:*

- а) англійський філософ, соціолог і юрист І.Бентам;
- б) німецький філософ, педагог П.Наторп;
- в) українська дослідниця в галузі педагогічної деонтології Л.Хоружа.

32. *Стосовно соціальної й соціально-педагогічної роботи деонтологія – це:*

- а) розділ професійної етики, який вивчає сутність, зміст, особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її категорії, норми, принципи, функції в процесі педагогічної діяльності;
- б) сучасна наука, яка вивчає норми поведінки соціального педагога в умовах цілеспрямованого виховного процесу;

в) комплекс професійних, правових і морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов'язку соціального працівника й соціального педагога; комплекс норм, настанов і розпоряджень про обов'язок і професійну повинність (зобов'язання), про всі типи відповідальності соціального працівника.

33. Які з принципів, зазначених в Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи, є принципами як соціальної роботи, так і соціально-педагогічної діяльності?

а) повага до гідності кожної людини, пріоритетність інтересів клієнтів, толерантність, довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта, доступність послуг, конфіденційність, дотримання норм професійної етики;

б) гуманність, опора на позитивне в кожній людині, демократизм, державний характер соціальних послуг, повнота поінформованості клієнта;

в) доброзичливість, безкорисливість, чесність, відсутність будь-яких забобон та упередженості, повага права клієнта на прийняття самостійного рішення.

34. Принцип професійної етики соціального працівника й соціального педагога, який передбачає особистісний підхід, урахування індивідуальних психологічних особливостей, можливостей, – це:

а) конфіденційність;

б) повага права клієнта на прийняття самостійного рішення;

в) прийняття клієнта таким, яким він є.

35. Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. було прийнято і проголошено:

а) Декларацію принципів толерантності;

б) Декларацію принципів конфіденційності;

в) Декларацію про етичні принципи в соціальній роботі.

36. Система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин, - це:

а) професійна етика соціального педагога;

б) професійно-етична культура соціального педагога;

в) соціально-педагогічна етика.

37. Соціально й професійно значущі якості соціального педагога та особистісні орієнтації його поведінки і спілкування, які необхідні для успішної професійної діяльності, - це:

а) моральні цінності;

б) морально-етичні принципи;

в) морально-етичні норми.

38. Професійна підготовка фахівців за спеціальністю «соціальна педагогіка» в Україні розпочалася:

а) у 1950-і роки;

б) у 1960-70-і роки;

в) на початку 1990-х років.

39. Система професійної підготовки соціальних педагогів включає такі складові:

- а) очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат;
- б) професійний відбір, допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, підготовка наукових кадрів;
- в) бакалаври, спеціалісти, магістри.

40. У нашій країні підготовка соціальних педагогів:

- а) перебуває на етапі становлення, діють лише окремі елементи;
- б) діє як розвинена та структурована система;
- в) зовсім відсутня.

41. Допрофесійна підготовка соціальних педагогів здійснюється:

- а) лише в загальноосвітніх закладах (школах, ліцеях, гімназіях, технікумах);
- б) у різних типах закладів освіти, в тому числі й ВНЗ (факультетах майбутнього соціального педагога, очно-заочних школах соціального педагога);
- в) лише в закладах додаткової освіти (будинках дитячої творчості, соціально-педагогічних клубах, гуртках, факультативах, групах помічників соціальних педагогів).

42. Професійна (базова) підготовка соціальних педагогів здійснюється:

- а) лише в педагогічних ВНЗ;
- б) у класичних і педагогічних університетах;
- в) у ВНЗ різних напрямів: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах.

43. Чи отримують спеціальність соціального педагога як додаткову професію чи спеціальність?

- а) ні, тільки одну спеціальність «соціальний педагог»;
- б) так, переважно в педагогічних ВНЗ;
- в) так, у ВНЗ різних напрямів.

44. Згідно багаторівневої підготовки соціальних педагогів у ВНЗ:

- а) підготовка буде завершеною, якщо студент оволодіє всіма визначеними рівнями;
- б) кожен рівень має свою мету й спеціалізацію й не пов'язаний з іншим;
- в) кожен ступень і рівень освіти має завершений характер.

45. Освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені педагогічною діяльністю, – це:

- а) бакалавр;
- б) спеціаліст;
- в) магістр.

46. На якому освітньо-кваліфікаційному рівні завершення навчання дає право викладання соціально-педагогічних дисциплін у ВНЗ:

- а) на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях;
- б) лише магістра;
- в) спеціаліста і магістра.

47. Фахівець із соціальної педагогіки якого кваліфікаційного рівня може бути призначений для виконання керівної, організаційно-адміністративної, методичної, викладацької, аналітичної та дослідницької діяльності в соціально-педагогічній сфері?

- а) бакалавр і спеціаліст;
- б) спеціаліст і магістр;
- в) магістр.

48. Освітньо-кваліфікаційний рівень магістра соціальної педагогіки здобувається на базі:

- а) лише загальної середньої освіти;
- б) лише освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст»;
- в) освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «спеціаліст».

49. Які види соціально-педагогічної практики, як правило, проходять майбутні соціальні педагоги в більшості ВНЗ України на 5-у курсі?

- а) діагностична та соціологічна;
- б) профілактична і реабілітаційно-корекційна;
- в) переддипломна дослідницька.

50. Процес і результат свідомого вибору людиною власної позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя – це:

- а) самовизначення особистості;
- б) професійне самовизначення;
- в) особистісно-професійне самовизначення.

51. Свідома діяльність, спрямована на вдосконалення своєї особистості у відповідності з професійними вимогами, професійно-особистісний розвиток власної індивідуальності для більш повної її самореалізації в педагогічному процесі – це:

- а) самовиховання;
- б) професійне самовиховання;
- в) професійна самоосвіта.

52. Які складові структури самовиховання?

- а) цілі самовиховання, зміст і завдання самовиховання, засоби і методи самовиховання, результати самовиховання;
- б) самооцінка, самоаналіз, самозвіт, самопереконавання, самонавіювання;
- в) постановка цілей, розробка програми, рефлексія.

53. У якій групі подані методи саморегуляції?

- а) самоаналіз, самооцінка, самоспостереження, самопрогнозування, самозвіт, особистісні зобов'язання;
- б) самонавіювання, самопідбадьорення, самопереконавання, самопримушування, самонаказ, самосхвалення, самоконтроль, самозаохочення, самокритика, аутогенне тренування;
- в) самоконтроль, самозвіт, самостимулювання, самокритика, самосхвалення, самопереконавання, самонаказ.

54. Процес усвідомлення необхідності розвитку окремих якостей чи властивостей особистості, важливості певних дій задля самовдосконалення або досягнення мети діяльності – це:

- а) самонавіювання;
- б) самосхвалення;
- в) самопереконання.

55. *Метод самовиховання, спрямований на виявлення позитивних і негативних сторін особистості, - це:*

- а) самоаналіз;
- б) самооцінка;
- в) самопізнання.

56. *Навчальна діяльність студента, спрямована на вивчення та оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача, за його інструкцією і під його контролем, – це:*

- а) науково-дослідна робота;
- б) самостійна робота;
- в) творча робота.

57. *Короткий і стислий виклад основних положень наукового дослідження, наукової праці чи суті будь-якого питання на основі аналізу літературних і наукових джерел – це:*

- а) конспект;
- б) курсова робота;
- в) реферат.

58. *Однин із видів тез, який включає принципово важливі положення, що узагальнюють зміст джерела і в своїй сукупності мають характер головних висновків, - це:*

- а) прості;
- б) основні;
- в) складні.

59. *Усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх відносин із оточуючими людьми (колегами, дітьми та їхніми батьками, з представниками інших організацій тощо); встановлення життєвих принципів при вирішенні проблемних ситуацій – це:*

- а) професійно-особистісне самовизначення;
- б) професійно-педагогічне самовизначення;
- в) професійно-функціональне (посадове) самовизначення.

60. *Які умови професійного самовиховання?*

- а) отримання системи необхідних знань про особливості й методи самовиховання;
- б) виникнення потреби професійного самовиховання;
- в) розробка програми самовиховання;
- г) сформованість у свідомості студентів образу ідеального соціального педагога;
- д) здатність до професійно-особистісної рефлексії.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

А

АБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – система соціально-медичних, соціально-психологічних та інших заходів, спрямованих на надання особам зі стійкими чи постійними змінами функцій організму (невиліковно хворі; інваліди, які не можуть бути залучені до соціального життя; особи з незворотними патологічними змінами психічного чи фізичного стану тощо) допомоги в задоволенні їх побутових та соціальних потреб (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

АГЕНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – люди, в безпосередній взаємодії з якими протікає життя особистості, відіграють найважливішу роль у її формуванні та становленні. На різних вікових етапах склад агентів специфічний. Стосовно дітей і підлітків такими виступають батьки, брати і сестри, родичі, однолітки, сусіди, вчителі. В юності чи в молодості до числа агентів входять також чоловік або дружина, колеги по роботі та ін. За своєю роллю в соціалізації агенти відрізняються залежно від того, наскільки вони значущі для людини, як будується взаємодія з ними, в якому напрямку і якими засобами вони чинять свій вплив (А.Мудрик).

АГОГІКА – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка вивчає попередження відхилень у поведінці дітей, підлітків і дорослих; на сучасному етапі цей розділ часто називають превентивною педагогікою (Л.Коваль, І.Зверева, С.Хлебнік).

АГРЕСИВНІСТЬ ДІТЕЙ – емоційний стан чи риса характеру, що є наслідком негативного ставлення до дитини – брак любові, чуйності, поваги, надмірна суворість, зловживання покараннями. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективністю переживань (гніву, злості, намагання заподіяти іншому травму фізично чи морально).

АДАПТАЦІЯ – пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а також частково і пристосування до них цього середовища з метою співіснування та взаємодії. Тісно пов'язана з процесом соціалізації, тому, як правило, вживається термін «соціальна адаптація». Важливу роль у процесі соціальної адаптації відіграє адаптаційний потенціал особистості. Це можливості включатися в нові умови соціального середовища, тобто володіння вміннями і навичками пристосування, які людина набуває в процесі життєдіяльності. З точки зору суб'єкт-суб'єктного підходу це здатність людини активно взаємодіяти з соціальним середовищем і використовувати його потенціал для власного розвитку.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, вид взаємодії особистості чи соціальної групи із соціальним середовищем. Складне соціально зумовлене явище, для якого характерна діалектично суперечлива єдність трьох рівнів адаптивної поведінки людини (біологічного, психічного та соціального) при визначальній ролі останньої. Виступає в двох формах: активній і пасивній. При активній формі

людина прагне активно взаємодіяти з середовищем, впливати на його розвиток, долати труднощі та перепони, вдосконалювати суспільні процеси. За пасивної форми адаптації людина не потребує змін дійсності, схильна до конформізму, недостатньо мобілізує свої біологічні, інтелектуальні та психологічні ресурси для пристосування в соціальному середовищі. У людини, яка зустрічається з певними труднощами, хворобами, екстремальними ситуаціями, може виникнути соціальна дезадаптація, що виявляється в різних формах девіантної поведінки, та є однією зі складових процесу соціалізації особистості.

АКАДЕМІЯ – вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

АНІМАЦІЯ (фр. Animer – надихати, спонукати до певної діяльності) – свідомо діяльність, яка спрямована на створення умов для реалізації різнобічних можливостей особистості, здійснення соціокультурних і соціоосвітніх програм і проектів. У педагогічному контексті анімація – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію певних дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін, сприяння їх інтеграції в соціокультурний простір, спонукання до взаємодії та порозуміння людей у групі. Виділяють анімацію соціальну, культурну, соціокультурну, соціовиховну, педагогічну тощо.

АНОТАЦІЯ (лат. annotatio – зауваження, примітка) – коротка (10-20 рядків) узагальнювальна характеристика книги або статті, що може містити їх короткий зміст та оцінку і слугує для орієнтування в пошуках потрібного матеріалу. Для її написання слід уважно прочитати книгу, визначити кому вона адресована, ким і з якою метою може бути використана. Складаються за такою формою: прізвище та ініціали автора, назва наукової праці, вид роботи (стаття, рукопис, монографія, підручник, дисертація тощо), місто, рік, видавництво, обсяг у сторінках, основні ідеї, результати та висновки друкованої праці (Т.Туркот).

Б

БАКАЛАВР – перший учений ступінь у Західній Європі з XIII ст., який давав право читати лекції в університеті; нині в Франції, Іспанії та деяких інших країнах Європи свідчить про завершення середньої освіти і дає право вступу до університету. В Англії – перший учений ступінь, що отримує студент університету. В США – ступінь, який здобувають після закінчення чотирирічного коледжу. В Росії деякий час іменувалися викладачі духовних академій, наприкінці XIX ст. цей ступінь одержували випускники вчительського інституту при Московському університеті. З 1992 р.

запроваджено в Україні як освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені педагогічною діяльністю. Бакалавр має бути підготовленим до професійної діяльності в системі закладів соціального виховання. Діяльність соціального педагога охоплює практично всі вікові категорії населення.

БАТЬКИ-ВИХОВАТЕЛІ – подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання не менш як п'ять дітей-сиріт та (або) дітей, позбавлених батьківського піклування, за рішенням органів опіки та піклування, надано статус батьків-вихователів (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

БАТЬКИ ПРИЙОМНІ – подружжя (окрема особа, що не перебуває в шлюбі), яке взяло на виховання та для спільного проживання дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ – негативне соціальне явище, пов'язане з відсутністю батьківського контролю і турботи про виховання дітей.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА – відсутність у дітей і підлітків постійного місця проживання, певних занять, сімейного чи державного піклування і систематичного виховного впливу внаслідок втрати батьків, залишення сім'ї, втечі з виховного закладу та інших причин. Особливістю дитячої бездоглядності кінця ХХ – початку ХХІ ст. є наявність у 95 % дітей одного з батьків, а у половини з них – обох батьків.

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА – послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей з боку батьків та осіб, які їх замінюють. Через невиконання батьками своїх обов'язків, недостатність догляду за дитиною, не забезпечення її всім необхідним для нормального розвитку в ображеної, емоційно занедбаній дитини з'являється прагнення до втечі з дому, антигромадські погляди та звички, відставання в навчанні, недисциплінованість, злочинність. Бездоглядність виникає внаслідок патологічних сімейних стосунків, жорстокості, фізичних покарань, сексуальних домагань тощо.

БЕЗДОМНІСТЬ – відсутність постійного житла в індивідів, сімей, що унеможливорює осілий спосіб життя, повноцінне соціальне функціонування; соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування й адресу якого могла зазначити для реєстрації (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ – стан людини, пов'язаний з неможливістю фактично проживати/перебувати в жиллому приміщенні, на яке вона має право

(Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

БЕЗПРИТУЛЬНИЙ – людина, яка перебуває в стані безпритульності (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

БЕНЕФІЦІАР (набувач благодійної допомоги) – фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада, що одержує допомогу від благодійних організацій та інших благодійників для досягнення цілей, визначених законом (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

БЛАГОДІЙНИК – дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права, яка добровільно здійснює один чи кілька видів благодійної діяльності (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

БЛАГОДІЙНІСТЬ – це вибіркова допомога певним верствам населення зі співчуття і релігійно-етичної потреби без турботи про їх подальшу долю; форми, яких набули в своєму розвитку благодійність: милостиня, суспільне піклування, організована державна система соціального захисту населення тощо.

БЛАГОДІЙНІСТЬ КНЯЖА – основна форма благодійництва в Київській Русі, яка здійснювалася князями й передбачала: роздачу милостині, харчування в княжому дворі, розвезення продуктів містом для злиденних, облаштування притулків для калік, училищ для навчання дітей, богоділень, лікарень тощо.

БУДИНКИ-ІНТЕРНАТИ ЗАГАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДЛЯ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ІНВАЛІДІВ – стаціонарні соціально-медичні установи загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового й медичного обслуговування.

БУДИНКИ-ІНТЕРНАТИ ДЛЯ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ІНВАЛІДІВ (спеціальні) – стаціонарні соціально-медичні установи, призначені для постійного проживання осіб похилого віку, переважно з числа особливо небезпечних рецидивістів та інших осіб, за якими відповідно до чинного законодавства встановлено адміністративний нагляд, інвалідів і громадян похилого віку з колишніх засуджених, які потребують побутового, медичного обслуговування й цілеспрямованого виховного впливу, а також для громадян, яких за рішенням місцевих органів виконавчої влади переводять з інших інтернатних установ загального типу за систематичне порушення громадського порядку, вживання алкоголю, токсичних препаратів, за бійки тощо.

БУДИНОК ДИТЯЧИЙ СІМЕЙНОГО ТИПУ – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи (батьки-вихователі), які беруть на виховання та спільне проживання не менше п'яти дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Функціонування дитячих будинків сімейного типу регулюється Положенням про дитячий будинок сімейного типу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 р. № 267.

Суттєва відмінність дитячого будинку сімейного типу та прийомної сім'ї визначається передусім кількістю дітей, які беруться на виховання.

БЮДЖЕТ ЧАСУ (англ. budget, букв. – сумка) – правильне планування й розподіл часу, розумне та раціональне його витрачання на різні види робіт та форми діяльності. Його структуру: робочий (аудиторні заняття та самостійна робота над програмовим матеріалом), позаробочий час (участь у науковій і громадській роботі, переїзди до місця занять, час на господарсько-побутові потреби, сон, харчування тощо), вільний час (заняття спортом, участь у художній самодіяльності, відвідування театрів, музеїв, виставок, перегляд телебачення, читання наукової та художньої літератури, газет, журналів, улюблені заняття тощо). Поза всіма зазначеними затратами – нерозподілений (неврахований) час.

В

ВЗАЄМОДОПОМОГА Й ВЗАЄМОВИРУЧКА – форми соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, які передбачали позасезонні «помочі», що були обумовлені екстремальними ситуаціями (пожежами, повеннями тощо), а також пов'язані з сільськогосподарськими роботами (косовиця угідь, збір урожаю).

ВИХОВАННЯ ДИСОЦІАЛЬНЕ (лат. dis – префікс, що надає поняттю протилежного сенсу) – цілеспрямоване формування антисоціальної свідомості та поведінки в членів контркультурних (кримінальних і тоталітарних, політичних і квазікультурних) організацій (спільнот), яке має специфічні завдання, зміст і засоби. Його мета – залучення та підготовка кадрів, необхідних для функціонування кримінальних і тоталітарних груп і організацій, які залежать від їх характеру. Передбачає абсолютне підпорядкування членів організації лідеру, засвоєння ними відповідних норм і цінностей і некритичної реалізації їх у повсякденному житті. Людина тут розглядається не як особистість (самосвідомий відповідальний суб'єкт), а як об'єкт впливу лідерів (А.Мудрик).

ВИХОВАННЯ КОРЕКЦІЙНЕ – створення умов для пристосування до життя в соціумі, подолання або послаблення недоліків і дефектів розвитку окремих категорій людей у спеціально створених для цього організаціях. Цей вид виховання необхідний і реалізується стосовно низки категорій осіб, які зазнали несприятливих умов соціалізації: дітей, позбавлених мовлення, зору, слуху; дітей з важкими вадами в розвитку, з важкими формами недорозвиненості мозку, затримками або дефектами психічного розвитку; окремими категоріям правопорушників. Здійснюється в спеціальних організаціях (закритого і відкритого типу), що спеціалізуються на вихованні певних категорій дітей, підлітків, юнаків: закриті спеціалізовані інтернати, школи-інтернати, санаторно-лікувальні установи, центри адаптації та реабілітації тощо.

ВИХОВАННЯ РЕЛІГІЙНЕ – це цілеспрямований і планомірний вплив на світогляд, світовідчуття, норми стосунків і поведінки людей, які

відповідають принципам певної конфесії (віросповідування). Релігійне виховання здійснюється священнослужителями, віруючими агентами соціалізації (батьками, родичами, знайомими, членами релігійної громади тощо); педагогами конфесійних навчальних закладів (як основних – середніх шкіл, коледжів тощо, так і додаткових – недільних шкіл, гуртків), у низці країн – викладачами релігії в світських навчальних закладах; різними об'єднаннями, у тому числі дитячими і юнацькими, що діють при релігійних організаціях або під їх впливом; засобами масової комунікації, які знаходяться під контролем релігійних організацій; культурною спадщиною (літературою, мистецтвом, філософією та ін.) У його основі лежить феномен подвоєння світу і його сакралізації (від лат. священний), тобто поділення явищ навколишньої дійсності й особистісного начала людини священним змістом, надання особливого змісту буденним мирським процедурам через їх обрядове освячення. Виділяють два рівні релігійного виховання – раціональний і містичний (А.Мудрик).

ВИХОВАННЯ СІМЕЙНЕ - більш-менш усвідомлені зусилля старших членів сім'ї з формування дитини, спрямовані на те, щоб молодші члени відповідали уявленням старших про те, якою повинна бути й стати дитина, підліток, юнак. Зміст, характер і результати сімейного виховання залежать від низки характеристик сім'ї, насамперед від тих особистісних ресурсів, які в неї є. Особистісні ресурси, з одного боку, визначаються складом сім'ї (наявність обох батьків або одного з них, сиблінгів – братів і (або) сестер, близьких родичів, що належать до сімейного оточення, – бабусь, дідусів, тіток, дядьків та ін.), а з іншого (і головним чином) – такими характеристиками старших членів родини, як стан здоров'я, характер, рівень і вид освіти, індивідуальні інтереси, смаки, ціннісні орієнтації, соціальні установки тощо (А.Мудрик).

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – процес контрольованої соціалізації, який здійснюється в спеціально створених виховних організаціях, допомагає розвинути можливості людини, які включають її здібності, знання, зразки поведінки, цінності, позитивно важливі для суспільства, в якому вона живе (А.Мудрик). Виховання людей усіх вікових груп і категорій як в організаціях, спеціально створених для цієї мети, так і в тих, що займаються ним поряд зі своїми основними функціями (І.Андрєєва). Турбота суспільства про покоління майбутнього, підтримка людини суспільством, колективом, іншою людиною, допомога людині в засвоєнні та прийнятті моральних стосунків, які склалися в сім'ї, суспільстві, прийнятті правових, економічних, громадянських і побутових відносин (Ю.Василькова, Т.Василькова); процес забезпечення в суспільстві умов і заходів, спрямованих на оволодіння й засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій (О.Безпалько).

ВИПУСКНИК ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРІТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – особа, яка перебувала на повному державному забезпеченні в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та завершила своє перебування в зазначеному закладі у зв'язку із закінченням навчання (Закон України «Про

забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ВИХОВАНЕЦЬ – дитина або людина, молода відносно свого вихователя, організації, товариства, від яких вона сприйняла думки, погляди, ідеї; дитина, взята ким-небудь на виховання; людина, яка вчиться або яка одержала освіту в якому-небудь навчальному закладі (школі, училищі, університеті тощо).

ВІКТИМОГЕННІСТЬ – наявність тих чи тих об'єктивних обставин соціалізації, вплив яких може зробити людину жертвою цих обставин (наприклад, віктимогенна група, віктимогенний мікросоціум тощо) (А.Мудрик).

ВІКТИМІЗАЦІЯ – процес і результат перетворення людини або групи людей у той чи той тип жертви несприятливих умов соціалізації (А.Мудрик).

ВІКТИМОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА (від лат. *victime* – жертва і грец. *logos* – слово, поняття, вчення) – галузь знання, що входить як складова частина в соціальну педагогіку, яка вивчає різні категорії людей – реальних чи потенційних жертв несприятливих умов соціалізації. Галузь знання, в якій на міждисциплінарному рівні вивчається розвиток людей з фізичними, психічними, соціальними та особистісними дефектами і відхиленнями, а також людей, чий статус (соціально-економічний, правовий, соціально-психологічний) в умовах конкретного суспільства створює передумови для нерівності, дефіцит можливостей для «життєвого старту» і (або) фізичного, емоційного, психічного, культурного, соціального розвитку та самореалізації; розробляються загальні та спеціальні принципи, цілі, зміст, форми й методи профілактики, мінімізації, компенсації, корекції тих обставин, внаслідок яких людина стає жертвою несприятливих умов соціалізації.

ВОЛОНТЕР (з англ. мови «доброволець») – людина, яка добровільно, не переслідуючи корисливі цілі, займається діяльністю на користь суспільства, не отримуючи за це грошової винагороди. Волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

Г

ГАЛУЗІ ПРОБЛЕМНІ – галузі, де виникають етичні проблеми, які не обов'язково є загальноприйнятими для всіх через розбіжності в культурі та державному устрої країни. Кожна національна асоціація заохочується до проведення дискусій з метою з'ясування важливих питань і проблем, які є характерними для цієї країни. Проте, існують і загальновизнані проблемні галузі. Коли випробовування лояльності соціального працівника знаходиться на межі конфліктуючих інтересів: самого соціального працівника і клієнта; окремих клієнтів та інших людей; між конфліктуючими інтересами груп клієнтів; груп клієнтів і рештою суспільства; систем/закладів і груп населення; систем/закладів/роботодавців і соціальних працівників; різних груп професіоналів («Етика соціальної роботи : принципи і стандарти (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП)», 1995).

ГРАНТ БЛАГОДІЙНИЙ – допомога у формі коштів чи інших валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом терміну, визначеного благодійником (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1.).

ГРУПИ ТА ЗАГОНИ ВОЛОНТЕРСЬКІ – об'єднання людей (дітей і молоді), які на добровільних засадах беруть участь у соціально-педагогічних програмах щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі, надання допомоги різним верствам населення, соціальному становленню та інтеграції молоді в суспільство.

ГУРТОЖИТОК СОЦІАЛЬНИЙ (для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) – заклад для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, метою діяльності якого є створення умов для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя (Типове положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування).

ГРОМАДЯНСТВО – формальний політико-правовий статус особи, який визначає належність до певної держави, підпорядкованість її законам (підданство), надає людині певні юридичні, політичні, економічні та інші права.

ГРУПА РИЗИКУ – категорія людей, чиє соціальне становище за певними критеріями не є стабільним, які не можуть самостійно подолати власні труднощі, що може спричинити втрату соціальної опори в житті або навіть життя.

Д

ДЕГРАДАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – розпад «Я», послаблення вищих за ієрархією рівнів у структурі особистості, що може бути пов'язане з її аморальною та протиправною поведінкою. Причинами деградації також можуть бути психічні захворювання, наркоманія, алкоголізм тощо.

ДЕЛІНКВЕНТНІСТЬ – сукупність протиправних вчинків чи злочинів, які не відповідають формально зафіксованим юридичним нормам; різновид девіантної поведінки, за яку несуть карну відповідальність.

ДИТИНСТВО – особливий етап онтогенетичного розвитку людського індивіда, який триває від народження до підліткового віку, охоплюючи такі періоди, як новонародженість, немовля, раннє дитинство, дошкільний вік і молодший шкільний вік. Від дорослості воно відокремлене перехідними періодами – підлітковим віком, ранньою та зрілою юністю. Це стадія життєвого циклу людини, на якій продовжується становлення організму, розвиток його найбільш важливих функцій, найбільш активно здійснюється соціалізація індивіда, яка включає засвоєння певної системи знань, норм і цінностей, оволодіння соціальною роллю, що дозволяє дитині формуватись і функціонувати як повноцінному члену суспільства, цілісній особистості.

ДЕОНТОЛОГІЯ (з грец. «вчення про належне») – розділ етики, що розглядає проблеми обов'язку, сферу належного (того, що повинно бути), всі форми моральних вимог та їхнє співвідношення. Термін «деонтологія» як визначення вчення про належну поведінку, вчинки, образ діяльності запровадив англійський соціолог і юрист, філософ І.Бентам у 1834 р. Спочатку це поняття мало досить вузький зміст, розглядаючи обов'язок віруючого перед Богом, релігією, релігійною общиною. Згодом вживалося для позначення теорії моральності в цілому. Поступово поняття «деонтологія» почало вживатися в дещо іншому розумінні – в якості терміна, що визначає належну поведінку, вчинки і дії окремої особистості або спеціаліста.

ДЕОНТОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНА - наука, що розробляє правила й норми поведінки педагога в його сфері професійної діяльності (Л.Хоружа).

ДЕОНТОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – це комплекс професійних, правових і морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов'язку соціального працівника; це комплекс норм, настанов і розпоряджень про обов'язок і професійну повинність (зобов'язання), про всі типи відповідальності соціального працівника.

ДЕПРИВАЦІЯ – психічний стан, що виникає в результаті таких життєвих ситуацій, які ускладнюють задоволення деяких основних (життєвих) психічних потреб індивіда достатньою мірою і протягом тривалого часу.

ДЕФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА - зміна якостей і властивостей особистості під впливом професійних факторів діяльності. Відзначається підвищеним рівнем агресивності, неадекватності сприйняття ситуацій і людей; має епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер. Завдяки постійному тиску на спеціаліста як зовнішніх, так і внутрішніх факторів з'являється ризик формування неповноцінного спеціаліста, який не може відновити позитивний стан без стороннього втручання й допомоги.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА – один з видів професійної діяльності соціального педагога, яка спрямована на захист прав та інтересів особистості.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА здійснюється професійно підготовленими спеціалістами та їхніми помічниками, спрямована на надання індивідуальної допомоги дитині, сім'ї чи групі осіб, котрі попали в скрутну для них ситуацію, шляхом інформування, консультування, безпосередньої натуральної та фінансової допомоги, соціальної реадaptaції, надання психологічної та педагогічної підтримки, та орієнтація тих, хто потребує допомоги, на власну активність у вирішенні складних проблем (А.Капська). Це діяльність, спрямована на створення сприятливих умов для соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (О.Безпалько).

ДИТИНА – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДИТИНА БЕЗДОМНА – дитина, яка не має постійного житла, що робить неможливим ведення нею осілого способу життя і повноцінного соціального функціонування. У таке становище попадають, як правило, діти з неблагополучних сімей, котрі мають батьків-алкоголіків, наркоманів, душевнохворих тощо. Нерідко діти тікають з дому через жорстоке або байдуже ставлення до них у родині.

ДИТИНА-БІЖЕНЕЦЬ – дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДИТИНА ВАЖКОВИХОВУВАНА – така, у вихованні якої педагог стикається з труднощами під час організації та здійснення виховного процесу, в якій спостерігаються відхилення в поведінці; дитина, яка потребує відповідної уваги й зусиль вихователя для подолання цих відхилень. Поведінка такої дитини зумовлена певними психофізіологічними особливостями, недостатньою віковою розвиненістю її мотиваційно-вольової сфери, психічних процесів, соціально-психологічними вадами її розвитку.

ДИТИНА-ІНВАЛІД – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності та викликає необхідність надання їй соціальної допомоги і захисту (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1). Дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДИТИНА-НАПІВСИРОТА – дитина, в якій один з батьків помер, або визнаний судом безвісті зниклим, або позбавлений батьківських прав, або визнаний недієздатним, або перебуває в розшуку.

ДИТИНА ОДИНОКОЇ МАТЕРІ – дитина, яку виховує тільки мати, тому що: дані про батька в свідоцтві про народження дитини були записані за вказівкою матері; батько дитини помер (або батько дитини визнаний судом без вісті зниклим, або батько дитини визнаний судом померлим, або батько дитини визнаний недієздатним, або батько дитини перебуває в розшуку), до того ж, призначити дитині пенсію через втрату годувальника неможливо, бо він не мав достатнього трудового стажу; одинокі усиновителі, якщо в свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку

державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновителя) дитини; вдови та вдівці з дітьми, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або державну соціальну допомогу (Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», ст. 18-1).

ДИТИНСТВО – період розвитку людини до досягнення повноліття (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ДІАГНОСТИКА – вид діяльності психологічної служби, який передбачає психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

ДІТИ БЕЗПРИТУЛЬНІ – діти, покинуті батьками, які залишили сім'ю, дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ДІТИ-ВИХОВАНЦІ – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ДІТИ ВУЛИЦІ – діти, які за законом не визнані як такі, що позбавлені батьківського піклування, але фактично можуть бути визнані сиротами (соціальне сирітство), оскільки батьки з певних причин належним чином не займаються їхнім вихованням; безпритульні та бездоглядні. Займаються бродяжництвом, жебракуванням, проституцією, крадіжками, вживають алкогольні напої, наркотики, токсичні речовини. Часто стають жертвами сексуальних злочинів, залучаються дорослими до протиправної діяльності.

ДІТИ ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНІ – переважно фізично і психічно здорові діти та підлітки, які стали занедбаними через неправильне виховання чи відсутність його протягом тривалого часу. Характерною особливістю цих дітей є прагнення задовольнити свої бажання, не зважаючи на вимоги оточуючих, колективу. Відхилення від моральної норми набувають у них стійкого характеру, які проявляються в прогулюванні уроків, бійках, вживанні наркотичних речовин; формуванні негативних рис характеру (грубість, лінощі, нечесність, брехливість, жорстокість тощо).

ДІТИ, ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти (Закон

України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ДІТИ ПРИЙОМНІ – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до прийомної сім'ї (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ДІТИ ОБДАРОВАНІ І ТАЛАНОВИТІ – це діти з високим творчим потенціалом, високим рівнем розвитку здібностей. Обдарованість може виявлятися в різноманітних галузях діяльності по-різному.

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНА – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара, набувача благодійної допомоги (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРСЬКА – це шлях самопізнання і самоперевірки. Тому в добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів: волонтери, які приходять за власним бажанням; спеціалісти різних галузей; спонсори; люди, які працюють у державному апараті; діти та підлітки; батьки дітей; студенти; клієнти.

ДІЯЛЬНІСТЬ МЕЦЕНАТСЬКА – благодійна діяльність у сферах освіти, науки і наукових досліджень, культури та мистецтва, яка регулюється законами України (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», ст. 1).

ДОПОВІДЬ НАУКОВА (ПОВІДОМЛЕННЯ) – форма оприлюднення отриманих наукових результатів, яка повідомляється учасникам наукового зібрання з метою залучення до дискусії і обговорення повідомленої інформації. Структурними елементами доповіді є: вступ, в якому слід висвітлити підстави, причини, проблемну ситуацію, що зумовили необхідність доповіді, визначити актуальність запропонованої проблеми; основна частина, в якій аналізується стан проблеми, стисло розкривається провідна ідея автора (авторів), подаються її теоретичне і практичне обґрунтування та авторська інтерпретація проблеми; підсумкова частина має містити висновки, рекомендації, пропозиції відносно подальшого вирішення проблеми (Т.Туркот).

ДУМКА ГРОМАДСЬКА – спосіб формування й впливу масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів; важливий фактор соціальної комунікації.

Е

ЕСЕ (фр. *essai* - спроба, намір, начерк) - невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію, висвітлює індивідуальні думки та висловлювання щодо конкретного наукового питання і не претендує на вичерпне та визначальне тлумачення теми. Характерними ознаками есе є логічний виклад, що наближає його певною мірою до наукової публікації. Найчастіше висвітлює нову, суб'єктивну думку про проблему, що вивчається, і має філософський або науково-популярний характер. Есе формує в студентів

досвід наукової постановки проблеми та збирання експериментального матеріалу. Одночасно накопичуються вміння вивчення та критичного аналізу дібраних матеріалів, наукової літератури, насамперед тієї, яка стосується методологічних питань та методів наукового дослідження (Т.Туркот).

ЕТИКА ПЕДАГОГІЧНА – розділ професійної етики, який вивчає сутність, зміст, особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її категорії, норми, принципи, функції в процесі педагогічної діяльності. Предметом педагогічної етики є особливості вияву моралі в свідомості, поведінці, професійній діяльності педагога, у його відносинах з учнями, батьками та колегами; до змістових структурних компонентів педагогічної етики належать моральна свідомість, моральна діяльність і моральні відносини (Г.Васянович).

ЕТИКА ПРОФЕСІЙНА – одна з фундаментальних теоретичних основ будь-якої професійної діяльності; наука про професійну мораль як сукупність ідеалів і цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються в процесі праці та походять зі змісту їхньої професійної діяльності; це моральна самосвідомість професійної групи, її психологія та ідеологія.

ЕТИКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА – це наука про педагогічну моральність, засновується на моралі як такій; молода наука, яка вивчає норми поведінки соціального педагога в умовах цілеспрямованого виховного процесу. Вона пов'язана з психологією, педагогікою. Має інтегративний характер, у ній виокремлюють: етику ставлення соціального педагога до своєї праці, до предмета своєї діяльності; етику відносин «по вертикалі» – в системі «соціальний педагог – учень», яка розглядає основні принципи, норми цих відносин і вимог, які висуваються до особистості та поведінки соціального педагога; етику відносин «по горизонталі» – в системі «соціальний педагог – педагоги», в якій розглядаються ті відносини, що регламентуються не стільки загальними нормами, скільки специфікою діяльності та психології соціального педагога; етику адміністративно-ділових відносин соціального педагога та керівних структур.

Ж

ЖЕРТВИ ЛАТЕНТНІ несприятливих умов соціалізації – особи, які не змогли реалізувати закладені в них задатки через об'єктивні обставини їхньої соціалізації. Наприклад, висока обдарованість і навіть геніальність припадає на частку приблизно однієї людини з тисячі народжених. Залежно від ступеня сприятливості умов соціалізації, особливо на ранніх вікових етапах, ця схильність розвивається в тій мірі, яка робить її носіїв високообдарованими людьми, приблизно в однієї людини з мільйона народжених. А дійсно генієм стає лише один з десяти мільйонів, які мали відповідні задатки. Тобто більшість Ейнштейнів і Чайковських втрачається на життєвому шляху, бо умови їх соціалізації (навіть досить сприятливі) виявляються недостатніми для розвитку та реалізації закладеної в них високої обдарованості. Оскільки ні вони самі, ні

їхні близькі про це навіть не підозрюють, тому їх можна віднести до латентних жертв несприятливих умов соціалізації (А.Мудрик).

ЖЕРТВИ ПОТЕНЦІЙНІ несприятливих умов соціалізації – це інваліди, діти, підлітки, юнаки з психосоматичними дефектами і відхиленнями; сироти та низки категорій дітей, які перебувають під опікою держави або громадських організацій. Потенційними, але дуже реальними жертвами можна вважати дітей, підлітків, юнаків з психічними вадами і з акцентуаціями характеру; дітей мігрантів з країни в країну, з регіону в регіон, із села в місто, з міста в село; дітей, які народилися в родинах з низьким економічним, моральним, освітнім рівнями; метисів і представників інонаціональних груп у місцях компактного проживання іншого етносу (А.Мудрик).

ЖИТЛО СОЦІАЛЬНЕ – жила площа, яка надається за нормами державних соціальних стандартів відповідно до законодавства за рахунок державного та/або комунального житлового фонду (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

3

ЗАГОНИ МОЛОДІЖНІ ТРУДОВІ – тимчасові формування, створені з метою забезпечення вторинної зайнятості молоді у вільний від навчання час (Закон України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

ЗАЙНЯТИСТЬ – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій або іншій формі. В Україні до зайнятого населення належать громадяни, які проживають на території держави на законних підставах, а саме: громадяни, які працюють за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності в міжнародних та іноземних організаціях в Україні й за кордоном; громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, що беруть участь у виробництві; обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях; які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Прикордонних військах України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, альтернативну (невійськову) службу.

ЗАКЛАДИ ДЛЯ БЕЗДОМНИХ ГРОМАДЯН І БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ – соціальні заклади, діяльність яких спрямована на допомогу бездомним громадянам і безпритульним дітям, їх підтримку та реінтеграцію (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ЗАКЛАДИ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ – медичні, навчальні, виховні заклади, заклади та установи праці та соціального захисту населення, в яких проживають діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ЗАКОНОМІРНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ – суттєві, стійкі й такі, що повторюються, зв'язки, які проявляються під час взаємодії суб'єкта соціально-педагогічної роботи й обумовлюють характер і спрямованість її впливу на розвиток конкретних соціальних явищ та відносин.

ЗАНЯТТЯ ПРАКТИЧНІ (грец. *prakticos* – діяльний) - форма організації навчального процесу, на якому педагог організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів. Практичні та лабораторні заняття отримали поширення в університетській освіті в другій половині XIX ст. Зусиллями М.Ломоносова лекція знайшла поєднання з практичними заняттями і науково-дослідною роботою (Т.Туркот).

ЗАНЯТТЯ ЛАБОРАТОРНІ (від лат. *labor* – труднощі, робота; *laboro* – трудитися, працювати, долати труднощі, турбуватися) – одна з форм організації навчального процесу, яка проводиться за завданням і під керівництвом викладача. Зміст пов'язаний з різними видами навчального експерименту (демонстраційними дослідами, розв'язанням експериментальних задач) та науковими спостереженнями. Одна з важливих переваг лабораторних занять у порівнянні з іншими видами аудиторної навчальної роботи полягає в інтеграції теоретичних знань з практичними вміннями і навичками студента в єдиному процесі діяльності навчально-дослідницького характеру. Їх виконання вимагає від студента творчої ініціативи, самостійності у прийнятті рішень, глибокого знання і розуміння навчального матеріалу, надає можливості стати «відкривачем істини», позитивно впливає на розвиток пізнавальних інтересів та здібностей (Т.Туркот).

ЗАСОБИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – соціалізація людини здійснюється широким набором універсальних засобів, використання яких є специфічним для певного суспільства, тієї чи тієї соціальної верстви, певного віку особистості, що соціалізується. До них відносять: способи вигодовування немовляти і догляду за ним; сформовані побутові та гігієнічні вміння; продукти матеріальної культури, які оточують людину; елементи духовної культури (від колискових пісень і казок до скульптур); стиль і зміст спілкування, а також методи заохочення і покарання в сім'ї, в групах ровесників, у виховних та інших інститутах соціалізації; послідовне прилучення людини до численних видів і типів відносин в основних сферах її життєдіяльності – спілкуванні, грі, пізнанні, предметно-практичній та духовно-практичній діяльності, спорті, а також у родинній, професійній, громадській, релігійній сферах (А.Мудрик).

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ – система заходів, спрямованих на відновлення зовнішніх соціально-економічних, політичних, медико-екологічних, правових, психолого-педагогічних умов, які забезпечують на сучасному рівні виживання і розвиток дітей, на подолання ситуації, коли дії окремих осіб чи інститутів завдають безпосередню шкоду здоров'ю, психічному, моральному, інтелектуальному розвитку дитини.

ЗВІТ АНАЛІТИЧНИЙ - це короткий опис усіх видів і форм роботи соціального педагога відповідно до річного плану роботи. Всі заплановані форми роботи, які проводив соціальний педагог, аналізуються, оцінюється результативність проведеної роботи. Подається в міські (районні) ЦППСР методистам, відповідальним за соціально-психологічну службу, один раз на навчальний рік після його завершення.

ЗВІТ СТАТИСТИЧНИЙ про роботу соціального педагога містить інформацію про проведenu ним різносторонню роботу відповідно до посадових обов'язків, функцій, згідно з річним планом роботи. Складається соціальними педагогами для навчальних закладів – за чверть; для районних (міських) центрів (методистів) – за півріччя. Для його оформлення використовується спеціальний бланк, який має певну структуру.

ЗГОРАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ - це «синдром фізичного й емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи і втрату розуміння і співчуття стосовно іншої людини»; це «не утрата творчого потенціалу, не реакція на нудьгу, а реакція виснаження, що виникає на тлі стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням» (К.Маслач).

ЗНАННЯ ПРОФЕСІЙНІ – відомості із соціальної педагогіки, теорії та історії соціальної роботи, соціальної психології та інших загально професійних і спеціальних дисциплін, які складають суть професії та визначаються державним стандартом вищої освіти. До системи професійних знань соціального педагога відносять: теоретико-методологічні, методичні, прикладні (Р.Овчарова).

Е

ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка досліджує, з одного боку, потреби суспільства в певній якості «людського капіталу», а з другого – економічні ресурси суспільства, які можуть бути використані для організації соціального виховання; розглядають питання управління соціальним вихованням (А.Мудрик).

І

ІНВАЛІД – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної

життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі й посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

ІНВАЛІДНІСТЬ – це втрата здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», ст. 1).

ІМІДЖ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА – це вибір моделі поведінки, яка приносить успіх. При цьому необхідним є відповідність моделі поведінки чинному законодавству і правовим нормам; урахування моральних критеріїв (чесність, щирість, доброзичливість); розвиток моральних якостей, удосконалення манери спілкування.

ІНКЛЮЗІЯ (від inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті; це політика й процес, що дає можливість усім дітям брати участь у всіх програмах.

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ – процес освоєння індивідом соціально значущих культурних знань і навичок, придбання культурної компетентності.

ІНСПЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, моральним, фізичним і психічним станом дітей та молоді, оцінку їх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

ІНСТИТУТ - вищий заклад освіти, який функціонує самостійно або є структурним підрозділом університету, академії, інститут здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, мистецтва і культури, проводить на належному рівні наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал.

ІНСТИТУТ ДИТЯЧОГО СИРІТСТВА – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка утворилася з домашнього рабства, коли дітей віддавали, продавали в рабство, щоб зберегти життя в голодні роки.

ІНСТИТУТ ВДІВ – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка оформилася в слов'ян незадовго до запровадження християнства (до цього вдову спалювали з померлим чоловіком). Сільська громада надавала вдові землю, допомогу продуктами тощо.

ІНСТИТУТ ПРИЙМАЧЕСТВА – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, коли приймали сироту в сім'ю люди старшого віку, яким було важко справлятися з господарством, або якщо вони не мали спадкоємців. Сирота зобов'язаний був шанувати своїх нових батьків, вести господарство і повинен був їх поховати.

ІНСТИТУТ СТАРЦІВ – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, коли піклування про людей похилого віку, в яких не було

родини, брала на себе громада. Вона могла прийняти рішення про спеціальне відведення старим людям землі – «косяк», або похилу людину визначали на постій (харчування, проживання) на декілька днів до різних членів громади.

К

КАБІНЕТ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОШКІЛЬНИХ, ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТА ІНШИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – це спеціально обладнане приміщення для здійснення професійної діяльності практичного психолога (соціального педагога). У кабінеті забезпечується своєчасне й систематичне вивчення психофізичного, соціального розвитку дітей та учнів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей. Кабінет діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку і саморозвитку дітей та учнів, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів (Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти).

КАФЕДРА - це базовий структурний підрозділ ВНЗ, що проводить навчальну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін, і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням вченої ради ВНЗ за умови, що до її складу входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з яких мають науковий ступінь або вчене звання. У вищих навчальних закладах I та II рівнів акредитації структурними підрозділами є відділення і предметні (циклові) комісії. Керівництво вищим навчальним закладом відповідно до Закону України «Про вищу освіту» здійснює ректор (президент), директор, начальник тощо. Помічниками ректора є проректори з певних напрямів діяльності (навчальної, наукової, виховної, соціально-економічної тощо).

КЛІЄНТИ – фізичні особи, які мають право на соціальні послуги, отримують їх, чи звертаються до соціальних служб за отриманням цих послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

КЛУБИ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ – самостійні освітні заклади для організації змістовного дозвілля дітей і молоді, запобігання бездоглядності, правопорушень злочинності; громадські дитячі об'єднання, що згуртовують дітей і підлітків для спільного відпочинку, розваг, занять спортом тощо. Мета – створення умов для творчого, духовного та фізичного розвитку дітей і учнівської молоді у вільний від навчання час шляхом упровадження якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків. Їх робота здійснюється за такими напрямами: науково-технічний, культурологічний, туристсько-краєзнавчий, спортивно-оздоровчий, художньо-

естетичний. Можуть бути багатопрофільними або однопрофільними. Організуються педагогічними працівниками, батьками, спеціалістами з різних галузей науки, техніки, мистецтва на основі додаткових програм.

КОДЕКС ЕТИЧНИЙ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ (соціальних працівників і соціальних педагогів) – це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також і задоволення людських потреб. У ньому визначено положення, які є для фахівців принциповими орієнтирами з питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами. У документі визначено шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях. У його основу покладений вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної роботи, що визначені на загальних зборах Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6-8 липня 1994 р. Містить: етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи (перелік базових етичних ідей і традицій, що стають підґрунтям для прийняття етичного рішення в соціальній роботі); норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи (Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи, 2005).

КОЛЕДЖ (англ. college) – вищий або середній навчальний заклад. Виник у XIII ст. в Англії; у традиційному вигляді зберігся в університетах (Оксфордському й Кембриджському). У США коледжі почали створюватися в XVII ст. Поділяються на два типи: ті, що відповідають за рівнем підготовки вищій школі, й ті, що займають проміжне становище між середнім і вищим навчальним закладом. Деякі коледжі входять до складу університетів, інші – мають самостійний статус. В Україні створюються з 1990 р. як ВНЗ II рівня акредитації або як структурний підрозділ ВНЗ III-IV рівнів акредитації, що проводять освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст» і «бакалавр».

КОЛОНІЇ ВИХОВНО-ТРУДОВІ – виправно-трудова установа, у якій відбувають покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітні віком до 18-и років. Поділяються на колонії загального режиму і посиленого режиму. У виховно-трудовах колоніях загального режиму відбувають покарання неповнолітні чоловічої статі, вперше засуджені до позбавлення волі, причому засуджених за злочини, що не є тяжкими, тримають окремо від засуджених за тяжкі злочини, а також усі засуджені неповнолітні жіночої статі. У виховно-трудовах колоніях посиленого режиму відбувають покарання неповнолітні чоловічої статі, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі, а також переведені з виховно-трудовах колоній загального режиму за злісне порушення вимог режиму (Виправно-трудовий кодекс України, ст.18).

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – відповідність рівня знань і умінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мети. Компетентність забезпечується базовою освітою, самоосвітою в процесі практичної діяльності, вивченням досвіду, підвищенням кваліфікації на курсах, семінарах.

КОНСЕРВАЦІЯ ЗНАНЬ – це зберігання та закріплення відібраних людством знань, визначених на певному етапі розвитку найвищою культурною цінністю. Консервація знань є атрибутом соціально-педагогічної діяльності та її вияву. Однак тут є моральна небезпека: консервація знань з професійної необхідності може перетворитися на особистий консерватизм, стаючи не тільки характеристикою діяльності, а й характеристикою особистості.

КОНСПЕКТ (лат. conspectus - огляд) - це систематичний, логічно пов'язаний запис, стислий письмовий виклад прослуханої лекції, прочитаного матеріалу, статті, який відображає суть тексту; містить приклади, доведення, аргументи, власні думки тощо. Він повинен бути зрозумілим не тільки його авторові, але й іншим людям, що ознайомлюються з ним.

КОНСУЛЬТАЦІЯ - форма організації навчального процесу, під час якої студент отримує відповіді на конкретні запитання або пояснення складних для самостійного осмислення проблем. Може бути індивідуальною (при підготовці студентом курсового проекту) або груповою, що проводяться перед модульною контрольною роботою, заліком чи іспитом. Правильно організована консультація допомагає студентам подолати труднощі, які виникли при самостійному опрацюванні матеріалу. Також корисна і для студентів, які успішно навчаються, але мають намір поглибити і розширити знання. Викладач у цьому випадку має порадити, яку наукову літературу слід дібрати, як її краще опрацювати і використати тощо (Т.Туркот).

КОНТРПЕРЕНЕСЕННЯ – здатність клієнта в процесі спілкування впливати на соціального педагога своїми особистісними якостями, передавати свої настрої та емоційні стани, втягувати в орбіту своїх проблем.

КОНСУЛЬТУВАННЯ – професійна допомога клієнту, дітям, підліткам, молоді, вчителям, адміністрації, батькам (особам, що займаються вихованням дитини) в пошуку рішення проблемної ситуації.

КОРЕКЦІЯ – вид діяльності психологічної служби, який передбачає здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

КРЕДИТ ЗАЛІКОВИЙ - завершена задокументована частина (навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчального процесу, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню. Залікові кредити містять модулі декількох видів навчальної діяльності студентів (аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу).

КУЛЬТ ГЕРОЯ – форма соціальної допомоги на архаїчному етапі її становлення, яка передбачала дотримання громадських традицій під час княжих бенкетів, на яких збирались дружинники. Обов'язковими учасниками трапез були каліки-перехожі, злидарі, які отримували багату милостиню. Формою допомоги і взаємодопомоги між князем і дружинниками був викуп полонених.

КУЛЬТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАЦІ – система знань, умінь і навичок, які дають змогу студентам раціонально організовувати навчання, забезпечувати його високу продуктивність.

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНА соціального педагога забезпечує єдність процесу створення професійно-етичних цінностей і процесу засвоєння цінностей (аксіологічна функція); система професійно етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин (регулятивна функція); включає в себе уявлення про те, як слід чинити, – норми (нормативна функція); сприяє формуванню якостей особистості, способу життя всіх учасників професійної взаємодії (виховна функція). Компоненти професійно-етичної культури соціального педагога й соціального працівника: аксіологічний (професійні цінності), технологічний (способи й засоби спілкування), творчий, особистісний (потреби, інтереси, якості) (А.Капська).

Л

ЛЕКЦІЯ (лат. *lectio* – читання) – це форма організації навчального процесу, стрункий, логічно завершений, науково обґрунтований, послідовний і систематизований виклад певної наукової проблеми, теми чи розділу навчального предмета, ілюстрований за необхідністю наочністю та демонструванням дослідів. Лекція має органічно поєднуватися з іншими видами навчальних занять, слугувати підґрунтям для поглиблення і систематизації знань, які набуваються студентами у процесі аудиторної та позааудиторної навчальної роботи (Т.Туркот).

ЛЮДИНА БЕЗДОМНА - людина, яка перебуває в соціальному становищі бездомності (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

М

МАГІСТР – це фахівець, який на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» чи «спеціаліст» набув поглиблених спеціальних умінь та знань інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства, має широку ерудицію, фундаментальну наукову базу, володіє методологією наукової творчості, сучасними інформаційними технологіями, методами отримання, обробки, збереження і використання наукової інформації, спроможний до плідної науково-дослідницької і науково-педагогічної діяльності. Магістр соціальної педагогіки призначений для керівної, організаційно-адміністративної, методичної, викладацької, аналітичної та дослідницької діяльності у соціально-педагогічній сфері.

МЕНЕДЖМЕНТ (у соціальній роботі із сім'ями, дітьми та молоддю) – управління системою соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, спрямоване на реалізацію завдань і пошук оптимальних шляхів їх вирішення (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

МЕНТАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА – це сукупність певних соціально-психологічних установок, ціннісних орієнтацій, особливостей сприйняття й осмислення дійсності, що відображають ставлення людини до світу і визначають його вибір способу поведінки в повсякденних життєвих ситуаціях. Інтегрує в собі весь попередній соціокультурний досвід індивіда і визначається приналежністю людини до тієї чи тієї соціальної групи за ознакою статі, віку, національності, професії тощо.

МЕТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК НАУКИ – інтеграція знань про соціальну природу особистості як педагогічної мети; мета соціальної педагогіки як практичної дисципліни – побудова технологій, що забезпечують подолання відчуження особистості від своєї справжньої соціальної природи (А.Капська, Л.Міщик).

МЕТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – створення умов для психологічного комфорту дитини, задоволенні її потреб за допомогою соціальних, правових, психологічних, медичних, педагогічних механізмів попередження й подолання негативних явищ у родині, школі, найближчому оточенні та інших соціумах (М.Галагузова).

МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка відбирає з практики і конструює нові способи доцільної організації соціального виховання (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – соціалізація людини у взаємодії з різними факторами і агентами, відбувається за допомогою низки механізмів, до яких відносять: наслідування (Г.Тард); прогресивну взаємну акомодацию (приспосовуваність) людини до мінливих умов життя (У.Бронфенбренер); ідентифікацію й відособлення особистості (В.Мухіна); закономірну зміну фаз адаптації, індивідуалізації й інтеграції в процесі розвитку особистості (А.Петровський).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ (СТИХІЙНОЇ) ТРАДИЦІЙНИЙ – засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для її родини й найближчого оточення (сусідського, приятельського тощо). Проходить, як правило, на неусвідомленому рівні за допомогою фіксації, некритичного сприйняття загальноприйнятих стереотипів. Ефективність традиційного механізму дуже рельєфно проявляється тоді, коли людина знає, «як треба», «що треба», але ці її знання суперечать традиціям найближчого оточення. Ефективність традиційного механізму проявляється в тому, що ті чи ті елементи соціального досвіду, засвоєні, наприклад, у дитинстві, але згодом незатребувані або блоковані через змінені умови життя (наприклад, переїзд із села у велике місто), можуть з'являтися в поведінці людини при черговій зміні життєвих умов або на наступних вікових етапах (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ функціонує в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства і різними організаціями, як такими, що спеціально створені для її соціалізації, так і тими, що реалізують соціальні функції паралельно зі своїми основними функціями (виробничі, громадські, клубні та інші структури, засоби масової комунікації). У процесі взаємодії людини з різними інститутами й організаціями відбувається

наростаюче нагромадження відповідних знань і досвіду соціальної поведінки, а також досвіду імітації соціальної поведінки, конфліктного чи безконфліктного виконання соціальних норм (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИЙ функціонує в процесі взаємодії людини з суб'єктивно значущими для неї особами. В його основі лежить психологічний механізм міжособистісного перенесення завдяки емпатії, ідентифікації тощо. Значимими можуть бути батьки, будь-який шанований дорослий, друг-одноліток тощо. Авторитетними можуть стати члени тих чи тих організацій та груп, з якими вона взаємодіє, а якщо це однолітки, то вони можуть бути і носіями вікової субкультури (А.Мудрик).

МЕХАНІЗМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТИЛІЗОВАНИЙ діє в межах певної субкультури, яка впливає на соціалізацію особистості лише тоді, коли її носіями є референтні (значущі) для неї групи людей (однолітки, колеги та ін.) (А.Мудрик).

МИЛОСТІНЯ – примітивна форма благодійності, стихійна, неорганізована допомога; здійснюється на основі суб'єктивних відчуттів, що виникають у людини, яка побачила прохача подаяння; не припускає турботи про її подальшу долю.

МІСЦЕ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ-СИРОТИ І ДИТИНИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – місце проживання або перебування її біологічних батьків на момент їх смерті або виникнення обставин, що призвели до позбавлення дитини батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – місцезнаходження закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, жила приміщення дитячого будинку сімейного типу, прийомної сім'ї, опікунів або піклувальників, житло, в якому дитина проживає, інше житло (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА (від лат. – міра, взірць, образ) – ідеальний образ, взірць соціального педагога як особистості й фахівця, висвітлює різносторонні підходи у відображенні інтегративного, міждисциплінарного характеру професії, складність і глибину взаємозв'язків і взаємовідносин, що реалізуються в процесі соціального захисту, соціальної підтримки і допомоги населенню. До її структури відносять: професійні знання, професійні вміння, професійно важливі якості (Р.Овчарова).

МОДУЛЬ – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (ОПП), що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

МОДУЛЬ ЗМІСТОВИЙ - це система елементів навчальної дисципліни, поєднаних за ознакою змісту та за допомогою відповідних методів навчання.

МОНОГРАФІЯ (від грец. моно- один, графо - пишу) - книга, в якій відображено одноосібну або колективну наукову працю з висвітлення однієї проблеми. Для монографій характерна наявність розгорнутої концепції, велика кількість фактичного матеріалу.

МОЛОДЬ – це соціально-демографічна група, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення та обумовлена певними соціально-психологічними властивостями. Молодість як визначена фаза, етап життєвого циклу є біологічно універсальною, але її конкретні вікові межі, пов'язаний з нею соціальний статус та соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу та залежать від суспільного устрою, культури та властивих певному суспільству закономірностей соціалізації (І.Кон).

Н

НАВЧАННЯ ІНКЛЮЗИВНЕ – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей (Концепція розвитку інклюзивної освіти).

НАСИЛЬСТВО ПСИХІЧНЕ (ЕМОЦІЙНЕ) – постійна чи періодична словесна образа дитини, погрози збоку батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення її в тому, в чому вона не винна, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. До цього виду насильства належать також постійна брехня, обман дитини (в результаті чого вона втрачає довіру до дорослого), а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям.

НАСИЛЬСТВО СЕКСУАЛЬНЕ – використання дитини (хлопчика чи дівчинки) дорослою людиною чи іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди.

НАСИЛЬСТВО ФІЗИЧНЕ – нанесення дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що завдають збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток чи позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, катування, штовхань, ударів, укусів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими сигаретами з використанням усіляких предметів як знаряддя бузувірства.

НОРМИ ЕТИЧНІ – соціально і професійно значущі якості особистості соціального педагога та особистісні орієнтації поведінки та спілкування, які необхідні для успішної професійної діяльності. Разом із професійними стандартами вони складають системоутворювальну основу професії соціального педагога.

О

ОБДАРОВАНІСТЬ – якісно своєрідне поєднання здібностей, які забезпечують успішне виконання діяльності, широту людських можливостей (загальні здібності), розвинутий розумовий потенціал, сукупність задатків і талантів.

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – система соціальних взаємодій людини в колі її найближчого оточення (О.Безпалько).

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ – особистість у її становленні й розвитку, тобто в процесі соціалізації (Л.Філіпова); відображення соціокультурної природи феномена особистості (Л.Міщик).

ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – окремі особи або соціальні групи, які потребують допомоги чи підтримки в процесі їх соціального становлення й розвитку. Кожна людина в певний період свого життя потребує більш повного задоволення своїх потреб та інтересів, стикається з окремими труднощами та проблемами, тому всі люди є потенційними об'єктами соціально-педагогічної діяльності. Розрізняють об'єкти соціально-педагогічного впливу за кількісними, віковими, статеворольовими параметрами, змістом проблем, які є найбільш поширеними в практиці соціально-педагогічної діяльності.

ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ – людина як член соціуму в поєднанні з її індивідуальними характеристиками. На індивідуальному рівні об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окрема особистість, відносно якої застосовуються різні методи, засоби соціального захисту і підтримки залежно від її потреб та інтересів. Особливість соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що її об'єкт розглядається як активний учасник розв'язання власних проблем і обов'язково виступає в ролі суб'єкта. Тому соціальний педагог і вихованець у процесі діяльності вступають у суб'єктно-суб'єктні відносини, які характеризуються динамічністю.

ОБОВ'ЯЗОК ПРОФЕСІЙНИЙ («повинність, зобов'язання») – це вираження морального обов'язку спеціаліста стосовно суспільства, колег, клієнтів та їх соціального оточення; є відображенням внутрішньої, моральної необхідності виконання своїх обов'язків, дотримання певної лінії поведінки, яка диктується насамперед зовнішніми стосовно спеціаліста інтересами.

ОБСЛУГОВУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ СІМЕЙ, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ – система соціальних заходів, спрямованих на сприяння, підтримку і надання послуг сім'ям, дітям та молоді з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

ОБСТАВИНИ ЖИТТЄВІ СКЛАДНІ – це обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи; насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад,

стихийне лихо, катастрофа тощо). Цей перелік є незавершеним, його можна продовжувати залежно від обставин (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНІ – спеціально створені державні та недержавні організації, основним завданням яких є соціальне виховання певних вікових груп населення. Характеризуються відносно автономними параметрами: за принципом входження людини у виховну організацію – обов'язкові (школи), добровільні (клуби, дитячі та юнацькі об'єднання) тощо; примусові (спеціальні установи для дітей з антисоціальною поведінкою, психічними та іншими аномаліями); за юридичним статусом (державні, громадські, комерційні, конфесійні, приватні); за відомчою приналежністю (організації МОНМС України, інших міністерств, профспілок, спортивних спілок); за рівнем підпорядкованості (загальнодержавні, регіональні, муніципальні); за ступенем відкритості-закритості (відкриті (школи), інтернатні, закриті (спецустанови)); за тривалістю функціонування (постійні та тимчасові (наприклад, що функціонують під час канікул)); за статевовіковим складом (одностатеві, одновікові, різностатеві, різновікові) (А.Мудрик).

ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРАКУЛЬТУРНІ (кримінальні й тоталітарні, політичні та квазікультуові) – об'єднання людей, які спільно реалізують інтереси, програми, цілі, соціально-культурні установки, що протилежні фундаментальним принципам, цінностям і правилам суспільства. З'явилися досить давно, у другій половині ХХ ст. значно зросла їхня кількість і різноманітність. У сучасному суспільстві існує багато квазікультуових сект і кримінальних об'єднань, а в останнє десятиліття зросла кількість політичних тоталітарних організацій. Оскільки до складу контракультуових організацій входить багато підлітків та юнаків, а низка організацій виключно молодіжні, тому їх необхідно розглядати поряд з іншими мікрофакторами соціалізації підростаючого покоління. Має жорстко фіксоване членство і жорстку ієрархічну структуру керівництва – підпорядкування; на чолі організації – харизматичний лідер, тобто людина, що відрізняється привабливою силою для членів організації та володіє внаслідок цього незаперечним авторитетом; у її складі – ієрархічні групи (страти), які фіксуються за допомогою різних стратифікаційних елементів: спеціальних найменувань кожної страти, привілеями в чому-небудь або обмеженнями, заборонами на що-небудь, елементами зовнішнього оформлення – одягом, зачісками, макіяжем, татуваннями тощо. Життєдіяльність контракультуової організації та кожного її члена визначається і регулюється нормами, що відповідають її характеру (кримінальному, екстремістському, квазікультуовому), та корегують стосунки всередині групи, ставлення і поведінку стосовно суспільства; визначаються також системою соціального контролю - клятвами, способами стимулювання-винагороди, примусу й покарання.

ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНІ ГРОМАДСЬКІ - об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення й захист своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших

спільних інтересів (Закон України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ СТУДЕНТА НАУКОВА (НОП) – це вивчення й організація праці, що ґрунтується на основних положеннях педагогіки, психології, фізіології стосовно вимог до діяльності студента, ураховує можливості та вікові особливості його організму і створює сприятливі умови для розвитку. Вимоги НОП охоплюють усі сторони життя студентів як у сфері навчально-пізнавальної діяльності, так і в сфері вільного часу.

ОСВІТА ІНКЛЮЗИВНА – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

ОТРИМУВАЧІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ – фізичні особи, які перебувають на території України й тимчасово опинилися або постійно перебувають у складних життєвих обставинах, потребують соціальної адаптації чи соціальної реабілітації або підлягають соціальній абілітації (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ОХОРОНА ДИТИНСТВА – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання й розвитку дитини та захисту її прав (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

ОЦІНКА ПОТРЕБ – процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їх впливу на процес подолання складних життєвих обставин (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

II

ПАНСІОНАТИ ГЕРІАТРИЧНІ – стаціонарні медико-соціальні установи для проживання осіб з вираженими віковими порушеннями психіки, підтвердженими висновком лікувально-консультативної комісії органів охорони здоров'я.

ПАСПОРТИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНА класних шкільних колективів здійснюється на основі даних, отриманих соціальним педагогом у результаті вивчення біографічних відомостей про учнів, індивідуальних бесід з ними, а також з батьками та класними керівниками, спостереження за класним колективом тощо. На сьогодні в соціально-педагогічній практиці не існує стандартизованої форми соціального паспорту класу. Це пояснюється наявністю широкого спектру різних типів навчальних закладів, що, в свою чергу, обумовлює специфіку певного контингенту учнів.

ПАТРОНАЖ СОЦІАЛЬНИЙ – система заходів щодо підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу. Передбачає організацію

постійної роботи в дитячих будинках сімейного типу, інтернатах, підбір сімей, які беруть дітей-сиріт з дитячих будинків та інтернатів на вихідні та канікули до себе додому, постійну роботу фахівців з дітьми-сиротами в сім'ях опікунів тощо. Індивідуальний періодичний догляд за престарілими, дітьми, інвалідами (також дітьми-інвалідами), хворими на хронічні чи гострі захворювання, невиліковно хворими та іншими особами з особливими потребами (особи з вадами фізичного чи психічного розвитку, психічними розладами, іншими стійкими порушеннями функцій організму), які потребують постійного стороннього догляду (Закон України "Про соціальні послуги", ст. 1).

ПАТРОНАЖ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами. За своїм статусом соціальні педагоги належать до педагогічних працівників (Закон України «Про освіту», ст. 22).

ПАТРУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – мобільна форма надання соціальних послуг, що здійснюється групою фахівців поза межами закладів для бездомних та безпритульних (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ПЕДАГОГІКА СОЦІАЛЬНА – галузь педагогіки, що досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації, тобто виховання всіх вікових груп і соціальних категорій людей, що здійснюється як в організаціях спеціально для цього створених, так і в організація, для яких виховання не є основною функцією (підприємства, військові частини тощо) (А.Мудрик). Вивчає особистість як центр системи соціально-педагогічного впливу, як початковий і кінцевий пункт багатоманітного процесу соціалізації. Це означає, що всі педагогічні механізми та засоби мусять бути переглянуті з урахуванням їх функціонування в цілісній системі соціуму, тобто в усіх сферах суспільного життя (Л.Міщик). Дослідники (А.Капська, Л.Міщик) розмежовують соціальну педагогіку як науку, що покликана узагальнити результати та положення, які стосуються закономірних відносин, логіки взаємозв'язків, структурно-функціональних взаємодій усіх складових, що формують зміст процесу соціалізації; та як практичну дисципліну, яка спрямована на вибудову технологій, які забезпечували б успішний перебіг процесів, що сприяють соціалізації.

ПЕДАГОГ СОЦІАЛЬНИЙ – спеціаліст, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності; організовує взаємодію освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку. Професійний працівник соціуму; фахівець з виховної роботи з дітьми, їхніми батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому мікросередовищі та їх оточенні; з підлітками, молодіжними групами та об'єднаннями; організації культурно-дозвіллевої, фізкультурно-оздоровчої, трудової, ігрової та інших видів

діяльності, групового спілкування, технічного, художнього та інших видів творчості дітей та дорослого населення в соціумі (Л.Міщик).

ПЕРЕДАЧА ДО ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ – прийняття в окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, що не перебуває у шлюбі, на виховання та для спільного проживання не менше п'яти дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей, включаючи рідних, у такій сім'ї не може перевищувати десяти осіб (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ПЕРЕДАЧА ДО ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї – добровільне прийняття за плату сім'єю або окремою особою, яка не перебуває у шлюбі, із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей на виховання та для спільного проживання (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ПІДГОТОВКА ПРОФЕСІЙНА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ – це процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, на всіх рівнях управління. Зважаючи на це, соціальний педагог повинен не лише ефективно працювати з індивідом, групою, колективом, але водночас сприяти утвердженню чи зміні соціального статусу особистості, групи, колективу в суспільстві (Л.Міщик).

ПІДРУЧНИК – навчальна книга, в якій викладається система знань з конкретної навчальної дисципліни на рівні сучасних наукових досягнень у відповідності з цілями навчання, визначеними навчальною програмою і психолого-педагогічними вимогами. Він повинен відповідати сучасному рівню розвитку науки і практики, бути написаним доступно, красивою літературною мовою з чітко сформульованими визначеннями, правилами, законами, ідеями, містити за необхідністю ілюстрації, схеми, малюнки.

ПІДТРИМКА СОЦІАЛЬНА – надання одноразової матеріальної (в т. ч. коштів, товарів, робіт, послуг) та іншої допомоги, спрямованої на задоволення потреб, реалізацію прав та інтересів отримувачів соціальних послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ПІДХІД ІНКЛЮЗИВНИЙ – створення таких умов, за яких усі учні мають однаковий доступ до освіти, у тому числі діти з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх школах; водночас, усі учні мають можливість отримати досвід, знання, які сприяють подоланню упереджень й дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до всіх інших.

ПІКЛУВАННЯ СУСПІЛЬНЕ характеризується наявністю мети, організацією діяльності, що проявляється стосовно об'єктів допомоги; суспільне піклування припускає певну диференціацію в межах особливої категорії людей і застосування до них системи заходів організації самостійного трудового життя; воно (піклування) є одним з механізмів, які сприяють

вирішенню соціальних проблем у суспільстві. Його мотиви – громадянська солідарність і турбота про благо нужденних.

ПОВЕДІНКА АДИКТИВНА – одна з форм деструктивної поведінки, яка виявляється в прагненні відійти від реальності шляхом зміни свого психічного стану через прийом певних речовин або постійну фіксацію уваги на таких предметах та видах діяльності, що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій.

ПОВЕДІНКА АМОРАЛЬНА – сукупність вчинків, що характеризуються негативним ставленням людини до етики та моралі, загальнолюдських цінностей та передбачають громадський осуд.

ПОВЕДІНКА АУТОДЕСТРУКТИВНА – поведінка, що відхиляється від психологічної, медичної норми, загрожуючи цілісності й розвитку особистості. Видами аутодеструктивної поведінки є суїцидальна, віктимна (поведінка жертви) та адиктивна поведінка.

ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА – дії та вчинки людей, соціальних груп, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим чи моральним нормам і стандартам поведінки.

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України (Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»).

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНА – це діяльність держави й інших політичних і соціальних інститутів, спрямована на прогресивний розвиток соціальної сфери життя суспільства, на удосконалювання умов, способу і якості життя людей, на забезпечення їхніх життєвих потреб, надання їм необхідної соціальної підтримки, допомоги й захисту з використанням у цих цілях наявного у відповідного інституту потенціалу.

ПОСІБНИК НАВЧАЛЬНИЙ - книга, матеріал якої висвітлює окремі розділи навчальної програми, розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНІ – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя (Закон України "Про соціальні послуги", ст. 1).

ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЙНІ – окремий, нерегульований законом, вид соціальних послуг, які містять елементи оригінальної розробки, непередбаченої законодавством, та в найкращий спосіб можуть задовольнити

потреби окремих отримувачів соціальних послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

ПОРТФОЛІО - спосіб узагальнення й систематизації результатів самостійної роботи студентів, поглиблення і розширення знань, отриманих на аудиторних заняттях; у матеріалізованому плані – це тека, в якій у систематизованому вигляді студент накопичує матеріали, які є результатом його самоосвітньої діяльності з конкретної навчальної дисципліни (Т. Туркот).

ПОТРЕБА В ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИХОВАННІ – відображення в свідомості майбутнього соціального педагога прагнення найбільш повного розвитку власних професійно-особистісних якостей з метою успішної їх самореалізації в професійній діяльності. Це складне інтегроване утворення професійно-особистісної сфери людини, сутність якого становить взаємодія та органічна єдність ціннісно-мотиваційного, когнітивного та поведінкового компонентів.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ СТУДЕНТА – готовність до виконання певного виду навчальної роботи з високим ступенем напруженості, зі значними затратами нервової енергії протягом певного проміжку часу. Залежить від: зовнішніх і внутрішніх умов, рівня організації праці та обсягу розумового навантаження.

ПРАЦІВНИК СОЦІАЛЬНИЙ – особа, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги в стаціонарних чи інших закладах або за місцем розташування отримувачів соціальних послуг відповідно до посадової інструкції чи угоди цивільно-правового характеру.

ПРАЦІВНИК У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – особа, зайнята у сфері надання соціальних послуг на постійній або тимчасовій основі (Закон України "Про соціальні послуги", ст. 1).

ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – педагогічний вплив соціальних інститутів на процес соціального становлення особистості (О. Безпалько).

ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ – закономірні відносини, логіка взаємозв'язків, структурно-функціональні взаємодії всіх складових, які утворюють зміст процесу соціалізації, особистісного самовираження та самореалізації (А. Капська); дослідження всієї суми чинників, як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, цілеспрямовано організованих та стихійних, які впливають на процес соціалізації як окремої людини, так і груп людей упродовж усього їхнього життя (С. Пальчевський).

ПРИЙМАЛЬНИКИ-РОЗПОДІЛЬНИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ – спеціальні установи органів внутрішніх справ, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Приймальники-розподільники для дітей створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України. Права та обов'язки посадових осіб приймальників-розподільників визначаються положенням про приймальники-розподільники для дітей (Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», ст. 7).

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ – найбільш загальні вимоги, які виражають основні напрями поведінки спеціаліста в соціально-педагогічній сфері стосовно певного суб'єкта відносин, що виникають у процесі соціальної й соціально-педагогічної роботи. Міжнародні етичні принципи соціальної роботи та соціальної педагогіки затверджені в «Декларації про етичні принципи у соціальній роботі», яка була прийнята загальною нарадою Міжнародною Федерацією соціальних працівників (липень 1994 р. м. Коломбо, Шри-Ланка).

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – це основні вимоги до її змісту, організації та здійснення (О.Безпалько).

ПРИТУЛОК ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ – це установа соціального захисту, створена для тимчасового перебування в ньому неповнолітніх віком від 3 до 18 років, основними завданнями якої є: соціальний захист неповнолітніх, які опинилися в складних умовах, створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності неповнолітніх. У притулок приймаються діти, що заблукали, були покинуті батьками чи опікунами, жебракують, і при цьому місце перебування їхніх батьків не встановлено; залишилися без опіки батьків (усиновителів) чи опікунів (піклувальників); залишили сім'ю чи навчальний заклад; вилучені кримінальною міліцією в справах неповнолітніх із родин, перебування в яких загрожувало їхньому життю і здоров'ю; втратили зв'язок з батьками під час стихійного лиха, аварії, катастрофи, інших надзвичайних подій; не мають постійного місця проживання і засобів до існування; самі звернулися по допомогу до адміністрації притулку («Типове положення про притулок для неповнолітніх служби в справах неповнолітніх»).

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ І ДЕЗАДАПТАЦІЇ – труднощі засвоєння й пристосування до існуючих норм соціального життя або труднощі в усуненні таких норм, які є соціально небезпечними, несуть у собі загрозу для життя та здоров'я дитини.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ АБО ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ – це труднощі поєднання або розмежування потреб, інтересів і можливостей дитини, його сім'ї з можливостями, потребами та інтересами інших людей, це труднощі в розвитку, розширення соціальних зв'язків або труднощі виходу з колишніх контактів і зв'язків.

ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ВИБОРУ І СОЦІАЛЬНОЇ ТВОРЧОСТІ (шлях інновацій) – труднощі на шляху реалізації дитиною її інтересів і потреб у вже сформованих нормах соціального життя або труднощі в створенні нових норм соціальних відносин на рівні власної позиції дитини, тобто: прояв власного ставлення до людей, встановлення нового статусу, розширення масштабів впливу на навколишнє середовище.

ПРОГНОСТИКА – вид діяльності психологічної служби, який передбачає розробку й застосування моделі поведінки соціальної групи та окремої особистості в різних умовах, проектування змісту й напрямів індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів і складання на цій основі життєвих

планів, визначення тенденцій розвитку груп і міжгрупових відносин (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

ПРОФЕСІЯ (від лат.) – вид трудової діяльності, яка вимагає спеціальних теоретичних знань і практичних навичок; здатність виконувати ту роботу, яка вимагає від людини відповідної кваліфікації, певного кола знань і вмінь.

ПРОФІЛАКТИКА – вид діяльності психологічної служби, який передбачає своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

ПРОФІЛАКТИКА БЕЗДОМНОСТІ І БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ – система заходів, спрямованих на усунення правових, соціальних та інших причин виникнення бездомності та безпритульності, запобігання їм, у тому числі заходів щодо зниження ризику втрати людьми прав на житлові приміщення і запобігання втраті цих прав; і попередження виникнення негативних суспільних наслідків, пов'язаних з відсутністю в людей житла (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

ПРОФІЛАКТИКА ВТОРИННА має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній групі (А.Капська).

ПРОФІЛАКТИКА ПЕРВИННА – більшою мірою має інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок. Її змістом є: надання підліткам та молоді інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алко-, нарко- та токсичних речовин; роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризація переваг здорового способу життя; формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля; створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності (А.Капська).

ПРОФІЛАКТИКА СОЦІАЛЬНА – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1). Різновид соціально-педагогічної діяльності, що має на меті зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнення вже наявних проблем. Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. У сучасній практиці розрізняють первинну, вторинну та третинну профілактику (А.Капська).

ПРОФІЛАКТИКА ТРЕТИННА – комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив, до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально-педагогічна діяльність у межах третинної профілактики зосереджується в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

ПСИХОДРАМА використовується у груповій терапії, коли людина виконує різні ролі, зображуючи себе в стресових ситуаціях соціального характеру або грає ролі своїх антиподів.

ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, що має на меті на основі соціально-психологічних характеристик груп і людини, їх особливостей на різних вікових етапах виявлення психологічних умов ефективності взаємодії суб'єктів соціального виховання (А.Мудрик).

ПУНКТ МОБІЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОСВІТНЬОГО ОКРУГУ (МСПП) – складова частина освітнього округу, який створюється з метою своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів – суб'єктів округу.

Р

РЕАБІЛІТАЦІЯ – вид діяльності психологічної служби, який передбачає надання психолого-педагогічної допомоги вихованцям, учням, студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНА – система заходів, що має на меті освіту, виховання та всебічний розвиток насаперед дітей з фізичними та розумовими обмеженнями, створення умов для розвитку їх потенційних можливостей. Він також містить різні форми підготовки особистості до життя в суспільстві та сім'ї, окремі напрями її професійної орієнтації та навчання певних видів трудової діяльності (А.Капська).

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА – система заходів, яка спрямована на подолання в свідомості людини уявлення про безвихідь її становища, відновлення захисних сил організму, формування впевненості та мотивації щодо подолання кризової ситуації (А.Капська).

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА – система заходів, спрямованих на відновлення людиною втрачених професійно важливих якостей, необхідних для повернення до трудової діяльності в тій сфері, яка найбільш придатна для людини відповідно її індивідуальних можливостей. У процесі професійної

реабілітації, як правило, відбувається розвиток професійно важливих якостей та умінь дещо іншої сфери діяльності, відмінної від тієї, в якій раніше працювала людина (А.Капська).

РЕАБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – вид соціальної роботи, спрямованої на відновлення основних соціальних функцій, психологічного, фізичного, морального здоров'я, соціального статусу сімей, дітей та молоді (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

РЕАБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків та відносин через поганий стан здоров'я, що викликаний стійкими розладами функцій організму (інвалідність); зміни соціального статусу (люди похилого віку, безробітні, біженці). Її метою є повернення особистості до суспільно-корисної діяльності, формування позитивного ставлення до життя, праці, навчання. Найбільш розповсюджені види в соціально-педагогічній діяльності: психологічна, педагогічна, професійна (А.Капська).

РЕІНТЕГРАЦІЯ БЕЗДОМНИХ ГРОМАДЯН І БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ – система заходів, що спрямована на повернення бездомних громадян та безпритульних дітей до самостійного повноцінного життя (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», ст. 2).

РЕДИСТРИБУЦІЯ – вид соціальної допомоги в первісному суспільстві, який передбачає передання частини виробленого громадою надлишкового продукту в розпорядження вождів на різні громадські потреби.

РЕЖИМ ДНЯ – це встановлений порядок тривалості та чергування праці з відпочинком протягом доби, а також харчування, сну, дотримання правил особистої гігієни. Це загальний ритм життя й діяльності студента, що враховує закономірності ритмів його організму й специфіку праці. Основу режиму становить правильний розподіл часу, який сприяє формуванню динамічного стереотипу.

РЕФЛЕКСІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНА – важлива передумова й результат самовиховання соціального педагога, що одночасно є проявом особистісного спрямування, тією основою, яка пов'язує функціональність професійної діяльності з найважливішими з професійного погляду складовими – інтересами, потребами, перевагами. Вона відрізняється теоретичним мисленням, духовною внутрішньою наповненістю, єдністю емоційно-чуттєвої й логічної сфери, об'єктивно-суб'єктивним характером, динамічністю. На операційному рівні професійно-особистісна рефлексія не що інше, як самопізнання, оцінка й аналіз свого професійного Я, пошуки особистісного смислу й методологічних сутностей професійної діяльності від смислу окремих дій і вчинків до суті та смислу художньо-педагогічної діяльності, які забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму.

РЕСУРСИ (у широкому значенні) розглядають як запаси чого-небудь, які можна використовувати за потреби; як джерело й арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання

певних завдань чи вдосконалення діяльності. До ресурсів належать будь-які джерела та передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна використати при наявності існуючих технологій і соціально-економічних відносин. З точки зору природи та джерел походження їх поділяють на внутрішні й зовнішні щодо особи чи групи осіб; офіційні (формальні) чи неофіційні (неформальні); реально існуючі чи потенційні.

РЕЦЕНЗІЯ (лат. *recensio* - огляд, обстеження) - коротка критична оцінка наукової доповіді, статті, реферату, наукової роботи, лекції, в якій здійснюється аналіз позитивних сторін і недоліків прочитаного, пропонуються аргументовані рекомендації щодо можливого вдосконалення змісту чи форми подання. Рецензію необхідно підкріплювати науково обґрунтованими доказами, фактами, поясненнями.

РЕФЕРАТ – це самостійна творча робота студента (дослідника), що показує його знання з певної теми, розуміння основних підходів до вирішення конкретної проблеми, а також відображає власні погляди та демонструє вміння аналізувати й осмислювати явища і процеси на основі теоретичних знань, може містити аналіз і критику відповідних теорій. У рефераті необхідно не лише висвітлити наукову інформацію, а й продемонструвати своє ставлення до неї. Реферат відображає ерудицію дослідника, його вміння самостійно аналізувати, класифікувати та узагальнювати.

РЕФЕРУВАННЯ (від лат. *refere* – повідомляю) - це письмовий огляд наукових та інших джерел з обраної теми або стислий виклад у письмовій формі змісту наукової праці.

РЕЦИПРОКАЦІЯ – вид соціальної допомоги в первісному суспільстві, який передбачає взаємний обмін дарами, послугами; допомога в побутовій та господарській сфері.

РОБІТНИК СОЦІАЛЬНИЙ – особа, яка має спеціальні навички та знання особливостей роботи з певними категоріями клієнтів та безпосередньо надає соціальні послуги, що не потребують спеціальної кваліфікації (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

РОБОТА СОЦІАЛЬНА З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, а також фахівців з соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст.1).

РОБОТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА – це різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється в певній соціальній інституції, яка спрямована на точно визначений об'єкт впливу. Соціально-педагогічна робота характеризує соціально-педагогічну діяльність у площині безпосередньої соціальної практики в чітко окреслених умовах (О.Безпалько). Вплив професіоналів і громадськості на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню і реалізації державної соціальної політики, спрямованої на

створення сприятливих умов життєдіяльності кожної дитини та її родини (А.Капська).

РОБОЧЕ МІСЦЕ ПЕРШЕ – місце роботи молодих громадян після закінчення будь-якого навчального закладу або припинення навчання в ньому, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової служби або альтернативної (невійськової) служби (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИЙ дітей і молоді – об'єктивний і водночас керований процес взаємодії кількісних і якісних змін соціальних характеристик молодого покоління в ході його становлення як суб'єкта суспільного виробництва і суспільного життя. Поняття «соціальний розвиток» і «соціалізація» тотожні, але в них по-різному зроблені акценти: активність особистості більш виразно представлена в ідеї розвитку, а в соціалізації в центрі уваги знаходиться соціальне середовище і його вплив на особистість (А.Капська).

С

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНЕ – процес подолання студентом проблемно-конфліктної ситуації, яка реалізується через становлення його індивідуальності та суб'єктивності; побудова стійких особистісно-сміслових структур життєдіяльності (Л.Міщик).

САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНЕ – це усвідомлення провідних цінностей і смислів у власному соціальному житті; визначення характеру своїх стосунків з оточуючими людьми (колегами, дітьми та їхніми батьками, з представниками інших організацій тощо); установа життєвих принципів при вирішенні проблемних ситуацій.

САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ – це визначення власної позиції в теорії та практиці педагогіки на фоні сучасних умов поліпарадигмальної педагогічної реальності (І. Колесникова).

САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ (ПОСАДОВЕ) – це визначення предмета соціально-педагогічної роботи (стан фізичного, психологічного й соціального розвитку дитини, стан її найближчого оточення та суспільно-державної системи соціального забезпечення життя дитини).

САМОВИХОВАННЯ – свідомо, цілеспрямована діяльність людини щодо вдосконалення своєї особистості. Змістом професійного самовиховання соціального педагога є всі професійно значущі його якості, а також його світогляд і фізичне здоров'я. Це якісно відмінний етап у розвитку особистості, що відкриває нові можливості взаємодії людини і зовнішнього середовища шляхом самоствердження, усвідомлення свого місця в навколишньому світі та власної поведінки в ньому. Вища форма виявлення динаміки особистості, що розвивається, в якій вона виступає суб'єктом свого розвитку.

САМОВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНЕ – це свідома діяльність людини, спрямована на вдосконалення своєї особистості відповідно до професійних вимог; цілеспрямований процес, який є продовженням професійного виховання, коли майбутній соціальний педагог з об'єкта виховного впливу («Я – студент, нехай мене вчать») перетворюється на суб'єкт організації власної життєдіяльності («Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього»). Найважливіша умова виникнення потреби у професійному самовихованні для майбутнього педагога – це перехід його зі статусу учня в статус спеціаліста.

САМОНАВІЮВАННЯ (аутосугестія) – процес навіювання, адресований самому собі; як і навіювання, ґрунтується передусім на уяві людини. Психічний вплив людини на саму себе, процес вироблення в собі нових установок, психічних станів шляхом повторення словесних формул чи вміння викликати в уяві яскраві образи. Через самонавіювання можна максимально мобілізувати свої сили і волю, набути навичок самовладання, тобто здатності виконувати певні дії і в ситуаціях, що можуть дезорганізувати людину і вплинути на її емоційну сферу.

САМОПЕРЕКОНАННЯ – це процес доведення собі необхідності розвитку окремих якостей чи властивостей, виконання певних дій для досягнення власного вдосконалення або мети діяльності. Застосовують у тих випадках, коли потрібно закріпити свої позиції. Наприклад, для підвищення ефективності навчання необхідно оволодіти технікою швидкого читання, а розуміння й підтримки від оточення не отримано. У цьому випадку для того, щоб не втратити впевненості в собі, необхідно переконувати самого себе, підбирати аргументи на користь прийнятого рішення.

САМОСПОСТЕРЕЖЕННЯ – вміння подивитися на себе, оцінити свої дії та вчинки збоку. Періодично фіксуючи увагу на своєму психічному стані, соціальний педагог починає краще розуміти, чого можна чекати від себе в тій або тій ситуації. Самоспостереження надає людині цінну інформацію про саму себе, яка є прихованою від навколишніх; допомагає краще довідатися про свої сильні та слабкі сторони.

СЕКТОР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНИЙ включає державні й муніципальні (комунальні) соціальні служби, відіграє найбільш важливу роль у системі соціального обслуговування, тому що значну частину соціальних послуг громадяни одержують саме в ньому; формує своєрідну «мережу соціальної безпеки», тому що здійснює ті види соціального обслуговування, які не привертають увагу інших секторів через, наприклад, їх неприбутковість або необхідність вкладення значних фінансових і людських ресурсів.

СЕКТОР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ включає недержавні комерційні організації, а також громадян, які займаються підприємницькою діяльністю щодо соціального обслуговування. Хоча цей сектор – найменший у системі соціального обслуговування в більшості країн світу, однак він поступово розширюється. При цьому найбільш поширеними видами соціального обслуговування для організацій цього сектора, наприклад у США, є соціальне обслуговування

вдома хворих, старих, дітей тощо. З кінця 80-х років ХХ ст. деякі закордонні дослідники відзначають переваги приватного сектора соціального обслуговування: чутливість до потреб людей, значна ефективність у зв'язку з прагненням до прибутковості, надання можливостей вибору для індивідів, та висловлюються за розширення комерційного сектора в системі соціального обслуговування, пропонуючи різні схеми його взаємодії зі споживачами соціальних послуг.

СЕКТОР СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО (НЕКОМЕРЦІЙНОГО) – переважно недержавні некомерційні організації, яка мають не менш важливе значення порівняно з державним сектором у соціальному обслуговуванні населення. Необхідність в існуванні цього сектора можна пояснити тим, що він сприяє розвитку нових видів і форм соціального обслуговування, забезпечує надання соціальних послуг тим громадянам, які не стали об'єктами уваги з боку державного сектора тощо. До числа основних функцій недержавного некомерційного сектора можна віднести сприяння залученню населення в процес соціальних інновацій, а також розробки і реалізації соціальних програм, посилення відповідальності уряду й урядових органів, поширення в суспільстві почуття спільності, громадської відповідальності, безкорисливості та добродійності тощо.

СЕЛЕКЦІЯ ЗНАНЬ – це відбір з усього розмаїття культурної спадщини, що постійно збільшується, тих необхідних фундаментальних знань, котрі можуть лягти в основу подальшого розвитку цивілізації. Чим далі розвивається людство, тим інтенсивніше збільшується об'єм та ускладнюється зміст цього знання, тим складніше вести необхідну селекцію, щоб вмістити його у короткий відрізок часу, який наданий на навчання нових поколінь.

СЕМІНАР (лат. *seminarium* – розсадник) - вид практичних занять, який передбачає самостійне опрацювання студентами окремих тем і проблем відповідно до змісту навчальної дисципліни та обговорення результатів цього вивчення, представлених у вигляді тез, повідомлень, доповідей, рефератів тощо. Семінари у формі дискусій, учасниками яких були вчені з різних країн світу, були дуже поширені в Києво-Могилянській академії. З 1874-1875 р.р. семінарські та практичні заняття почали широко використовуватися в Київському університеті за ініціативи професора М. Авенаріуса (Т.Туркот).

СЕРЕДОВИЩЕ НАВКОЛИШНЄ – частина земної природи, з якою людське суспільство безпосередньо взаємодіє в своєму житті, і виробничої діяльності. Воно утворилося в результаті тривалої еволюції планети Земля під впливом людської діяльності, створення так званої “вторинної природи”, тобто міст, заводів, каналів, транспортних магістралей тощо.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфера суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на її свідомість та поведінку.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ – це створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини; вироблені людством протягом усієї історії духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд,

зокрема, обумовлюють поведінку в сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

СІМ'Я - це заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою; у ній виробляється сукупність норм, санкцій і зразків поведінки, що регламентують взаємодію між подружжям, батьками та дітьми, дітей між собою. Найважливіший інститут соціалізації підростаючих поколінь, персональне середовище життя і розвитку дітей, підлітків, юнаків, якість якого визначається низкою параметрів конкретної сім'ї: демографічний – структура сім'ї (велика, включаючи інших родичів, або нуклеарна, що включає лише родичів і дітей; повна або неповна; одnodітна, мало- або багатодітна); соціально-культурна – освітній рівень батьків, їх участь у житті суспільства; соціально-економічний – майнові характеристики й зайнятість батьків на роботі; техніко-гігієнічний – умови проживання, обладнання житла, особливості способу життя (А.Мудрик).

СІМ'Я АСОЦІАЛЬНА – сім'я, яка вступає в конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства, припускається різних видів правопорушень.

СІМ'Я БАГАТОДІТНА – сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) і трьох та більше дітей. Щоб родина вважалася багатодітною, у ній має бути як мінімум троє дітей до 18 років (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1).

СІМ'Я ПРИЙОМНА – це сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей для виховання і спільного проживання (Закон України «Про охорону дитинства», ст. 1). Загальна кількість рідних та прийомних дітей у прийомних сім'ях не повинна бути більше п'яти осіб. Їхнє функціонування регулюється Положенням про прийомну сім'ю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.1998 р. № 241.

СКЛАДЩИНА – форма соціальної допомоги в первісному суспільстві, яка передбачала спільне годування худоби, заготовлення корму для неї.

СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ ДЕРЖАВНА створена для реалізації державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки й перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки громадян, які тимчасово не працюють у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України; діяльність здійснюється під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. До складу Державної служби зайнятості входять також навчальні заклади професійної підготовки незайнятого населення, інформаційно-обчислювальні центри, територіальні та спеціалізовані бюро зайнятості, центри реабілітації населення, підприємства, установи та організації, підпорядковані службі зайнятості. Послуги, пов'язані із забезпеченням зайнятості населення, надаються державною службою безплатно.

СЛУЖБА ПСИХОЛОГІЧНА В СИСТЕМІ ОСВІТИ – це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої

становлять фахівці в сфері практичної психології та соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби (Положення про психологічну службу системи освіти України, 2009 р.).

СЛУЖБА РЕАБІЛІТАЦІЙНА – єдиний реабілітаційний простір елітарних, загальноосвітніх адаптивних і профільних закладів, які забезпечують оптимальні можливості для сприятливого розвитку й соціалізації кожної дитини і комплексну реабілітацію дітей і підлітків.

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ – підприємства, установи та організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (Закон України «Про соціальні послуги»).

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ ДЛЯ МОЛОДІ – це спеціальні заклади, які надають соціальні послуги та соціальну допомогу молоді віком від 15-ти до 28-ми років. Об'єднують центри, які здійснюють комплексне соціальне обслуговування молоді, та спеціалізовані соціальні заклади, а саме: притулки для тимчасового перебування неповнолітніх, агентства й бюро сприяння зайнятості молоді, яка навчається, тощо. Соціальні служби для молоді надають послуги та допомогу молоді в найважливіших сферах її життєдіяльності незалежно від національності, походження, соціального статусу, місця проживання, роботи, навчання, політичних поглядів і релігійних переконань.

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ ІНТЕГРОВАНІ – це комплекс спеціалізованих соціальних служб, які створюються відповідно до потреб членів громади та реалізують певні напрями соціальної роботи, орієнтовані на надання адресної допомоги сім'ям і дітям у подоланні складних життєвих обставин на основі інтегрованого підходу. Такі служби забезпечують попередження, мінімізацію складних життєвих обставин, викликаних бідністю й підвищеною соціальною вразливістю. Інтегративний підхід до організації служб спрямований на забезпечення комплексного підходу в наданні послуг сім'ям, які потребують декількох видів допомоги та послуг одночасно. Турботу про клієнта, який потребує допомоги, бере на себе особа (фахівець із соціальної роботи, соціальний педагог, соціальний працівник, представник органу опіки та піклування), яка представляє його інтереси та водночас від імені громади є виконавцем і замовником адресних, комплексних послуг, різних видів підтримки (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери).

СОЦІОДРАМА – метод колективної, групової терапії. Сутність його полягає у тому, що проблема соціальних груп і конфліктні стосунки між групами виступають у стихійно організованих сценах.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – розглядається як набуття людьми соціального досвіду та ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами її життя на всіх

вікових етапах (А.Капська). Відбувається як взаємодія людини та різних обставин, що більш чи менш активно впливають на її розвиток (фактори соціалізації).

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь науки, яка досліджує соціалізацію як контекст соціального виховання й соціальне виховання як складову частину соціалізації. Отримані знання створюють можливість пошуку шляхів і способів використання їх виховних потенціалів, нейтралізації негативних і посилення позитивних впливів на розвиток людини в процесі соціалізації. Знання, отримані соціологією соціального виховання, можуть стати основою пошуків шляхів інтеграції виховних сил суспільства (А.Мудрик).

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ – розподіл праці за спеціальними видами, формами; отримання спеціальних знань у певній галузі.

СПЕЦІАЛІСТ – освітньо-кваліфікаційний рівень особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні вміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Спеціаліст із соціальної педагогіки має бути підготовленим до активної творчості, професійної та соціальної діяльності, яка б сприяла прогресу суспільного розвитку. Він повинен уміти самостійно здобувати нові знання, контролювати і коригувати зроблене.

СПЕЦІАЛІСТ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – соціальний працівник або соціальний педагог, зайнятий у сфері соціальної роботи, освітньо-виховної, культурно-дозвільної діяльності та який має спеціальну освіту, спеціальну кваліфікацію, знання та досвід соціальної роботи з окремими групами людей" (Л.Коваль, І.Зверева, С.Хлеб'юк).

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ – більш вузьке коло робіт у межах певної професії; розглядається як конкретна галузь трудової діяльності. Спеціальність може мати певні спеціалізації.

СТАНДАРТ ДЕРЖАВНИЙ ОСВІТИ (ДСО) - це сукупність норм, що визначають зміст вищої освіти, обсяг навчального навантаження, засоби діагностики якості освіти та рівня підготовки студентів, а також нормативний термін навчання. ДСО визначає обов'язковий мінімум змісту навчальних програм, обсяг навчального навантаження студентів, вимоги до рівня підготовки випускників ВНЗ та є основою нормативних документів (навчальних планів, навчальних програм тощо).

СТАНДАРТ ВИЩОЇ ОСВІТИ ГАЛУЗЕВИЙ (ГСВО) – розробляється для кожного освітнього кваліфікаційного рівня підготовки фахівців (бакалавра, спеціаліста, магістра) для кожного напрямку підготовки фахівців, для кожної кваліфікації. Має три розділи: освітньо-кваліфікаційна характеристика довілля (ОКХ) містить вимоги до професійних якостей, знань та умінь людини, яка отримує певний освітній рівень (базову, вищу чи повну вищу освіту); освітньо-професійна програма (ОПП), якою визначається зміст підготовки фахівців певних освітньо-кваліфікаційних рівнів. ОПП передбачає перелік нормативних та вибіркових дисциплін, засвоєння яких здійснюється відповідно до

структурно логічної схеми-науково і методично обґрунтованої послідовності їх вивчення; засоби діагностики якості вищої освіти.

СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ – установлений державою мінімальний рівень вимог щодо обсягу, змісту та порядку надання соціальних послуг різним цільовим соціальним групам, згідно з яким оцінюється якість соціальних послуг, гарантується безпека для життя й здоров'я отримувачів соціальних послуг (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

СТАН КРИЗОВИЙ – особливий стан особи, яка пережила (переживає) насильство, наслідки торгівлі людьми, зазнала впливу наркотичних чи психотропних речовин, втрату соціально-психологічної рівноваги чи іншого впливу, що може стати причиною довготривалих ускладнень для особи та її оточення (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІ СОЦІАЛЬНЕ – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елемента цієї системи (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

СТАТУС ДИТИНИ-СИРОТИ ТА ДИТИНИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення й отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

СТАТТЯ - науковий чи публіцистичний твір невеликого розміру, який узагальнює результати проведеного дослідження наукової, суспільно-політичної чи літературної теми. Для статті характерне висвітлення конкретних питань з необхідним теоретичним освітленням. Стаття може бути опублікована студентом самостійно чи під керівництвом викладача (Т.Туркот).

СТАТТЯ НАУКОВА - один з основних видів оперативної інформації про нові наукові дослідження з відповідної теми. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює окреме конкретне питання, фіксує науковий пріоритет автора, робить матеріал надбанням широкої аудиторії. Її мета полягає у висвітленні інформації про проведену наукову роботу, одержаних результатів та перспектив розробки теми, окресленні актуальних проблем науки і практики (Т.Туркот).

СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають допомогу різним категоріям дітей і молоді (О.Безпалько).

СУБ'ЄКТИ, ЩО НАДАЮТЬ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ, – державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування; юридичні особи, що функціонують відповідно до законодавства, які не мають на меті отримання прибутку; фізичні особи (Закон України «Про соціальні послуги», ст. 1).

СУБКУЛЬТУРА - комплекс морально-психологічних рис і проявів поведінки, типових для людей певного віку або професійного чи культурного середоша, яке в цілому створює певний стиль життя й мислення певної вікової, професійної або соціальної групи (А.Мудрик).

СУБКУЛЬТУРА МОЛОДІЖНА – культура певного молодого покоління, що володіє спільністю стилю життя, поведінки, групових норм, цінностей та стереотипів; визначальною характеристикою в Україні є феномен суб'єктивної «розмитості», невизначеності, відчуження від основних нормативних цінностей (цінностей більшості). Так, у значній кількості молодих людей відсутня чітко виражена особистісна самоідентифікація, є сильними стереотипи поведінки, що обумовлюють деперсоналізацію установок. Позиція відчуження в його екзистенціальному переломленні розглядається як у ставленні до соціуму, так і в міжгенераційному спілкуванні, в контркультурній спрямованості молодіжного дозвілля.

СУПЕРВІЗІЯ – вид діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спрямований на забезпечення належної якості соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

СУПРОВІД СОЦІАЛЬНИЙ – вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст. 1).

СУПРЯГА – форма соціальної допомоги в первісному суспільстві, яка передбачала спільне використання робочої худоби, коли обробка землі здійснювалася «найманими волами»; передбачався взаємний обмін послугами, коли одна і та ж особа їх і надавала, і приймала.

СФЕРА СОЦІАЛЬНА – це галузь життєдіяльності людського суспільства, в якій реалізується соціальна політика держави, спрямована на розподіл матеріальних і духовних благ, забезпечуючи прогрес усіх сторін суспільного життя, покращання життєдіяльності кожної людини. Вона охоплює весь простір життя від умов її праці, побуту, здоров'я, дозвілля до суспільно-класових, національно-етнічних відносин. Зміст “соціальний” означає стосунки між соціальними групами, індивідами з приводу їх стану, місця й ролі в суспільстві, стилю життя.

Т

ТЕЗА (гр. thesis – положення, твердження) – положення, висловлене в книзі, доповіді, статті, передане довільно зі збереженням основного і розміщене в логічній послідовності; коротко сформульовані положення (ідеї) доповіді, статті, лекції тощо. Тези виражають сутність, але не наводять фактів і прикладів. Окремі тези можуть бути виписані у вигляді цитат. Вміло складені тези впливають одна з одної. Щоб не ускладнювати в майбутньому пошук за

своїми записами потрібних місць у першоджерелі, корисно в контексті при складанні плану тез давати посилання на сторінки оригіналу. Бажаним завершенням тез є власні висновки студента.

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь сучасної соціальної педагогіки, яка описує, пояснює і прогнозує функціонування соціального виховання, виходячи з положень філософії соціального виховання, враховуючи дані соціології соціального виховання та соціально-педагогічної віктимології (А.Мудрик).

ТЕРАПІЯ ГРУПОВА націлена на допомогу з метою подолання емоційних порушень, соціальних недоліків під керівництвом соціального працівника або професійного терапевта. Групи із 6-8 чоловік займаються протягом 90 хвилин на тиждень. Є навчальні групи (здобування знань, висловлення думок, обговорення проблем); групи спільної діяльності, спорту, відвідування театру з подальшим обговоренням тощо; батьківські; тендерні групи – чоловічі й жіночі. Психотерапевтичними процедурами є релаксація, пантоміма, розігрування рольових ситуацій, виклад біографій, обговорення анонімної історії хвороби, опис сновидінь, фантазій, асоціацій тощо.

ТЕРАПІЯ ДИСКУСІЙНА передбачає знайомство членів групи; обговорення очікувань клієнтів, переживань, а також групового напруження, пов'язаного з відмінністю між очікуваннями і реальністю; формування адекватного ставлення до проблеми, яку необхідно вирішити, активної мотивації до участі в групі, дотримання норм і традицій групи; аналіз динаміки, розвитку і корекції внутрішньогрупових стосунків, закріплення досягнень; обговорення результатів терапії, підведення підсумків; рефлексія.

ТЕРАПІЯ ІНДИВІДУАЛЬНА вирішує проблеми конфіденційного характеру (згвалтування, сімейні конфлікти тощо) з тими, хто не бажає брати участь у груповій терапії.

ТЕРАПІЯ СІМЕЙНА – робота соціального працівника з членами сім'ї з метою перегляду їх ролей, обов'язків, сприяння більш гнучкій поведінці, причому спираючись на актуальні вербальні та невербальні дії членів групи.

ТЕРАПІЯ СОЦІАЛЬНА цілеспрямовано й систематично надає допомогу особі або групі, врегульовує почуття, імпульси, думки, стосунки. Вона виправляє, коректує поведінку; попереджає дисфункції; забезпечує нормальний розвиток, самоствердження особистості.

ТЕРАПІЯ ТРУДОВА ґрунтується на тонізуючому та активізуючому впливі праці на психофізичну сферу людини, організовує спільну діяльність, полегшуючи стосунки між людьми, знімаючи напруженість, хворобливі переживання.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від лат. tolerans (tolerantis) – терплячий) – терпимість до чужих думок і вірувань; принцип соціальної та соціально-педагогічної роботи, який вимагає усунення будь-якої упередженості. Соціальний педагог зобов'язаний підтримувати та сприяти утвердженню прав людини, демократії, відмовитися від догматизму, абсолютизації певних переконань, визнавати відмінності людей, не нав'язувати окремі погляди, переконання.

ТОЛОКА – форма суспільної допомоги в первісному суспільстві, яка була одночасно й формою сумісної діяльності та формою допомоги бідним селянам, включаючи спільну обробку землі, перевезення сіна, хліба, будівництво хати, млина тощо. Часто збиралися на толоку з економічних міркувань.

ТРАНСЛЯЦІЯ ЗНАНЬ – процес передачі знань від покоління до покоління. Саме вона потребує від соціального педагога педагогічної майстерності – логіки мислення, володіння культурою мовлення, особистої привабливості. Але для цього соціальний педагог повинен насамперед прийняти як функціональну необхідність завдання постійного вдосконалення майстерності передачі знань. Це проблема не «технологічного», а професійно-етичного характеру.

У

УМІННЯ ПРОФЕСІЙНІ – це здатність спеціаліста застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Вони допомагають зробити знання дієвими, перевірити важливість, необхідність, міцність знань, вільно орієнтуватися в соціальних ситуаціях, приймаючи правильні рішення. До професійних умінь відносять: комунікативні, аналітичні, організаторські, прогностичні, проектувальні (О.Безпалько).

УНІВЕРСИТЕТ (класичний університет) - багатопрофільний вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових та науково-виробничих установ і підприємств, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності. Наразі в Україні діють як класичні, так і технічні, економічні, медичні, аграрні, педагогічні та інші університети, які здійснюють багатопрофільну підготовку висококваліфікованих фахівців з вищою освітою у відповідній галузі.

УСИНОВЛЕННЯ – форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що передбачає прийняття усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина; здійснюється на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться в її інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

УСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ – влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів (Закон

України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

УТРИМАННЯ ДЕРЖАВНЕ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними та грошовими ресурсами дитини для задоволення її життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

Ф

ФАКУЛЬТЕТ - основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється рішенням вченої ради вищого навчального закладу за умови, що до його складу входить не менше трьох кафедр і на ньому навчається не менше 200 студентів денної (очної) форми навчання. Керівництво факультетом здійснює декан, який залежно від кількості студентів може мати заступників.

ФАНДРЕЙЗИНГ – процес пошуку і залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо), які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності в цілому. Можливими джерелами залучення ресурсів є: компанії, приватні особи, фонди, державні органи.

ФАКТОРИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ – різноманітні умови, з якими взаємодіє особистість у процесі соціалізації, які більш-менш активно впливають на її розвиток. Фактори соціалізації умовно можна об'єднати в чотири групи: мегафактори (мега - дуже великий, загальний) – космос, планета, світ, які в тій тій мірі через інші групи чинників впливають на соціалізацію всіх жителів Землі; макрофактори (макро – великий) – країна, етнос, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію всіх, хто живе в певних країнах; мезофактори (мезо – середній, проміжний). Фактори соціалізації великих груп людей ще виділяються: за місцем і типом поселення, в яких вони живуть (регіон, село, місто, селище); за належністю до аудиторії тих чи інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення тощо); за приналежністю до тих чи тих субкультур. Мезофактори впливають на соціалізацію як прямо, так і опосередковано через четверту групу – мікрофактори. До них належать фактори, що безпосередньо впливають на конкретних людей, які з ними взаємодіють, - сім'я і домашнє середовище, сусідство, групи однолітків, виховні організації, різні громадські, державні, релігійні, приватні та контрсоціальні організації, мікросоціум (А.Мудрик).

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДЦЮ – особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади в справах сімей, дітей та молоді і

здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст.1).

ФАХІВЕЦЬ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – особа, яка має спеціальну освіту й здійснює практичну соціальну роботу з різними категоріями дітей і молоді та соціальними групами» (А.Капська).

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – галузь соціальної педагогіки, яка розробляється на стику філософії, етики, соціології та педагогіки. У ній розглядаються фундаментальні методологічні та світоглядні питання, дається трактування сутності соціального виховання та його завдань; на основі певного розуміння образу людини розробляються загальні підходи до співвідношення розвитку, соціалізації й виховання; визначаються цінності та принципи соціального виховання тощо (А.Мудрик).

ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, – усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 1).

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – це основні напрями роботи, в яких конкретизується її зміст (А.Капська).

ФУНКЦІЯ ДІАГНОСТИЧНА покликана виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні й специфічні особливості клієнта чи певної групи, дає змогу адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання.

ФУНКЦІЯ КОМУНІКАТИВНА діяльності соціального педагога забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога. Рівень успішного контактування та володіння технологіями переконання й навіювання прямо пропорційні успіху соціально-педагогічної діяльності.

ФУНКЦІЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА передбачає роботу соціального педагога з організації діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських спільнот; культурно-освітню роботу за місцем проживання, організацію фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку, соціальну анімацію.

ФУНКЦІЯ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА полягає в роботі зі зміни та вдосконалення особистих якостей клієнта, особливостей життєдіяльності та створенні умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті.

ФУНКЦІЯ МОРАЛЬНО-ГУМАНІСТИЧНА є інтегральною, вона поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного функціонування людини, групи людей у суспільстві.

ФУНКЦІЯ ОРГАНІЗАТОРСЬКА характеризує соціально-педагогічну діяльність з точки зору соціального менеджменту, що полягає в структуруванні,

плануванні, розподілі видів професійної діяльності та координації роботи з різними соціальними інститутами та представниками споріднених професій.

ФУНКЦІЯ ОХОРОННО-ЗАХИСНА спрямована на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності.

ФУНКЦІЯ ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА має на меті насамперед виявлення, запобігання та обмеження асоціальних явищ, причин соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб, забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості особистості.

ФУНКЦІЯ ПРОГНОСТИЧНА в соціально-педагогічній діяльності виконує змістовно-цільові (стратегічні) та організаційно-методичні (тактичні) завдання. Насамперед це передбачення результатів зусиль соціального педагога щодо різних аспектів його професійної діяльності. З іншого боку – це ідеальне моделювання різноманітних технологій соціально-педагогічної діяльності та вибір серед них тих, що зможуть забезпечити максимальну результативність за розумних витрат зусиль і часу.

ФУНКЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА передбачає різноманітні види консультування та корекції міжособистісних відносин, допомогу в соціальній реабілітації всім тим, хто цього потребує, повинна сприяти соціальній адаптації особистості.

ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНО-МЕДИЧНА передбачає організацію роботи з профілактики здоров'я, надання першої медичної допомоги, роботу з питань культури харчування, санітарно-гігієнічних норм; з планування родини, формування відповідального ставлення до репродуктивної та сексуальної поведінки, сприяння підготовці молоді до сімейного життя та формуванню здорового способу життя.

ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА визначає роботу соціального педагога зі встановлення інтересів і потреб людей у різноманітних видах діяльності (культурно-дозвіллевій, спортивно-оздоровчій, технічній та художній творчості, туризмі) та залучення до роботи з ними різних установ, організацій, суспільних, творчих спілок, спеціалістів і організаторів культурно-дозвіллевої діяльності.

ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТЕРАПЕВТИЧНА спрямована на вчасне подолання кризових ситуацій і проблем клієнта на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища.

Ц

ЦЕНТРИ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ – лікувально-реабілітаційні заклади для неповнолітніх, що вживають алкоголь, наркотичні засоби і психотропні речовини, а також для неповнолітніх, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації. Тут їх лікують

від наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, здійснюють психосоціальну реабілітацію та корекцію.

ЦЕНТРИ ПРАЦІ МОЛОДІЖНІ – спеціалізовані державні установи, які створюються з метою вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перенавчання та підвищення кваліфікації молоді (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1).

ЦЕНТРИ РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗДОМНИХ ЖІНОК – заклади, створені для жінок, які не мають житла, засобів для існування; вони здійснюють також первинну адаптацію, проводять консультації, тренінгові заняття, допомагають жінкам приймати рішення щодо розв'язання власних проблем.

ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ – спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (Закон України «Про сприяння становленню та розвитку молоді в Україні», ст. 1). До них належать: Український державний центр соціальних служб для молоді; республіканський (Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські центри; міські, районні центри; спеціалізовані соціальні заклади для молоді.

ЦЕНТРИ ТЕРИТОРІАЛЬНІ З ОБСЛУГОВУВАННЯ САМОТНІХ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ІНВАЛІДІВ – спеціальні державні установи, які надають за місцем проживання до 40 видів послуг пенсіонерам, інвалідам, самотнім, непрацездатним та іншим соціально незахищеним громадянам вдома, у закладах стаціонарного, тимчасового і денного перебування.

ЦІННОСТІ – це стійкі уявлення, переконання про людей, їх цілі, засоби досягнення цілей та умови проживання; це ідеальні уявлення про те, яким має бути світ і якою повинна бути норма людської поведінки в цьому світі. У професійній діяльності ціннісні орієнтації визначаються через ставлення спеціаліста до своїх посадових обов'язків.

Ш

ШКОЛИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІ І ПРОФЕСІЙНІ УЧИЛИЩА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ – спеціальні навчально-виховні заклади для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання. До них направляють осіб, які вчинили злочини у віці до 18 років або правопорушення до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Ч

ЧЛЕНИ СІМ'Ї - особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання (Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», ст. 1).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Таблиця 36

Теорії походження виховання

Назва теорії	Автор	Сутність
Релігійна	німецький педагог <i>К.Шмідт</i> (1819-1864), праця « <i>Історія педагогіки, викладена у всесвітньо-історичному розвитку і в органічному зв'язку з культурним життям народів</i> »	– у вихованні проявляється творча дія самобутнього духу; – Бог, створивши людину, дав їй Божий дар – здатність виховувати.
Біологічна	французький соціолог <i>Ш.Летурно</i> (1831-1902), праця « <i>Еволюція виховання в різних людських рас</i> »	– процес виховання і навіть навчання має місце вже в тварин як хребетних, так і безхребетних; – у світі тварин спостерігається не тільки сімейне виховання, але й суспільне (наприклад, виховання в «общині» мурашок); – інстинктивні дії тварин ототожнюються з виховною практикою первісних людей; – єдина основа виховання – інстинктивне прагнення людей до продовження роду і закон природного відбору (борючись за збереження свого роду через інстинкт, дорослі передають нащадкам знання, вміння).
Психологічна	американський учений <i>П.Монро</i> (1869-1947)	– в основі виховання лежить інстинктивне (несвідоме) прагнення дітей активно наслідувати старших; – діти наслідують дорослих, хочуть цього останні чи не хочуть; – наслідування є механізмом, сутністю виховного процесу.
Трудова	<i>Ф.Енгельс</i> (1820-1985),	– у процесі праці, виготовлення навіть найпримітивніших знарядь відбувається

	<p>праці <i>«Походження сім'ї, приватної власності і держави», «Роль праці в процесі перетворення мавти в людину»</i></p>	<p>вдосконалення руки людини, розвивається її свідомість; – разом із формуванням людини, ускладненням знарядь з'являється потреба передачі досвіду з виготовлення і використання цих знарядь молодому поколінню; – необхідність передачі досвіду молодому поколінню породила виховання; – дітям треба було не тільки показувати для чого служать знаряддя праці, але й пояснювати, як їх зробити і використовувати.</p>
<p>Соціокультурна</p>	<p>сучасні вітчизняні вчені <i>О.Дубасенюк, І.Зверева, Л.Коваль, О.Сухомлинська та ін.</i></p>	<p>– виховання розглядається як результат накопичення досвіду соціальної, виробничої, мистецької та професійної культур; – головним його завданням є використання цього досвіду зростаючою особистістю з метою забезпечення оптимальної соціалізації.</p>

Додаток 2

Таблиця 37

Структура соціальної педагогіки як науки

Науковці	Галузь педагогіки	Характеристика
Л.Коваль, І.Зверева, С.Хлебнік	<i>агогіка</i> (<i>превентивна педагогіка</i>)	вивчає попередження відхилень у поведінці дітей, підлітків і дорослих;
	<i>герогогіка</i>	розглядає соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку;
	<i>андрагогіка</i>	досліджує освіту та виховання людини протягом усього життя;
	<i>віктимологія</i>	вивчає різні категорії людей, які стали або можуть стати жертвами несприятливих умов соціалізації;
А.Мудрик	<i>філософія соціального виховання</i>	розглядає на перетині філософії, етики, соціології та педагогіки фундаментальні методологічні й світоглядні питання: сутність соціального виховання та його завдань; розробляє загальні підходи до співвідношення розвитку, соціалізації та виховання; визначає цінності та принципи соціального виховання тощо;
	<i>соціологія соціального виховання</i>	досліджує соціалізацію як складову контексту соціального виховання та соціальне виховання як складову частину соціалізації;
	<i>соціально-педагогічна віктимологія</i>	досліджує ті категорії людей, які стали чи можуть стати жертвами несприятливих умов соціалізації; визначає напрями соціальної та педагогічної допомоги таким категоріям населення;
	<i>теорія соціального виховання</i>	описує, пояснює і прогнозує функціонування соціального виховання, виходячи з положень філософії соціального виховання, враховуючи дані соціології соціального виховання та соціально-педагогічної віктимології;
	<i>психологія соціального виховання</i>	виявляє психологічні умови ефективності взаємодії суб'єктів соціального виховання на основі соціально-психологічних характеристик груп і людини, їх особливостей на різних вікових етапах;

	<i>методика соціального виховання</i>	відбирає з практики і конструює нові способи доцільної організації соціального виховання;
	<i>економіка та менеджмент соціального виховання</i>	досліджує, з одного боку, потреби суспільства в певній якості «людського капіталу», а з другого – економічні ресурси суспільства, які можуть бути використані для організації соціального виховання; розглядає питання управління соціальним вихованням.

Додаток 3

Про введення інституту соціальних педагогів Рішення колегії Державного комітету СРСР з народної освіти № 14/4 від 13.07.1990 р. Москва

Революційні зміни, що відбуваються в радянському суспільстві, реформа народної освіти вимагають нових підходів до виховання дітей і молоді в соціокультурному середовищі, яка повинна бути гуманізованою, комфортною та безпечною, сприяти позитивній самореалізації, задоволенню творчих інтересів і схильностей.

Для вирішення цих завдань необхідні спеціально підготовлені кадри. Назріла необхідність введення інституту соціальних педагогів – фахівців із виховної роботи з дітьми та їх батьками, дорослим населенням у сімейно-побутовому середовищі, з підлітковими, молодіжними групами і об'єднаннями.

Соціальний педагог повинен уміти забезпечувати соціально-психологічну підтримку процесу соціалізації дітей, підлітків та молоді, надавати допомогу родині й іншим вихованим інститутам, виконувати роль посередника, сполучної ланки між дітьми і дорослими, особистістю і колективом. Він повинен допомагати підліткам у період їх соціального та професійного становлення, захищати їх права.

Програма підготовки соціальних педагогів припускає поєднання широкої освіти, що включає оволодіння загальною педагогікою, теорією виховання, психологією, історією, літературою, основами економіки, екології, естетики, етики, права, фізичної культури, режисури і драматичного мистецтва, прикладної медицини, зі спеціальним – соціологією, соціальною психологією, сімейною педагогікою, а також вивченням молодіжної субкультури тощо.

Соціальний педагог може працювати в різних навчально-виховних установах, у громадських організаціях.

Колегія постановляє:

1. Вважати за доцільне введення посади соціального педагога в список посад робітників і службовців. Схвалити проект кваліфікаційної характеристики соціального педагога.

2. Головним навчально-методичним управлінням вищої та середньої спеціальної освіти (т. Афанасьєву, Шипунову), Управлінню підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів (т. Боріковій) підготувати пропозиції щодо введення спеціальності «Соціальний педагог» у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. У тримісячний термін розробити відповідну навчально-методичну документацію.

3. Органам управління народною освітою союзних республік розглянути питання про відкриття з 1990 навчального року підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у вищих і середніх навчальних закладах за спеціальністю «Соціальна педагогіка».

4. Головному навчально-методичному управлінню (т. Валуєву), Відділу перспективного розвитку та інформації (т. Асмолову, Овсянникову)

організувати за пропозиціями зацікавлених відомств, організацій, установ, підприємств підготовку фахівців у галузі соціальної педагогіки на спеціальних факультетах з перепідготовки кадрів з нових перспективних напрямків науки, техніки і технології вищих навчальних закладів у рамках діючих напрямів «психологія» і «прикладна психологія».

5. Управлінню підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів, Управлінню організації позашкільної та позакласної роботи (т. Бруднову):

5.1. До 01.01.91 розробити навчальні плани і програми перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів соціальних педагогів.

5.2. Спільно з міністерствами народної освіти РРФСР (на базі Марійської АРСР, Московського обласного, Центрального інститутів удосконалення вчителів) та УРСР (на базі ФППК Донецького університету і обласного Палацу піонерів і школярів) розглянути питання про відкриття з 1 жовтня 1990 курсової перепідготовки та підвищення кваліфікації соціальних педагогів.

6. Управлінню організації позашкільної та позакласної роботи:

6.1. З метою організації наукових досліджень, впровадження прогресивних форм науково-практичної діяльності в галузі соціальної педагогіки до 01.01.91 підготувати пропозиції про створення при Держосвіті СРСР і Президії АПН СРСР науково-дослідного Центру соціальної педагогіки.

6.2. З метою розвитку міжнародних зв'язків у сфері соціальної педагогіки і подолання розриву в стані науки і практики в даній області до 01.01.91 розробити пропозиції з міжнародного співробітництва.

Шадриков В.Л. Социальный педагог : документы, программно-методические материалы для педагогических учебных заведений / под ред. Б.М.Игошева, М.А.Галагузовой. – М., 1991. – С. 6-8.

Додаток 4
Про відкриття спеціальності «Соціальна педагогіка»
Наказ Державного комітету СРСР з народної освіти № 582
від 21.06.1990 р. Москва

З метою підготовки фахівців, здатних вести виховну роботу з дітьми та дорослим населенням у соціально-культурній сфері наказую:

1. На додаток наказів Мінвузу СРСР від 17.11.87 № 790 «Про заснування переліку спеціальностей вузів СРСР» і Держосвіти СРСР від 21.07.88 № 224 «Про перелік спеціальностей середніх спеціальних навчальних закладів СРСР» відкрити нові спеціальності на денній, вечірній і заочній формах навчання: 03.11 «Соціальна педагогіка» для вищих навчальних закладів та 03.11 «Соціальна педагогіка» для середніх спеціальних навчальних закладів.

2. Головному навчально-методичному управлінню вищої та середньої спеціальної освіти (т. Афанасьєву, Шипуновій), управлінню підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів (т. Боріковій) із залученням відповідних навчально-методичних об'єднань та науково-методичних рад розробити в IV кварталі 1990 р. Навчально-методичну документацію, необхідну для забезпечення навчального процесу у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах за спеціальністю «Соціальна педагогіка».

Перший заступник голови Ф. І. Перегудов

Шадриков В.Л. Социальный педагог : документы, программно-методические материалы для педагогических учебных заведений / под ред. Б.М.Игошева, М.А.Галагузовой. – М., 1991. – С. 16.

Додаток 5

Забезпечення закладів освіти соціальними педагогами станом на кінець 2010-2011 навчального року

(Лист МОНМСУ від 22.07.2011 N 1/9-562 «Про стан, проблеми та основні завдання діяльності психологічної служби на 2011/2012 навчальний рік»)

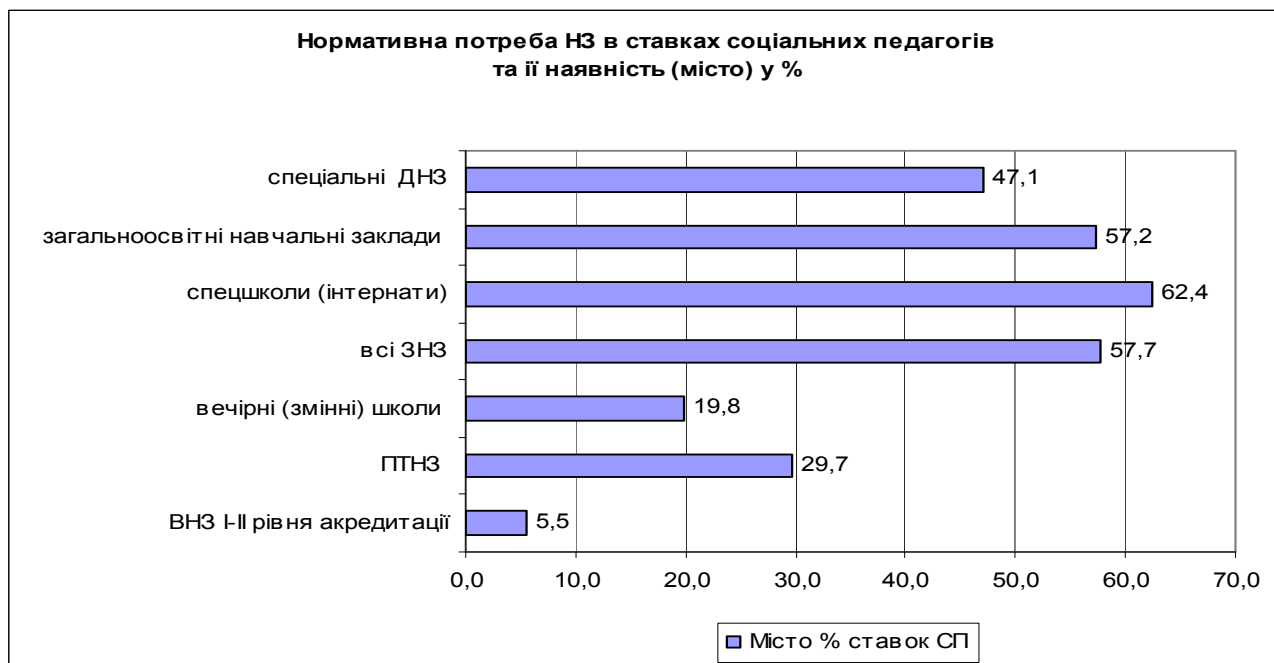

Рис.26. Забезпечення закладів освіти соціальними педагогами в містах

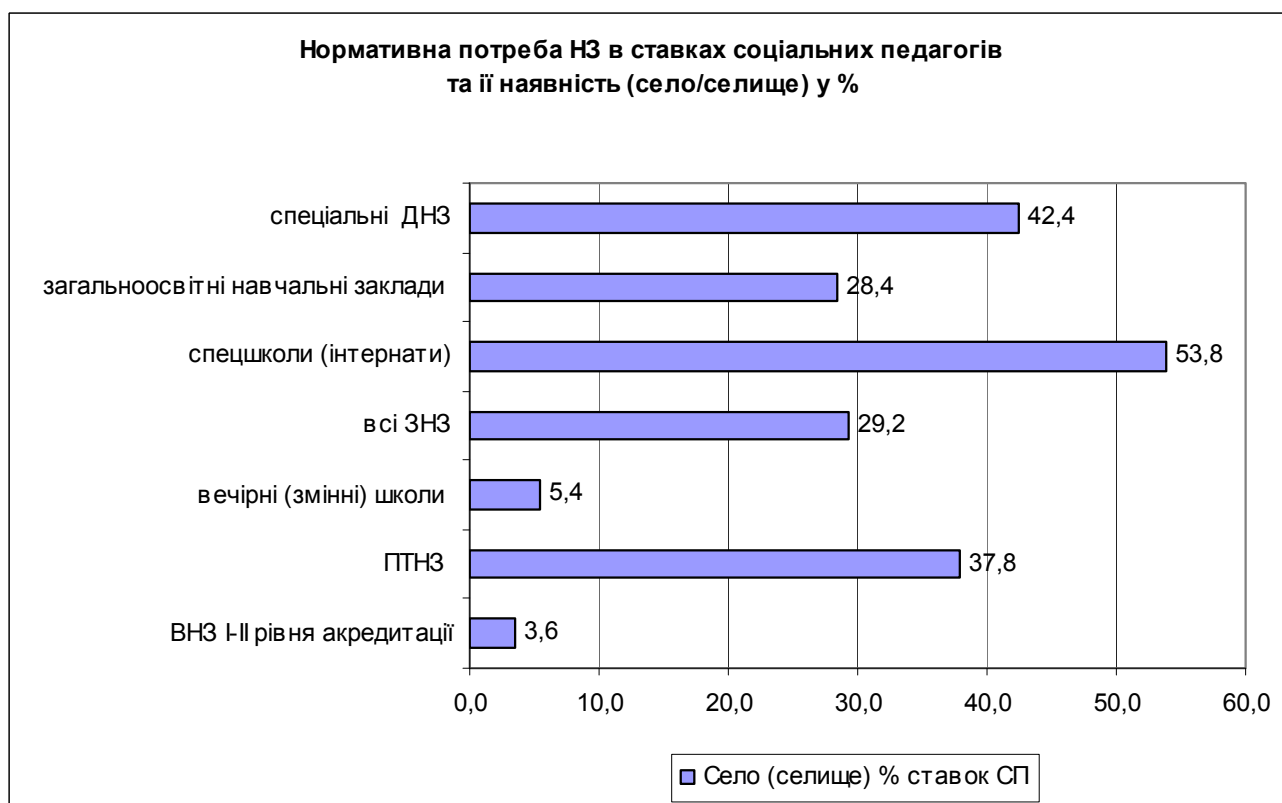

Рис.27. Забезпечення закладів освіти соціальними педагогами в селах

Додаток 6

соціально-інформаційна	забезпечення дітей інформацією з питань соціального захисту, допомоги і підтримки;
соціально-правова	сприяння дотриманню прав дитини, реалізації правових гарантій різних категорій дітей, забезпечення правового виховання учнів;
соціально-реабілітаційна	надання реабілітаційних послуг у центрах, службах з відновлення психологічного, морального, емоційного стану та здоров'я дітей;
соціально-побутова	сприяння поліпшенню побутових умов дітей, що проживають у сім'ях групи ризику;
соціально-економічна	сприяння в отриманні допомоги, компенсацій, виплат дітям; матеріальна підтримка сиріт, випускників дитячих будинків;
медико-соціальна	догляд за хворими дітьми, профілактика шкідливих звичок неповнолітніх; медико-соціальний патронаж дітей із сімей групи ризику;
соціально-психологічна	створення сприятливого мікроклімату в родині й мікросоціумі, усунення негативних впливів у шкільному колективі, взаєминах з оточуючими; допомога дитині в самовизначенні;
соціально-педагогічна	створення умов для реалізації права батьків на виховання дітей, подолання педагогічних помилок і конфліктних ситуацій у взаєминах дітей з батьками, однолітками, вчителями.

Рис. 27. Види допомоги, які надає соціальний педагог особистості

Додаток 7

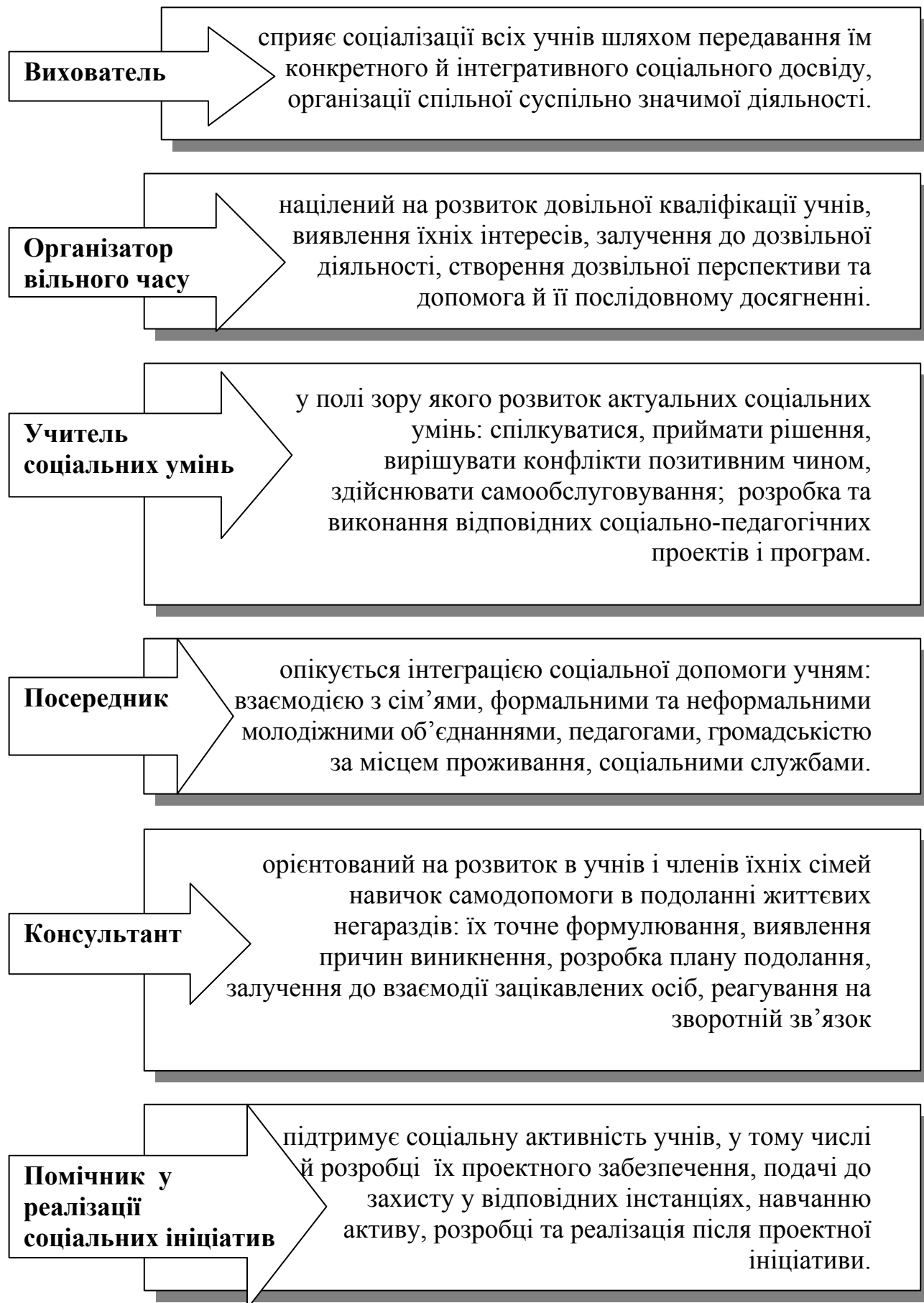
Таблиця 38

**Напрями використання спеціалістів за спеціальністю
«соціальна педагогіка»**

Посади	об'єкти діяльності
соціальний педагог; організатор-менеджер; організатор виховної роботи в навчально-освітніх закладів різного типу підпорядкування; керівник центрів, об'єднань клубів	дошкільні заклади, загальноосвітні виховні заклади різного типу (школи, ліцеї, семінарії, училища, ПТУ, коледжі тощо), технікуми, середні спеціальні виховні заклади, навчально-виховні заклади санаторно-оздоровчого типу, вищі навчальні заклади різного типу підпорядкованості;
соціальний педагог, організатор соціально-педагогічної виховної роботи позанавчальних закладів різного типу підпорядкування	будинки та центри дитячої освіти та виховання, культурологічні центри та школи художнього мистецтва, соціально-виховні служби та клуби за місцем проживання, центри технічної та екологічної освіти й виховання, центри розвитку обдарованих дітей та молоді, фізкультурно-оздоровчі та спортивні клуби, центри та комплекси, дитячі, громадські організації та об'єднання;
директор соціальних служб і центрів, соціальний педагог у різних сферах соціально-педагогічної діяльності	соціальні служби і центри різного рівня для дітей та молоді, центри розвитку та планування-сім'ї, консультативні служби та центри;
консультант-менеджер, методист	соціальні притулки і розподільники для дітей та підлітків, будинки сімейного типу, служби опіки, відділи в справах неповнолітніх кримінальної міліції, служби в справах неповнолітніх спеціальних установ і дитячих закладів закритого типу, благодійні організації та фонди, організаційно-методичні служби, центри зайнятості та працевлаштування, молодіжні біржі праці, ювенальні суди;
соціальний педагог, консультант спеціалізованих служб, центрів, менеджер, методист	психолого-педагогічні центри адаптації та реабілітації, медико-соціальної реабілітації, спеціальні консультаційні служби та центри, служби і центри надання спеціалізованої допомоги дітям та молоді з особливими потребами, соціально-психологічні та педагогічні реабілітаційні центри.

Додаток 8

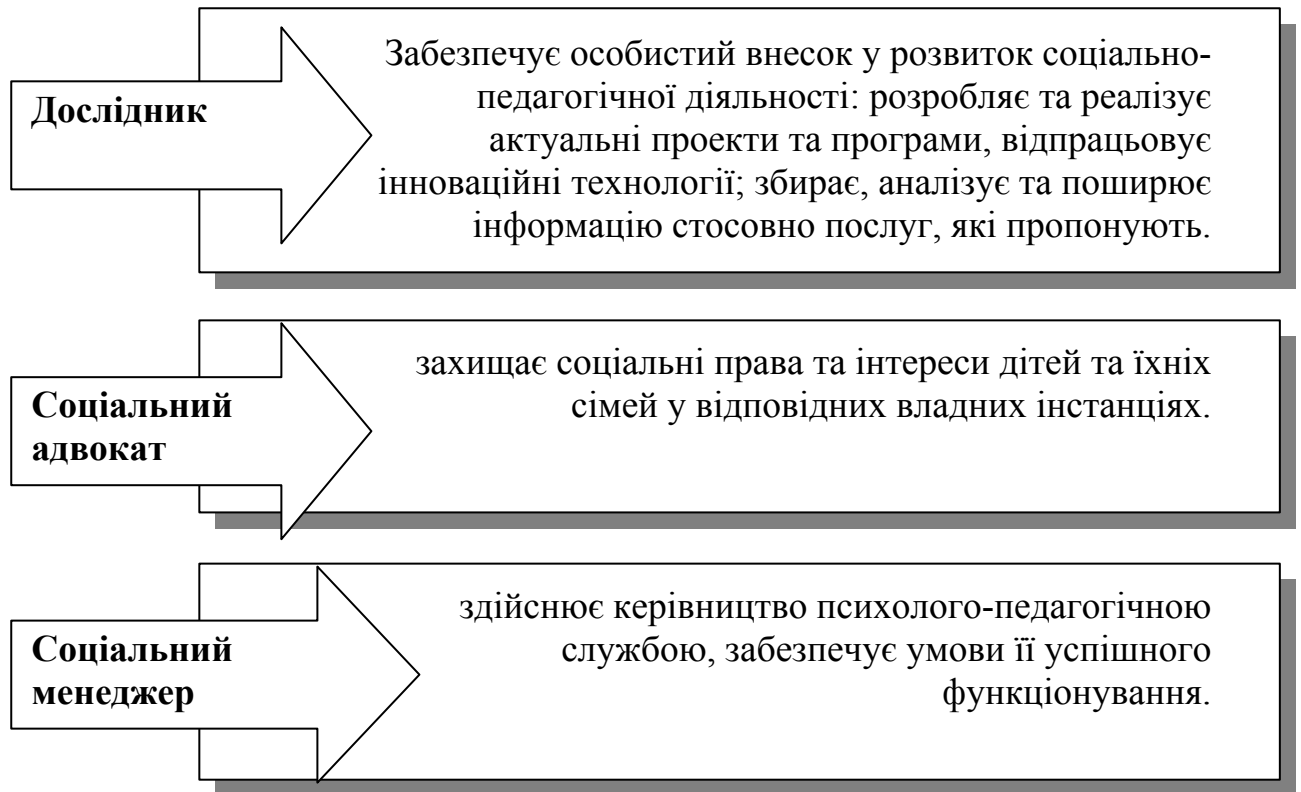

Рис.28. Рольовий репертуар соціального педагога (В.Сидоров)

Додаток 9
Орієнтовна структура соціального паспорту класу
(А.Капська):

1. *Гендерна характеристика класу:*
  - кількість хлопців;
  - кількість дівчат.
2. *Вікові характеристики учнів класу (кількість учнів певного року народження).*
3. *Стан здоров'я вихованців:*
  - здорові;
  - мають тимчасові розлади здоров'я;
  - мають хронічні соматичні хвороби;
  - мають психосоматичні захворювання;
  - мають інвалідність.
4. *Види позанавчальної діяльності вихованців:*
  - кількість дітей, які навчаються в музичних школах;
  - кількість дітей, що відвідують спортивні секції;
  - кількість дітей, що займаються в гуртках та клубах за інтересами;
  - кількість осіб, які не відвідують позашкільні заклади.
5. *Соціальна поведінка учнів класу:*
  - кількість учнів, що скоїли різні правопорушення;
  - кількість учнів, що стоять на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх;
  - наявність учнів з різними видами адиктивної поведінки;
  - кількість учнів, які систематично порушують дисципліну, мають стійкі конфлікти з вчителями.
6. *Інформація про соціальне середовище розвитку учнів:*
  - кількість учнів з повних сімей;
  - кількість учнів з неповних сімей;
  - кількість учнів, яких виховують опікуни чи прийомні батьки;
  - кількість учнів, що проживають з алкозалежними батьками;
  - кількість учнів, які проживають з наркозалежними батьками;
  - кількість учнів з матеріально забезпечених сімей;
  - кількість учнів з малозабезпечених сімей;
  - кількість учнів з багатодітних родин.

Додаток 10
Концепція
розвитку психологічної служби системи освіти України
на період до 2012 року
(Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки України
від 19.06.2008 р. № 554)

Актуальність психологічного супроводу навчально-виховного процесу зумовлена новими соціальними вимогами, відповідними стратегічними змінами розвитку освіти України та загальноосвітніми тенденціями. Забезпечуючи психологічну складову організації освітнього середовища, працівники психологічної служби системи освіти повинні забезпечити умови, які б сприяли розвиткові індивідуальності кожної дитини, збереженню її здоров'я, формуванню у неї готовності до самостійного життя в суспільстві після завершення навчання.

Психологічну службу системи освіти необхідно розглядати як багаторівневу організаційну систему, яка включає основні структурні одиниці і забезпечує надання ефективної психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу. Спектр завдань на різних рівнях функціонування цієї системи має бути диференційованим. При цьому цільовий напрямок діяльності психологічної служби залишається єдиним.

Практичний психолог і соціальний педагог є головними ланками системи соціального і психологічного забезпечення на рівні навчального закладу і долучені до вирішення основних завдань цієї системи.

Основною метою діяльності психологічної служби системи освіти є підвищення якості і забезпечення доступності послуг у сфері практичної психології і соціальної роботи, спрямованих на збереження і укріплення здоров'я, підвищення адаптивних можливостей, створення умов для повноцінного і гармонійного розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу, посилення розвивального і виховного компонентів системи освіти.

Сучасні тенденції розвитку освіти формують загальне спрямування діяльності психологічної служби, яка повинна сприяти вирішенню освітніх і виховних задач, професійної гнучкості молоді, формуванню готовності до особистісного, професійного, політичного вибору, формуванню соціальної компетентності як передумови ефективної соціалізації молоді.

Важливим завданням діяльності психологічної служби є забезпечення супроводу дітей з особливими освітніми потребами, захист психічного і соціального здоров'я дитини на всіх рівнях навчання.

Діяльність спеціалістів психологічної служби повинна бути спрямована на забезпечення, захист прав і свобод дітей, створення умов комфортного освітнього середовища. За такого підходу основну увагу у вибудовуванні траєкторії розвитку служби слід приділити питанню формування професійної компетентності у спеціалістів, готовності до виконання не лише функціональних завдань, а й надання системи послуг, які потребують учасники

навчально-виховного процесу: учні, батьки, педагогічні працівники, представники громади.

Питання забезпечення високої якості освіти безпосередньо пов'язане з такими категоріями як розвиток, самореалізація, самоповага, здоров'я, адаптивність, самооцінка. Врахування визначених понять в ході реалізації навчального процесу має стати пріоритетом у наближенні системи освіти України до європейських стандартів.

Концепція розвитку психологічної служби освіти України на період до 2012 року (далі – Концепція) орієнтована на посилення ролі і значимості психологічної складової освітнього процесу, підвищення ефективності діяльності соціальних педагогів, психологів, спеціалістів психолого-медико-педагогічних консультацій.

Концепція визначає засади і напрями розбудови психологічної служби системи освіти через реалізацію низки практичних заходів і є логічним продовженням Стратегії розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 року.

Процес розбудови психологічної служби системи освіти має відповідати принципам плановості, цілісності, відповідності стану розвитку освіти і суспільства, перспективності.

Мета і завдання Концепції

Мета Концепції полягає у підвищенні ефективності надання психологічних і соціальних послуг спеціалістами служби, розширенні мережі центрів практичної психології і соціальної роботи міського, районного рівня, збільшенні кількості практичних психологів і соціальних педагогів у навчальних закладах, як ключових спеціалістів забезпечення адаптивного і комфортного освітнього простору.

Основними завданнями Концепції є:

- створення психолого-педагогічних умов для повноцінної реалізації особистісного, інтелектуального і фізичного потенціалу учнів і студентів на основі сучасних досягнень вітчизняної і світової психологічної науки;

- підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, студентів, педагогічних працівників, батьків, представників громадськості;

- реалізація практичних заходів спрямованих на розбудову психологічної служби у сільських школах та школах з малою наповнюваністю, системі професійно-технічної освіти, вищій школі, закладах освіти нового типу, інтернатах, інших типах навчальних закладів;

- розробка інноваційних форм і методів роботи спеціалістів щодо подолання негативних явищ в учнівському середовищі: проявів насильства, агресивності, девіантної і делінквентної поведінки;

- розробка та запровадження інноваційних моделей діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій,

оновлення на цій основі нормативно-правової бази яка регулює діяльність працівників служби;

- підвищення фахового рівня підготовки студентів вищих навчальних закладів зі спеціальностей «Практична психологія» і «Соціальна робота», вдосконалення організації і змісту підвищення кваліфікації спеціалістів психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій;

- моніторинг та оцінка ефективності діяльності усіх ланок психологічної служби.

Зусилля працівників психологічної служби мають бути спрямовані на:

- підвищення власної психологічної і професійної компетентності, безперервна освіта і самовдосконалення, опанування інноваційними методами і технологіями надання психологічних і соціальних послуг;

- інформаційно-методичне забезпечення системи управління освітою (профілактика і усунення факторів негативного впливу освітнього середовища на розвиток особистості учнів, студентів);

- психологічне проектування (система психологічних, педагогічних, соціальних дій щодо створення розвивального освітнього середовища);

- психологічну експертизу педагогічних інновацій (оцінка відповідності освіти поставленим завданням та віковим і психологічним можливостям учнів);

- забезпечення якості і доступності психологічних і соціальних послуг (система дій спрямованих на контроль якості послуг).

Зусилля керівників місцевих органів управління освітою та закладів освіти мають бути спрямовані на:

- забезпечення якості і доступності психологічних і соціальних послуг усім учасникам навчально-виховного процесу шляхом розвитку мережі психологічної служби, особливо це стосується сільських, гірських шкіл і шкіл з малою наповнюваністю, шкіл-інтернатів, системи дошкільної і професійно-технічної освіти;

- створення належних організаційних, психолого-педагогічних, матеріальних та інших умов для діяльності практичних психологів, соціальних педагогів, консультантів психолого-медико-педагогічних консультацій;

- організацію заходів з підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, студентів, педагогічних працівників, батьків і своєї власної;

- кваліфіковану оцінку якості роботи працівників психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій.

Очікувані результати виконання Концепції

Реалізація Концепції дасть змогу:

- забезпечити необхідні нормативно-правові, наукові, методичні, організаційні, кадрові, інформаційні та інші умови розвитку психологічної служби системи освіти та підвищення ефективності діяльності усіх її ланок;

- задовольнити потреби учасників навчально-виховного процесу в необхідності отримання психологічної і соціальної допомоги, особливо в системі дошкільної, спеціальної, вищої і професійно-технічної освіти, віддалених, сільських школах і школах з малою наповнюваністю;

- привести у відповідність нормативно-правову базу діяльності психологічної служби системи освіти до пріоритетів розвитку освіти в Україні;

- запровадити нові моделі діяльності психологічної служби на основі сучасних досягнень вітчизняної і світової психолого-педагогічної науки;

- підвищити професійний рівень підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів, соціальних педагогів, працівників психолого-медико-педагогічних консультацій.

Для досягнення поставленої мети і завдань необхідно реалізувати заходи, що передбачені у Плані дій.

Директор Українського НМЦ
практичної психології і соціальної роботи

В.Г.Панок

Додаток 11

Положення

про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти

Затверджено наказом Міносвіти і науки України 19.10.2001 N 691

1. Загальні положення

1.1. Психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти (далі- навчальних закладів) – це спеціально обладнане приміщення для здійснення професійної діяльності практичного психолога (соціального педагога).

1.2. В кабінеті забезпечується своєчасне і систематичне вивчення психофізичного, соціального розвитку дітей та учнів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей. Кабінет діє з метою виявлення і створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку і саморозвитку дітей та учнів, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів.

1.3. Робота в психологічному кабінеті здійснюється відповідно до Положення про психологічну службу системи освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 03.05.1999 р. N 127 (z0922-99) (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 30.12.1999 р. за N 922/4215), із змінами і доповненнями, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2001 р. N 439 (z0570-01) (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 09.07.2001 р. за N 570/5761), у тісному взаємозв'язку з іншими навчальними кабінетами, з використанням технічних засобів, методичного, довідкового та роздаткового матеріалу.

1.4. Навчальний заклад забезпечує організаційні, фінансові та матеріальні умови, необхідні для функціонування психологічного кабінету. Приміщення, обладнання, майно кабінету утримується навчальним закладом на безстроковому користуванні та оперативному управлінні.

1.5. У психологічному кабінеті можуть надаватися користувачам додаткові платні послуги згідно з законодавством України.

1.6. Дане Положення є обов'язковим для навчальних закладів незалежно від форм власності і визначає загальні вимоги до розташування, обладнання, оформлення психологічного кабінету та ведення документації.

1.7. Діяльність у психологічному кабінеті регламентується законами України, іншими законодавчими актами, нормативно-правовими документами психологічної служби системи освіти України, затвердженими в установленому порядку навчальними програмами і планами, а також цим Положенням.

2. Призначення психологічного кабінету та вимоги до його оформлення

Психологічний кабінет повинен мати два приміщення: робочий кабінет практичного психолога (соціального педагога) та навчальний психологічний кабінет.

2.1. Робочий кабінет практичного психолога (соціального педагога) призначений для проведення індивідуальної психодіагностичної, корекційно-

відновлювальної та розвивальної роботи; індивідуальної консультаційної роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками, а також для підготовки до занять, тренінгів, виступів; обробки результатів психологічних обстежень та оформлення висновків і рекомендацій.

Робочий кабінет розташовується в зручному для відвідувачів місці. На вхідних дверях закріплюється табличка «Практичний психолог» («Соціальний педагог»), на видному місці – графік роботи, затверджений керівником навчального закладу.

Під робочий кабінет відводиться кімната площею не менше 12 кв. м.

2.2. Навчальний психологічний кабінет призначений для проведення занять з дітьми та учнями (навчальні курси, факультативні заняття, психологічні гуртки, практикуми, тренінги); групової діагностичної, розвивальної та психокорекційної роботи з учнями (дітьми), психологічної просвіти педагогічних працівників, батьків; систематичного підвищення рівня психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу.

Навчальний психологічний кабінет розташовується поруч з робочим кабінетом практичного психолога (соціального Педагога). На вхідних дверях закріплюється табличка з назвою: "Навчальний психологічний кабінет".

2.3. Оформлення психологічного кабінету повинно відповідати рекомендованим санітарно-гігієнічним, технічним нормам (освітленості, температури, вологості, швидкості руху повітря) та естетичним вимогам.

Психологічний кабінет розташовується в приміщеннях з достатнім природним та штучним освітленням, звуковою ізоляцією, необхідною кількістю розеток. Кімнати повинні забезпечувати психотерапевтичний ефект. Підвищенню комфортності сприяють кімнатні рослини, акваріуми, зображення природи тощо.

Для кращого розсіювання та відбиття світла рекомендується стелю фарбувати у білий колір.

Якщо вікна у приміщенні виходять на сонячний бік, то стіни краще оформляти у прохолодні тони: блакитний, зеленуватий, салатний. Для приміщень з вікнами, орієнтованими на північ, північний захід, північний схід більше підходять кольори теплої гами: жовтуватий, світло-рожевий, пісковий.

Підлога, незалежно від матеріалу, з якого вона зроблена, повинна мати темніший колір, ніж стіни.

Приміщення слід оформляти з урахуванням вимог сучасного дизайну. При оформленні психологічного кабінету рекомендується створення кольоро-світлової композиції з урахуванням психофізіологічного ефекту кольорів.

3. Матеріально-технічне оснащення

3.1. Робочий кабінет практичного психолога (соціального педагога) рекомендується укомплектувати:

меблями: письмовий та журнальний стіл, стільці, 2-3 крісла, шафи секційні для зберігання книг, навчально-методичних матеріалів, довідково-інформаційної документації, архіву тощо;

сейфом для зберігання обліково-статистичної документації та документації для службового використання, аудіо-відео касет, дискет тощо;

килимами для підлоги та пілососом для їх чищення;

оргтехнікою: комп'ютером, принтером, ліцензованим програмним забезпеченням, сканером, ксероксом, телевізором, диктофоном, аудіовідеотехнікою з достатньою кількістю касет, діагностичними засобами, проекційною апаратурою та пристроями для її використання (екран, зашторювання, пульт дистанційного управління та ін.), кольорово-освітлювальною системою, освіжувачем та іонізатором повітря, засобами зв'язку тощо;

канцелярським приладдям: папером (білим та кольоровим) форматом А4, блокнотом А3, фліп-чартом, маркерами, фломастерами, матеріалами для творчих занять (клей, пластилін, фарби, іграшки, ляльки та ін.) тощо.

3.2. Обладнання навчального психологічного кабінету. Робочі місця учнів (дітей) і практичного психолога (соціального педагога) обладнуються відповідно до вимог наукової організації праці, ергономіки, з дотриманням правил техніки безпеки. Вони обладнуються з урахуванням специфіки діяльності кабінету;

психо-діагностична робота, викладання навчальних курсів, психологічна просвіта учасників навчально-виховного процесу.

Робочі місця учнів (дітей) - столи, які зручно переміщувати по кабінету. З шаф найбільш зручними є секції, що мають пересувні полицки і напівполички;

психологічні тренінги, практикуми, розвантаження, психотерапія. Приміщення устатковується 10-15 м'якими кріслами з високими підголовниками і вмонтованими в них гніздами для підключення індивідуальних наушників, килимом для підлоги, природно-декоративними елементами (рослини, акваріуми, фонтани) тощо.

Навчальний психологічний кабінет багатoproфільного використання може обладнуватись і іншим устаткуванням, виходячи із специфіки діяльності та функціонального призначення.

3.3. Психологічний кабінет оснащується комплектами підручників по класах (групах), навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, затверджених навчальних програм, фахових періодичних видань (журнали «Практична психологія та соціальна робота», «Журнал для батьків», «Обдарована дитина» тощо), тестових методик, бланків, допоміжних матеріалів.

3.4. Облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету навчальних закладів здійснюється в установленому порядку.

4. Матеріали та документація кабінету

Матеріали та документація психологічного кабінету розділяється за категоріями:

1. Нормативно-правова.
2. Навчально-методична.
3. Довідково-інформаційна.

4. Обліково-статистична.

5. Для службового використання.

4.1. До нормативно-правових документів належать: закони України, постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження. Положення Міністерства освіти і науки України, управлінь (відділів) освіти і науки місцевих державних адміністрацій щодо діяльності психологічної служби системи освіти України.

4.2. До навчально-методичних матеріалів належать: підручники, навчально-методичні посібники, збірники методичних рекомендацій, навчальні програми (плани), фахові періодичні видання тощо.

4.3. До довідково-інформаційних матеріалів належать: матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, нарад, тематичні проспекти (буклети), доповіді, виступи на педрадах, навчально-тематичні плани роботи з учнями (дітьми), педагогічними працівниками, батьками тощо.

4.4. До обліково-статистичних документів належать: облік товарно-матеріальних цінностей психологічного кабінету, плани роботи практичного психолога (соціального педагога) на рік (місяць), форми статистичної звітності встановленого зразка тощо.

4.5. До матеріалів для службового використання належать:

індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнали індивідуальних консультацій, протоколи корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи, матеріали психолого-педагогічних консилиумів, тексти (ключі) тестових методик, опитувальники, анкети, бланки відповідей тощо.

Доступ до обліково-статистичних документів та документів для службового використання регулюється завідуючим психологічним кабінетом відповідно до положень Етичного кодексу психолога (за винятком офіційних звернень правоохоронних і судових органів).

Крім того, в психологічному кабінеті має бути наступна інформація:

список телефонів (адреси) місцевих спеціалізованих центрів, служб, консультацій медико-психологічного профілю;

телефони (адреси) районного (міського), обласного центрів практичної психології і соціальної роботи (методистів-психологів).

5. Завідування психологічним кабінетом

5.1. Завідування психологічним кабінетом покладається керівником навчального закладу на практичного психолога (соціального педагога).

5.2. Завідуючий кабінетом несе відповідальність за зміст роботи психологічного кабінету, планування діяльності та ведення документації, зберігання та правильне використання обладнання та інших матеріальних цінностей.

5.3. До обов'язків завідуючого психологічним кабінетом входить: систематичне поповнення та удосконалення навчально-матеріальної бази кабінету, забезпечення роботи технічних засобів, дотримання правил санітарії та гігієни, протипожежної безпеки і поводження з електричними приладами.

5.4. За завідування психологічним кабінетом здійснюється доплата згідно з законодавством України.

Додаток 12
Посадова інструкція соціального педагога
1. Загальні положення

1.1. Посадова інструкція розроблена на основі Закону України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Положення про психологічну службу в системі освіти України (затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 03.05.99р. №127 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009р. № 616)), Типового положення про центри практичної психології і соціальної роботи (наказ Міністерства освіти і науки України від 15.08.2000р. №386), Типового положення про атестацію педагогічних працівників (наказ Міністерства освіти і науки від 06.10.2010 р. № 930), Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.10.2001р. №691), Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки від 20.04.2001р. №330) , наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2006р. №864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти науки України», Положення про Центр практичної психології і соціальної роботи управління освіти міської ради Етичного кодексу соціального педагога.

1.2. Соціальний педагог призначається на посаду і звільняється з посади начальником міського управління освіти при погодженні з завідувачем Центру практичної психології і соціальної роботи (ЦППСР).

1.3. Соціальний педагог повинен мати вищу спеціальну освіту, володіти професійними знаннями та ефективно застосовувати їх в практичній діяльності.

1.4. Соціальний педагог адміністративно підпорядковується директору навчально-виховного закладу, методично – працівникам Центру практичної психології і соціальної роботи управління освіти міської ради (завідувачу та методистам).

1.5. У своїй діяльності соціальний педагог керується Законом України „Про освіту”, „Положенням про психологічну службу в системі освіти України”, „Положенням про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти”, „Концепцією розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2012 року”, наказами органів управління освітою всіх рівнів; правилами і нормами охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту, а також Статутом, Правилами внутрішнього розпорядку навчально-виховного закладу, цією Інструкцією. Соціальний педагог дотримується Конвенції про права дитини.

2. Функції

Соціальний педагог виконує такі функції: діагностичну; прогностичну; консультативну; захисну; профілактичну; соціально-перетворювальну; організаційну.

Соціальний педагог навчального закладу:

2.1. Вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку вихованців, учнів, мікроколективу (класу чи групи), шкільного колективу в цілому, молодіжних та дитячих громадських організацій; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу соціального середовища та джерела негативного впливу на вихованців, учнів.

2.2. Прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості вихованця, учня чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості.

2.3. Дає рекомендації вихованцям, учням, батькам або особам, які їх замінюють, педагогам та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, вихованцям, учням, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах.

2.4. Сприяє захисту прав вихованців, учнів, представляє їхні інтереси у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах.

2.5. Бере участь у формуванні навичок дотримання норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя, сприяє попередженню негативних явищ серед вихованців, учнів.

2.6. Надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб вихованців і учнів; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій вихованців, учнів; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді.

3. Посадові обов'язки

Соціальний педагог:

3.1. Складає річний та місячні плани роботи, узгоджує з завідувачем Центру практичної психології і соціальної роботи та затверджує у керівника навчального закладу, виходячи із завдань, що стоять перед колективом навчального закладу та керуючись рекомендаціями обласного та міського ЦППСР.

3.2. Веде облік роботи та оформляє робочу документацію згідно з рекомендаціями обласного та міського центрів практичної психології і соціальної роботи.

3.3. У зазначені терміни (у відповідності до наказів управління освіти Чернівецької міської ради, інструкцій, рекомендацій та вимог ЦППСР) подає до Центру практичної психології і соціальної роботи планову і звітну документацію.

3.4. Бере участь в організації і плануванні навчально-виховного процесу закладу з метою забезпечення всебічного особистісного розвитку дітей, зміцнення і захисту їхнього психічного здоров'я.

3.5. Бере участь у роботі педагогічних рад, методичних об'єднань, психолого-педагогічних консилиумів, атестаційної комісії по підвищенню кваліфікації педагогічного персоналу навчального закладу.

3.6. Сприяє створенню умов для ефективної адаптації дітей при вступі до школи, а також при переході до наступних ланок навчання.

3.7. Складає та реалізує програми соціально-перетворювальних занять з учнями.

3.8. Надає консультації адміністрації навчального закладу з соціально-педагогічних аспектів навчально-виховного процесу та управлінської діяльності.

3.9. Надає консультації вчителям та батькам з соціально-педагогічних аспектів навчання, виховання і розвитку дітей з врахуванням їх індивідуальних та вікових особливостей.

3.10. Сприяє формуванню позитивного психологічного клімату в дитячих та педагогічному колективах навчального закладу шляхом підвищення комунікативної компетентності та психологічної культури педагогів і учнів.

3.11. Використовує в своїй діяльності сучасні форми та методи надання соціально-психологічних послуг (семінари-практикуми, тренінги, інтервізійні групи, індивідуальне та групове консультування).

3.12. Постійно працює над підвищенням власної професійної компетентності, загальної культури та самовдосконаленням. Бере участь у науково-практичних конференціях, семінарах різного рівня та у заходах, що проводяться в Центрі практичної психології і соціальної роботи управління освіти Чернівецької міської ради (методичні об'єднання, інструктивно-методичні наради, Школа молодого фахівця, тематичні тренінгові групи, інтервізійні групи, індивідуальні і групові методичні консультації).

3.13. Проводить соціально-психологічні та соціологічні дослідження, виходячи з актуальних потреб закладу, а також у відповідності до планів обласного та міського центрів практичної психології і соціальної роботи.

3.14. Використовує у своїй професійній діяльності методики, технології і методи, які пройшли соціально-психологічну експертизу в обласному чи міському центрах практичної психології і соціальної роботи.

3.15. Здійснює соціально-педагогічний патронаж, вивчає умови проживання дітей соціально-незахищених категорій.

3.16. Забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси у різних інстанціях (службі у справах дітей, міліції, суді та інших).

3.17. Дотримується педагогічної етики та етичного кодексу соціального педагога, поважає гідність дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, пропагує здоровий спосіб життя.

3.18. Дотримується норм і правил охорони праці, техніки безпеки і протипожежного захисту, проходить періодичне безкоштовне медичне обстеження.

4. Права

Соціальний педагог має право на:

4.1. Визначення змісту своєї діяльності та вибір пріоритетних напрямів роботи з урахуванням державних норм і стандартів, рекомендацій центрів практичної психології і соціальної роботи (Українського, обласного і міського) та з огляду на потреби навчального закладу і рівень власної професійної компетентності.

4.2. Окремий кабінет, забезпечений матеріальним та методичним обладнанням згідно з „Положенням про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти”.

4.3. Методичний день для самоосвіти та самовдосконалення, а також для участі в заходах, що проводяться в Центрі практичної психології і соціальної роботи з метою підвищення професійного рівня та особистісного розвитку.

4.4. Підвищення кваліфікації та проходження атестації на відповідну кваліфікаційну категорію не рідше одного разу в 5 років.

4.5. На додаткову роботу за сумісництвом.

4.6. На заборону проведенню в закладі діагностичної, психокорекційної та іншої роботи некомпетентними особами, які не мають відповідної фахової підготовки і не отримали дозволу в Центрі практичної психології і соціальної роботи управління освіти Чернівецької міської ради.

4.7. На відмову від виконання розпоряджень адміністрації закладу в тих випадках, якщо ці розпорядження суперечать професійно-етичним принципам, завданням та функціональним обов'язкам соціального педагога.

4.8. На захист професійної честі і гідності.

Ознайомлення зі скаргами та іншими документами, що містять оцінку його роботи, надання щодо них пояснень.

Захист своїх інтересів самостійно або через представника, в тому числі адвоката, у випадку дисциплінарного чи службового розслідування, пов'язаного з порушеннями ним норм професійної етики.

Конфіденційність дисциплінарного (службового) розслідування, за винятком випадків, передбачених законом.

4.9. Розподіляє свій робочий час виходячи з тривалості робочого тижня 40 годин (на ставку). Із них 20 годин відводиться на практичну роботу у навчальному закладі (індивідуальна і групова діагностика, консультування дітей, педагогів, батьків чи осіб, які їх замінюють, соціально-перетворювальна робота, навчальна діяльність тощо) і 20 годин – на підготовку і проведення соціально-педагогічних заходів (занять, тренінгів, ділових ігор), обробку результатів досліджень, оформлення висновків, планування та звітність, відвідування сімей, співпрацю з державними організаціями, а також на підвищення свого професійного рівня. У разі відсутності необхідних умов у закладі, соціальний педагог має право використовувати останні 20 годин за межами навчального закладу (в бібліотеці, в міському та обласному центрах практичної психології і соціальної роботи тощо).

5. Відповідальність

Соціальний педагог несе відповідальність:

5.1. За розголошення професійних відомостей та конфіденційної інформації, отриманих у процесі діагностичної, консультативної та соціально-перетворювальної роботи, якщо це може завдати шкоди дитині чи її соціальному оточенню.

5.2. За використання своїх знань і становища, методів та їх програмного забезпечення з метою приниження людської гідності, фізичного чи психічного насильства, маніпулювання, що суперечить професійній етиці та свідчить про професійну некомпетентність фахівця, соціальний педагог може бути звільнений з посади, яку він займає, відповідно до трудового законодавства і Закону України “Про освіту”.

5.3. За завдані навчальному закладу чи учасникам навчально-виховного процесу при виконанні своїх посадових обов’язків збитки соціальний педагог несе матеріальну відповідальність у порядку та межах, встановлених трудовим і цивільним законодавством.

5.4. За невиконання чи неналежне виконання без поважних причин Статуту чи Правил внутрішнього розпорядку навчального закладу, розпоряджень адміністрації, посадових обов’язків, встановлених цією Інструкцією, соціальний педагог несе дисциплінарну відповідальність у порядку, визначеному трудовим законодавством.

6. Взаємовідносини (зв’язки за посадою)

Соціальний педагог:

6.1. Працює за графіком, складеним виходячи із 40-годинного робочого тижня (на ставку) і затвердженим керівником навчального закладу.

6.2. Методично підпорядкований працівникам Центру практичної психології і соціальної роботи міської ради.

6.3. Співпрацює з психологом, адміністрацією навчального закладу, службою у справах дітей міської ради, іншими державними службами та громадськими організаціями.

З інструкцією ознайоmlена(ий) _____ (_____)

Додаток 13

Кваліфікаційна характеристика Соціальний педагог

Посадові обов'язки. Забезпечує соціально-педагогічний патронаж дітей та молоді в системі освіти, сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї, служб у справах неповнолітніх, соціального захисту, центрів соціальних служб для молоді, кримінальної міліції та інших підрозділів державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, неурядових та громадських організацій з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення умов для її сприятливого розвитку.

Виконує функції:

– діагностичну:

вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку учнів (вихованців), мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу в цілому, неформальних молодіжних об'єднань; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу в мікрорайоні та джерела негативного впливу на дітей і підлітків;

– прогностичну:

прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості;

- консультативну:

дає рекомендації (поради) учням, батькам, вчителям та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, дітям, підліткам, які потребують піклування чи знаходяться у складних життєвих обставинах тощо;

- захисну:

забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси у різноманітних інстанціях (службі у справах неповнолітніх, міліції, суді тощо);

- профілактичну:

переконає учнів у доцільності дотримання соціально значимих норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя; сприяє попередженню негативних явищ в учнівському середовищі;

- соціально-перетворювальну:

надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнівської молоді; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально-незахищених категорій дітей; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді;

- організаційну:

координує діяльність й взаємодію усіх суб'єктів соціального виховання; сприяє соціально корисній діяльності дітей і підлітків; формує демократичну систему взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих.

Сприяє розкриттю здібностей, талантів, обдарувань вихованців через їх участь у науковій, технічній, художній творчості. Залучає громадські організації, творчі спілки, окремих громадян тощо до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої та інших видів роботи.

Займається профілактикою правопорушень неповнолітніх. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність особистості дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя. Постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Повинен знати

Для вирішення соціально-педагогічних завдань повинен мати знання в обсязі вищої освіти зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”. Має знати вікову, педагогічну, соціальну психологію; етику, естетику, педагогічну деонтологію, основи права, екології; методологічні принципи, закономірності, зміст, методи та форми виховання; інноваційні процеси, технології освітньо-виховної роботи в навчальних закладах різних типів; особливості профілактики девіантної поведінки учнів різного віку, негативних явищ у підлітковому середовищі, проблеми статево-рольової соціалізації особистості; форми і методи роботи у сімейно-побутовому середовищі, у позашкільних закладах, за місцем проживання; основи валеології, зміст, форми та методи організації здорового способу життя дітей та учнів різного віку; специфіку роботи у загальноосвітніх школах-інтернатах, спеціальних, санаторних та школах соціальної реабілітації; сучасний стан і тенденції розвитку дитячих, підліткових спілок, рухів, організацій тощо та їхній вплив на особистість; функції, права системи державних інститутів, установ, громадських організацій у галузі освіти, навчання та виховання підростаючого покоління; культурні, економічні, демографічні, екологічні особливості соціального середовища, в якому організовується робота; основи трудового законодавства України, правила охорони праці та техніки безпеки; Закон України „Про освіту”, Декларацію прав людини, Конвенцію ООН про права дитини, інші законодавчі і нормативно-правові акти та документи з питань навчання і виховання; державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в Україні.

Повинен вміти

Застосовувати професійні знання в практичній діяльності, вивчати відхилення у поведінці школярів, молоді; проводити профілактичну роботу з попередження девіантної поведінки, а також розробляти програми та проекти роботи з “дітьми вулиці”, працювати з групами ризику в умовах неформального спілкування, сприяти прояву ініціативи, активізації суб'єктивної позиції вихованців (клієнтів); організовувати взаємодію педагогічного колективу,

батьків, громадських об'єднань та організацій, служб у справах неповнолітніх, служб соціального захисту, профспілок, правоохоронних органів, медичних установ тощо щодо виховання, оздоровлення, здійснення соціального патронажу, профілактичної роботи і соціальної реабілітації дітей та підлітків.

Повинен мати

Розвинені комунікативні та організаційні здібності, здатність співчувати, співпереживати; ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток особистості дитини як найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність; навички проведення співбесід, інтерв'ювання, вирішення конфліктних ситуацій, проведення групових занять з дітьми та дорослими.

Кваліфікаційні вимоги до категорій

Соціальний педагог вищої категорії має вищу освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, дотримується вимог етичного кодексу, виявляє високий рівень професіоналізму, ініціативу, досконало володіє ефективними формами, методами організації педагогічної роботи серед дітей, молоді, батьків, забезпечує високу якість своєї праці, має власні методичні розробки, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Стаж роботи на посаді соціального педагога - не менше 8 років.

Соціальний педагог I категорії має вищу освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, дотримується вимог етичного кодексу, виявляє високий рівень професійної компетентності, використовує сучасні форми, методи навчально-виховної роботи, досяг значного рівня соціально-педагогічної діяльності, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Стаж роботи на посаді соціального педагога - не менше 5 років.

Соціальний педагог II категорії має вищу освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, дотримується вимог етичного кодексу, достатній рівень професіоналізму, використовує сучасні форми, методи виховання, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Стаж роботи на посаді соціального педагога - не менше 3 років.

Соціальний педагог має вищу або середню освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, дотримується вимог етичного кодексу, професійно компетентний, забезпечує нормативні вимоги до рівня навчально-виховної роботи у соціальному середовищі, відповідає загальним етичним та культурним вимогам до педагогічних працівників.

Додаток 14
Кваліфікаційна характеристика
Соціального педагога по роботі з дітьми-інвалідами

Посадові обов'язки. Забезпечує соціально-педагогічний патронаж дітей-інвалідів шкіл-інтернатів, спеціальних та санаторних шкіл, сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї, служб у справах неповнолітніх, соціального захисту, охорони здоров'я, центрів соціальних служб для молоді, кримінальної міліції, інших підрозділів державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, неурядових та громадських організацій з метою адаптації дитини з особливими потребами до вимог соціального середовища і створення умов для її сприятливого розвитку

Здійснює функції:

– діагностичну:

вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку учнів (вихованців), мікроколективу (класу чи референтної групи), шкільного колективу в цілому, неформальних молодіжних об'єднань; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу в мікрорайоні та джерела негативного впливу на дітей і підлітків;

– прогностичну:

прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості учня чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості;

- консультативну:

дає рекомендації (поради) учням, батькам, вчителям та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, дітям, підліткам, які потребують піклування чи знаходяться у складних життєвих обставинах тощо;

- захисну:

забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси у різноманітних інстанціях (службі у справах неповнолітніх, міліції, суді тощо);

- профілактичну:

переконає учнів у доцільності дотримання соціально значимих норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя; сприяє попередженню негативних явищ в учнівському середовищі;

- соціально-перетворювальну:

надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб учнівської молоді; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально-незахищених категорій дітей; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді; проводить

роботу, спрямовану на відновлення фізичного стану дітей-інвалідів, їхніх соціальних функцій;

- організаційну:

координує діяльність й взаємодію усіх суб'єктів соціального виховання; сприяє соціально корисній діяльності дітей і підлітків; формує демократичну систему взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих.

Сприяє розвитку дітей з обмеженими можливостями, поліпшенню їхнього психоемоційного стану. Стимулює розвиток соціальної і економічної активності дітей-інвалідів, підприємницької ініціативи, інтелектуального, трудового потенціалу. Сприяє виявленню та розкриттю здібностей, талантів, обдарувань вихованців через їхню участь у науковій, технічній, художній творчості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді з урахуванням медико-фізіологічних та соціально-психологічних можливостей. Залучає різні установи, громадські організації, творчі спілки, окремих громадян до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої та інших видів роботи з дітьми-інвалідами.

Дотримується педагогічної етики, поважає гідність особистості дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя, займається профілактикою правопорушень неповнолітніх тощо. Постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Повинен знати

Для вирішення соціально-педагогічних завдань повинен мати знання в обсязі вищої освіти зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”. Має знати вікову, педагогічну, соціальну психологію; етику, естетику, педагогічну деонтологію, основи права, екології; методологічні принципи, закономірності, зміст, методи та форми виховання; інноваційні процеси, технології освітньо-виховної роботи в навчальних закладах різних типів; особливості профілактики девіантної поведінки дітей з обмеженими можливостями різного віку, негативних явищ у підлітковому середовищі, проблеми статево-рольової соціалізації особистості дітей-інвалідів; форми і методи роботи у сімейно-побутовому середовищі, де виховується інвалід, у позашкільних закладах, спеціальних та лікувально-оздоровчих закладах, за місцем проживання; основи валеології, зміст, форми та методи організації здорового способу життя дітей-інвалідів різного віку; специфіку роботи у загальноосвітніх школах-інтернатах, спеціальних, санаторних та школах соціальної реабілітації; сучасний стан і тенденції розвитку дитячих, підліткових спілок, рухів, організацій тощо та їхній вплив на особистість; функції, права системи державних інститутів, установ, громадських організацій у галузі освіти, навчання та виховання підростаючого покоління; взагалі і дітей з особливими потребами зокрема, культурні, економічні, демографічні, екологічні особливості соціального середовища, в якому організовується робота; основи трудового законодавства України, правила охорони праці та техніки

безпеки; Закон України „Про освіту”, Декларацію прав людини, Конвенцію ООН про права дитини, інші законодавчі і нормативно-правові акти та документи з питань навчання і виховання; державну мову відповідно до чинного законодавства про мови в Україні.

Повинен вміти

Застосовувати професійні знання в практичній діяльності, здійснювати корекцію відхилень у поведінці дітей з особливими потребами; проводити профілактичну роботу з попередження їхньої девіантної поведінки, а також розробляти та організовувати програми та проекти виховної, превентивної, корекційної та реабілітаційної роботи з дітьми-інвалідами; впроваджувати масові, колективні та індивідуальні форми та методи реабілітації дітей та підлітків-інвалідів; розробляти соціальні моделі та застосовувати методи навчання, виховання та спілкування осіб з обмеженими фізичними можливостями; займатись посередницькою діяльністю в сфері виховання та соціальної допомоги; працювати в умовах неформального спілкування, сприяючи прояву ініціативи, активізації суб’єктивної позиції вихованців (клієнтів).

Повинен мати

Розвинені комунікативні та організаційні здібності, здатність співчувати, співпереживати; ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність; навички проведення співбесід, інтерв’ювання, вирішення конфліктних ситуацій, проведення групових занять з дітьми та дорослими.

Кваліфікаційні вимоги до категорій

Соціальний педагог по роботі з дітьми-інвалідами вищої категорії має вищу освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, виявляє високий рівень професіоналізму, ініціативу, досконало володіє ефективними формами, методами організації соціально-педагогічної роботи серед дітей-інвалідів та їхніх батьків, дотримується вимог етичного кодексу, забезпечує високу якість своєї праці, має власні методичні розробки, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Стаж роботи на посаді соціального педагога по роботі з дітьми-інвалідами - не менше 8 років.

Соціальний педагог по роботі з дітьми-інвалідами I категорії має вищу освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, виявляє високий рівень професійної компетентності, використовує сучасні форми, методи навчально-виховної роботи, досяг значного рівня соціально-педагогічної діяльності, дотримується вимог етичного кодексу, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Стаж роботи на посаді соціального педагога по роботі з дітьми-інвалідами - не менше 5 років.

Соціальний педагог по роботі з дітьми-інвалідами II категорії має вищу освіту зі спеціальностей „Соціальна педагогіка”, „Соціальна робота”, достатній рівень професіоналізму, використовує сучасні форми, методи виховання дітей-інвалідів, дотримується вимог етичного кодексу, досяг вагової якості соціально-педагогічної праці, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування. Стаж роботи на посаді соціального педагога по роботі з дітьми-інвалідами - не менше 3 років.

Соціальний педагог по роботі з дітьми-інвалідами має вищу або середню педагогічну освіту зі спеціальностей “Соціальна педагогіка”, “Соціальна робота”, професійно компетентний, дотримується вимог етичного кодексу, забезпечує нормативні вимоги до рівня навчально-виховної роботи у соціальному середовищі, відповідає загальним етичним та культурним вимогам до педагогічних працівників.

Додаток 15

Концепція розвитку інклюзивної освіти Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10_2010 № 912

Загальні положення

Концепція розвитку інклюзивної освіти розроблена відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері освіти, соціального захисту та реабілітації осіб з інвалідністю.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами.

У Законах України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про охорону дитинства», «Про соціальні послуги», «Про реабілітацію інвалідів в Україні» регламентовано надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема, дітям з особливими освітніми потребами.

Відповідно до Конституції України та законодавства у галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивної освіти.

Законом України „Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу” внесено зміни до Закону України „Про загальну середню освіту” в частині впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Мета, завдання, принципи

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Визначення оптимальних шляхів і засобів впровадження інклюзивного навчання ґрунтується на основі відповідного нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення.

Метою Концепції є:

визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами;

створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання;

формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю.

Основні завдання:

удосконалення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання;

запровадження інноваційних освітніх технологій у контексті форм інклюзивного підходу та моделей надання спеціальних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю;

формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення психолого-педагогічного, медико-соціального супроводу;

впровадження інклюзивної моделі навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з урахуванням потреби суспільства;

забезпечення доступу до соціального середовища та навчальних приміщень, розроблення та використання спеціального навчально-дидактичного забезпечення, реабілітаційних засобів навчання;

удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання;

залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до участі у навчально-реабілітаційному процесі з метою підвищення його ефективності.

Принципи розвитку інклюзивної освіти:

1. науковість (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання, оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи);

2. системність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта);

3. варіативність, корекційна спрямованість (організація особистісно орієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою для задоволення соціально-освітніх потреб, створення умов для соціально-трудової реабілітації, інтеграції в суспільство дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі дітей-інвалідів);

4. індивідуалізація (здійснення особистісно орієнтованого (індивідуального, диференційованого підходу));

5. соціальна відповідальність сім'ї (виховання, навчання і розвиток дитини; створення належних умов для розвитку її природних здібностей, участь у навчально-реабілітаційному процесі);

6. міжвідомча інтеграція та соціальне партнерство (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами).

Шляхи впровадження

Реалізація Концепції передбачає комплексне розв'язання питань, пов'язаних з нормативно-правовим, навчально-методичним, кадровим забезпеченням інклюзивної освіти.

1. Нормативно-правове забезпечення:

розроблення Типового положення про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах;

внесення змін до Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації.

2. Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання:

розроблення особистісно орієнтованих навчальних планів, програм;

розроблення методичних рекомендацій, методичних посібників щодо психолого-педагогічних особливостей організації навчання, комплексної реабілітації, створення передумов для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами дошкільного та шкільного віку в умовах інклюзії;

розроблення критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням;

забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивним та інтегрованим навчанням спеціальними підручниками та наочно-дидактичними матеріалами з урахуванням контингентів учнів з особливими освітніми потребами;

реалізація корекційно-розвиткової складової особистісно орієнтованого навчального плану в умовах інклюзивного навчання, спрямованої на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів, шляхом здійснення індивідуального та диференційованого підходу.

3. Інституційні зміни:

запровадження відповідними навчальними закладами для дітей дошкільного та шкільного віку, психолого-медико-педагогічними консультаціями, іншими структурами у системі освіти соціально-педагогічного патронату, системної ранньої допомоги та реабілітації дітей з порушеннями розвитку, починаючи від народження;

запровадження у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах інклюзивного навчання з урахуванням побажань батьків (осіб, які їх замінюють);

створення у складі органів управління освітою окремих структурних підрозділів з питань освіти дітей з особливими освітніми потребами;

створення кафедр корекційної освіти (лабораторій) в інститутах післядипломної педагогічної освіти та введення посади методиста з питань інклюзивного навчання;

використання інформаційно-методичного ресурсу, кадрового потенціалу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, психолого-медико-педагогічних консультацій для фахового системного супроводу дітей, які навчаються за інклюзивною формою;

доповнення Класифікатора професій новою кваліфікацією – асистент учителя.

4. Модернізація вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів:

спеціальна підготовка і перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;

спеціальна підготовки консультантів обласних та районних (міських) психолого-медико-педагогічних консультацій з питань навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;

запровадження системної організаційно-методичної, консультативно-роз'яснювальної роботи серед керівників навчальних закладів, громадськості, батьків щодо забезпечення права дітей з особливими потребами на освіту.

Очікувані результати

Реалізація Концепції сприятиме:

- забезпеченню права дітей з особливими освітніми потребами на рівний доступ до якісної освіти, незалежно від стану здоров'я, місця їх проживання;

- створенню належних умов для функціонування і розвитку інклюзивної освіти в Україні, забезпеченню достатнього обсягу фінансування для впровадження інклюзивного навчання;

- зміні освітньої парадигми, вдосконаленню навчального процесу шляхом урахування сучасних досягнень науки та практики;

забезпеченню архітектурної доступності загальноосвітніх навчальних закладів різних типів, незалежно від форм власності, та підпорядкування, відповідно до потреб дітей;

- підготовці достатньої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів, які володіють методиками інклюзивного навчання, створення системи підвищення їх професійної майстерності;

- забезпеченню навчальних закладів, що впроваджують інклюзивне навчання, транспортними засобами, відповідними навчально-методичними, наочними, дидактичними матеріалами, сучасними засобами реабілітації індивідуального та колективного призначення.

Фінансове забезпечення

Фінансування організації інклюзивного навчання здійснюється за рахунок державного бюджету, коштів місцевих громад та коштів громадських, благодійних і міжнародних організацій.

Функції соціально-педагогічної діяльності

Джерело	Назва	Сутність
Посадова інструкція соціального педагога	<i>інформаційно-діагностична</i>	встановлює соціально-педагогічний діагноз про особливості всебічного розвитку дитини, вибір інформації іншим спеціалістом для надання їй необхідної допомоги;
	<i>організаційна</i>	передбачає включення дітей і підлітків у соціально-корисну діяльність, формування демократичної системи взаємостосунків у підлітковому середовищі, а також серед дітей і дорослих;
	<i>прогностична</i>	спрямовує на пошук ефективних шляхів допомоги дитині через прогнозування й планування перспектив розвитку мікрорайону і конкретного мікросоціуму; визначає шляхи особистого контакту з іншими організаціями і спеціалістами для з'ясування проблеми вихованця;
	<i>превентивно-профілактична</i>	передбачає і приводить у дію юридичні, психологічні механізми попередження й подолання негативних явищ;
	<i>соціально-терапевтична</i>	передбачає терапевтичну допомогу тим, хто її потребує, знімаючи напруження та орієнтуючи людину на творчість; забезпечує захист прав дітей у суспільстві; сприяє наданню допомоги в період соціального й професійного визначення особистості; створює умови для професійного самовизначення та соціальної адаптації молоді.
Праці Р.Овчарової	<i>освітньо-виховна</i>	забезпечує цілеспрямований педагогічний вплив на поведінку та діяльність дітей і дорослих, передбачає повноцінне використання у виховному процесі засоби і можливості соціальних інститутів, можливості самої особистості як активного суб'єкта виховного процесу;
	<i>діагностична</i>	передбачає вивчення медико-психологічних та вікових особливостей,

		здібностей людини, проникнення у світ її інтересів, кола спілкування, умов життя, виявлення позитивних і негативних впливів, проблем;
	<i>організаторська</i>	забезпечує проведення соціально-педагогічної діяльності дітей і дорослих, активізуючи їх ініціативу, творчість; впливає на зміст дозвілля, сприяє працевлаштуванню, професійній орієнтації та адаптації; здійснює взаємодію медичних, освітніх, культурних, спортивних, правових та інших установ у соціально-педагогічній роботі;
	<i>прогностична</i>	покликана здійснювати програмування, прогнозування та проектування процесу соціального розвитку конкретного мікросоціуму, діяльності різних інститутів, зайнятих соціальною роботою;
	<i>попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична</i>	ураховує і приводить у дію соціально-правові, юридичні та психологічні механізми попередження та подолання негативних впливів; організує надання соціо-терапевтичної допомоги нужденним, забезпечує захист їх прав;
	<i>організаційно-комунікативна</i>	сприяє включенню добровільних помічників у соціально-педагогічну роботу, ділові та особистісні контакти, зосереджує інформацію та налагоджує взаємодію в їх роботі з дітьми, сім'ями;
	<i>охоронно-захисна</i>	сприяє використанню наявного арсеналу правових норм для захисту прав та інтересів особистості, сприяє застосуванню заходів державного примусу і реалізації юридичної відповідальності стосовно осіб, що допускають прямі або опосередковані протиправні дії на підопічних соціального педагога.
Праці науковців О.Безпалько, Н.Бурої, М.Галагузової, І.Зверєвої,	<i>комунікативна</i>	забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, що виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами соціального педагога;

<p>А.Капської, П.Кліша, Л.Коваль, А.Малько, Л.Міщик, С.Хлебик та ін.</p>	<p><i>охоронно-захисна</i></p>	<p>спрямована на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності;</p>
	<p><i>діагностична</i></p>	<p>покликана виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні й специфічні особливості клієнта чи певної групи, дає змогу адекватно вирішувати соціально-педагогічні завдання;</p>
	<p><i>корекційно-реабілітаційна</i></p>	<p>полягає в роботі зі зміни та вдосконалення особистих якостей клієнта, особливостей життєдіяльності та створенні умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активно залучення їх до участі в суспільному житті;</p>
	<p><i>культурно-дозвіллева</i></p>	<p>передбачає організацію діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських спільнот, культурно-освітня робота за місцем проживання, організація фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку, соціальна анімація;</p>
	<p><i>соціально-педагогічна</i></p>	<p>забезпечує встановлення інтересів і потреб людей у різноманітних видах діяльності та залучення до роботи з ними різних установ, організацій, суспільних, творчих спілок, спеціалістів та організаторів культурно-дозвіллевої діяльності;</p>
	<p><i>психологічна</i></p>	<p>передбачає різноманітні види консультування та корекції міжособистісних відносин, допомогу в соціальній реабілітації всім тим, хто цього потребує, повинна сприяти соціальній адаптації особистості;</p>
	<p><i>соціально-медична</i></p>	<p>передбачає організацію роботи з профілактики здоров'я, надання першої медичної допомоги, роботу з питань культури харчування, санітарно-гігієнічних норм, планування родини, формування відповідального ставлення до репродуктивної та сексуальної поведінки,</p>

		сприяння підготовці молоді до сімейного життя та формуванню здорового способу життя;
	<i>морально-гуманістична</i>	інтегральна, яка поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, створює умови для гідного функціонування людини, групи людей у суспільстві.

Додаток 17

Таблиця 40

Різні підходи до виокремлення особистісних якостей соціального педагога

Науковець	Якості	Характеристика
С. Єлканов	<i>загальнопедагогічні</i>	- педагогічна спрямованість; - мотивація;
	<i>професійно важливі</i>	
	<i>індивідуальні психологічні</i>	- здібності; - темперамент, характер; - психічні процеси та стани.
В. Бочарова	<i>характеристики фізичного і психічного здоров'я</i>	- визначаються за результатами щорічних профілактичних медичних оглядів;
	<i>усвідомлення професійного вибору</i>	- зацікавленість професією; мотивація щодо її отримання та самовдосконалення; - усвідомлення проблем майбутньої професійної діяльності, її складних і неприємних моментів; низького рівня заробітної плати; - готовність до незручностей, дискомфорту і стресів; знання та розуміння змісту професійної діяльності;
	<i>ціннісні орієнтації особистості</i>	- гуманізм, чесність, порядність, щирість, справедливість, милосердя;
	<i>психологічні якості особистості, риси характеру</i>	- емпатійність, наполегливість, цілеспрямованість, самодисципліна, відповідальність, сміливість, самоконтроль, оптимізм, великодушність, толерантність, інтелект, акуратність, співчутливість, незалежність, раціональність, ввічливість, ініціативність, старанність;
Є.Холостова	<i>психологічні характеристики, що є складовою частиною здатності до цього виду діяльності</i>	- психічні процеси (сприйняття, пам'ять, уява, мислення); - психічні стани (втома, апатія, стрес, тривожність, депресія, увага як стан свідомості);
	<i>психолого-педагогічні якості, орієнтовані на</i>	- психоаналітичні якості (самоконтроль, самокритичність,

	вдосконалення соціального працівника як особистості	самооцінка своїх вчинків); - фізична тренованість, уміння переключитися і керувати своїми емоціями;
	<i>психолого-педагогічні якості, спрямовані на створення ефекту індивідуальності</i>	- комунікативність (швидко встановлювати контакт із людьми); - емпатійність; - візуальність (зовнішня привабливість особистості); красномовство (уміння вселяти віру і переконувати словом);
М.Галагузова	<i>гуманістичні</i>	- доброта, альтруїзм, толерантність;
	<i>психоаналітичні</i>	- самоконтроль, самокритичність, самооцінка;
	<i>психологічні</i>	- високий рівень емоційних і вольових виявів;
	<i>психолого-педагогічні</i>	- комунікабельність, емпатія, красномовство;
О.Безпалько	<i>психологічні характеристики</i>	- емоційна врівноваженість, низька тривожність, творче мислення, послідовність у діях, наполегливість, стриманість, уважність, спостережливість;
	<i>морально-етичні якості</i>	- гуманність, доброта, терпимість, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність;
	<i>психоаналітичні якості</i>	- адекватна самооцінка, самокритичність, самоаналіз, прагнення до самовдосконалення;
	<i>психолого-педагогічні</i>	- комунікабельність, зовнішня привабливість, уміння навіювати й переконувати, оптимізм.

Додаток 18

Етика соціальної роботи: принципи і стандарти

Ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП)

Коломбо, Шрі-Ланка, 6-8 липня 1994 року

1. Вступ

Етична обізнаність є необхідною складовою професійної практики будь-якого соціального працівника. Його вміння поводитися етично є важливим аспектом якості послуг, які він надає клієнтам.

МФСП сприяє дискусіям і роздумам з етичних проблем серед соціальних працівників, асоціацій та країн – членів цієї Федерації.

Основою подальшого розвитку роботи МФСП з питань етики є наукова праця «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», яка складається з двох документів: Міжнародної декларації етичних принципів соціальної роботи і Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників. Ці документи являють собою головні етичні принципи професії соціального працівника, рекомендують методи знаходження рішень за умов етичної дилеми, розглядають питання взаємозв'язку соціальних працівників із клієнтами, колегами та іншими особами, залученими до цієї сфери. Ці документи постійно використовують, переглядають й удосконалюють.

2. Міжнародна декларація етичних принципів соціальної роботи

2.1. Вступ

МФСП визнає за необхідне декларування етичних принципів, якими слід керуватися у розв'язанні етичних проблем, що виникають у процесі соціальної роботи.

Цілі Міжнародної декларації етичних принципів

1. Формування низки головних принципів соціальної роботи, які можна адаптувати до культурного й соціального оточення.

2. Визначення сфер етичних проблем у практичній роботі соціального працівника (далі – проблемні сфери).

3. Формування настанов для вибору методів розв'язання етичних проблем (далі – методи розв'язання етичних проблем).

Дотримання положень Міжнародної декларації етичних принципів Міжнародна декларація етичних принципів передбачає, що як колективні, так і індивідуальні члени МФСП дотримуються принципів, сформульованих у цій Декларації. МФСП припускає, що кожний колективний член допомагає своїм членам визначати й розв'язувати етичні проблеми в своїй практичній роботі. Колективні й індивідуальні члени МФСП можуть повідомити Виконавчий комітет про будь-якого колективного члена, якщо він не дотримується таких принципів. Національні асоціації, які зазнають труднощів у дотриманні цих принципів, повинні повідомити про це Виконавчий комітет МФСП. Виконавчий комітет може примусити колективного члена виконувати умови й цілі Декларації етичних принципів, якщо той їх ігнорує. Якщо цього буде недостатньо. Виконавчий комітет може наступним кроком запропонувати тимчасово відсторонити або виключити з членів таку асоціацію.

Міжнародна декларація етичних принципів має бути оприлюднена. Це дає можливість клієнтам, роботодавцям, професійним працівникам інших галузей та широким масам очікувати дотримання етичних принципів соціальними працівниками.

Ми вважаємо нереальним створення детального переліку етичних стандартів для колективних членів через різницю в законодавстві, культурі та державному устрої країн-членів.

2.2. Принципи

2.2.1. Соціальні працівники діють на благо людини, якщо чітко дотримуються таких головних принципів.

2.2.2. Кожна людина є унікальною цінністю, на яку слід зважати і ставитись з повагою.

Кожна людина має право на самореалізацію такою мірою, щоб це не утискувало таке ж право інших людей, і зобов'язана робити внесок у добробут суспільства.

2.2.3. Кожне суспільство, незалежно від устрою, повинно функціонувати так, щоб забезпечити максимальні блага для всіх своїх членів.

2.2.4. Соціальні працівники віддані принципам соціальної справедливості.

2.2.5. Соціальні працівники зобов'язані присвятити здобуті знання й навички наданню допомоги окремим особам, групам людей, общинам і суспільствам в їх розвитку та розв'язанні конфліктів як поміж собою, так і в стосунках із суспільством та наслідків цих конфліктів.

2.2.6. Передбачено, що соціальні працівники повинні надавати якомога кращу допомогу будь-кому, хто потребує допомоги та поради, не маючи несправедливих обмежень щодо статі, віку, непрацездатності, расової приналежності, соціального класу, походження, релігії, мови, політичних переконань або сексуальної орієнтації.

2.2.7. Соціальні працівники поважають головні права людини, осіб та груп людей відповідно до Міжнародної декларації прав людини Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних конвенцій, що впливають з цієї Декларації.

2.2.8. Соціальні працівники ставляться з повагою до принципів приватного життя, конфіденційності та відповідального використання інформації в своїй професійній роботі. Соціальні працівники поважають виправдану конфіденційність навіть тоді, коли законодавство їхньої країни суперечить цій вимозі.

2.2.9. Передбачено, що соціальні працівники повинні повною мірою співпрацювати зі своїми клієнтами заради інтересів останніх, водночас віддаючи належну повагу інтересам інших людей. Клієнтів усіяко заохочують до участі в роботі, й вони повинні бути поінформовані про можливі ризики й переваги запропонованого напрямку дій.

2.2.10. Соціальні працівники, звичайно, очікують, що клієнти нестимуть відповідальність спільно з ними за визначення плану дій, спрямованих на зміну їхнього життя. До примусу, який може бути необхідним для розв'язання проблем однієї сторони за рахунок інтересів іншої, слід удаватися тільки після

ретельної, виваженої оцінки претензій конфліктуючих сторін. Соціальні працівники повинні звести до мінімуму застосування правового примусу в розв'язанні проблем клієнта.

2.2.11. Соціальна робота не сумісна з прямою або непрямою підтримкою осіб, груп індивідів, політичних сил або силових структур, які використовують тероризм, тортури та інші заходи, спрямовані на пригноблення людей.

2.2.12. Соціальні працівники приймають етично обґрунтовані рішення й дотримуються їх, віддаючи належну повагу положенням Міжнародної декларації етичних принципів МФСП, а також положенням Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників, ухвалених їхньою професійною асоціацією.

2.3. Проблемні галузі

2.3.1. Проблемні галузі, тобто галузі, де виникають етичні проблеми, не обов'язково є загальними для всіх через різницю в культурі та державному устрої країни. Кожна національна асоціація заохочується до проведення дискусій з метою з'ясування важливих питань і проблем, які є характерними для цієї країни. Проте існують і загальновизнані проблемні галузі.

1) Коли випробовування лояльності соціального працівника виявляється на межі конфліктуючих інтересів:

- самого соціального працівника і клієнта;
- окремих клієнтів та інших людей;
- між конфліктуючими інтересами груп клієнтів;
- груп клієнтів і рештою суспільства;
- систем/закладів і груп населення;
- систем/закладів/роботодавців і соціальних працівників;
- різних груп професіоналів.

2) Коли соціальні працівники працюють і як помічники, і як контролери.

Зв'язок між цими двома протилежними аспектами соціальної роботи вимагає пояснення, яке ґрунтується на чіткому виборі цінностей, для того, щоб уникнути плутанини мотивів або відсутності ясності в мотивах, діях і наслідках дій. Щодо ролі соціальних працівників у державному контролі громадян, то вони зобов'язані пояснити етичне значення цієї ролі й те, до якої міри така роль прийнятна стосовно головних етичних принципів соціальної роботи.

3) Обов'язок соціального працівника щодо захисту інтересів клієнта легко вступає у конфлікт з вимогами до ефективності й корисності. Ця проблема стає важливою після впровадження й використання інформаційної технології в галузях соціальної роботи.

2.3.2. Принципи, викладені в розділі 2.2, повинні завжди бути підставою будь-яких висловлюваних міркувань або вибору, зробленого соціальним працівником при розв'язанні проблеми.

2.4. Методи розв'язання проблем

2.4.1. Національні асоціації соціальних працівників зобов'язані розглядати етичні проблеми так, щоб їх можна було обговорити й спробувати розв'язати під час колективних дискусій в організації.

Такі дискусії повинні давати змогу окремим соціальним працівникам обговорювати, аналізувати й розглядати ці проблеми спільно з колегами, іншими експертними групами й сторонами, яких стосуються ці питання. Крім того, такі дискусії повинні давати можливість соціальному працівнику отримувати консультації від колег та інших фахівців. Обговорення й аналіз етичних питань завжди повинні бути скеровані на створення нових можливостей їх розв'язання.

2.4.2. Колективні члени повинні встановлювати і/або пристосовувати етичні стандарти до різних сфер діяльності, особливо до тих галузей, де виникають складні етичні проблеми, а також до тих, де етичні принципи вступають у конфлікт із відповідним законодавством країни або політикою органів влади.

2.4.3. Коли етичні засади закладають як настанову в практичній роботі соціального працівника, то обов'язком асоціацій є допомога окремим соціальним працівникам при аналізі й розгляді етичних проблем на підставі:

- 1) головних принципів Декларації (розділ 2.2):
- 2) етичного/морального й політичного контексту дії, тобто аналізу цінностей і сил, які складають рамкові умови дії;
- 3) мотивів дії, тобто відстоювання того рівня усвідомлення цілей і намірів, на підставі яких соціальний працівник може розглядати перебіг дії;
- 4) характеру дії, тобто допомоги в аналізі морального змісту дії, наприклад, використання примусу на противагу добровільному співробітництву, опіки на противагу співучасті тощо;
- 5) наслідків, які може мати дія на різні групи, тобто аналізу наслідків різних способів дії для всіх залучених сторін як на короткотерміновій, так і на довготерміновій підставі.

2.4.4. Колективні члени несуть відповідальність за стимулювання дискусій, навчання й дослідження етичних питань.

3. Міжнародні етичні стандарти соціальних працівників

(Цей розділ ґрунтується на положеннях Міжнародного морального кодексу професійних соціальних працівників, ухваленого МФСП 1967 року, але не включає етичні принципи, оскільки зараз вони містяться в новій окремій Міжнародній декларації етичних принципів соціальної роботи в розділі 2.2.)

3.1. Вступ

Соціальна робота виходить із різних гуманістичних, релігійних та демократичних ідеалів і філософських теорій і є універсальною можливістю задоволення людських потреб, які виникають унаслідок взаємодії особи й суспільства, а також розвитку потенціалу людини. Професійні соціальні працівники віддані справі служіння людині заради її добробуту й реалізації її можливостей; розвитку й використанню знань з поведінки людини й соціальної поведінки; розвитку ресурсів, які б відповідали індивідуальним, груповим, національним і міжнародним потребам і прагненням; досягнення соціальної справедливості. Виходячи з Міжнародної декларації етичних принципів соціальної роботи, соціальний працівник зобов'язаний визнавати стандарти етичної поведінки.

3.2. Загальні стандарти етичної поведінки

3.2.1. Намагатися зрозуміти всіх клієнтів і кожного окремо, з'ясувати чинники, які впливають на поведінку й пропоновану послугу.

3.2.2. Підтримувати й розвивати цінності, знання і професійні методи соціальної роботи, утримуючись від будь-якої поведінки, яка заважає професійній роботі.

3.2.3. Визнавати професійні й особистісні обмеження.

3.2.4. Заохочувати використання відповідних знань і навичок.

3.2.5. Застосовувати відповідні методи в розвитку й закріпленні знань.

3.2.6. Робити внесок у розробку програм, спрямованих на поліпшення якості життя в суспільстві.

3.2.7. Визначати й пояснювати соціальні потреби.

3.2.8. Визначати й пояснювати основу й характер індивідуальних, групових соціальних проблем, проблем у громадах, національних і міжнародних соціальних проблем.

3.2.9. Визначати й пояснювати зміст роботи професійного соціального працівника.

3.2.10. З'ясувати, чи були здійснені публічні заяви або якісь дії на індивідуальній підставі, чи соціальний працівник виступає від професійної організації, асоціації, відомства чи іншої групи.

3.3. Стандарти поведінки соціального працівника стосовно клієнтів

3.3.1. Брати головну відповідальність за виявлених клієнтів, але в рамках обмежень, встановлених етичними вимогами.

3.3.2. Підтримувати право клієнта на взаємостосунки, які ґрунтуються на довірі, на приватне життя й конфіденційність, на відповідальне використання інформації. Збір і спільне використання інформації належать до функцій професійних послуг, при цьому клієнта інформують щодо необхідності такої інформації й мети її використання. Інформацією не користуються без попередньої згоди з клієнтом, за винятком випадків, коли клієнт не може нести відповідальність за свої вчинки або якщо це може серйозно зашкодити іншим. Клієнт має доступ до записів соціального працівника та інформації, яка його стосується.

3.3.3. Визнавати й поважати наміри клієнтів, їхню відповідальність, а також особистість. Професійні служби повинні допомагати всім клієнтам рівною мірою брати на себе відповідальність за особисті дії. Якщо неможливо надати професійну послугу на таких умовах, то клієнтів потрібно сповістити про це таким чином, щоб залишити за ними свободу дії.

3.3.4. Допомагати клієнту – індивіду, групі, громаді або суспільству – в самореалізації й максимальному використанні свого потенціалу за умови поваги до прав інших. Соціальні служби повинні надавати клієнту допомогу у зрозумінні й використанні послуг для підтримки його законних бажань та інтересів.

3.4. Стандарти стосунків соціального працівника з установами й організаціями

3.4.1. Працювати і/або співпрацювати з тими установами й організаціями, політика та діяльність яких скеровані на адекватне надання послуг і стимулювання професійної практики відповідно до етичних принципів МФСП.

3.4.2. Відповідально виконувати встановлені обов'язки й завдання установ або організацій, робити внесок у розробку реальної політики, методології і практики з метою створення кращих стандартів і досягнення кращих результатів.

3.4.3. Нести максимальну відповідальність перед клієнтом, виступати з ініціативою щодо бажаних змін політики, методології й практики через відповідні установи та організації. Якщо необхідні цілі не досягнуто після того, як усі засоби було вичерпано, ініціювати звернення до вищих органів влади або громадськості, зацікавленої у розв'язанні проблеми.

3.4.4. Забезпечити професійну звітність перед клієнтом та громадою стосовно ефективності й продуктивності роботи шляхом періодичних оглядів послуг, що надаються.

3.4.5. Використовувати всі можливі етичні засоби для припинення неетичної діяльності, якщо політика, методи й практика прямо суперечать етичним принципам соціальної роботи.

3.5. Стандарти поведінки соціального працівника стосовно колег

3.5.1. Визнавати освіченість, професійну підготовку й ефективність роботи колег і фахівців інших галузей, розширяти співробітництво з ними, яке може сприяти ефективності послуг.

3.5.2. Визнавати різні точки зору й практичний досвід колег із соціальної роботи та інших фахівців, висловлюючи критичні зауваження в коректній формі.

3.5.3 Використовувати й створювати можливості для обміну знаннями, досвідом та думками з колегами, фахівцями інших галузей, а також волонтерами з метою взаємного вдосконалення.

3.5.4. Звертати увагу відповідних організацій на будь-які порушення професійної етики і стандартів у межах і поза межами професійних обов'язків і забезпечувати належне залучення до цієї діяльності відповідних клієнтів.

3.5.5. Захищати колег, якщо з ними чинять несправедливо.

3.6. Стандарти професії соціального працівника

3.6.1. Зберігати цінності, етичні принципи, знання й професійні методи соціальної роботи, сприяти їх уточненню й удосконаленню.

3.6.2. Дотримуватися професійних стандартів у роботі й удосконалювати їх.

3.6.3. Захищати професію від несправедливої критики й працювати над утвердженням ідеї про необхідність професійної практики.

3.6.4. Піддавати конструктивній критиці професію соціального працівника, її теорії, методи й практику.

3.6.5. Стимулювати розробку нових підходів і методик, необхідних для розв'язання як нових, так і вже існуючих проблем.

Переклад з англійської Н.Білоус, Оpubліковано: Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 67-75.

Додаток 19

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України – це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також і задоволення людських потреб. В Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України визначено положення, які є для фахівців принциповими орієнтирами з питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами. У документі визначено шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях. В основу Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України покладений вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної роботи, що визначені на загальних зборах Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6 - 8 липня 1994 р.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України містить:

- етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи (перелік базових етичних ідей і традицій, що стають підґрунтям для прийняття етичного рішення в соціальній роботі);
- норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи (основа професійної діяльності).

1. Етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи

1.1. Повага до гідності кожної людини. Кожна людина є неповторною та унікальною, що необхідно враховувати соціальним працівникам, не допускаючи жодного прояву зневаги до особистості. Кожна людина має право на самореалізацію, яка не призводить до порушення подібних прав інших людей. Соціальна робота є несумісною з прямим чи опосередкованим примусом клієнтів до будь-яких дій, навіть на користь клієнта або його близького соціального оточення.

1.2. Пріоритетність інтересів клієнтів. Спеціалісти із соціальної роботи спрямовують усі свої зусилля, знання та навички на допомогу окремим громадянам, сім'ям, групам, спільнотам та громадам для їх удосконалення, а також з метою розв'язання конфліктів та подолання їх наслідків.

1.3. Толерантність. Спеціалісти із соціальної роботи є толерантними до різних емоційних проявів клієнтів, мають належний рівень професійної підготовки, за будь-яких обставин зберігають рівновагу, терпимість. Спеціалісти із соціальної роботи приймають проблеми й обставини клієнтів незалежно від їхнього способу життя, поведінки, соціального і національного походження, статі тощо.

1.4. Довіра та взаємодія у вирішенні проблем клієнта.

Спеціалісти із соціальної роботи співпрацюють з клієнтами, намагаючись якнайкраще розв'язувати будь-які завдання, з якими вони стикаються, з метою задоволення інтересів клієнтів.

Спеціалісти із соціальної роботи сприяють добровільній участі клієнтів у процесі надання соціальної послуги. Спеціалісти із соціальної роботи мають сприяти максимальній самостійності клієнтів у розв'язанні їхніх соціальних проблем та в діях у відповідних соціальних ситуаціях. Спеціалісти із соціальної роботи створюють доброзичливу атмосферу спілкування з клієнтом. Довіра до спеціаліста із соціальної роботи є необхідною умовою результативної соціальної діяльності.

1.5. Доступність послуг. Спеціалісти із соціальної роботи надають допомогу кожному, хто звертається до них за захистом, підтримкою, консультацією або порадою, без будь-якої дискримінації щодо статі, віку, фізичних або розумових обмежень, соціальної чи расової приналежності, віросповідання, мови, політичних поглядів, сексуальної орієнтації.

1.6. Конфіденційність. Спеціалісти із соціальної роботи в будь-якій соціальній ситуації інформують клієнтів про те, як забезпечується конфіденційність, для чого вона необхідна, а також про обмеження в її дотриманні. Обов'язок спеціалістів із соціальної роботи – бути конфіденційними, що виключає можливість розголошення будь-яких відомостей про клієнтів за винятком тих випадків, коли це робиться з їхньої згоди чи в установленому законом порядку.

1.7. Дотримання норм професійної етики. Спеціалісти із соціальної роботи сприяють формуванню та реалізації заходів соціальної політики, забезпеченню благополуччя людини, спільноти, громади, несуть відповідальність за розвиток та дотримання професійних норм у розв'язанні практичних завдань соціальної роботи.

2. Норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи

Норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи є основою їхньої професійної діяльності згідно із загальнолюдськими цінностями та етичними принципами соціальної роботи.

2.1. Етична поведінка стосовно професії

2.1.1. Дотримуватися Етичного кодексу, діяти відповідно до принципів і норм етичної поведінки.

2.1.2. Підвищувати якість та ефективність соціальних послуг, розвивати професіоналізм у соціальній роботі, залучаючи волонтерів (добровільних помічників) до виконання посильних для них завдань.

2.1.3. Бути відповідальним за клієнтів у рамках обмежень, установлених положеннями цього кодексу.

2.1.4. Визначати і з'ясовувати характер та причини індивідуальних, сімейних, групових соціальних проблем, проблем територіальної громади та глобальних соціальних проблем.

2.1.5. Підвищувати статус соціальної та соціально-педагогічної роботи.

2.1.6. Стимулювати розробку та впровадження соціальних технологій, методів, методик, програм, що спрямовані на покращання якості життя людини, сім'ї, групи людей, громади, спільноти та суспільства.

2.1.7. Визнавати пріоритети професійної відповідальності над власними інтересами.

2.1.8. Роз'яснювати призначення, цілі та завдання професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи.

2.2. Етична поведінка стосовно колег

2.2.1. Визнавати різні погляди та форми практичного досвіду колег у соціальній роботі й інших фахівців, висловлювати критичні зауваження та пропозиції лаконічно і коректно.

2.2.2. Піддавати конструктивному аналізу професійні дії колег, теоретичні та методичні засади їхньої професійної діяльності.

2.2.3. Створювати та систематично використовувати можливості, умови для обміну знаннями, досвідом і поглядами з колегами у соціальній роботі, фахівцями інших галузей, волонтерами з метою вдосконалення власної практики роботи та збагачення інтелектуальних ресурсів професійної групи.

2.2.4. Підтримувати діяльність легалізованих професійних об'єднань та асоціацій, що відповідає вимогам чинного законодавства.

2.2.5. Відстоювати професійну честь і гідність своїх колег, не допускати упередженої критики на їхню адресу та щодо професії взагалі.

2.2.6. Звертати увагу відповідних організацій на будь-які порушення положень цього Кодексу.

2.3. Етична поведінка стосовно клієнтів

2.3.1. Поважати особистість клієнта і гарантувати захист його гідності та прав незалежно від походження, статі, віку та внеску в суспільний і соціальний розвиток.

2.3.2. Прагнути зрозуміти кожного клієнта, з'ясувати всі чинники проблеми, що виникла, пропонувати оптимальні види професійної діяльності або соціальних послуг.

2.3.3. Безпека клієнтів є першою умовою діяльності спеціалістів із соціальної роботи.

2.3.4. Допомогати всім клієнтам рівною мірою.

2.3.5. Заохочувати клієнта до взаємодії, яка ґрунтується на довірі, співчутті та збереженні конфіденційності.

2.3.6. Визнавати і поважати наміри, відповідальність клієнтів за прийняте рішення.

2.3.7. Якщо неможливо надати відповідну соціальну послугу, спеціалісти із соціальної роботи зобов'язані повідомити про це клієнтам, залишивши за ними право на свободу дій.

2.4. Етична поведінка стосовно взаємодіючих організацій

2.4.1. Співпрацювати з тими установами й організаціями, наміри та діяльність яких спрямовані на надання соціальних послуг; використовувати досвід їхньої роботи як ресурсну можливість для підвищення якості допомоги клієнтам.

2.4.2. Підтримувати та популяризувати партнерські стосунки між організаціями, що здійснюють соціальну діяльність у громаді, в суспільстві.

2.4.3. Забезпечувати професійну звітність перед клієнтами і громадськістю про ефективність і продуктивність роботи шляхом періодичних публічних оглядів якості, результативності та ефективності послуг, що надаються.

Додаток 20

Таблиця 41

Напрями роботи соціального педагога в закладі освіти

<p>Участь в управлінні навчальним закладом</p>	<p><i>консультування адміністрації</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - проведення соціологічних і соціально-педагогічних досліджень у педагогічному, учнівському, батьківському колективах; - участь у вирішенні конфліктів; 		
	<p><i>методична робота</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - проведення занять з учителями з метою навчання прийомам соціометричного контролю за міжособистісною атмосферою в класі, групі; - надання допомоги в діагностиці фактора ризику; - сприяння ефективному розподілу ролей в учнівському колективі з метою компенсації негативного впливу соціальної стихії тощо; - участь у роботі педагогічних консилиумів (педрада, батьківські збори тощо); 		
		<p><i>взаємодія з іншими закладами</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - участь від імені навчального закладу в роботі місцевих органів влади й самоуправління з питань соціального розвитку і вирішення соціально-педагогічних проблем та участь у розробці й обговоренні регіональних і місцевих соціальних програм і проектів; - взаємодія з органами управління освітою, соціального захисту, охорони здоров'я, комісіями в справах неповнолітніх для вирішення соціально-педагогічних проблем; - співпраця з громадськими та іншими організаціями, які можуть впливати на вирішення тих чи тих соціально-педагогічних проблем. 	
			<p><i>моніторинг навчально-виховного процесу закладу</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - виявлення і діагностування соціально-педагогічних проблем, що включає поточне спостереження за загальним станом справ у навчальному закладі, класних колективах та групах, за взаємовідносинами між учителями, учнями, батьками тощо; - аналіз та прогнозування конкретних соціально-педагогічних проблем; - здатність зрозуміти проблему дитини;
				<p><i>Участь у виховному процесі</i></p>

		- здійснення соціально-педагогічної реабілітації, яка вимагає індивідуальної роботи з конкретним учнем (соціально-педагогічної підтримки, соціально-педагогічного контролю, соціально-педагогічної профілактики тощо).
Участь в організації виховного середовища	<i>супровід дитини в сім'ї</i>	- допомога у вирішенні внутрішньосімейних соціально-педагогічних проблем з метою захисту інтересів та прав дитини;
	<i>робота із соціальним середовищем учня</i>	- вивчення і робота з різноманітними неформальними об'єднаннями та групами дітей і молоді в мікрорайоні навчального закладу, населеного пункту; - виявлення проблем неформального життя учнів значною мірою допомагає керувати процесом виховання і запобігати конфліктам, які можуть з'являтися поза навчальним закладом;
	<i>взаємодія з громадськими органами самоврядування</i>	- використання їх можливостей для вирішення виховних завдань навчального закладу, конфліктних ситуацій між учнями і вчителями для формування здорового соціально-педагогічного клімату.

Додаток 21

Рекомендації студентам щодо роботи під час різних форм організації навчального процесу у ВНЗ

Рекомендації щодо слухання й конспектування лекцій

- Насамперед потрібно записати тему лекції, основні її питання.
- Слухаючи лекцію, треба прагнути зрозуміти мету викладу, вловити хід думок лектора, логічну послідовність викладу, зрозуміти, що хоче довести викладач.
- Під час слухання лекції необхідно відключитися від сторонніх проблем і думати тільки про те, що пояснює викладач.
- Слухати лектора слід уважно, слідкуючи за його роздумами й аргументацією; прагнути виконувати мислительні операції й давати відповіді на проблемні запитання, тобто слухати активно.
- Основні думки й коментарі лектора необхідно конспектувати, для цього доцільно відвести окремий зошит, який буде допоміжним засобом під час самостійної роботи поряд із навчальними посібниками, основною і додатковою літературою.
- Конспект є корисним тоді, коли записано найістотніше, основне. Короткі записи лекцій передбачають, насамперед, конспектування головних теоретичних положень, найважливішої аргументації лектора, яскравих прикладів тощо.
- Конспект краще поділяти на пункти, параграфи, дотримуючись абзаців.
- Принципові місця, визначення, головні ідеї варто супроводжувати замітками на кшталт: «важливо», «особливо важливо», «треба запам'ятати» тощо. А ще краще розробити власну систему позначок.
- Над конспектами лекцій треба систематично працювати: перечитувати їх, виправляти текст, робити доповнення, відзначати кольором те, що повинно бути глибоко і міцно закріплено в пам'яті. Перший перегляд конспекту рекомендується зробити ввечері того дня, коли була прослухана лекція (попередньо згадати, про що йшла мова, і хоча б один раз переглянути записи). Потім знову переглянути конспект через 3-4 дні.
- Опрацьовуючи матеріали, слід обміркувати сказане лектором, пов'язати нове з тим, що вже відомо з цієї теми з попередніх лекцій, прочитаних книг і журналів.
- Працюючи над конспектом лекцій, завжди доцільно використовувати не тільки підручники і навчальні посібники, а й додаткову літературу.

Рекомендації щодо підготовки до семінарських занять

- Починати підготовку слід з вивчення плану семінарського заняття, який є збалансованою системою питань, що тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють одне одного.
- Важливим етапом підготовки до семінарського заняття є аналіз матеріалів лекції та ознайомлення з викладом теми в підручнику чи навчальному посібнику, тобто з тими джерелами інформації, де тема розкрита цілісно, системно і завершено.

- Готуючись до семінару, слід опрацювати всі питання за планом, користуючись основною літературою і матеріалами лекцій.
- Читання літератури обов'язково необхідно супроводжувати конспектами і виписками. При цьому доцільно так розташувати виписки, щоб їх було зручно використовувати під час відповіді на семінарі.
- Коли питання семінару ретельно опрацьовані, можна вибрати з них те, яке найбільше зацікавило. З цього питання доречно зробити основну доповідь. Студент погоджує це з викладачем і отримує від нього необхідні рекомендації.
- На основі аналізу основної та додаткової літератури слід відібрати фактичний матеріал для доповіді, в якій буде системно розкрито зміст питання, сформульовано об'єктивні висновки.
- Під час підготовки доповіді доцільно скласти її план.
- Якість доповіді залежить від її структури, яка включає: вступ (актуальність, проблемність питання), головну частину (логічна послідовність викладу теоретичних положень і фактів, їх переконлива аргументація, добір прикладів, власний аналіз і коментар), висновки (узагальнення проведеної роботи й підсумки сказаного, подальші перспективи та напрями вивчення проблеми).
- Для доповіді варто відібрати найсуттєвіші, головні відомості, не перенасичуючи її фактами, цифрами, неперевіреними положеннями.
- Доцільно не лише записати зміст майбутнього виступу, але й продумати риторичні запитання, тези й антитези тощо.
- Оптимальна тривалість виступу складає 5-7 хвилин. За цей час необхідно сказати про найголовніше, опускаючи зайві деталі й подробиці.

Рекомендації щодо підготовки до практичних занять

- Починати підготовку слід з вивчення матеріалів і рекомендацій до практичного заняття, який є алгоритмом пізнавальної діяльності студента.
- Важливим етапом підготовки до практичного заняття є усвідомлення завдань, які потрібно виконати, працюючи з різними видами джерел.
- Провідне місце в підготовці до практичного заняття належить безпосередньому вивченню й аналізу наукових праць, нормативних документів соціального педагога, законодавчих актів у галузі освіти й соціальної роботи, архівних матеріалів тощо.
- Насамперед необхідно вивчити історичні умови й причини, що спонукали автора до написання наукової праці, прагнути зрозуміти її структуру праці, загальний розвиток думок автора, напрям роботи.
- Важливо попередньо в загальних рисах ознайомитися з науковою працею: прочитати зміст, передмову, висновки (післямову), переглянути посилання на джерела, імена, події.
- Корисним є й ознайомлення з критичною літературою, яка стосується цієї праці, а також з інформацією про досліджувану в ній проблему, що міститься в енциклопедичних довідниках, словниках, журналах, брошурах.
- Суттєве значення має вивчення та усвідомлення подій і фактів, які висвітлюються в праці, розуміння причин їх виникнення.

- Вивчаючи й конспектуючи літературні джерела, за потреби варто повторно перечитувати їх окремі розділи, абзаци, звертатися до довідників і словників.
- Необхідно знаходити найточніші відповіді-цитати на запропоновані запитання.
- Записуючи цитати, потрібно брати їх у лапки, уникати перекручувань тексту. Якщо виписки зроблені тільки з одного твору, то лапки поруч кожної цитати можна не ставити.
- Примітки й коментарі до цитати треба викладати лише на берегах зошита, обов'язково відокремлюючи їх від тексту, що цитується.
- Вибираючи головне з думки автора, слід пам'ятати, що цитата, вирвана з контексту, часто втрачає свій первісний зміст, нерідко набуваючи нового. Цитуючи, намагайтеся не обривати думок автора.
- Працюючи з книгою, корисно робити виписки лише після того, як книга прочитана цілком, тоді цитати будуть сприйматися в контексті цілого.
- При потребі повторення текст слід читати швидко, вибірково, зосереджуючи увагу переважно на тих розділах, які були відзначені за допомогою різних прийомів ще при першому ознайомленні.
- Результати роботи з вивчення першоджерел слід фіксувати в окремому робочому зошиті у формі виписок і цитат.

Рекомендації щодо планування бюджету часу студента

- Чітке визначення мети своєї діяльності, що допоможе завчасно спланувати роботу, організувати всі дії, спрямовані на її досягнення, дасть змогу контролювати виконання поставлених завдань.
- Дотримання певної системи і послідовності в роботі, правильний і рівномірний розподіл її в часі.
- Систематична робота кожного дня протягом певної кількості годин.
- Дозування інформації, яка опрацьовується, за обсягом і складністю.
- Регулювання тривалості перерв у процесі розумової праці, уникнення великих пауз, після яких потрібен певний час для повторного входження в роботу. Для відновлення сил потрібні перерви після кожних 1-2 год. роботи.
- Правильне чергування різних видів діяльності: розумової та фізичної праці, різних видів інтелектуальної праці.
- Формування культури відпочинку, чергування активного й пасивного відпочинку.
- Ведення щоденника чи книги для нотаток для запису планів на найближчі дні, тижні, місяці.

Додаток 22
Ключ до тестових завдань
Розділ І.

№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант
1	б	16	в	31	в	46	б
2	а	17	б	32	а	47	а
3	а	18	а	33	в	48	б
4	в	19	в	34	в	49	а
5	б	20	б	35	а	50	а
6	б	21	а	36	в	51	б
7	в	22	б	37	в	52	в
8	б	23	в	38	Г	53	а
9	а	24	а	39	в	54	в
10	б	25	б	40	а	55	в
11	б	26	в	41	а	56	б
12	в	27	а	42	в	67	б
13	а	28	в	43	в	58	в
14	в	29	б	44	а	59	Г
15	а	30	а	45	б	60	в

Розділ ІІ.

№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант	№ п/п	правильний варіант
1	а	16	а	31	а	46	б
2	б	17	б	32	в	47	в
3	а	18	б	33	а	48	в
4	б	19	в	34	в	49	в
5	б	20	б	35	а	50	а
6	в	21	а	36	б	51	б
7	б	22	в	37	в	52	а
8	а	23	б	38	в	53	б
9	в	24	б	39	б	54	в
10	а	25	а, в, Г	40	а	55	а
11	б	26	б	41	б	56	б
12	Г	27	а	42	в	67	в
13	б	28	а, в, д, е	43	б	58	б
14	Г, е	29	в	44	в	59	а
15	а	30	б	45	а	60	б, Г, Д

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) [Текст] / А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола ; загальна редакція А. Й. Капської. – К., 2002. – 164 с.
2. *Архипова С.П.* Основи соціально-педагогічних досліджень [Текст] : навчальний посібник / С.П.Архипова. - Черкаси, 2011. – 240 с.
3. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
4. *Белова О.* Нормативна документація соціального педагога [Текст] / О. Белова, Л.Письмак. – К. : Шкільний світ, 2008. – 177 с.
5. *Березовська Л.І.* Самовиховання та саморегуляція особистості [Текст] : навчальний посібник / Л.І. Березовська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 168 с.
6. *Богданова М.І.* Соціальна педагогіка [Текст] : навч. посібник / М.І.Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
7. Введення у професію соціального педагога [Текст] : навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / за заг. редакцією М.І.Приходько, О.В.Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – 276 с.
8. *Веретенко Т.Г.* Вступ до спеціальності соціальна педагогіка. Модуль 2 [Текст] : навч. посіб. / Т.Г.Веретенко, О.М.Денисюк. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 124 с.
9. Вступ до спеціальності : «Соціальний педагог» [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. «Соціальна педагогіка» / А.Б.Рацул [та ін.] ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : КОД, 2008. – 308 с.
10. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник [Текст] / за ред. Т.І.Семигіної, І.І.Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – 304 с.
11. *Горілий А.Г.* Історія соціальної роботи [Текст] : навчальний посібник / А.Г.Горілий. – Тернопіль : Видавництво «Астон», 2004. – 174 с.
12. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [Текст] / за заг. ред. проф. І.Д.Зверевої. – 2-ге видання. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
13. Етика соціальної роботи : принципи і стандарти (ухвалено Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП) [Текст] / переклад з англійської Н.Білоус // Соціальна політика і соціальна робота // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4. – С. 67-75.
14. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України [Текст] // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. – №1. – С. 16-22.
15. Інструктивно-методичні рекомендації щодо діяльності працівників психологічної служби у 2012/2013 н.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.center-psycholog.org.ua/news/2010-07-26-04-54-31.html>.
16. *Іщук С.В.* Етика соціальної роботи [Текст] : курс лекцій / С.В.Іщук. – Тернопіль : ТДПУ, 2008. – 59 с.

17. *Закревська Л.М.* Перші кроки соціального педагога у школі : на допомогу соціальному педагогу-початківцю [Текст] / Л.М. Закревська. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. – 52 с.
18. *Козубовська І.В.* Кадрове забезпечення соціальних служб у Великій Британії [Текст] / І.В.Козубовська, О.П.Пічкач. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2003. – 391 с.
19. Концепція розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4406>.
20. *Кубіцький С.О.* Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах [Текст] : навчальний посібник / С.О.Кубіцький. – К. : ДАККіМ, 2009. – 298 с.
21. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання у вищій школі [Текст] : навч. посібник для студ. ВНЗ / О.Г. Кучерявий. – К. : Освіта України, 2010. – 199 с.
22. *Лавриченко Н.М.* Педагогіка соціалізації : європейські обриси [Текст] / Н.М.Лавриченко. – К., 2000. – 444 с.
23. *Мешко Г.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] навч. посіб. / Г.М.Мешко. – К. : Академвидав, 2010. – 200 с.
24. *Міщик Л. І.* Соціальна педагогіка : досвід та перспективи [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
25. *Міщик Л.І.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / Л.І.Міщик. – К. : ІЗМН, 1997. – 140 с.
26. *Міщик Л.І.* Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога [Текст] : монографія / Л.І.Міщик. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О.Довженка, 2011. – 116 с.
27. *Моїсеєнко К.* Професійна діяльність соціального педагога [Текст] : методичний посібник / К.Моїсеєнко. – К. : Шк. світ, 2009. – 120 с.
28. Настільна книга соціального педагога (нормативно-правове забезпечення діяльності) / упоряд. Ю.А.Луценко, В.Г.Панок. – К., 2011. – 320 с.
29. *Овчарова Р.В.* Справочная книга социального педагога [Текст] / Р.В.Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 480 с.
30. *Пальчевський С.С.* Соціальна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С.С.Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
31. *Пенішкевич О.І.* Вступ до спеціальності «Соціальна педагогіка». Модульна технологія вивчення курсу [Текст] : навч.-метод. посіб. / О.І.Пенішкевич, С.В.Андрійчук ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 160 с.
32. *Поліщук В.А.* Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи [Текст] : курс лекцій / В.А.Поліщук, О.І.Янкович. – Тернопіль : ТДПУ, 2009. – 256 с.
33. Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://b-ko.com/index.php?act=show_chapter&book=31&chapter=79.

34. Положення про психологічну службу системи освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/4406>.

35. Посадова інструкція соціального педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zastupnik.at.ua/publ/socialno_psikhologichna_sluzhba/posadova_instrukcija_socialnogo_pedagoga/3-1-0-623.

36. Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України №864 від 28.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zastupnik.at.ua/publ/socialno_psikhologichna_sluzhba/nakaz_mon_ukrajini_vid_28122006_n_864/3-1-0-167.

37. Професійна етика соціального педагога [Текст] : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009. – 562 с.

38. Професійний довідник соціального педагога [Текст] / уклад. О.І.Рассказова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 208 с.

39. Професія соціальний педагог [Текст] : посібник / упоряд. О. Главник ; заг. ред. К. Шендеровський, І. Ткач. – К. : Главник, 2006. – 112 с.

40. *Сорочинська В. Є.* Організація роботи соціального педагога [Текст]: навчальний посібник / В.Є.Сорочинська. – К. : Кондор, 2005. – 198 с.

41. Соціальна педагогіка [Текст] : підручник / за ред. А.Й.Капської. – 5-те видання., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.

42. Соціальна педагогіка : теорія і технологія [Текст] : підручник / за ред. І.Д.Звереві. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.

43. *Сисоєва С.О.* Основи педагогічної творчості [Текст] : підручник / С.О.Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.

44. *Тюльпа Т.М.* Історія становлення та розвитку соціальної допомоги в Україні [Текст] : навчальний посібник / Т.М.Тюльпа. – Глухів, 2008. – 53 с.

45. *Тюптя Л.Т.* Інформаційний матеріал опису професії «Фахівець із соціальної роботи» [Текст] : навч.-метод. посіб. для державної служби зайнятості / Л.Т.Тюптя Л.Т., О.В.Тюптя. – К., 2002. – 38 с.

46. *Фурдуй С.Б.* Вступ до спеціальності соціальний педагог [Текст] : навчально-методичний посібник / С.Б.Фурдуй. – Ізмаїл, 2012. – 123 с.

47. *Холковська І.Л.* Діагностика в системі діяльності соціального педагога [Текст] / І.Л.Холковська. – Вінниця, 2008. – 167 с.

48. *Шевців З.М.* Основи соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник / З.М.Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.

49. Як провести соціологічне дослідження : методичні рекомендації / упоряд. та заг. ред. О.М. Балакірсової, О.О. Яременка. – К. : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 264 с.

50. *Янкович О.І.* Історія соціальної педагогіки / соціальної роботи : навчально-методичний посібник [Текст] / О.І.Янкович, В.А.Поліщук. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – 256 с.

Додаткова література

1. *Абашкіна Н. В.* Підготовка соціальних педагогів у Німеччині [Текст] : методичні рекомендації щодо удосконалення підготовки соціальних педагогів в Україні на основі використання німецького досвіду / Н.В.Абашкіна. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 2003. – 23 с.
2. *Андреева И.Н.* Антология по истории и теории социальной педагогики [Текст] : учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений / И.Н.Андреева. – М. : Изд. центр “Академия”, 2000. – 176 с.
3. *Басов Н.Ф.* Социальный педагог. Введение в профессию [Текст] : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Ф.Басов, В.М.Басова, А.Н.Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 256 с.
4. *Безпалько О.В.* Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні [Текст] / О.В.Безпалько // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2012. №3. – С.14-21.
5. *Безпалько О.В.* Оптимізація підготовки соціальних педагогів у сучасному освітологічному просторі [Електронний ресурс] / О.В.Безпалько. - Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>.
6. *Битинас Б.П.* Гражданскому обществу – институт социальных педагогов [Текст] / Б.П.Битинас, Л.И.Катаева // Педагогика.– 1992. – № 5, 6. – С. 12-18.
7. *Борисова Ю.В.* Методологія та методи соціальних досліджень [Текст] : навчальний посібник / Ю.В.Борисова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 216 с.
8. *Бочарова В. Г.* Задачи и перспективы развития социальной педагогики в современных условиях [Текст] / В.Г.Бочарова. – М. : Центр социальной педагогики РАО, 1996. – 12 с.
9. *Браунс Х.* Обучение социальной работе и социальной педагогике в Европе [Текст] / Х.Браунс, Д.Крамер // Школа социальных педагогов и социальных работников. – М., 1991. – С. 3-49.
10. *Бридж Д.* Обучение практике социальной работы в Великобритании [Текст] / Д.Бридж // Образование в области социальной работы в России. – М., 1996. – С. 44-49.
11. *Вайнола Р.Х.* Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки [Текст] : монографія / Р.Х.Вайнола ; за ред. С.О.Сисоевої. – Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2008. – 460 с.
12. *Васянович Г.П.* Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект) [Текст] : монографія / Г.П.Васянович. – Вид. 2. – Львів : Видрук. у ЛДФЕІ, 2002. – 232 с.
13. *Васянович Г.П.* Педагогічна етика [Текст] : навч. посіб. / Г.П.Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с.
14. *Веретенко О.О.* Становлення професії соціального педагога в Україні [Текст] / О.О.Веретенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 21-22.
15. *Волкова Н. П.* Професійно-педагогічна комунікація [Текст] : навч. посіб. / Н.П.Волкова. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 256 с.

16. Вчитель : самооцінювання [Текст] / упоряд. Н.Мурашко. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
17. *Галагузова М.А.* Социальная педагогика : курс лекций (введение в профессию «социальный педагог», основы социальной педагогики, основы социально-педагогической деятельности)» [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М.А.Галагузова, Ю.Н.Галагузова, Г.Н.Штинова и др. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 416 с.
18. *Герасимова О.А.* Комплекс методик для личностно-профессионального самопознания будущего учителя [Текст] / О.А.Герасимова. – К. : ООО «Международное финансовое агентство», 2001. – 76 с.
19. *Гриньова В.М.* Теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної діяльності / В.М.Гриньова, К.В.Яресько. – Харків : Крок, 2003. – 32 с.
20. *Давиденко А.А.* Логіка і психологія у творчій діяльності людини [Текст] / А.А. Давиденко // Педагогіка і психологія. – 2006. – №3 (52). – С.79-86.
21. Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников [Текст] : сб. науч. трудов / отв. ред. В. Н. Келасьев. – М., 1994. – 127 с.
22. Дипломированный социальный педагог : специфика профессиональной деятельности и система профессиональной подготовки [Текст] / под ред. М. А. Галагузовой. – Екатеринбург, 1996. – 121 с.
23. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України [Текст] / кер. авт. кол. С.В.Толстоухова та ін. – К. : Академпрес, 1999. – 218 с.
24. *Дронь М. И.* Концептуальные основы многоуровневой подготовки социальных педагогов и социальных работников в условиях перехода к информационному обществу [Текст] // Подготовка социальных педагогов и социальных работников : проблемы, тенденции, опыт. – Минск, 1999. – 254 с.
25. *Дурасанова Т.П.* Введение в специальность «социальная работа» [Текст] : учебное пособие / Т.П. Дурасанова. – Балашово, 2000. – 30 с.
26. Етика ділового спілкування [Текст] : курс лекцій / Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка, М.П.Лукашевич, І. Б.Сетинська. – 2-ге вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 208 с.
27. История социальной педагогики : хрестоматия-учебник : учебн. пособие / под ред. М.А. Галагузовой. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 544 с.
28. *Завацька Л.М.* Технології професійної діяльності соціального педагога [Текст] : навч. посібник для ВНЗ / Л.М.Завацька. – 2-е видання. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 240 с.
29. *Зайченко М.В.* Інструментарій соціального педагога [Текст] / М.В.Зайченко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
30. *Зверева І.Д.* Дефініції соціальної роботи та соціальної педагогіки [Текст] / І.Д.Зверева // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №4. – С. 12-16.

31. *Зверєва І.Д.* Професійний етичний кодекс – нагальна вимога часу [Текст] / І.Д.Зверєва // Соціальна робота в Україні. – 2003. – № 3. – С. 33-39.
32. *Коваль Л.Г.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота [Текст] : навчальний посібник / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверєва, С.Р.Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
33. *Коваль Л.Г.* Проблеми соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні [Текст] / Л.Г.Коваль, І.Д.Зверєва, І.О. Хохленков // Вісник Київського університету ; серія «соціологія, психологія. Педагогіка». – Вип.2. – К., 1996. – С. 175-189.
34. *Коваль Л.* Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні [Текст] / Л.Коваль // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 1-2. – С. 86.
35. *Когут С.* Система допрофесійної підготовки соціального педагога в загальноосвітній школі України [Текст] / С.Когут // Вісник Львів. ун-ту. – Серія педагогіка. – Вип. 19.– Ч. 1.– Львів, 2005. – С. 209-218.
36. *Кравець В.* Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття [Текст] : навч. посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 290 с.
37. *Кравець В.* Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва [Текст] : навчальний посібник / В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
38. *Кравець В.П.* Історія української школи і педагогіки : навч. посібник для студентів педагогічних навчальних закладів та університетів [Текст] / В.П.Кравець. – Тернопіль, 1994. – 358 с.
39. *Краснова В.Г.* Педагогические аспекты в социальной работе : учебное пособие [Текст] / В.Г.Краснова. – Волгоград : Изд-во Волгоградского гос. университета, 2004. – 60 с.
40. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навчальний посібник / А.І.Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
41. *Кучерявий О.Г.* Професійне самовиховання студентами вмінь виконувати соціально-педагогічну функцію [Текст] / О.Г.Кучерявий // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. – Вип.1. – Ч.1. – К. : НПУ, 2000. – С. 34-40.
42. *Лисенко М.Ю.* Правозахисний компонент діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : методичний посібник / М.Ю.Лисенко, Н.М.Савельєва. – Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2008. – 42 с.
43. *Лохвицька Л. В.* Методичні матеріали до семінарських занять з дисципліни “Актуальні проблеми соціальної педагогіки” (для спеціалістів, магістрів) [Текст] / Л.В.Лохвицька. – К. : МАУП, 2008. – 26 с.
44. *Малько А.О.* Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки [Текст] : монографія / А.О.Малько. – Х. : ХДАК, 2004. – 280 с.
45. *Медведева Г.П.* Этика социальной работы [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г.П.Медведева. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 208 с.
46. *Мельников В.П.* История социальной работы в России [Текст] : учебное пособие / В.П.Мельников, Е.И.Холостова. – М. : Издательско-книготорговый дом «Маркетинг», 2001. – 344 с.

47. Методи та технології роботи соціального педагога [Текст] / автори-укладачі : С.П.Архипова, Г.Я.Майборода, О.В.Тютюнник : навчальний посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 496 с.
48. *Мудрик А.В.* Введение в социальную педагогику [Текст] / А.В.Мудрик. – М., 1997. – 265 с.
49. *Мудрик А. В.* Социальная педагогика [Текст] : учеб. для пед. вузов. – 3-е изд., испр. и доп. / А. В. Мудрик. – М., 2002. – 194 с.
50. *Нагавкина Л.С.* Социальный педагог : введение в должность : материалы для работников образовательных учреждений [Текст] / Л.С.Нагавкина, О. К. Крокинская, С. А. Косабуцкая. – СПб. : КАРО, 2002. – 269 с.
51. Обучение практике социальной работы : Международный взгляд и перспектива [Текст] / под ред. М. Доэла и С. Шадлоу ; пер. с англ. под ред. Ю. Б Шапиро. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 223 с.
52. Обучение социальной работе : приемственность и инновации [Текст] / под ред. Ш. Рамон, Р. Сарри ; перевод с англ. / под общ. ред. Ю. Б.Шапиро. – М. : Аспект, 1996. – 157 с.
53. Обучение социальной работе : состояние и перспективы [Текст] // Материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы. – М.: АСОПИР, 1997. – 285 с.
54. *Омельченко І. М.* Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей із обмеженими можливостями [Текст] : навчально-методичний посібник / І. М. Омельченко, О. М. Тиха, Л. О. Федорович. – Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2009. – 80 с.
55. *Оржеховська В.М.* Посібник з самовиховання [Текст] / В.М.Оржеховська, Т.В.Хілько, С.В.Кириленко. – К., 1996. – 192 с.
56. *Поліщук В.А.* Професійна підготовка фахівців соціальної сфери : зарубіжний досвід [Текст] : посібник / В.А.Поліщук. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
57. *Поліщук В.А.* Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти [Текст] : монографія / В.А.Поліщук. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка, 2006. – 424 с.
58. Рабочая книга социального педагога [Текст] / авторы-составители Е.А.Романова, А.Б. Малюшкин. - М. : ТЦ «Сфера», 2002. – 144 с.
59. *Рик С.* Педагогічна етика : пошуки нової парадигми [Текст] / С.Рик // Рідна школа. – 2010. – № 12. – С. 6-12.
60. Соціальна педагогіка (кваліфікаційна характеристика, навчальний план та програми вищих навчальних закладів для спеціальності 7.01.01.06 [Текст] / О.О.Авраменко, Н.М.Бойко, С.В.Васьковська та ін. – К. : Час молоді, 1999. – 201 с.
61. *Савченко С.В.* Соціальна педагогіка : теорія і технології [Текст] / С.В.Савченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
62. Социальная педагогика [Текст] : курс лекций / под общей ред. М.А.Галагузовой. – М. : АЛАДОС, 2000. – 416 с.

63. Социальная работа за рубежом : учебное пособие / сост. Е.С.Новак, Е.Г.Лозовская, М.А.Кузнецова ; под. общей ред. Е.С.Новак. – Волгоград : Издательство ВолГУ, 2001. – 172 с.
64. Социальный педагог в образовательном учреждении [Текст] : учеб.-метод. пособие / авт.-сост. В. Г. Дмитриева и др. – М. : Пед. из-во России, 2007. – 95 с.
65. *Титова Г. Ю.* Введение в профессию социального педагога [Текст] : учебное пособие / сост. Г. Ю. Титова. – 2-е изд., доп. – Томск : Изд-во ТГПУ, 2006. – 494 с.
66. *Тетерский С. В.* Допрофессиональная подготовка и начальное профессиональное образование социальных педагогов и социальных работников [Текст] : научное профессиональное пособие / С.В.Тетерский. – М., 1997. – 38 с.
67. *Товщик С.А.* Взаємозв'язок дефініцій соціальної педагогіки та соціальної роботи [Текст] / С.А.Товщик // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 46 : Педагогічні науки. – Житомир, 2009. – С.108-111.
68. *Трубавіна І.М.* Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Текст] : навч. посіб / І.М.Трубавіна. – К., 2002. – 172 с.
69. *Туркот Т.І.* Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. / Т.І.Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.
70. *Фалинська З. З.* Модель неперервної практичної підготовки у вищих навчальних закладах [Текст] / З.З.Фалинська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Збірник наукових праць. – Випуск 9 / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2006. – С.467-471.
71. *Фирсов М. В.* История социальной работы [Текст] / М.М.Фирсов. – М. : Академический проект «Трикта», 2009. – 608 с.
72. *Фіцула М.М.* Вступ до педагогічної професії [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М.Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2003. – 136 с.
73. *Харченко С.Я.* Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности [Текст] / С.Я. Харченко. – Луганск : Альма-матер, 1999. – 138 с.
74. *Хоружа Л.Л.* Етичний розвиток педагога [Текст] : навч. посіб. / Л.Л.Хоружа. – К. : Академвидав, 2012. – 208 с.
75. *Хоружа Л.* Типові помилки етико-педагогічної поведінки вчителів початкових класів на етапі їхнього професійного становлення [Текст] / Л.Хоружа // Початкова школа. – 2004. – №2. – С. 52-55.
76. *Цибко Г.Ю* Проблеми інформаційно-технічного забезпечення соціально-педагогічних досліджень [Текст] / Г.Ю.Цибко, Т.В.Янченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Випуск 50. – Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2008. – С. 217-224.
77. *Шакурова М. В.* Социальное воспитание в школе [Текст] : учеб. пособие для вузов по спец. 031300 – Соц. педагогика / М.В.Шакурова ; под ред. А.В.Мудрика. – М. : Academia, 2004. – 270 с.

78. Шендеровський К.С. Управління соціальною роботою з дітьми та молоддю. Менеджмент соціальної служби [Текст] : навч.-метод. збірка для спеціалістів соціальної роботи / К.С. Шендеровський.. – К., 2002. – 154 с.

79. Шептенко П. А. Введение в специальность «Социальный педагог» [Текст] : учеб. пособие для вузов по спец. 031300 – Соц. педагогика / П.А.Шептенко, Г.А.Воронина ; под ред. В.А. Слостенина. – М. : Флинта ; Моск. психол.-соц. ин-т, 2008. – 157 с

80. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога [Текст] : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. зав. / под ред. В.А.Слостенина. – М., 2001. – 208 с.

81. Шишковец Т.А. Справочник социального педагога : 5-11 классы [Текст] / Т.А.Шишковец. – 2-е издание, переработанное и дополненное. – М. : ВАКО, 2005. – 208 с.

82. Шпак В. П. Реабілітаційна педагогіка [Текст] : навчальний посібник / В.П.Шпак. – Полтава : АСМІ, 2006. – 360 с.

83. Штефан Л.А. Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20-90-ті рр. 20 ст.) [Текст] : монографія / Л.А.Штефан. – Харків. : ТОВ «ТО Ексклюзив», 2002. – 264с.

84. Шульга В. В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі [Текст] : метод. рек. / В.В.Шульга ; АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

85. Юдіна О. Педагогічна етика та професійна свідомість / О. Юдіна // Директор школи. Україна. – 2007. – №1. – С. 22-31.

ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА

1. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського представляє електронний каталог періодичних видань.

2. <http://www.mon.gov.ua/> – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України - офіційний сайт.

3. <http://zakon2.rada.gov.ua> – документи в соціальній сфері.

4. http://www.ednu.kiev.ua/index_u.htm – освітянська мережа України.

5. www.gnacademi.org/mason/catalog/brose.html – Глобальна всесвітня академія.

6. <http://bestbooks.ru> – он-лайн бібліотека підручників.

7. <http://lib.km.ru/?Subject=34> – Електронні енциклопедії, словники, довідники.

8. www.dic.academic.ru – Електронні енциклопедії, словники, довідники.

9. <http://socpedagogika.narod.ru> – електронна бібліотека літератури з соціальної педагогіки.

10. http://knigi.b111.org/gumanitarnye_nauki/?page=286 – російська бібліотека електронних підручників із соціальної педагогіки.

11. <http://www.info-library.com.ua/books-book-116.html> – українська бібліотека електронних підручників.

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Перші кроки соціального педагога на шляху до професії : вступ до спеціальності

Автори-укладачі

Міщик Людмила Іванівна

Демченко Олена Петрівна

за загальною редакцією Л.І.Міщик

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск

В.В. Воронюк

Підписано до друку 22.03.2013 р.

Формат 64x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 21,12.

Обл.-вид. арк. 19,64. Наклад 100 прим. Замовлення № 628.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ФОП Корзун Д. Ю.

Видавництво ТОВ «Нілан-ЛТД»

м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21а.

тел.: (0432) 69-67-69, 60-30-00

e-mail: tvory2009@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.